bpt
serie nouă

françois mauriac

genitrix

misterul frontenac

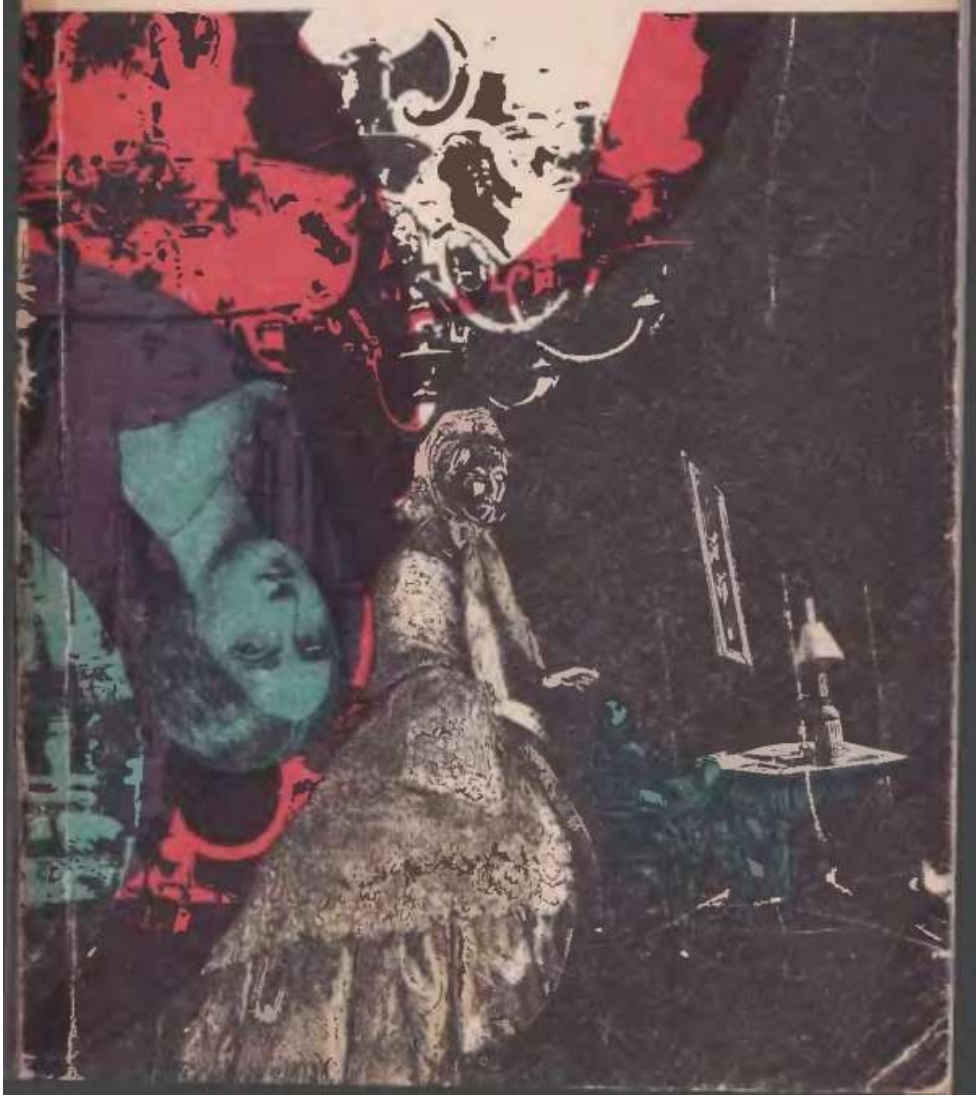

françois mauriac

genitrix

●

misterul frontenac

ROMANE

TRADUCERE DE
ELIS BUȘNEAG
PREFAȚĂ DE
NICOLAE BALOTĂ

1969
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

François Mauriac
Génitrix
Editions Bernard Grasset, 1923
*
Le mystère Frontenac
Editions Bernard Grasset, 1933

MISTERUL LUI MAURIAC

Chipul lui François Mauriac pare să nu se fi schimbat demult. Un cap prelung, cu oasele craniului vizibile sub pielea subțire, pleoapa căzută peste ochiul stâng, șanțuri bine săpate de o parte și de alta a gurii împodobite cu o mustață scurtă... Portretele din diverse timpuri și anotimpuri ale vieții sale – între care acela atât de fin desenat de Raymonde Heudebert – fotografiile – Mauriac surâzător, sosind la Academia Franceză în ziua recepției sale, Mauriac gânditor, în 1949, la Aix-en-Provence, împreună cu André Gide, Mauriac în biblioteca sa pariziană contemplând rafturile cu cărți, ori șezând într-un fotoliu, sub un stejar, la proprietatea sa din Malagar, toate aceste imagini surprind prin *identitatea* lor. S-ar părea că omul acesta nu s-a schimbat deloc, din clipa în care a atins vârsta bărbăției, până în zilele bătrâneții sale actuale, atât de active.

Numai măștile pot să înfrunte atât de bine timpul, să reziste corupției, pentru că sunt rigide, fixate o dată pentru totdeauna. Să fie, oare, chipul lui Mauriac o mască impusă sieși, odinioară, și menținută în ciuda timpului, marele corupător? Am vrea să descoperim adevăratul Mauriac, să-l aducem, cu alte cuvinte, în fața Adevărului. Dar, poate, în urmărirea și încercuirea acestui romancier al tenebroaselor destine, nu este calc mai potrivită de urmat decât aceea pe care el însuși o ia, atunci când pornește să-și deseneze un personaj. Nu mărturisea el, o dată, că își supune eroii, pe care vrea să-i plăsmuiască unui adevărat asediu, că voind să surprindă un destin, caută să străpungă *„valurile de apă”, „bastioanele”* cu care se înconjoară o existență, caută să descopere *„itinerariile secrete ale celui asediat”, „sursele sale de apărare”* pentru ca, astfel, să dea de nodul vital al personajului căruia vrea

să-i dea ființă? Creația romanescă devine, astfel, echivalentul unei cuceriri militare.

Adevărul unei făpturi se surprinde asediind-o în ea însăși. La un om a cărui viață, ca și aceea a lui Mauriac, alcătuiește un amalgam cu destinul ficțiunilor sale, *adevărul* existenței se revelează privind deopotrivă omul și opera, aventura trăită și aventurile născocite.

Dar Mauriac nu e un aventurier decât în măsura în care orice destin e o aventură. S-ar părea că nu e nimic tenebros, nu e nimic neprevăzut în viața sa. Și totuși! Când, cu ani în urmă, prieteni apropiați l-au îndemnat să-și scrie memoriile, el i-a refuzat. Ce eroare, într-adevăr, să ceri unui om atât de discret, confesiuni publice! El este un obișnuit al confesionalului, da, dar al celui privat, tainic, auricular. Un om închis? Nu. Mai degrabă ascuns, ca acele case izolate din landă unde se pot petrece crime despre care nimeni nu află multă vreme, ori poate niciodată, nimic.

Dar Mauriac – care publicase cinci volume de *Jurnal intim* – își va scrie *Memoriile interioare (Mémoires intérieurs* – 1959 – și *Nouveaux mémoires intérieurs* – 1965). Refuzând o narațiune autobiografică, va dezvălui totuși multe lucruri. De ce acel refuz inițial? Poate pentru că – romancier iscusit – își dădea prea bine seama că n-a trăit o viață prea dramatică. Viața sa este o linie ascendentă aproape continuă într-o vreme care a frânt dreapta multor existențe. Viața calmă a unui burghez înstărit – o! nu aceea a lui Pascal, alt fiu de burghezi. Poate o anumită rușine, sau o conștiință proastă, încărcată, să-l fi oprit de a da în vileag amănunte privind propria sa persoană. Într-adevăr, a trăit el, oare, conform moralei, conform credinței sale?

Devotații – cunoscându-l prea bine – l-au îndreptat chiar în acest sens. I-au cerut, adică, să-și consemneze biografia spirituală, să istorisească *„diversele mișcări ale naturii și harului”* care și-au disputat persoana sa. De fapt, *Memoriile interioare* nu ne prezintă decât puține amănunte asupra vieții interioare a acestui credincios.

Fără îndoială, o delicată sfială, o pudoare care te oprește să vorbești despre cele mai intime maree interioare ale pasiunilor, l-a împiedicat pe Mauriac să-și spovedească cele mai secrete gânduri.

Și apoi, acest scriitor care s-a oprit nu o dată asupra unor figuri detestabile, detestate de cei din jurul lor și de ei înșiși (egoism convertit în *self-disgust),* nu *se place* pe sine. Nu e nicio complezență a scriitorului față de eroul *Memoriilor* sale, adică față de sine însuși, după cum autorul romanelor sumbre nu pare să aibă prea multă îndurare față de progeniturile imaginației sale.

Ne cunoaștem azi, după Freud, mai bine decât se cunoșteau pe sine un Benjamin Constant, un Stendhal? Ne putem îndoi. Dar Mauriac, care a trecut prin experiența descoperirilor freudiene privind inconștientul, care a cunoscut și practicat examenul de conștiință reclamat de practica morală a religiei sale, nu putea să evite o anumită *luciditate* în cunoașterea de sine însuși, nu putea să păstreze prea multe iluzii în legătură cu propria sa persoană. În *Memoriile* sale el nu-și va dezgoli inima – după formula lui Rousseau din preambulul *Confesiunilor* sale – dar nici nu se va amăgi pe sine ca și bietul Jean-Jacques, ale cărui mărturisiri sunt o adevărată *apologia pro vita sua.* Mauriac știe prea bine că: *„Autorul unei autobiografii e condamnat la a spune tot sau nimic. Nu spune nimic dacă nu ai de gând să spui tot: monologul tău trebuie să fie expresia unei magme.”* Aceste cuvinte cu care scriitorul își introduce *Memoriile interioare* sunt expresia unei dileme din care el însuși va ieși printr-un compromis. Va vorbi despre sine dar nu va spune totul. Va vorbi pentru că mai mult decât prietenii care l-au incitat să-și scrie memoriile, prietenii morți, existențele ratate, eșuate, din jurul său, îl îndeamnă să se mărturisească. Printre aceștia, un oarecare Philippe Borell, mort în primul război mondial, tulbură conștiința romancierului care a avut o viață atât de împlinită. Conștiința turmentată îl obligă să se cerceteze *„să mă interoghez* – spune el – *asupra vieții mele prezervate și copleșite de favoruri...”*

Eșecul tragic al altor vieți îl determină să se examineze pe sine: *„cum de eu am trecut prin viață fără să naufragiez”.*

Nu i-a fost prea greu să evite un naufragiu de vreme ce valurile l-au cruțat ca pe puțini fii ai acestui secol. Mauriac mărturisește, nu fără oarecare ironie prefăcut-mirată, că n-a făcut un singur război adevărat, o singură călătorie autentică. Sub pinii de la Malagar, în biblioteca sa pariziană, zilele și anii au trecut calmi, imperturbabili. N-a fost atins de boli interminabile, incurabile, ca Proust, n-a cunoscut mușcătura adâncă a viciului ca Gide, nu și-a tulburat propriile ape ca Caline, n-a fost un chinuit al duhului și creației ca Bernanos. Nicio mare zguduire. Ocrotit de soartă, a trecut domol din casa sa pariziană unde ierna, la proprietatea sa din regiunea bordeleză unde-și petrecea verile, dintr-un salon de acaju într-altul de palisandru. În timpul primului război mondial, când Péguy e ucis și Apollinaire grav rănit, Mauriac e reformat, apoi înrolat în formațiunile sanitare, își pierde timpul, pentru ca, în sfârșit, să fie trimis cu un detașament la Salonic, unde o febră salvatoare îl reține într-un spital, după care nu-i mai rămâne decât să guste o dulce convalescență în patrie. Cel de-al doilea război (la care participă publicând la *Éditions de Minuit* celebrul *Cahier Noir – Caietul negru* – sub pseudonimul Forez) nu-i aduce niciun prejudiciu. Doar glorie, glorie continuă, crescândă, satisfacții peste satisfacții.

Și totuși, Mauriac nu este un simplu burghez satisfăcut. Nu este, desigur, niciun jansenist auster. E departe de el ascetismul vieții unui Pascal, ori al *domnilor de la Port-Royal* de care – pe de altă parte – este atât de aproape. Satisfacția implică o conștiință împăcată cu sine; epicureul, nu se îndoiește de sine, nu regretă voluptățile pe care le gustă. Mauriac nu e nici fariseul care se preface, care se dă drept altul. Îl vom vedea mărturisind deficiențe grave ale culturii sale, tare morale. Hedonismul său – pe care îl mărturisește fără falsă smerenie – nu e acela al estetului. Viața pentru acest scriitor iubind cu patimă concretul, pentru acest om public preocupat de realitățile

temporale, pentru acest credincios preferând realitatea umană fumegândelor evaziuni mistice, pentru acest mare burghez, moștenitor al respectului strămoșilor săi pentru lumea dată, viața pentru François Mauriac e o dură realitate.

O realitate pe care, în aspectele ci intime, memorialistul nu o poate mărturisi pentru că e legat de o anumită pudoare foarte specială. Pudoarea generațiilor dinaintea unui Gide. Mauriac nu va destăinui lucruri despre familia sa, pe care părinții săi nu le-ar fi dat în vileag. Autorul unui *Jurnal* și al unor *Memorii interioare* tace în privința celor mai intime evenimente ale vieții sale, pentru că istoria să nu poate fi detașată din contextul unui neam, al unei familii. *„E deja prea mult cât a trecut din morții noștri, fără voia noastră, în ficțiunile pe care le-am născocit”* – declară scriitorul în *Memoriile* sale. Într-adevăr, romancierul a istorisit drame familiare petrecute acum un secol, tulburând – crede el – pacea sufletelor de care s-a folosit. A violat, astfel, o lege a tribului care era de a nu trăda nimic din ceea ce se petrece înăuntrul comunității. Riscul scriitorului este de a se descoperi pe sine, descoperindu-și eroii. Romancierul se expune pe sine. Or, familia atât de burgheză din care provine Mauriac se închide în sine. Vlăstarul scriitor rămâne o parte a tribului expusă neîncetat atingerilor lumii. Prin el, tainele familiei încetează de a fi taine. Cât timp scriitorul se exercită pe planul ficțiunilor, riscul de a arăta lumii făpturi croite după chipul și asemănarea doamnelor care au fost înmormântate în cavourile familiei, cu pălării mari în cap și cu cartea de rugăciuni în mână, nu este prea mare. Dar riscul e mai mare – socoate el – când trebuie să-ți numești mătușile și unchii, bunica ori mama într-o operă memorialistică. Mauriac este el însuși, în întregime, în aceste scrupule pe care le are de a-și aduce „rasa” – cum își numește el familia – sub focurile literaturii. *„O operă… este o rană deschisă prin care o întreagă rasă continuă să sângereze.”* Nu orice operă și nu orice rasă. Opera lui Mauriac este însă, cu adevărat, o asemenea rană pe care

scriitorul a adus-o în trupul neamului din care se trage, pe care îl demască.

Unii scriitori burghezi – un Thomas Mann ori un John Galsworthy – au scris cronica familiei lor, a unei mari familii burgheze. Familia Budenbrook, ori neamul Forsyte sunt asemănătoare, în multe privințe, cu acele familii care apar în romanele lui Mauriac (cu familia Frontenac, de pildă) și cu familia Mauriac ea însăși. Thomas Mann a simțit și el că a săvârșit – dintr-o anumită perspectivă – o trădare față de cei din care se trage, livrându-i publicului. Mauriac e și mai conștient, că *„monstrul literar”,* cum îl numește el pe scriitorul care-și extrage substanța operei dintr-o stirpe, face un fel de subversiune a familiei. El știe că, în ceea ce-l privește, la rădăcina sa nu este el însuși, ci o comunitate restrânsă, legată împreună, ca o țesătură peste timp și spațiu. Legătura sa cu *„neamul”,* cu o întreagă genealogie este esențială pentru creația sa, ca și pentru întregul său destin. Mauriac e omul care își simte existența, ființa, scufundată în magma unei comunități – a morților, a familiei, a sfinților – ca și un iceberg cu șase părți ale sale scufundate în apă și cu o șeptime, doar, plutind deasupra oceanului.

Din magma aceasta originară, Mauriac a scos la suprafață imagini, scene, făpturi. Casa din *Génitrix* este casa bunicului, din partea mamei, a bunicului care în 1870 s-a speriat de război, și-a lichidat afacerile (import de lemne din Austria) și a rămas *doar* cu 1000 hectare pădure în lande, cu viile din Malagar și Saine-Croix-du-Mont și cu casa mare din oraș. Despre Louis, unchiul și tutorele copiilor Mauriac (cinci, ca și în *Misterul Frontenac),* scriitorul va spune: *„M-am inspirat după el în* Misterul Frontenac”. Familia sa a fost, așadar, prima sa sursă de inspirație. Cu toate că – în *Le jeune homme* – scriitorul arată că între părinte și copii se ridică un zid de timiditate, de rușine, de incomprehensiune și de tandrețe rănită, el se simte plămădit de cei care l-au iubit: *„noi suntem opera lor, operă pe care de altfel ei nu o recunosc și care nu e aceea pe care au visat-o.”*

Înainte de toate, François Mauriac e opera mamei sale, a aceleia pe care o va descrie cu atâta căldură în *Misterul Frontenac,* femeie rămasă, de tânără, văduvă cu cinci copii. François avea doi ani când a murit tatăl său. El s-ar putea numi Fiul Femeii, nu al Omului. Al mamei, în umbra căreia și-a petrecut copilăria, de la care a dobândit credința religioasă. De fapt, această credință – esențiala în portretul moral al lui Mauriac – e identică, în cazul său cu nevoia de protecție, de cuib. Scriitorul va rămâne fidel credinței mamei sale, după cum o viață întreagă va încerca să reconstruiască primul cuib al vieții sale, acela în care și-a petrecut copilăria *prezervată,* ocrotită, cuibul matern. Dar tentativele de întoarcere în acea vatră originară nu sunt lipsite de o anumită ambiguitate. În iubirea filială pentru mamă, sursă a sensibilității lui Mauriac, poți descoperi elementele unui resentiment. În *Viața lui Iisus* pe care o scrie romancierul catolic, el insistă, surprinzător de mult, asupra severităților lui Iisus față de mama lui. Iar portretul mamei din *Misterul Frontenac,* așa cum îl prezintă, la înmormântarea ei, în convorbirea dintre doi intimi ai ei, nu este lipsit de echivocuri. Grijile femeii – creșterea copiilor, bolile, prosperitatea casei, proprietățile – i-au dat un aer sever, i-au inculcat un egoism familiar, o aviditate impersonală în cele materiale, care o apropie de alte eroine pătimașe ale lui Mauriac. Cât despre mama sa adevărată (ficțiunile, oricât ar urma contururile realității, rămân ficțiuni), știm că ea a urmărit, cu îngrijorare, cariera literar-artistică a fiului ei. Credincioasă practicantă, foarte zeloasă, avea o teamă nespusă ca François să nu se *piardă* pe sine și prin sine pe alții, să nu scandalizeze. *„Vai de cei prin care vine sminteala în lume!”* Cuvintele acestea l-au obsedat, desigur, pe Mauriac, și adeseori îl vor fi tulburat. Atunci când, în *Memoriile interioare,* se gândește să-i evoce pe morții familiei sale, să intre în amănuntele vieții lor, el se teme – cu o conștiință îndoită – că actul literar le va pângări memoria. *„Nu, nu îi voi trezi din nou la viață.”*

Nu-i va trezi, căci ar însemna să-i ucidă din nou. Dar nu

se poate opri să nu privească necontenit în urmă, spre ei, spre părinții și strămoșii săi, spre propriul său trecut și mai ales spre copilăria sa în care a trăit în contact direct, nemijlocit, cu ai săi. A privi în urmă nu este la Mauriac un apanaj al bătrâneții care se complace în retrospecțiuni. Încă din copilărie prefera locul din spatele căruței, acela din care putea să privească înapoi drumul care se desfășura ca o panglică, de sub roți, și întinderile lăsate în urmă. Ceea ce va continua să *devore* din ochi, în timpul vieții, nu va fi viitorul către care se proiectează, ci trecutul pe care l-a trăit și pe care l-a părăsit. Sau pe care, mai bine zis, nu-l poate părăsi, de care nu se poate rupe cu totul. Aceasta nu e la Mauriac o nostalgie a timpului pierdut. Un alt vlăstar al unei familii burgheze, mai în vârstă decât el, Marcel Proust, a plecat în căutarea paradisului pierdut al copilăriei. Pe Mauriac îl fascinează nu timpul trecut, ci puritatea pierdută. Paradisul din care a fost izgonit nu este doar acela al îmbrățișării materne, acordate ritual ca o cuminecătură, ci acela al unei nevinovății care luminează totul, care sfințește lumea. *„Dorința noastră nu cunoaște împăcare*" – spunea Tereza de Avila. Dorința tainică a lui Mauriac (ca și a altora) rămâne o nepotolită sete a purității pierdute.

Ce voluptate simte scriitorul la simplul gând al *întoarcerii*! Copilăria, ca o flamură albă îl cheamă de departe, ori ca o sursă nealterată, singura care îl poate dezaltera. *„Vom pleca împreună pentru a regăsi izvorul"* – își propune el în primele pagini ale *Memoriilor interioare. „Vom urca până la cauza primă a bucuriei noastre".* Aceasta poate fi găsită numai în copilărie. Autorul atâtor drame sumbre, scriitorul care e obsedat de cele mai sinistre imagini ale patimilor – imaginația sa fiind literalmente bântuită de monștri – se întoarce iarăși și iarăși spre copilărie, ca spre ținutul binecuvântat. În credința sa mistică el speră să redobândească puritatea pierdută după moarte, prin contopirea sa cu *„eterna copilărie a lui Dumnezeu".* Dar, cu adevărat, tărâmul fermecat al copilăriei este acela pe care-l are *în urmă.* E

prea lucid pentru ca să nu-și dea seama că acea încântare pe care a trăit-o (sau pe care o proiectează asupra anilor săi de început) ținea de o stare specială, o grație a vârstei infantile care îl făcea *„să respire și să se miște într-un univers transfigurat”.*

André Malraux mărturisește în *Antimemoriile* sale că-și detestă copilăria. El nu s-a întors niciodată spre trecutul acela inform al universului transfigurat de harul copilului. Mauriac, dimpotrivă, e perfect conștient că a scrie, pentru el, înseamnă a încerca neîncetat să recreeze acea lume a încântării. *„Opera mea… a rămas fixată într-însa. Eu n-am ieșit niciodată, cu totul, din copilăria mea.”* Acest univers a fost (el însuși o recunoaște) destul de mediocru. Acel culoar al apartamentului pe care familia Mauriac – văduva cu cei cinci copii ai săi – îl ocupa în casa bunicii, acel culoar în care mama lui François se plimba în amurg, făcându-și rugăciunile, îi apare scriitorului bătrân drept un loc sacru. Dar cât de hâde erau unele aspecte ale vieții în acele odăi burgheze ale sfârșitului de veac. *„Am transfigurat o copilărie sumbră*” – va spune Mauriac în *Noile Memorii.* Sumbră în rigorile din jur, în tipicul, în veninul ascuns al intereselor sordid-materiale, urmărite cu înverșunare. Sumbră în moartea mereu prezentă în casa din Langon. Hagiografia familiară transfigura morțile. Bunicul, necredincios, ar fi spus – după mama lui Mauriac – pe patul de moarte: *„Credința ne mântuiește”.* Tatăl – de asemenea agnostic – ar fi întins mâna după crucifix: pentru ca să-l sărute, spunea mama, pentru ca să se scarpine, spunea bunicul.

Mauriac știe că în valea verde a copilăriei sale, lucrurile și făpturile nu erau exclusiv pure și luminoase. Chiar și viața lui în acei primi ani, așa cum și-o amintește, avea atâtea umbre. La călugării Marianiți care conduceau școala pe care o frecventa, el avea în permanență o *„conștiință nefericită”.* Umbrele, însă, dispar, sau, mai exact, devin nori de lumină atunci când bărbatul pășind prin viață își revede copilăria transfigurată. Mauriac ca și Proust regretă tandrețea, iubirea pierdută. Niciodată nu va

mai fi iubit ca atunci. Dar, încă o dată, nu bucuriile copilăriei, ci nevinovăția ei îi dau acea grație transfiguratoare de neuitat.

Ce fel de experiență infantilă l-a marcat pe Mauriac pentru întreaga sa existență? *„Copilăria e totul într-o viață, de vreme ce ea ne oferă cheia acesteia*." Romancierul știa aceasta încă înainte de a-l citi pe Freud care a aflat cheia devenirii umane în experiențele copilăriei. Știm că nu toate cheile sunt la fel. Un examen psihanalitic ar revela anumite aspecte ascunse ale relațiilor dintre micul Francois și mama lui, ori tatăl său mort, ori frații și rudele sale. Un fapt e cert: copilăria sa este atât de legată de comunitatea familială încât nașterea sa se va petrece târziu, o dată cu ruptura cordonului ombilical care multă vreme l-a ținut legat de matricea familială. Și ne putem îndoi, chiar, că o asemenea ruptură s-a petrecut vreodată, cu totul. Mauriac a fost un copil crescut într-o seră – *„Copilărie prezervată"* – astfel va numi el timpul acela dinaintea rupturii. Copilul nu era ținut departe numai de furtuni – ceea ce era firesc – oi și de orice curent de aer. El era apărat de orice *imagine* a răului. Copilărie petrecută la umbra Bisericii, *„in hymnis et in canticis" – în imnuri și cântări."*

O adevărată simfonie pastorală, mai ales atunci când copilul o trăiește la țară. Mauriac îl iubește pe Pascal incomparabil mai mult decât pe Rousseau. Dar în ce privește natura (nu natura umană, firește) el o vede bună, binecuvântată. Deloc pascalian, deloc jansenist, natura – flori, copaci, animale – îl încântă. *„Ce har..."* – exclamă el, amintind izvorul natural. Ne miră faptul că – după știința noastră – Mauriac nu-l amintește niciodată în opera sa pe Teilhard de Chardin, fiu al aceleiași eclezii din care făcea și el parte, marele naturalist și îndrăgostit al cosmosului. Pentru romancierul nostru ca și pentru omul de știință, natura este, în esența ei, bună, divină. Ziaristul de la *Figaro* și *Express* care se ocupă cu evenimentele zilei, pe care le comentează cu atâta asiduitate, e oricând gata să nege istoria, să o șteargă. Aceasta pentru că, după el,

singura istorie *curată* este *„aceasta pastorală mereu reînnoită*", viața naturii. *„Ea singură nu este răul."* În lumea dinafara omului, vietățile se devorează între ele, ca și în lumea oamenilor, *„dar fără crimă".* E ciudată această observație a lui Mauriac. Nu numai pentru privilegiul nevinovăției pe care-l acorda firii, ci pentru că scriitorul care a înfățișat în romanele sale o lume în care ființele se devoră între ele (ca și în natură) înclină să-și absolve creaturile, așa cum face cu viețuitoarele ce mișună în natură.

Romanele lui Mauriac abundă în vânători de porumbei, la țară, în ținutul său de baștină, în lande. Stejarii bătrâni din Malagar îi regăsește foșnind în *Misterul Frontenac.* De asemenea, pinii și ferigile și tufele de tot soiul. Cybele l-a alăptat în timpul vacanțelor copilăriei. Boii au într-însul ultimul lor fidel. Țăranul dintr-însul i-a auzit vorbind pe limba lui Vergiliu: *„Mugitusque bous molesque sub arbore somni..."* Animalele sunt pure și copilul nevinovat comunică cu ele, *„Din această* viață *rurală eu n-am ieșit, niciodată. Nici eu și nici opera mea..."*

Desigur, nu poți decât să-i dai dreptate scriitorului care în *Memoriile* sale a notat aceste rânduri. Dar nu te poți împiedica să nu constați că natura, în romanele sale, ca și copilăria sa nu sunt niciodată la fel de vii ca sufletele bântuite ale eroilor săi maturi, închiși în pasiunile, în păcatele lor. Deși Mauriac socoate că artistul dintr-însul s-a născut în copilărie, în timpul sărbătorilor Crăciunului, când fantezia sa a început să proiecteze feerice viziuni, când a prins să vadă semne miraculoase peste tot, credem că mai degrabă saloanele închise ale casei, cu lumina lor incertă izvorând din fețtila fumegândă a lămpilor cu petrol, saloanele în care cei mari vorbesc despre tainice lucruri ale lor, au însemnat pentru inspirația celui care va scrie *Misterul Frontenac* locul de origine, izvorul dintâi. Uzura sufletelor închise într-un spațiu exiguu, cu elanul vital al naturii și copilăriei, constituie – paradoxal – fenomenul original al ficțiunilor lui Mauriac.

La bătrânețe, scriitorul a păstrat ritmul vieții elevului de

altădată: iarna la oraș, muncă ordonată, vara la țară, în vacanță. Toamna când se pleca de la proprietatea rurală a familiei, copilul vedea satul închizându-se în urma trăsurii domnilor ce se depărtau. Satul se retrăgea în *misterul* său. În landă, în regiunea bordeleză, societatea pare – și părea mai ales, cu șapte-opt decenii în urmă – mai apropiată de lumea dinaintea Revoluției Franceze, de acel *Ancien Régime* pentru care marea burghezie (care contribuise la doborârea *Vechiului regim)* a păstrat o mare simpatie. Căminul auster, jansenist, al familiei Mauriac era ermetic închis față de orice trivialitate care ar fi încercat să-l violeze. Scriitorul care deplânge azi *„insurecția obscenă a refrenelor și imaginilor”,* care poluează căminurile franceze a fost ocrotit la începuturile sale, ferit de orice ispită. Întrucât răul – în concepția pedagogică a acelor timpuri – trebuie ținut cât mai departe, cuvântul *amour,* cunoscut în sensurile sale domestic-familiare și mistic-religioase, era necunoscut în semnificațiile sale profane. Maleficiile amorului trebuiau exorcizate cu grijă. A-ți opri gândul, fie și o clipă, asupra plăcerilor trupului, însemna să sucombi în fața răului. În *„copilăria prezervată”* a unei asemenea odrasle burgheze se găsea astfel un loc gol, se isca o lipsă teribilă. Crescuți de parcă ar fi urmai să trăiască printre îngeri, cu trupul și sângele ignorat, ascuns cu pudiciție, în copiii aceștia – micul François printre alții – creștea dorul nelămurit obscur după ținutul *„fără nume”* al iubirii. O așteptare vagă, speranța unei fericiri necunoscute era cea mai mare fericire a acestei copilării.

Fericire tulbure a unor suflete curate prin ignorarea răului. Iubirea toată se îndrepta, firesc, spre *magna mater,* spre câte o *génitrix,* o mamă atotputernică. *„Copilăria noastră ne apare ca o nebuloasă al cărei nucleu tandru și radios era mama”,* va spune Mauriac în amintirile sale. Matriarhatul se pare că era o adevărată instituție socială și o ordine morală în acea societate provincială. Nu e de mirare că Mauriac a scris romanul *Génitrix.* Femeile în regatul copilăriei sale slujeau sau domneau. Servitoarele cu *„surâs docil”,* fete din landă, ca și mamele cu zâmbet

imperios aminteau doamnele și suivantele din lumea *Vechiului regim,* curtea de la Versailles. Bunica lui Mauriac era o adevărată regină-mamă, cu cele trei fiice, doi gineri, cincisprezece nepoți, cu proprietăților ci întinse, imobilele ei, femeie enormă, atinsă de fulger, temută, venerată, slujită de o călugăriță, de preoți, trăind cu amintirea dureroasă a pierderii unui fiu iubit și cu frica de un Dumnezeu nemilos cu păcătoșii, inexorabil în cele ale trupului. Fiii se temeau de câte o asemenea regină; ei rămâneau adeseori celibatari, pradă docilă câte unei asemenea *„atotputernice génitrix”. „Peste tot în jurul meu* – mărturisește Mauriac – *găseai câte o asemenea Génitrix, blânda și înfricoșătoare, exercitându-și puterea și ținând frânele în mână”.*

Femeile domină în acea lume nu prin cros ci prin avere. Ele sunt posesoare, moștenitoare, dispunătoare. În universul romanesc al lui Mauriac dramele morale au întotdeauna mirosul banului. Patrimoniul e sacru, intangibil, dar pretendenți sunt mulți. Sub numele virtuților – modestie, economie, temperanță – se ascunde zgârcenia cea mai sordidă, lăcomia cea mai intemperantă. Cât de bine cunoștea Mauriac, încă din cea mai fragedă vârstă, atrocitățile acestei vieți cotidiene în care banul, interesele primează. *„Banul era aliajul comun al tuturor acestor particule umane”.* Boala unui părinte e dureroasă, dar bolnavul care zace în patul său cu baldachin nu e doar deplâns și ajutat, fiii nu se roagă numai pentru el, ci, socotindu-l mort, calculează veniturile ce urmează să le primească pe calea unei moșteniri. Imobile, proprietăți, acțiuni vor apare adeseori în povestirile lui Mauriac. Aceasta pentru că s-a trezit la o viață conștientă nu sub pinii bine-mirositori, ci în alcovul rău-mirositor al bunicii moarte, când a observat pentru întâia oară măștile membrilor familiei deranjate de fiorul pe care-l trezea în toți prada pe care urmau să și-o împartă.

Măștile sunt esențiale în această lume burgheză. Sentimentele care sunt *arătate,* pe care indivizii le arborează, sunt singurele de care se simt răspunzători. De

celelalte, ascunse, neexprimate, numai cei scrupuloși din motive religioase fac caz. Totul pare să fie licit dacă are ca scop transmiterea intactă ori sporită a unui patrimoniu. Căsătoriile din interes, furtul în avutul obștesc, înșelăciunea, toate aceste tare ale unei societăți în care și-a petrecut partea cea mai mare – și mai însemnată – a vieții, Mauriac *„le-a simțit înainte de a le cunoaște” (Memorii interioare).* Nu este aici, câtuși de puțin acea *„rèveuse bourgeoisie” („burghezie visătoare*”) a lui Drieu la Rochelle. Societatea din landa bordeleză este prea lucidă pentru ca să-și permită să viseze dincolo de adolescență. Dar nu tot ce *este* trebuie exprimat sau manifestat. Între cuvinte și gânduri e o discrepanță uneori enormă. Tot astfel între gesturile vizibile și dorințele ascunse. Despre toate acestea, autorul *Memoriilor interioare* va spune într-o zi că au constituit una din sursele povestirilor pe care le va scrie.

Căci copilul care a participat la dispute secrete ale celor „mari” în materie de bani, care a văzut chipurile nefardate ale celor lacomi și zgârciți, acel *„copil liniștit, tandru, afectuos, care plângea cu ușurință”* (Raymond Mauriac despre fratele său François), acel copil va folosi luciditatea burgheziei pentru a o demasca în realitatea ei.

Nu va rămâne însă el un burghez autentic, nu va fi influențat de atmosfera în care s-a format? În zadar ne spune că *„natura profundă a unei ființe secretă universul de care ea are nevoie”,* că natura aceasta profundă a omului este cea care ne impune decorul vieții noastre și nu abundența sau lipsa banilor, statutul nostru economic sau social. François Mauriac mai mult decât alți scriitori care provin din înalta burghezie (Gide, Proust, Aragon mai ales) și-a avut decorul vieții impus de averea pe care a posedat-o. Decorul dar nu și conținutul ei. Iar sufletul nu piere chiar și atunci când pare strivit sub povara materiei. Printre avizii societății de la estuarul Garonnei se aflau făpturi de o mare delicatețe. Astfel era acel tutore al copiilor Mauriac, fratele tatălui lor mort, magistrat care îi vizita la cincisprezece zile o dată, pentru a se ocupa de

proprietățile moștenite, celibatar nereligios al cărui portret îl va desena în culorile cele mai calde în *Misterul Frontenac.*

Era mediocră oare lecția pe care a primit-o Mauriac de la acea lume provincială, cu obiceiuri desuete, lume închisă în care vom vedea că ardea focul mocnit al atâtor pasiuni? *„Această provincie pe care o părăsim la douăzeci de ani nu ne mai părăsește niciodată. Iubesc orașul Bordeaux ca pe mine însumi; îl urăsc ca pe mine însumi."*

Ambivalență admirabilă exprimată. Resentimentul se aliază în cuprinsul aceluiași sentiment cu simpatie. O asemenea ambivalență e caracteristică pentru toate experiențele copilăriei lui Mauriac. Mama, casa bunicii, societatea din Bordeaux, școala Marianiților, toate sunt pentru el, după frumosul cuvânt italienesc, *odiosamate,* urât-iubite. O nostalgie, o mare dorință de evadare îl mână pe copilul François afară din lumea copilăriei. Dar totodată el suferă ieșind din copilărie, de a nu mai fi copil, părăsind adolescența, de a nu mai fi adolescent. Dacă primul său volum – poeziile din *Les Mains jointes* – *Mâinile împreunate* – consemnează reminiscențele unui elev cultivat, cel de-al doilea, poemele din *Adieu a l'Adolescence* (influențate de Francis Jammes) sunt un rămas bun la adresa adolescenței. Dintr-o copilărie catolic-jansenistă (asemănătoare întrucâtva cu aceea protestantă a lui André Gide), Mauriac va dori să iasă în viață lepădând și păstrând totodată totul. Ca în orice experiență ambivalență, marea experiență a copilăriei părăsite și regretate, a cuibului spurcat și mereu râvnit, va constitui matricea formatoare a omului Mauriac, sursa operei sale.

Tot ce va urma în tinerețele sale – cursurile întrerupte după un an la *École des Chartes,* institut în care nu-i place decât portarul, barurile pe care le frecventează, unde îl înspăimântă cocotele *„cu protuberantele lor oferite și legănate*", saloanele în care apare grupul catolic pe care-l prezidează, țările în care călătorește plictisit, Montmartre a cărui poezie îl lasă insensibil – toate acestea, și altele încă, nu vor însemna mare lucru în viața acestui om. Filtrul

sensibilității sale era prea îngust pentru ca să lase să treacă prea multe. Oameni, cărți, peisaje, totul în doze mici. Iar harul uitării – de care se felicită că dispune – îl ajută să nu rețină mare lucru din toate câte îl întâmpină.

Aceasta nu înseamnă că François Mauriac este un insensibil. Viața sa a fost dăruită cu câteva amiciții întrerupte din nefericire prin moartea prea timpurie a prietenilor: un André Lafon, un Jean de la Ville de Mirmont, un Jacques Rivière. Cel care va spune mai târziu – nu fără un oarecare cinism diluat printr-un humor sec: *„eram liber grație celor câtorva rente ale niele”,* a găsit în prima tinerețe suficientă generozitate pentru a se înrola în mișcarea de stânga, în curentul *Sillon* inițiat de Mare Sangnier care promova sindicalismul. Și cu toate că va fi revelat și lansat de Maurice Barrès, tânărul burghez din Bordeaux va lua o atitudine netă împotriva curentelor de dreapta, naționalist-extremiste ale lui Charles Maurras și Barrès.

Pe un singur tărâm va rămâne François Mauriac mereu fidel mamei sale, mediului în care s-a format: pe tărâmul religiei. Copilăria sa e „impregnată” – ne-o spune el însuși – de jansenismul care dăinuia încă, sub anumite forme vulgarizate, în provincia franceză de la sfârșitul secolului trecut. Firește, nu un jansenism teologic, al raporturilor dintre natură și grație, ci un jansenism al sensibilității, al rigorismului, al puritanismului moral. Pentru Mauriac, copil, viața religioasă a fost, înainte de toate, o stare a sensibilității, o atmosferă în care simțirea sa a apărut și s-a dezvoltat sub obroc. Dezvoltare asemănătoare, parțial, cu aceea a lui Kierkegaard. Mauriac va observa într-o că jurnalul marelui turmentat danez istorisește chiar povestea vieții sale lăuntrice. Până la un punct, desigur. Ca și Kierkegaard, Mauriac a avut o copilărie prezervată, în care religia a jucat rolul unei supreme pedagogii spirituale. *„Nimeni n-a suferit ca mine de a aparține unei religii, de a face parte dintr-o Biserică, nu prin liberă alegere, ci pentru că m-am născut în ea”.* Povara credinței moștenite, impusă de mediul înconjurător, nu liber asumată, pe care

au purtat-o atât Kierkegaard cât și Mauriac, a fost una din determinantele operei lor.

„Toate vocațiile ar trebui să fie tardive" – spune autorul *Memoriilor interioare.* El își judecă astfel efuziunile religioase prea-timpurii, acea servitute a inimii încă incapabilă de a alege. Credința copilului și a adolescentului crescut de femei foarte credincioase este tarată de o anume morbidețe. Tânărul va scrie în primul său volum, *Mains Jointes,* un vers în care îl surprindem într-o clipă de *delectatio morosa,* de ruminare voluptuoasă a unor gânduri morocănoase: *„visând la păcate în dulcea capelă"*. Sensibilitatea copilului s-a format în ceasurile acelea de rugăciune și meditație, de examen seral al conștiinței. Religia nu-i oferă o filosofie, o doctrină. Mauriac n-are o *forma mentis* care să-l predispună la reflecție. El află în credința sa o școală a sentimentelor.

Afinarea sensibilității merge însă paralel cu reprimarea sângeroasă a sensualității. Nimic nu e privit cu mai multă suspiciune într-un mediu puritan decât erosul, decât dorințele trupești. Dacă Gide, crescut într-un mediu similar, se va revolta mai târziu, târât de impetuozitatea dezordonată a simțurilor sale. Mauriac va prefera să-și refuleze pornirile erotice, să accepte *o* situație tulbure, să caute derivative permise și să conteste abia târziu educația sa, dar și atunci, numai *sotto voce.* În fond trupul, cercul magic al crosului, pornirile libidinale îl vor înspăimânta întotdeauna, iar religia îi va oferi paveze împotriva anxietății. Trupul e prin excelență suspect. Despre janseniști se spunea, în bătaie de joc, că nu-și permit decât o singură plăcere trupească, aceea de a se scărpina. Plăcerea credinciosului de acest tip e întotdeauna întenebrată de conștiința păcatului. Erotica e echivalentă cu servitutea totală, deci cu moartea. Trebuie să alegi între iubirea carnală și iubirea de Dumnezeu. Cât de bine avea să știe Mauriac că dionisismul inocent al vacanțelor trăite la Gradignan în plină natură, că acel erotism, acea sensualitate latentă care circulă abia simțită în poemele sale din ciclul *Orages (Furtun,)* sunt nedorite de Biserică.

„Această religie nu e consolatoare, ci mortificatoare" – remarcă bătrânul scriitor în amintirile sale.

Cu toate acestea, credința iese biruitoare, în toate conflictele sale interioare. În plini maturitate a bărbăției sale se va considera pe sine unul din *„ultimii stâlpi ai Bisericii".* Crede chiar – cu anumită prezumpțiozitate – că, în afară de Claudel, Daniel-Rops și de el însuși, universul catolic nu mai are alți apărători. Religia sa nu este aceea a cărturarilor. Ca și Pascal, el nu se roagă unui Dumnezeu al filosofilor și teologilor. Nimic neotomist în el. Are mai curând credința micului burghez practicant, a țăranului. Detestă să facă pe sfântul, să predice. Romanele sale nu cunosc – cum vom vedea – apologia credinței, a Bisericii. Mauriac nu crede într-o *„stare fizică a grafiei" (Souffrances et Bonheur du Chretien – Suferințele și fericirea creștinului).* El nu urmărește succesul unei partide creștine; socoate că momentele cele mai joase din istoria religiei sunt cele în care *„triumfă creștinismul politic*" *(Mémoires intérieurs).* Imaginile lui Copernic, Galileu, ale victimilor obscurantismului religios atârnă pe pereții biroului său. Port-Royal-ul Jansenist din care soldații lui Ludovic al XIV-lea n-au lăsat piatră pe piatră, protestează într-însul împotriva prea-catolicului rege de la Versailles. Îl venerează pe Pascal, în care vede tipul însuși al credinciosului care crede *ad literam,* dar Descartes (încă unul al cărui portret există în cabinetul său) poartă într-însul un dialog continuu cu autorul cugetărilor. Se miră neîncetat de faptul că creștinii cei mai mulți resping din Evanghelii iertarea, și socoate că *„teologia creștină, atunci când înnebunește",* devine o lege foarte dură.

Admiră romanul lui Nathaniel Hawthorne, *Litera purpurie (The scarlet letter)* în care romancierul american reușește să prezinte un păcătos care devine principiu de reînnoire și purificare pentru alții. În marele conflict între cazuiștii iezuiți și jansenișți, el condamnă ambele partide, cazuiștii fiindu-i odioși întrucât încearcă să utilizeze religia pentru a domina sufletele, jansenișții pentru că îl pun pe Dumnezeul lor să condamne patru cincimi din omenire.

Ideea însăși a păcatului i s-a modificat sub influența lui Freud, și în romanele sale această modificare de perspectivă e vizibilă. Mai presus de orice, însă, Mauriac crede în puterea mântuitoare a suferinței. A reușit el, oare, să-și transfigureze eroii, să-i salveze de la destinul pe care, parcă dincolo de voința sa creatoare, de și-l asumau?

De nimic nu pare mai ofensat religiosul Mauriac decât de interdicțiile Bisericii lovind literatura modernă. Căci *omul* Mauriac este înainte de toate *om de litere.* Atunci când se hotărăște să-și scrie memoriile în ciuda scrupulelor sale, renunță să se apropie de sine însuși, *cel care a fost.* El își caută viața în cărțile pe care le-a îndrăgit. Literat impenitent, el se caută pe sine într-o oglindă a conștiinței sale literare, în reflexele lecturilor sale de o viață. Cele dintâi *Memorii interioare* nu sunt altceva decât istoria unei evoluții a conștiinței privită prin prisma operelor preferate. *„Viața mea* – spune el – *a fost, toată, nutrită de lecturile mele, lecturi care m-au împiedicat, poate, să trăiesc; viața mea a fost orchestrată de poeți”. Jurnalul* lui Mauriac ca și *Memoriile* sale sunt pline de comentarii pe marginea cărților. Pe sine însuși, scriitorul se vede mereu în mijlocul umbrelor din Câmpiile Elizee ale literaturii. Ca în peștera lui Platon, el se contemplă pe sine proiectat printre umbrele mișcătoare ale confraților săi literați. Știe prea bine că suntem modificați de lecturile noastre și, de aceea, ne vedem pe noi în cărțile dragi. A te căuta pe tine în oglinda altora nu înseamnă a face neapărat operă de critic. Vorbind despre cărțile pe care le citește, despre scriitorii pe care îi cunoaște (și mai ales despre cărțile pe care le-a citit altădată și scriitorii pe care i-a cunoscut) el vorbește despre sine. Ca un peregrin în lumea literelor, el urmează un itinerariu nesistematic, sub unica stea polară călăuzitoare a propriului său spirit.

„A scrie înseamnă a-ți aduce aminte, dar a citi înseamnă de asemenea a-ți aduce aminte. Și, totodată, a te compara...” Mauriac pornește, la bătrânețe, în căutarea ființei sale pierdute, pe care vrea să o regăsească în cărțile de odinioară. Dar unde sunt romanele de altădată, cărțile

cu povestiri ale copilăriei care l-au însemnat pentru totdeauna: romanele lui Zenaïde Fleuriot, ale contesei de Ségur, *Les camisards,* romanul de aventuri al lui Alexandre de Lamothe? Aceste prime lecturi ale sale au însemnat mai mult pentru formarea lui decât capodoperele pe care le va descoperi mai târziu. Sensibilitatea i se deșteaptă atunci când citește *Fără familie,* romanul patetic al copilăriei. Ca și scrisul, cititul este pentru Mauriac o reanimare a trecutului. El nu evadează prin ficțiune din universul său, ci caută, dimpotrivă, să se întoarcă în el, să se întoarcă acolo de unde pornise, să revină la *surse.* Or, toate sursele sale se ating, comunică între ele. Pascal, Racine, Baudelaire, Rimbaud, Gide, Proust, spirite atât de diverse, comunică *pentru* el, *în* el. Pascal care-l introduce la Port-Royal, și care îi strecoară veninul jansenist, nu este pentru Mauriac, spirit nefilozofic, decât un maestru al polemicii și pilda celei mai înalte spiritualități. Dar scriitorul *Cuibului de vipere* face oare parte, cu adevărat, din familia lui Pascal, Racine etc.? Copilul *prezervat* nu este înrudit cu aceste spirite dar râvnește, din existența sa calmă, să cunoască, să participe la furtunile pe care le-au trăit aceia. Mare cititor de romane în tinerețe și în anii maturității sale, el conferă creaturilor imaginare din aceste narațiuni, timpul și spațiul nelimitat pe care, la douăzeci de ani, nu-l trăise încă. *„Ele încarnau, în ochii mei, destinul meu încă voalat" (Memorii interioare.)* Prin mijlocirea eroilor romanești, tânărul Mauriac încercase abjecțiunea patimilor, crima, gloria. Nu cei care îi seamănă, prin origini, prin formație, ci cei diferiți de el îl atrag. Astfel Barrès (care *„a colaborat* – mărturisește Mauriac – *mai mult decât oricare alt autor, la formarea mea")* nu-l seduce nici prin ideologia sa, nici prin stilul său. Afinitățile elective sunt uneori ciudate, tocmai pentru că nu sunt rezultatul unei elecțiuni conștiente.

Nu ne mirăm, cunoscând opera sa romanescă, de venerația pe care o nutrește François Mauriac pentru Racine. Îl vede pe marele poet abandonat, solitar, în secolul nostru, nemaiavând nici interpreți, nici public.

(„Nimic nu place mai puțin francezilor: neg că Racine ar fi poetul lor și că s-ar recunoaște în el” – Memorii interioare). Autorul lui *Génitrix* nu se înșeală când se vede pe sine, unul din cei din urmă inițiați în arcanele operei raciniene. Dar în același timp, nu cunoaștem o mai bună inițiere în misterul central al operei lui Mauriac decât reflecțiile romancierului pe marginea tragediilor lui Racine. Căci ca și opera marelui dramaturg, romanele sale abundă în destine tragice, fără scăpare, în existențe închise; revelarea pasiunilor în deplina lor nuditate, furia împletită cu luciditatea, oroarea mereu prezentă, pasiunea gândită, exprimată în cuvinte, muzica sugestivă a stilului care *„interzice* – spune Mauriac – *visul fiind legat de o realitate dealtminteri atroce”,* toate acestea le întâlnim deopotrivă la poetul Phedrei și la romancierul Thérsèi Desqueyroux.

Phedra pătrunsese în viața lui Mauriac la o vârstă fragedă, pe când era crescut în templu a aflat de teribila creatură pe când n-avea încă nicio știre de viața libidinală. Totala culpabilitate și desăvârșita inocență a fiicei lui Minos și a Pasiphae-i *„incestuoasă fără voie”,* monstrul inconștient este în acea situație existențială pe care Mauriac va încerca să o realizeze – între alte coordonate – în cazul unora din eroinele sale, printre care Thérèse Desqueyroux. Sufletul și animalul, aspirația spre transcendent și apetitul animalic sunt marile forțe în luptă, atât în cazul Phedrei cât și al lui Génitrix. Teatrul lui Racine este fără milă. Aici este o rădăcină a lipsei de cruțare, a „răutății” lui Mauriac. În lumea burgheză a secolului al XVII-lea, teribile pasiuni mocneau în vatra caselor, de altfel ordonate, chibzuite. Nu era acela secolul otrăvitoarelor? La Brinvilliers o anunță pe Thérèse. Racine este – după Mauriac – pictorul dorinței nu al iubirii, al foamei teribile care-și caută alinarea în crimă. Crimă ineficace căci nu suprimă dorința o dată cu victima ei. Creaturile lui Mauriac ca și cele ale lui Racine sunt – în afara unor rare excepții – nemântuite. Nu e repaos în aceste opere, ființele închise cu pasiunile lor se sfâșie între ele, pe însele. Transcenderea e rară și puțin probabilă. *„E*

sigur că tragedia lui Racine cheamă întruparea, oroarea ei pretinde un mântuitor." Dar Mântuitorul nu apare decât vag, ca o promisiune în *Ifigenia, Esthera și Athalia.* La atât de creștinul Mauriac apare el oare? Dar, deocamdată, să continuăm cercetarea rădăcinilor literare ale creației sale. Bineînțeles, nu poate suferi spiritul secolului al XVII-lea, iar moștenitorii acestui spirit în secolul următor sunt, de asemenea, condamnați în ochii săi. Pe Musset care-l încântase în adolescență nu-l poate suferi pentru deismul său. De altfel, nici reacțiunea antiiluministă, romantică, nu îi convine. Istoria romantismului francez este, pentru el, o evaziune în afara realului care a eșuat. Preferind ceea ce *nu este* lui *ceea ce este,* romanticii au păcătuit împotriva realității, și au ridicat dereglarea spiritului la rangul de sistem. Nici măcar Gérard de Nerval nu este iertat. Nu întrutotul greșit, Mauriac vede în naturalism un avatar al romantismului, și în cea mai mare parte a producției franceze din timpul său, pe tărâmul prozei, „o *rumegare pe pășunile naturaliste".* El are oroare de universul lui Zola, pe care-l acuză de căutarea efectelor, de trucarea și deformarea realității sub pretextul naturalismului, în *„naturalismul psihologic"* mai ales, toată stirpea pe care R. M. Albérès o numește în *Istoria romanului modern, „postrealistă",* Mauriac vede rasa degenerată a epigonilor lui Racine, specializați în *„inima umană".* Impostura psihologicului pe care o vor respinge un Kafka, un Joyce, un Faulkner – ca să numim pe cei mai mari, oare Mauriac n-a căzut uneori într-însa? El a învățat, în fond lecția naturaliștilor chiar dacă, din fericire, a uitat-o cât se poate de repede.

Romancierii pe care îi simte aproape sunt cei de care s-a atașat în prima tinerețe. Stendhal, Emily Brontë, Benjamin Constant, Flaubert, iată maeștrii săi. Mauriac n-a fost niciodată ascetul literelor ca autorul *Doamnei Bovary,* dar câtă admirație pentru *„mistica fără obiect",* pentru munca imensă, pentru înalta conștiință artistică a lui Flaubert!

Dincolo de o anumită vârstă, Mauriac – foarte viu pe alte planuri – n-a mai fost în stare să recepteze noi unde

literare. Tot astfel, dincolo de o anumită modalitate istorică a poeziei, el n-a putut să treacă niciodată. Maurice de Guérin (pe care-l adoră), Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Claudel, Jammes, Anna de Noailles au fost și au rămas maeștrii și preferații săi. Pe Valery, spiritul său a reușit să-l admită, dar Apollinaire și tot ce a urmat în poezie după el, a rămas sub nivelul receptivității sale. Cu timpul, adorațiile. Sale juvenile s-au stins și ele. Jammes i se pare fals. Bătrânețea îl face să vadă irealitatea în lumea sentimentelor evocate de cântăreț. Romantismul sub roate înfățișările sale, chiar în aceea post-simbolistă, îi apare absurd și gratuit. Are nevoie de o hrană mult mai consistentă. Evident, scriitorul obsedat de culorile sumbre ale unei realități oprimate și opresive, autorul *Deșertului iubirii,* al *Cuibului de vipere* și al *Femeii farisee* nu putea suporta multă vreme fadorile poeziei postsimboliste. El găsește în tragedia lui Racine ca și în poezia lui Baudelaire adevăratele sale izvoare literare.

Când Mauriac, bătrân, ia într-o zi în mână *Les Fleurs du Mal,* după ce multă vreme nu-l cercetase pe Baudelaire, e nevoit – ne spune el – să se oprească din lectura sa. Poeziile îi făceau rău, ca și cele ale lui Francis Jammes, dar nu pentru aceleași motive. Dacă în versurile acestuia din urmă minciuna, falsul îl iritau, *Les Fleurs du Mal* îl tulbură, până la a-i face lectura insuportabilă, prin *adevărul* lor. Mauriac simte în Baudelaire pe aproapele său și – romancier iubitor de poezie – vede în poet un mare prozator. *„Baudelaire* – citim în *Memoriile interioare* – *este poetul lumii reale, mai puțin romantic decât orice alt poet, atât de puțin încât limbajul său pe care poezia sa l-a inventat este mai aproape de limbajul prozei decât ar fi îndrăznit să-l aducă vreun poet...”* Ceea ce l-a fascinat pe Mauriac în poezia lui Baudelaire a fost, fără îndoială, împletirea unică a sacrului cu sacrilegiul, a frumosului cu blasfemia. Știm că Baudelaire tânăr (și mai târziu, de altfel) a fost un adorator de monștri. Monstruosul l-a atras și pe Mauriac, o viață întreagă. De aici, profuziunea figurilor oribile din cărțile lui. Ambivalențele baudelairiene

– extazul vieții și oroarea vieții – nu le regăsim în portretul moral al romancierului nostru. Singur Céline, între prozatorii francezi i se poate asemui în acest sens poetului *Florilor răului.* Poeziile sale sunt o expresie a acestor ambivalențe. Mauriac întrevede în de *„tenebre străpunse de raze”,* lupta cu sine a celui ce se sfârtecă pe sine – *heautontimorumenos.* Dar nu admite explicațiile psihanalitice, nici pe cele existențialiste prin care Sartre a încercat să-l explice pe poetul său. *„Poezia nu-l impresionează pe acest profesor”* – afirmă Mauriac, pe drept cuvânt, despre gânditorul existențialist. Autodistrugerea, demonia, blasfemiile lui Baudelaire nu-i produc nicio repulsie prozatorului cumpănit, ordonat, având un puternic instinct de autoconservare. În forul său intim el îl consideră pe nefericitul poet. Mai pur, mai absolvit de păcate decât pe Sartre filosoful. Dar, mai presus de toate, Mauriac admiră luciditatea lui Baudelaire, geniul poetic identificat cu geniul critic. Un poet – socoate el, foarte judicios – n-are nimic de pierdut, dacă e cât mai lucid, mai inteligent, mai conștient că ceea ce face este tocmai ceea ce voia să facă. Această inteligența critic-poetică nu e un simplu mecanism care acționează în gol. Ea are nevoie de o aplecare asupra unor date concrete. Pasiunea lui Mauriac pentru real îl avea modelul exemplar în pasiunea similară a lui Baudelaire pentru lucrul adevărat și pentru cuvântul just care-i surprinde, ori cât de hidos, de josnic, de mizer ar fi el. Poetul Mauriac după ce a trecut de faza dibuirilor sale juvenile a mers constant pe calea aceasta a lui Baudelaire, *„căutând secretul unui anumit aliaj, al unei materii dure...”.* Astfel a creat poemul *Atys* despre care romancierul va spune: *„din tot ceea ce am scris este opera care îmi produce cele mai puține decepții..." (Memorii interioare.)* A vrut, într-adevăr, în acest poem, să surprindă o pasiune printr-o rețea, riguros strânsă, de cuvinte. Mauriac se înscrie astfel pe linia lucizilor: Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, Valéry, nu pe aceea a inspiraților inconștientului. De aceea, pentru el, Apollinaire și mai apoi suprarealismul, André Breton și

prietenii săi par să nu fi existat. *„Repulsia mea față de tot ce e oniric în literatură m-a făcut să înaintez împotriva curentului suprarealist. Nimeni nu s-a menținut cu mai multă încăpățânate decât mine la ariergarda literelor. Nu roșesc din această pricină, nici nu mă laud... (Memorii interioare.)* Dacă nu-l atrage avangarda, în schimb manifestă o mare lărgime de vederi în alte direcții ale literaturii. Gide – de pildă – atât de diferit de ei, a cărui operă, în întregime, nu e decât un vast autoportret, îl atrage. Cât despre romancierii de ultimă oră ai „Noului roman" (printre care, în timpul din urmă, s-a înrolat și fiul său Claude Mauriac), Mauriac are părerea că își irosesc talentul în descrierea oțioasă a neantului. Metodele lor *„entomologice",* descriptive, nu-l încântă câtuși de puțin. El le opune experiența predecesorilor săi – a lui Gide, Maurras, Bernanos, Claudel – care și-au construit opera într-o hune reală, nu numai într-o lume a cuvintelor. *„Sunt un metafizician care lucrează în concret*" – spune el, folosind o formulă paradoxală.

Luciditatea nu-i permite lui Mauriac să greșească prea mult, atunci când se judecă pe sine și opera sa. Dar orice scriitor ara dreptul de a nu-și cunoaște perfect opera sa mai ales când Intervine degradarea firească, a interesului pentru propria creație, ca și pentru aceea a altora La bătrânețe, romancierul e cuprins de un anumit dezgust în ce privește *„marea afacere"* a vieții sale literatura. Cum a devenit literatura *„marea afacere"* a existenței acestui burghez, fiu de burghezi? *„Am descoperit totul singur..."* – ne spune el. În copilărie – sursa surselor – avea darul poetic al transfigurării și dramatizării. Cititor pătimaș, nu-l interesau poveștile cu zâne ale vârstei sale, ci povestirile *adevărate.* Gustul pentru *„invizibilul real"* îi era satisfăcut de credințele sale religioase. Astfel, deși prefera lumea inventată lumii reale, deși copilul poet își secreta propriul său univers, proiectându-și feerii, un întreg decor, transfigurând realitatea, de fapt lucrurile sau ființele reale, făcute vizibile prin cuvânt, erau cele care îl pasionau. De aceea va iubi poeții (și înainte de toate pe Baudelaire)

pentru că arta lor aprehendează realul mai nemijlocit. Ca romancier va prefera, întotdeauna, realitatea ficțiunii. Nefiind o fire speculativă, acest urmaș al țăranilor din lande și al burghezilor, foarte atenți la obiectele materiale ale negoțului lor, e atent la ceea ce *este.* El se constituie prizonier al acestei lumi din care n-are intenția să evadeze în niciun fel. Obiectele sunt pentru el, ca și un stârv pentru Baudelaire ori un scaun de bucătărie pentru un Van Gogii, realități eterne. *Sfânta realitate* – cum o numește Claudel nu este pentru Mauriac un obiectiv pe care-l descrie *din afară;* ea trebuie să se facă nevăzută prin demersurile scriitorului, *dinăuntru.* O filozofic a percepției, a bunului simț, nicidecum a imaginației dirijează concepția sa literară. Reveria nu e operă de artă, nu *produce* poezie; adevărata poezie nu e contrară realului. Propriile sale vise îl lasă pe Mauriac indiferent. Niciodată n-a găsit în de sursa unei creații artistice. A atinge realul prin cuvânt, a comunica incomunicabilul, în aceasta constă voința de artă a romancierului nostru. Desigur, el știe că realul, în ultima esență, e exprimat și, în același timp, disimulat de cuvânt. Dar intenția artistului trebuie să se muleze pe realitate. Crezul estetic al lui Mauriac, ca și acela a lui Baudelaire este tipic antiromantic, antievazionist: onoarea poetului rezidă, pentru el, în realizarea perfectă, în adecvarea desăvârșită cu obiectul, a proiectului artistic.

Nicio evaziune, așadar, din cercul ermetic al naturii. Mauriac a evadat, firește, din sfera fermecată, plină de corespondențe magice a sunetelor, parfumurilor și culorilor baudelairiene, nu însă și din bolgiile păcatului, ale damnării poetului *Vieții anterioare,* căci culorile, formele nu-l interesează pe romancier decât văzute, pipăite de un om. Cuvintele sunt interesante doar atunci când apare *cineva,* o ființă care le rostește. Întreg cosmosul nu valorează pentru scriitorul nostru cât un creier uman ori, mai ales, o inimă omenească. *„Eu sunt astfel făcut* – ne mărturisește el în *Memorii – încât îmi repugnă să-mi imaginez ceva în afara timpului uman, a spațiului uman."* Mauriac are profunda convingere a

umanistului după care lumea are nevoie de ființa umană pentru a exista, iar arta umană e expresia acestei necesități. *„Lumea nu e suportabilă decât în măsura în care o recreem după măsura și după nevoia noastră”.* Universul care transpare prin arta non-figurativă ori prin proza „noilor romancieri” aparține neantului. O asemenea artă – în spiritul lui Mauriac – este destinată eșecului, ea mărturisind că omul nu mai are nimic de spus.

Substanța însăși a creației lui Mauriac este drama umană. Această dramă – ne spune el – a purtat-o din totdeauna în sinea lui. Originea romanului său este în acel nod interior în care s-au amestecat atâtea fire din care am încercat să desprindem unele urmărind formația sa interioară. În acea matrice provincială, familiară, religioasă în care a apărut și a crescut, erau numeroase conflicte ascunse, drame microcosm. Ce pe care scriitorul le-a absorbit mai degrabă decât le-a observat. El a asimilat totul după o metodă inconștientă la el, conștientă la Proust, străduindu-se nu atât să creeze personaje ori să povestească întâmplări cât să surprindă un adevăr. Un adevăr în care experiența altora se confruntă și se amalgamează cu propria și experiență. Mauriac nu se va mulțumi niciodată să se exprime pe sine, romanele sale nu sunt simple confesiuni. Nimic mai departe de el decât modul lui Gide de a se preumbla în jurul propriei sale persoane, și de a-și face autoportretul la nesfârșit. André Gide – socoate Mauriac, întrucâtva disprețuitor – n-are nimic altceva de descoperit decât pe André Gide. Nu tot astfel François Mauriac care între o literatură a confesiunii și operele clasice, detașate de creatorul lor, făcute după canoane inviolabile și imitarea marilor modele, preferă să aleagă modalitatea a doua.

Metoda romancierului nostru nu e, de fapt, o metodă. Mauriac a înțeles prea bine că geniul său nu este acela al speculației. De aceea după el *„romanul nu este o știință, nu comportă nicio lege”.* Scriitorul care elogiază luciditatea inteligentă a unui Baudelaire, e oricând gata să minimalizeze valoarea inteligenței teoretizatoare în creația

romanescă. Scrie sub impulsul unor obsesii, cu rădăcini adânci în lumea începuturilor sale. Sensualitatea sa refulată se răzbună și irumpe în romanele sale; de asemenea sensibilitatea sa cu sorburile ei – cu nevoia de iubire, de iertare. E, cum am spus, dușmanul oricărei tehnici căci tehnica romanescă se vădește falsă îndată ce devine vizibilă, ca și sforile în arta păpușarului. Tehnica e un secret profesional care nu poate servi decât o singură dată. Eroarea cea mare — după Mauriac – a „noilor romancieri" este aceea de a porni de la o tehnică definită în prealabil și de a încerca aplicarea ci. *„Geniul romanesc se manifestă prin descoperirea unei lumi a cărei cheie o deține romancierul și numai el singur are dreptul să se servească de ea" (Memorii interioare).* Cheia lui Mauriac nu e deosebit de complicată; formula romanului său e limitată, cadrele îngustate cu voie, ca și cele ale tragediei clasice supuse regulilor convenționale ale celor trei unități. Intriga strânsă, stilul de o rafinată simplicitate. Teoriile sale (căci și Mauriac își are o teorie a romanului expusă în *Le Romancier et ses personnages – Romancierul și personajele sale)* – sunt simple reflecții pline de bun simț asupra condiției scriitorului și a raporturilor sale cu eroii săi fictivi.

Deși recunoaște legitimitatea reacțiunii lui Alain Robbe-Grillet și a celorlalți „noi romancieri" din „școala privirii" împotriva tradiționalului roman psihologic, Mauriac consideră – pe drept cuvânt – eliminarea profunzimii, a prospectării *în adâncime* din structura romanului drept o gravă mutilare a genului. „Noul roman" recuză persoana umană, violentează nu numai cadrele convenționale, ci și natura. Voința de a nu vedea decât lucrurile, de a nu admite decât ceea ce se vede, de a elimina printr-un fel de *„jansenism al expresiei*" preocupările de stil, sunt tendințe ale „noilor romancieri" pe care bătrânul Mauriac le repudiază. Cuvântul lui Lacordaire, după care mai curând ori mai târziu un scriitor autentic ajunge să nu se mai intereseze decât de suflete (de *ființe,* spune Mauriac) exprimă un adevăr. A spune – ca și Nathalie Saraute – că

nu este nimic în profunzimea omului, că omul nu ascunde nimic, înseamnă să condamni romancierul la o fenomenologie superficială, la un comportamentism simplist. Or, Mauriac crede în om, un om plural, cu echivocurile, contradicțiile, cu abisurile sale. *„Iată prin ce anume aparțin generației vechi: nu-mi place să rămân doar la suprafață ți chiar dacă nu e nimic în adâncuri aceasta nu mă împiedică să cobor" (Memorii interioare).* Analiza anihilatoare a unor romancieri contemporani exprimă, după el, criza condiției umane, descompunerea.

Mauriac asistă la această descompunere ca un bătrân luptător, întunecat, dar deloc obosit. Fiul său, Claude Mauriac, a trecut, în romanele sale, cu arme și bagaje, de partea celor pe care i-a studiat în volumul său de eseuri *L'Allitèrature contemporaine.* Tatăl său ripostează: *„Adevăratele culmi ale literaturii sunt aliteratorii la care aliteratura a fost dominată ți înfrântă".* Printre aceștia, e fără îndoială Dostoievski pe care în tinerețea lui l-a înălțat *„în primul rând al divinităților sale".* Marile romane nu sunt rezultatul unei epurări, nu reprezintă neantul. Ele vin *din inimă.* De aceea, o epură, o diagramă (cum e *Adolphe* al lui Benjamin Constant), sau simple planșe de anatomie morală (cum sunt romanele lui Bourget), ca și exercițiile „noilor romancieri" nu-l pot interesa. Proust, da. Opera sa *(„cea mai mare operă romanescă – din această epocă",* mărturisește cu generozitate autorul *Misterului Frontenac)* e ca o clădire cunoscută în care e plăcut să poposești, o clădire care se lasă *locuită.* Pentru Mauriac, adevăratul roman e acela la care-ți face plăcere să te întorci, pe care nu-l traversează doar ca pe un coșmar. O asemenea construcție romanescă este opera lui Balzac, *summa* lui Proust, o asemenea clădire a vrut să ridice Mauriac.

O clădire te atrage, însă, prin cei care o locuiesc. Nu s-ar putea spune că lumea personajelor lui Mauriac este atrăgătoare, în atmosfera sulfuroasă a construcțiilor sale o întreagă faună sordidă își face apariția. Monștrii domină peisajul: Brigitte Pian, Thérèse Desqueyroux, Blaise Couture. Personaje predestinate, exemplare alese, parcă,

pentru a demonstra mizeria pascaliană a omului. Scriitorul e conștient că făpturile sale aparțin unei variate teratologii morale. „… Orice *creatură de care mă ocup devine imediat un tip destul de oribil și care nu poate fi apărat: un personaj al lui Mauriac*" *(Journal).* Căci pasiunea, în formele ei excesive, în dublul sens al cuvântului patos – patimă și pătimire – îl interesează mai presus de orice pe scriitorul nostru. Toate concupiscențele – pofta ochilor, pofta trupului și trufia – sunt pricina tuturor relelor, a tuturor conflictelor. Eroina din *Génitrix* are toate aceste pofte: eros matern, furie de a poseda și nebunia puterii. Iubirea nu este decât sensibilitate exacerbată la acești eroi care nu-și permit să fie niște sensuali voioși, hedoniști lipsiți de scrupule. Iubire carnală în forme ascunse, morbide, răbufnește în gelozii, în porniri inchizitoriale. Deliciile sadice sunt frecvente în acest univers romanesc al cărui element esențial e păcatul. E semnificativă apariția frecventă – relevând o adevărată obsesie a scriitorului – a notărilor privind murdăria fizică. Eroii aceștia – burghezi înstăriți, de cele mai multe ori – sunt murdari în toate sensurile.

Umanitatea lui Mauriac e foarte îngustă. O lume în care jansenismul (adică severitatea în fața „păcatului", anxietatea, scrupulele ducând la relaxarea morală), economia burgheză cu racilele ei și îngustimea provincială creează o atmosferă de vas închis, duc la asfixie. În jumătatea a doua a secolului nostru n-a mai rămas mai mic, în realitatea socială a provinciei franceze, din acea lume închisă, inchizitorială, din acel mic univers concentraționar al romanelor lui Mauriac. Înțelegem de ce îi place atât de mult scriitorului romanul lui Emily Brotë *La răscruce de vânturi.* Și acolo e o lume asemănătoare cu aceea a romanelor sale, mică lume provincială, închisă, cu câteva personaje pătimașe, sugrumate de propria lor tensiune interioară.

În această provincie meschină, veninoasă, singura aventură e aceea a sufletului uman, care, păcătos, se poate mântui, impur, se poate transfigura. Dar este înviere (în

sensul lui Tolstoi), este convertire de la rău la bine, în universul romanesc al lui Mauriac? Nu există eroi în sensul plin al cuvântului, nici sfinți, nici măcar creștini în lumea desenată de acest scriitor atât de religios. Eroii săi nu se mântuiesc. Mauriac a fost acuzat de Jean-Paul Sartre într-un studiu critic celebru, de a nu îngădui eroilor săi nicio libertate. Dar Sartre uita că aceasta nu e o lipsă a romancierului. Făpturile din microcosmul lui Mauriac sunt chiar astfel plăsmuite, fără libertate. Acest determinism obscur, sub apăsarea căreia trăiesc, e însăși condiția lor. De altfel, cu cât sunt mai vii, în oroarea fatalității care îi apasă, oamenii din cetatea întunecată, din *„cuibul de vipere*", decât intelectualii parizieni care nu știu ce să facă cu propria lor libertate, din *Căile libertății* lui Sartre. Omul subjugat de patimi nu poate fi liber. Atmosfera din jurul său e aceea a unui deșert în care te sufoci. *„Deșertul iubirii, acesta ar trebui să fie titlul operei mele în întregime,"* Frază esențială în care Mauriac recunoaște caracterul damnat al operei sale. Eroul său e condamnat la neputința de a iubi, la imposibilitatea de a fi iubit. Lipsa iubirii produce *vampiri* care vor să domine, să posede, să sugă vlaga altora. Acesta e destinul unei Félicité Cazenave, a domnului Couture, ori a lui Brigitte Pian. *„Chiar și în starea de grație, creaturile mele se nasc din ceea ce e mai tulbure în mine, de se formează din ceea ce subsistă în mine în ciuda mea*" *(Le Mal – Râul).* Aceste personaje nu ne par atât de oribile decât pentru că sunt caricaturi ale unei societăți. Desigur, Mauriac a văzut la 15 ani o Thérèse Desqueyroux suferind și murind, o Brigitte Pian înșelându-se pe sine și înșelând pe alții. Dar comedia umană restrânsă a bestiariului mauriacian e o comedie burgheză distorsionată de patima scriitorului. Copilăria prezervată, închisă, de seră, în care a trăit, lanțurile spirituale care i s-au pus, obrocul religios, toate au fost străpunse de ochiul romancierului și de gestul său justițiar. Mauriac s-a răzbunat pe cei care l-au închis, închizându-i în infernul său. Monstrul din el s-a hrănit dintr-o lume de monștri. O singură dată, după boala sa din

1932, fiind alintat și copleșit de mărturii ale simpatiei, a scris: *„Nu înțeleg cum de am putut descrie o umanitate atât de feroce”.* Atunci scrie *Misterul Frontenac,* un minunat elogiu al familiei. Dar acesta n-a fost decât un scurt intermezzo idilic într-o lungă suită de drame întunecate.

Mauriac n-a putut (asemenea eroilor săi) să iasă din lumea sa. Nici n-a vrut. Coșmarele s-au succedat de la *Desert de l’Amour* până la *Femeia farisee.* În *Deșertul dragostei* un soț își întrerupe rugăciunea pentru a o întreba pe soția lui cu privire la situația unei proprietăți, în timp ce în spatele lor se cască, în umbră, un pat imens și oribil. Thérèse Desqueyroux e o creatură despre care autorul spune în prefața romanului: *„Pe mulți îi va mira faptul că imaginația mea a putut crea o făptură și mai odioasa decât toți ceilalți eroi ai mei”.* Dar *„culpabilitatea profundă a omului*” care îl obsedează pe Mauriac nu poate fi ușor epuizată într-o serie de portrete. Iată-l pe acel dușman al familiei sale, inimă devorată de ură și avariție, eroul *Cuibului de vipere.* Iat-o pe *„femeia farisee*”, Brigitte Pian mai odioasă decât toate. În romanele care au apărut după cel de-al doilea război mondial *Galigai, Le Sagouin, L’Agneau)* galeria monștrilor lui Mauriac continuă.

În această galerie Félicité Cazenave sumbra eroină din *Génitrix ocupă* un loc aparte. Această femeie în care fiul ei vede *„cea, mai desăvârșită întruchipare a maternității*” realizează, de fapt, cea mai teribilă pervertire a maternității. Ea își apropriază fiul cu o pasiune geloasă care nu-i îngăduie acestuia nicio evadare. Caz tipic de vampirism psihologic: e gata să ucidă (să-și lase nora să moară) pentru ca să păstreze obiectul adorației sale. Această mamă autoritară, posesivă, e cu atât mai monstruoasă cu cât (după chipul și asemănarea unor personaje mitice) caută să împiedice împlinirea oricărei alte maternități. Ea, născătoarea, această Génitrix, se vrea obscur pe sine Magna Mater, zeița mamă unică și absolută. Fiul cunoaște prea bine iubirea exclusivistă a mamei sale *(„Ca să mă ții strâns lângă tine, na m-ai lăsat*

să mă însor. Ai avut grijă… ai avut grijă să rămân singur"). Dar abia după moartea soției sale pe care o luase, într-o clipă de revoltă împotriva ordinei materne, el își dă seama că *„cea mai desăvârșită întruchipare a maternității"* săvârșise în numele pasiunii sale o crimă.

Schema nuvelei – roman – cum sunt aproape toate operele romanești ale lui Mauriac – e desăvârșită în simplicitatea ei. Câteva personaje adunate într-o casă care se mortifică reciproc până la moartea adevărată, moartea plutește tot timpul ca într-o tragedie clasică – asupra acestui sumbru sălaș al meschinăriei burgheze și al crimei. Soția lui Cazenave moare singură, neîngrijită. Ea are – cum spune cu o amară ironie autorul – moartea ușoară a celor „ce nu sunt iubiți", Félicité Cazenave trăiește, înainte de a se stinge și ea, agonia celor care și-au pierdut puterea asupra obiectului adorației ori asupra victimelor sale. *„Această femeie bătrână era chinuită de gândul că-și pierduse puterea asupra fiului: era în ea o dorință de posesiune, de dominare spirituală, mai aprigă decât aceea care împinge la unire, la contopirea, la devorarea a două trupuri tinere."* În tragedia casei Cazenave – și nu numai a ei ci a tuturor tragediilor din romanele lui Mauriac – străjuiește, ca o prezență mitic-tulburătoare, *„forța divină a focului devorator al pădurilor de pini – zeu aprig alergând ca o licărire și lăsând în urmă o pădure uriașă de torțe aprinse".* În spațiul mistuit de flăcările patimii incendiatoare, personajele lui Mauriac se descoperă pe sine în mijlocul unei întinderi pustii. Astfel Fernand Cazenave *„își dădea seama că toată viața lui nu fusese decât un deșert fără orizont. Cum putuse oare să parcurgă atâta întindere de nisip, fără să moară de sete?"* E deșertul iubirii în care trăiesc eroii lui Mauriac până când – unii din ci cel puțin – descoperă o sursă, oricât de firavă, însăși Felicită Cazenave pare să se schimbe înainte de a muri *„… iubirea ei începu să semene cu a celorlalte mame, o iubire care nu cere nimic pentru ceea ce dă… Beția renunțării deschidea dragostei sale o perspectivă ametitoare*". Fernand Cazenave descoperă și el iubirea, pentru aceea

care fusese soția lui și pe care nu știuse să o iubească. Aceste iubiri apar, însă, prea târziu. Sau, poate, nu e niciodată prea târziu?

Nimic nu e mai propice tainelor, fiind mai sustras privirilor *„decât aceste domenii împresurate cu ziduri și străjuite de o perdea de arbori atât de deasă, încât s-ar părea că ființele dinăuntru nu comunică decât între de sau cu cerul” (Génitrix).* Am văzut însă că această comunicare este, de fapt un conflict surd, pe viață și pe moarte, iar cerul e închis. Nicio comuniune adevărată în universul acesta închis. Tragediile lui Mauriac ca și cele ale amantelor neiubite din teatrul lui Racine sunt tragedii ale neputinței de a comunica. Ironia tragică face ca iubirea, deci posibilitatea comunicării, să apară mereu *după ce* dialogul nu mai poate avea loc, pentru că unul din interlocutori a dispărut.

Misterul Frontenac reprezintă, în opera lui Mauriac, o insulă de calm și seninătate, cu toate conflictele, cu toate neînțelegerile care îi separă uneori pe eroii săi. E poate romanul cel mai autobiografic al scriitorului. Evocând *„grupul unit pentru totdeauna al mamei cu cei cinci copii ai săi”,* scriitorul se întorcea în însuși focarul vieții sale, la izvoarele inspirației și destinului său. *Misterul Frontenac* implică mai mult decât o aventură trăită și istovită. Orice operă are o viață îngropată la temelii. Aproape toate romanele lui Mauriac fac aluzii la experiențe trăite. În *Misterul Frontenac,* însă, însuși *Misterul Mauriac* e atins, e indicat, dacă nu revelat.

Iată familia Mauriac, sub un nume ușor schimbat: *„În familia Frontenac respectarea unei ținute morale severe era o tradiție, nu de natură religioasă, ci republicană și țărănească”.* Apartamentul văduvei și al copiilor ci, în casa bunicii, cu mobila veche, iu lampa *„care vrăjise toată familia*” și mai ales statueta de bronz de pe cămin „o *femeie cu rochie închisă La gât și cu mânecile lungi, simbolizând Credința”,* e apartamentul familiei Mauriac. Unchiul Xavier, *„ateu din fire”, „împietrit în materialismul său, în determinismul său, prizonierul unei lumi de mii de*

ori mai mărginită decât cea a lui Aristotel”, celibatarul care ascunde cu rușine o legătură ilicită este tutorele copiilor Mauriac-Frontenac.

Să ne oprim însă asupra acelor pasaje în care scriitorul amintește *„misterul Frontenac”.*

Copilul Yves Frontenac e un portret al artistului în copilărie și adolescență. Pentru acest copil (dar și pentru scriitor), mama lui și unchiul Xavier sunt *„ființe sacre”, „învăluite într-un val de poezie”. „Orice ar fi spus sau ar fi făcut, se gândea Yves, ei rămâneau legați de misterul propriei sale vieți”.* Care era acest mister? Desigur el nu poate fi numit ca un obiect, o stare, altfel n-ar mai fi o taină. Misterul vieții lui Yves François rezidă într-o tainică legătură între *„valid de poezie*” și cei apropiați lui în copilărie. Un spirit special le leagă. *„Mama și unchiul Xavier blestemau degeaba spiritul, spiritul sălășluia în ei, îi lumina fără ca ei să știe.”* Un duh purificator înălțător, inspirator de poezie, sălășluind în suflete, nu poate fi strivit, mutilat, eliminat de cei aserviți trupului, agonisirii materiale. Revolta lui Yves împotriva chibzuinței interesate a părinților săi burghezi e semnificativă: *„Ah l cât de dar prevăd ei viitorul... Ah, ei nu iasă nimic la voia întâmplării ne organizează fericirea; nu înțeleg că poți fi fericit ocupându-te de altceva decât de afaceri...”.* Dar chiar și cei mari ai familiei, cu grijile, cu meschinăriile și opacitatea lor, își au misterele lor delicate. Taine inferioare, păstrate cu pudoare. Unchiul Xavier se leapădă de toată averea sa pentru copiii Frontenac de care se îngrijește, ascunzându-le cu nespusă grijă legătura sa rușinoasă. Rușinea, scrupulele social-morale, nu sunt, desigur, virtuți. Dar misterul lui Xavier Frontenac pe care el îl consideră rușinea vieții sale e, poate, partea cea mai prețioasă a sufletului său. „Misterul Frontenac” este astfel un fel de taină a apartenenței la un clan. Care-și are legile sale riguroase. Parizienii – își va spune Yves – atunci când, tânăr, „va urca” în capitală nu cunosc *„misterul Frontenac”* și *„marea lui însemnătate le scapă”.* Amanta lui ar trebui introdusă *„într-o lume, într-un mister”.*

Misterul apartenenței la un clan presupune o inițiere spirituală iu tradiții. O dată părăsit cuibul, «lanul se destramă și din *„misterul Frontenac"* nu mai rămân decât *„rămășițele unui naufragiu spiritual".* Moartea acoperă tainele familiei cu grijă *(„O mare parte a misterului Frontenac fusese parcă absorbită de această groapă, de acest cavou unde fusese depusă mama...").*

Morții nu l-au părăsit niciodată pe Mauriac. A cunoscut de atâtea ori moartea altora ca și pe a sa, a copilului, a adolescentului, a tânărului din el. Misterul Frontenac care a început prin a fi taina simplă a unui om, lucru rușinos ascuns, taina păstrată în virtutea conformismului burghez, familiar, dobândește prin pudoare, delicatețe, valențe etice, și devine o legătură tainică între membrii familiei, esență internă a familiei cu viii și morții ei. Mauriac nu aprofundează misterul morții. E prea realist, prea puțin metafizician, pentru a urma o asemenea cale a speculațiilor mistice. În romanele sale apare însă acel mister al răului *(mysterium iniquitatis),* o tainică prezență a răului în lume și în oameni. Țesătura creației sale este alcătuită din prezentarea acestui mister al răului sub aspectele sale cele mai terifiante, mai demonice. Într-o poezie, *Le Regret du Peche (Regretul păcatului)* din volumul *Orages (Furtuni)* Mauriac descrie a *cel „reflux de dorințe"* care urcă în el, ca un *„val tulbure de noroi îngroșat"* acoperind sufletul său *„aservit misterului".* Mister al cărnii pătimașe la care romancierul face neîncetat aluzie. Mister al nopții sufletului. În *Jurnalul* său, ca și în *Memoriile* sale, numeroase pagini sunt dedicata examinării de sine, la care procedează iarăși și iarăși spiritul său turmentat. El însuși pare că se întreabă neîncetat și se judecă pe sine, în aceeași perspectivă a moralei pe care a asumat-o, asupra misterelor care au jalonat viața sa.

Acum, la bătrânețe, un soi de *taedium vitae, o* gravă sațietate de a trăi, îl apucă uneori pe Mauriac, scriitor și jurnalist încă atât de lucid, atât de prezent. Un fel de anxietate îl cuprinde uneori, după cum ne-o spune el

însuși. Un gust de cenușă în gură îl anunță că socotelile au fost făcute în mare parte și opera și viața pot fi socotite încheiate. Unde s-a risipit copilăria, tinerețea sa? Au dispărut fără urme, *„de parcă n-ar fi fost?”* Bătrânul nu mai citește, nu mai deschide romane ori cărți cu poeme decât arareori și numai din obligație profesională. Distanța dintre el și alții e tot mai mare; detașarea de orice pasiune, o anumită apatie, devin dominante. Nu mai reușește să interpună între el și realitate o ficțiune. Nu mai scrie decât articolele sale (un mijloc totuși de a se păstra în actualitate). Romanele pe care nu le scrie, bătrânul romancier se mulțumește să le viseze. Generația sa – cu complicitatea căreia și-a scris opera – a pierit. Muzica îi mai atrage căci, ciudat, acest cvazijansenist a iubit întotdeauna acest „*divertisment*” al celor mai subtile simțuri. A asculta fantezia în de major de Schumann și a petrece o după-amiază la țară. Sub un tei, sunt bucurii chiar și atunci când inima bate mai încet. Desigur nu mai e bucuria panică a contactului cu natura. Singura sa panică e aceea în fața morții. Dar *„nu ne gândim niciodată la moarte, chiar și atunci când ne străduim din răsputeri”,* căci ca și soarele, moartea nu poate fi privită în față.

„Nu mai rămâne decât tăcerea.”. Tăcerea scriitorului? Alții înaintea lui Mauriac au făcut experiența patetică ori sumbră, ori voit-metodică a tăcerii. Racine după eșecul *Fedrei, Rimbaud,* Mallarmé și Valéry. *„Orice operă mare se naște din tăcere*” – ne spune Mauriac. Un fluviu de tăcere traversează *în căutarea timpului pierdut.* Maurice de Guérin – atât de iubit de Mauriac – care spunea despre el: *„E un tânăr pe care-l asculți cum tace”,* – are o operă în care tăcerea e țesută savant printre cuvinte. În tăcerea nopții care-l împresoară, tot mai mult poartă dialoguri cu pământul, cu Cybele și cu Dumnezeu. Dacă pentru copilul de altădată noaptea era un mister adorabil, pentru bătrânul de acum ea este un mister terifiant. Tăcerea eternă a spațiilor infinite îl înfricoșează ca pe Pascal. Nu-i place misterul nopții, complicitatea tenebrelor, blestemă luna. Galaxiile îi apar ca *o „infinită absență”.* În amintirea

sa bântuită de misterele familiei, ale copilăriei, acestea se acordează cu taina nopții, a naturii. Dar poate că, printre toate misterele cu care i-a plăcut să se înconjoare, despre care a vorbit și a scris, el însuși, Mauriac – om atât de lucid, dispus. Să privească realitatea în față, să nu se mistifice pe sine – există unul mai deosebit și anume: Mauriac, de fapt, e un om *lipsit de mister.* Poate chiar acesta, acest gol al tainei, să fie taina celui care a scris *Misterul Frontenac.* Se poate spune că Mauriac a fost prezervat nu numai în copilărie ci și mai târziu de maleficiile acelor forțe obscure care au ruinat viața lui Baudelaire sau a altor poeți care s-au pierdut. *„Poetul este ui copil care nu moare... un copil care a căzut pradă tuturor pasiunilor unei inimi de om, unui trup de om...”* Uneori s-ar părea că lui Mauriac îi pare rău că nu s-a pierdut ca un poet damnat. Nebunia ispititoare a poeziei demente a mușcat adânc într-însul. Dar, totodată, academicianul, posesorul premiului Nobel, al Mărci Cruci a Legiunii de Onoare, căruia i se pregătesc de pe acum funeralii naționale, se felicită că a avut înțelepciunea, prudența moșilor-strămoșilor săi țărani și negustori. Acești strămoși au făcut să opereze în viața lui Mauriac frâne invizibile care l-au oprit la timp, l-au ajutat să construiască, să nu se piardă, dar l-au și sugrumat pe încetul. N-a devenit el un fariseu și un cărturar care cunoaște bine parabola și joacă pe vameșul?

Dar să nu-l bănuim pe acest om a cărui operă s-a născut din atâtea conflicte și drame, de a fi trișat în viața și în creația sa. Și una și alta e plină de misterele ambigue, echivoce, ale originilor, ale surselor sale. El, care a trăit din contradicții pe care a știut să le împace, care a socotit că ar putea iubi totodată pe Cybele și pe Cristos, a păstrat în viață destul de multă incertitudine, freamătul unui mister niciodată istovit, sursă de neliniști, fără de care arta sa, lumea sa intenebrat-sulfuroasă și rareori brăzdată de fulgere luminoase n-ar fi putut lua ființă.

NICOLAE BALOTĂ

TABEL CRONOLOGIC

1885 11 octombrie: François Mauriac se naște la Bordeaux. *„Casele, străzile din Bordeaux sunt marile evenimente ale vieții mele" (Jurnal).*

Apare volumul de poezii *Les Complaintes (Lamentațiile)* de Jules Laforgue.
1886 Apare volumul de poezii al lui Jean Moréas, *Les Cantilènes (Cantilenele).*
Apare *Traité du Verbe (Tratatul Verbului)* de René Ghil cu un *Avant-Dire (Precuvântare)* de Mallarmé.
Apare studiul lui Melchior de Vogüé, *Le Roman russe (Romanul rus)* care îi face cunoscuți pe marii realiști ruși din secolul al XIX-lea în Franța.
Apare volumul de poeme în proză *Illuminations (Iluminații)* de Arthur Rimbaud.
10 septembrie: Apare *Manifeste littéraire, Manifestul literar),* simbolist, al lui Jean Moréas.

1887 11 iunie: Moare Jean-Paul Mauriac, tatăl scriitorului, lăsând o văduvă – Claire Mauriac – și cinci copii. Familia se mută la bunica din partea mamei, în „refugiul" din strada Duffour-Dubergier. În *Misterul Frontenac* romancierul va evoca *„grupul unit pentru totdeauna al mamei cu cei cinci copii ai săi".*

Apare *Poésies (Poezii)* de Stéphane Mallarmé.
1888 Apare volumul *Amour (Iubire)* al lui Paul Verlaine.

1889 Suferă un grav accident la ochi.

André Gide își începe *Jurnalul* care va continua pe o perioadă de cincizeci de ani.

Apare studiul filosofic *Essai sur les données immédiates de la conscience (Eseul asupra datelor imediate ale conștiinței)* de Henri Bergson.

1890 Moare bunicul lui Mauriac.

1891 Apare *Enquète littéraire (Ancheta literară)* a lui Jules Huret.
Apare manifestul școlii romane a lui Jean Moréas.
Apare studiul lui Ferdinand Brunnetière, *Symbolistes et décadents (Simboliști și decadenți).*
Apare volumul lui Paul Verlaine *Bonheur (Fericire).*
Apare *Portretul lui Dorian Gray,* romanul lui Oscar Wilde.
André Gide publică *Les Cahiers d'André Walter (Caietele lui André Walter).*

1892 octombrie: Mauriac elev al călugărilor Marianiți.

1893 Apare volumul de poezii al lui José-Maria de Heredia, *Les Trophées (Trofeele).*
1894 Claude Debussy compune *Prélude à l'après-midi d'un Faune (Preludiu la după-amiaza unui faun).*

1894 Mauriac părăsește, împreună cu mama lui, casa bunicilor. Instalarea în noul apartament din Vital-Carles 1.

1895 Apare *Les Villes tentaculaires (Orașele tentaculare)* de Emile Verhaeren.
Oscar Wilde publică *Ideal Husband (Soțul ideal).*
1896 Apare studiul filosofic *Matière et Mémoire. (Materie și memorie)* de Henri Bergson.
Paul Valéry publică *Monsieur Teste.*
Apare *Ubu roi* de Alfred Jarry.

1896 Prima împărtășanie a lui François Mauriac, despre care va spune mai târziu: *„Înseamnă pentru mine un eveniment etern".*

1897 vara: Mauriac face împreună cu colegii săi și cu un

abate o călătorie prin Pirinei. *„Aceasta călătorie contravenea legii familiei care dicta ca atunci când ai onoarea și fericirea de a poseda pământ la țară, să-ți petreci vacanțele acolo. Lege rareori violată: câteva veri petrecute la Arrachon, Luchon și Bagnères-de-Bigarre.”*

André Gide publică *Les Nourritures terrestres (Fructele pământului).*
Premiera piesei *Jeanne d'Arc* de Charles Péguy.
Izbucnește răsunătorul scandal juridic care ia un aspect politic, sub numele de *Afacerea Dreyfuss.* Zola, France, Péguy se numără printre „dreyfusiști”. Barrès e „antidreifusist”.

1898 Mauriac, elev în clasa a V-a, e intern în Colegiul Marianiților din Grand-Lebrun.

1899 Francis Jammes publică *Clara d'Ellébeuse.*
Apare volumul lui Jean Moréas, *Stances (Stanțe).*
1900 Apare *Le Rire (Râsul),* eseul lui Henri Bergson.
Apare volumul lui Paul Claudel, *Connaissance de l'Est (Cunoașterea Răsăritului).*
Apare antologia lui Paul Léautaud și Van Bever *Poètes d'aujourd'hui (Poeți din ziua de azi).*

1901 Elev în clasa de retorică are ca profesor pe abatele Péquignot.

Apare volumul de poezii *Le Coeur innombrable (Inima nenumărată)* de Anna de Noailles.
1902 George Méliès prezintă filmul său *Voyage dans la lune (Călătorie în lună).*
Se reprezintă opera lui Claude Debussy, *Pelleas et Mélisande.*
André Gide publică *L'Immoraliste (Imoralistul).*

1903 Cade la bacalaureat și e obligat să urmeze din nou clasa de filosofie.
Mauriac trece printr-o criză pulmonară care

alarmează familia. Trebuie să evite orice efort. Nu se înscrie la facultate.

Moare Maurice Rollinat.
Thomas Mann publică povestirile *Tristan* și *Tonio Kröger.*

1903–1906 Mauriac descoperă poezia modernă prin antologia lui Léautaud și Van Bever. Francis Jammes este poetul său preferat. Face cunoștință cu Alexis Léger (Saint-John Perse), Claudel. Maurice Barrès rămâne maestrul preferat.

1904 Student al Universității din Bordeaux, Mauriac urmează cursurile lui Fortunat Strowsky, specialist al operei lui Pascal.

1905 Trece licența în litere cu dizertația: *„Gândul morții ne înșeală căci ea ne face să uităm că trăim”.*
Audiază cursurile profesorului André Lebreton.

Moare José Maria de Heredia.
Apare oda *Les Muses (Muzele)* prima din cele cinci mari ode ale lui Paul Claudel.

1906 La Bordeaux lucrează la o teză despre *Originile franciscanismului în Franța,* propusă de profesorul Albert Dufourcq.
Afiliat grupării de stânga *Sillon,* condusă de Mare Sangnier.
septembrie: Mauriac părăsește orașul său natal. Va spune mai târziu: *„Această provincie pe care o părăsim la douăzeci de ani, nu ne părăsește niciodată. Iubesc Bordeaux-ul ca pe mine însumi; îl urăsc ca pe mine însumi*.”
Se instalează la Paris în casa Mariștilor, condusă de părintele Plazenet. Aici se pregătește pentru intrarea la *École des Chartes.*

Moare Ferdinand Brunetière.
Se înființează grupul de la abația din Créteil.

1907 Apare studiul filosofic *„L'Évolution créatrice" (Evoluția creatoare)* de Henri Bergson.

1907 Părăsește mișcarea *Sillon* pentru a rămâne fidel abatelui Desgranges care s-a separat de Mare Sangnier, conducătorul grupării.

Apare *Art poétique (Arta poetică),* studiul lui Paul Claudel.
Moare Alfred Jarry.
Moare poetul și romancierul J. K. Huysmans.
Apar *Caietele lui Malte Laurids Brigge* de Rainer-Maria Rilke.

1908 noiembrie: E admis la *École des Chartes.*

Apare *La Vie unanime (Viața unanimă)* a lui Jules Romains.

1908–1909 Militează în cercul său restrâns împotriva mișcării monarhiste, condusă de Charles Maurras, *L'Action Française.*

1909 Întâlnire decisivă cu Charles-Francis Caillard, redactorul șef al revistei literare *La Revue du Temps Présent,* care îi cere colaborarea.
Charles-Francis Caillard se oferă să editeze (contra cost – 500 franci) poeziile lui Mauriac.

primăvara: Părăsește studiile istorice pe care le urma la *École des Chartes* pentru a se dedica literaturii.
Publică pe cheltuiala sa volumul de poezii *Les Mains Jointes (Mâinile împreunate).*
Începe să scrie romanul *L'Enfant chargé de chaînes (Copilul împovărat de lanțuri).*

Se fondează revista *Le Nouvelle Revue française.*
Apare *Manifestul Futurismului* redactat de Marineui.

1910 ianuarie: La cererea lui Maurice Barrès, Mauriac îi trimite volumul său – *Mains Jointes.*
Maurice Barrès îi trimite lui Mauriac o scrisoare care începe astfel: *„Domnule, sunteți un mare poet…*”.

21 martie: Mauriçe Barrès publică în *Echo de Paris* un articol elogios despre *Mains Jointes* volumul lui Mauriac.
Mauriac face cronica poeziei în *Revue du Temps Présent.*
Cu prietenii săi – Robert Vallery-Radot, Eusèbe și Philippe de Brémond d'Ars, Piérre și François Hepp, François le Grix – fondează revista de literatură catolică *Les Cahiers.*
Petrece vacanța la familia Vallery-Radot, în comuna Avallon, de unde împreună cu François Le Grix face o excursie în Italia trecând prin Amphion, reședința contesei Anna de Noailles.
Frecventează salonul doamnei Alphonse Daudet unde îi cunoaște pe Lucien Daudet, Jean Cocteau și Marcel Proust.

Apare manifestul pictorilor futuriști.
Paul Claudel publică *Cinq grandes Odes (Cinci mari ode).*

1911 „În acest an muncesc puțin. Am o nereușita aventură sentimentală” (Nouveaux Mémoires intérieurs).
vara: Face o călătorie, pe jos, în Țara bascilor, împreună cu André Lafon; pelerinaj la Orthez unde sunt primiți de Francis Jammes.
Apare volumul de poezii *L'Adieu à l´Adolescence (Adio adolescenței).*

1912 La Tresne, lângă Bordeaux, o prietenă, Jeanne Alleman, îi face cunoștință cu Jeanne Lafon, fiica unui inspector de finanțe.

Thomas Mann publică *Moartea la Veneția.*

1913 3 iunie: Se căsătorește cu Jeanne Lafon, la Talence. Publică romanul *L'Enfant chargé de chaînes (Copilul împovărat de lanțuri).*

Charles Péguy publică *Eve (Eva).*
Apare *Du côté de chez Swann,* primul volum din ciclul *À la Recherche du Temps perdu (în căutarea timpului pierdut)* de Mareei Proust.
Guillaume Apollinaire publică *Alcools.*

1914 aprilie: Se naște Claude, primul fiu al lui François Mauriac.
Publică romanul *La Robe prétexte (Toga praetexta).*
Izbucnește războiul mondial. Mauriac e reformai. *„Am făcut ce-am putut, mai nimic" (Noi memorii interioare).*

3 august: Franța declară război Germaniei.
septembrie: Trupele germane sunt înfrânte în bătălia de pe Marna.
Bordeaux devine temporar capitala țării prin refugiul administrației centrale pariziene.
Moare Charles Péguy.
Moare Charles-Francis Caillard, prietenul și editorul lui François Mauriac.
André Gide publică *Les Caves du Vatican (Pivnițele Vaticanului). „Lafcadio poate, fără îndoială, să facă rău, poate însă să facă fi bine, căci orice otravă vindecă sau ucide după doza în care e administrată fi după conștiința cehii care o primește"* (François Mauriac).

1915 Se angajează împreună cu Jean Cocteau și alții în formațiile Frontului Crucii Roșii *(Front du Croix-Rouge)* conduse de Etienne de Beaumont. În formațiile de Cruce Roșie *„am rătăcit de la Chalons la Toul și prin regiunea Verdun, fără să slujesc la ceva ori cuiva, ca cea mai inutilizabilă dintre ființe" (Noi memorii interioare).*

Obține să fie trimis la Salonic.

Moare Rémy de Gourmont.

1916 12 iulie: Mauriac notează în *Jurnal: „Sunt foarte diferit de omul pe care-l concepe Pascal* fi *toată nefericirea mea derivă din faptul de a fi obligat să ies din odaia mea”.*
Debarcat la Salonic de pe vasul *La Bretagne,* se îmbolnăvește de malarie și e internat în spitalul din vila Alatini.

Au loc marile bătălii (victorioase pentru Franța și aliații ei) de la Verdun și de pe Somme.
Convertirea lui Henri Ghéon.
Moare Emile Verhaeren.
Apare lucrarea lui Sigmund Freud *Introducere la psihanaliză.*
1917 Apare *La Jeune Parque (Tânăra Parcă)* de Paul Valéry.

1918 Repatriat pe vasul André-Leon.
Duce o viață retrasă. Perioadă de reculegere. *„A fi uitat în acest ungher retras. A nu fi legat de hune decât prin opere. Sunt sigur că voi atinge lumea din fundul singurătății mele” (Jurnalul unui om de treizeci de ani).*

1919 Moare socrul lui Mauriac. *„Oricât de rău ne-ar fi făcut, lui îi datoresc* Genitrix *și* Cuibul de vipere *pe care nu le-aș fi putut imagina în unele amănunte ale lor dacă nu l-aș fi cunoscut” (Noi memorii interioare).*

iunie: Grav bolnav, e trimis la Argelès.

André Gide publică *La Symphonie Pastorale (Simfonia pastorală).*

1920 Publică romanul *La Chair et le Sang (Carnea și*

Sângele).
Apare volumul *Pelits Essais de Psychologie Religieuse (Mici eseuri de psihologie religioasă).*

Paul Valéry publică *Le Cimetière marin (Cimitirul marin).*
Georges Duhamel publică *La Confesion de minuit (Spovedanie la miezul nopții).*

1921 Publică romanul *Préséances (Întâietăți).*

Ia ființă Partidul Comunist Francez.
Pirandello scrie *Sei personnagi in cerca d'autore (Șase personaje în căutarea unui autor).*
Apare *Sonetele către Orfeu* și *Elegiile duineze* de Rainer-Maria Rilke.

1922 La Nouvelle Revue Française publică romanul *Le Fleuve de Feu (Fluviul de foc), „spre marea mea bucurie"* scrie Mauriac, *căci de fapt* La Nouvelle Revue Française *era revista care conta pentru mine, împreună cu aprobarea lui Jacques Rivière, Ramon Fernandez și, mai ales, André Gide (Noi memorii interioare).*
Publică romanul *Le Baiser an Lépreux (Sărutul dat leprosului)* care se bucură de un deosebit succes. *„Pentru întâia oară am rupt cercul strâmt al celor 3 000 exemplare și am atins marele public" (Noi memorii interioare).*

vara: Se instalează împreună cu soția, cei trei copii și Catherine Bechler într-un liotei din Beaulieu *„unde* – va spune el – *plăteam 100 de franci pe zi, pentru toată această mică lume" (Noi memorii interioare).*
Frecventează, prin intermediul familiei prietene Gautier-Vignal, lumea mondenă de pe Coasta de Azur și face cunoștință cu Raymonde Hendebert.

Roger Martin du Gard începe publicarea ciclului de romane *Les Thibault (Familia Thibault).*

Apare volumul de versuri *Charmes Farmece)* al lui Paul Valéry.
Apare *Ulysses* de James Joyce.
Apare *The Waste Land (Paragina)* de T. S. Eliot.

1923 Publică romanul *Génitrix.*
Publică romanul *Le Fleuve de Feu (Fluviul de foc).*

Apare volumul *Dostoievski* de André Gide, conținând studii și articole.
Raymond Radiguet publică romanul *Le diable au corps (Neastâmpăr).*
Moare Raymond Radiguet.

1924 Publică romanul *Le Mal (Răul).*
Apare volumul de critică *La Vie et la Mort d'un poète (Viața și moartea unui poet),* apologie a prietenului său André Lafon.
Apare primul manifest al suprarealismului. *„Repulsia mea cu privire la tot ce e oniric în literatură m-a făcut să înaintez împotriva curentului suprarealist" (Mauriac, Noi memorii interioare).*

Apare (postum) *Le bal du comte d'Orgel (Bal la contele d'Orgel)* de Raymond Radiguet.

1925 Apare volumul de poezii *Orages (Furtuni).*
Publică romanul *Le Désert de l'Amour (Deșertul dragostei).*
Primește *Marele Premiu al romanului* oferit de Academia Franceză pentru romanul *Le Désert de l ´Amour.*
Moare Rainer-Maria Rilke.

Apare (postum) *Der Prozess (Procesul)* al lui Kafka.
Apare *Mrs. Dalloway* de Virginia Woolf.

1926 Apare eseul *Le Jeune homme (Tânărul).*
Apare volumul *Bordeaux,* evocare a orașului copilăriei

și adolescenței lui Mauriac.
Apare volumul *La Province (Provincia).*

Apare romanul lui André Gide *Les Faux Monnayeurs (Falsificatorii de bani).*
D. H. Lawrence publică *The Plumed Serpent (Șarpele cu pene).*
Apare (postum) *Das Schloss (Castelul)* de Kafka.

1927 Publică romanul *Thérèse Desqueyroux.*

1928 Publică romanul *Destins (Destine).*
Apare volumul *La vie de Jean Racine (Viața lui Jean Racine).*

Gabriel Marcel publică *Journal métaphysique (Jurnalul metafizic).*
Aldous Huxley publică *Point Counter Point (Punct contrapunct),*

1929 Publică volumul de nuvele *Trois Récits (Trei povestiri).*
Apare volumul *Dieu et Mammon (Dumnezeu și Mamona).*

Apare *Farewell to Arms (Adio, arme)* de E. Hemingway.

1930 Mauriac trece printr-o gravă criză religioasă.
Publică romanul *Ce qui était perdu (Ceea ce s-a pierdut).*

Apare al doilea manifest al suprarealismului.

1931 Apare studiul *Blaise Pascal et sa soeur Jacqueline (Blaise Pascal și sora sa Jacqueline).*
Apare *Le Jeudi Saint (Joia sfântă).*
Apare volumul *Souffrances et Bonheur du Chrétien (Suferințele și fericirea creștinului).*

1932 Publică romanul *Le Noeud de Vipères (Cuibul de vipere).*
Apare volumul *Commencements d'une Vie (Începuturile unei vieți).*
Mauriac este ales președinte al *Societății Scriitorilor (Société des Gens de Lettres).*
Suferă o gravă operație.
Apare studiul filosofic *Les deux sources de la morale et de ta religion (Cele două izvoare ale moralei și religiei)* de Henri Bergson.

Aldous Huxley publică *Brave New World (O, mândră lume nouă).*
William Faulkner publică *Light in August (Lumină de august).*

1933 Publică romanul *Le Mystère Frontenac (Misterul Frontenac).*
Este ales membru al Academiei Franceze, deși – afirma el –: *„sunt autorul cel mai puțin academic, după cum o arată opozițiile și suspiciunile pe care le trezeam în acest mediu și pe care le mai trezesc încă" (Noi memorii interioare).*
Apare *Discours de réception a l'Académie française (Discurs de recepție la Academia franceză).*
Apare *Le Romancier et ses personnages (Romancierul și personajele sale).*
Apare *Pélerins de Lourdes (Pelerinii din Lourdes).*
Apare studiul lui Charles du Bos, *François Mauriac et le problème du romancier catholique (François Mauriac și problema romancierului catolic).*

1934 Apare *Journal I.*

Henry de Monthérlant publică *Les Célibataires (Celibatarii).*

1935 La Roma în calitate de corespondent de presă, cu

ocazia întrevederii Laval-Mussolini. *„Nu puneam la îndoială faptul că destinul nostru se hotăra în acele zile și că Laval era pe cale să arunce o carte fatală de vreme ce îi livra lui Mussolini o Abisinie care făcea parte din Societatea Națiunilor" (Noi memorii interioare).*
Publică romanul *La Fin de la Nuit (Sfârșitul nopții).*

1936 *„Cu începere din 1936 iau atitudine pe față, împotriva lui Franco" (Noi memorii interioare).*
Devine președintele asociației antifasciste *Amicii bascilor.*
Apare *Vie de Jésus (Viața lui Iisus).*
Publică romanul *Les Anges noirs (Îngerii negri).*

Aldous Huxley publică *Eyeless in Gaza (Orbul în Gaza).*
Apare romanul lui Bernanos *Journal d'un curé de campagne (Jurnalul unui preot de țară).*

1936–1937 Colaborează la revistele stângii catolice *Sept* și *Temps présent. „Scopul meu, ca și al lui Maritain ori Bernanos, era de a salva Biserica dintr-o compromitere imorală". (Noi memorii interioare).*

1937 Prezidează un centru de primire și ajutorare a refugiaților din Austria ocupată de naziști.
Apare *Jurnal II.*

Picasso pictează Guernica.

1938 Publică volumul de nuvele *Les Plongées (Scufundătorii).*
Se prezintă cu un deosebit succes la *Comédie Française,* piesa lui Mauriac *Asmodée. „Am crezut că voi renaște și voi da pe scenă măsura mea deplină" (Noi memorii interioare).*

Claude Mauriac (fiul lui François) publică *Introduction à*

une métaphysiqne de l'enfer (Introducere la o metafizică a infernului).
Moare Francis Jammes.
Georges Bernanos publică *Les Grand Cimetières sous la lune (Marile cimitire sub lună).*

1939 Publică romanul *Les chemins de la Mer (Drumurile mării).*
Apare *Les Maisons fugitives (Casele fugitive).*

1 septembrie: Germania atacând Polonia, izbucnește al doilea război mondial.
3 *septembrie:* Franța și Anglia declară război Germaniei.
Moare poetul O. V. De L. Milosz.
Jean-Paul Sartre publică articolul *Monsieur François Mauriac et la liberté (Domnul François Mauriac și libertatea).*

1940–1941 Diverse manifestări antifasciste pentru care e neîncetat atacat în presa colaboraționistă. *„Din prima zi și de îndată ce am făcut cunoștința cu spiritul de la Vichy, l-am mit, iar colaboratorii* (naziștilor n.n.) *m-au răsplătit pentru asta, cu vârf și îndesat" (Noi memorii interioare).*

1940 Apare volumul de versuri *Le Sang d'Athys (Sângele lut Athys).*
Apare *Jurnal III.*

22 iunie: Franța capitulează în fața Germaniei hitleriste.
Moare James Joyce.

1941 Scrie textul antifascist *Le Cahier Noir (Caietul negru).*
Publică romanul *La Pharisienne (Femeia farisee). „Din 1941, data la care am publicat* La Pharisienne *până la* Sagouin *și* L'Agneau, *nu e o artă care decade ci o operă care durează; o operă care durează e o operă care se supraviețuiește pe sine. Mai bine să moară"*

(Noi memorii interioare).

Moare filosoful Henri Bergson.
1942 Albert Camus publică *Le Mythe de Sisyphe (Mitul lui Sisif)* și *L'Étranger (Străinul).*

1943 Apare, sub pseudonimul Forez, scrierea antinazistă *Le Cahier Noir (Caietul negru)* la editura clandestină *Éditions de Minuit.*

1944 Începe să publice seria editorialelor sale la ziarul *Le Figaro.*

iunie: Forțele aliate anglo-americane debarcă în Normandia.
august: Insurecția națională și eliberarea Parisului.

1945 Începe o vie activitate publicistică. *„După Eliberare, viața mea a devenit publică... Fără să fi vrut și fără să o fi căutat, politica... e cea care m-a menținut la suprafața actualității" (Noi memorii interioare).*
Apare *Le Baillon dénoué (Călușul scos).*
Apare *Sainte Marguerite de Cortone (Sfânta Margareta de Cortona).*
Apare *La Rencontre avec Barrès (Întâlnirea cu Barrès).*
Se joacă și se publică piesa de teatru *Les Mal Aimés (Cei neiubiți).*

Moare Paul Valéry.

1946 Apare *Du côté de chez Proust.*
Apare ediția nouă, revăzuta, într-un singur volum, din *Journal.*

1947 Apare *Réponse à Paul Claudel à l'Académie Française (Răspuns lui Paul Claudel la Academia Franceză).*
Albert Camus publică *La Peste (Ciuma).*

Apare romanul lui Bernanos *Monsieur Quine (Domnul Quine).*

1948 Publică piesa de teatru *Passage du Malin (Trecerea vicleanului).*

Moare Georges Bernanos.

1949 Apare *Mes grands hommes (Oamenii mei mari).*

Claude Mauriac publică studiul său despre *André Breton.*

1950 Apare *Journal V.*

1951 Publică romanul *Le Sagouin (Saguinul).*
Apare *La pierre d'achappement (Piatra de poticnire).*

Moare André Gide.

1952 I se înmânează, la Stockholm, premiul Nobel. *„În ciuda consacrării prin premiul Nobel... sunt din punct de vedere literar, supraviețuitorul unei epoci revolute" (Noi memorii interioare).*
Sosind la Stockholm pentru primirea premiului Nobel, află de la reprezentantul Ambasadei franceze despre evenimentele sângeroase din Casablanca.
Întorcându-se la Paris, înființează împreună cu Robert Barrat și alții asociația France-Maghreb la care se afiliază studenții marocani aflați la Paris.
Colaborează la organizarea revistei *Table Ronde* împreună cu Albert Camus și Thierry-Maulnier.
Publică romanul *Galigai.*
Apare *Lettres ouvertes (Scrisori deschise).*

1953 mai: Pelerinaj la Chartres împreună cu studenții marocani și algerieni.
15 august: Primit la Președinția Consiliului de Miniștri în problema marocană.

Apare *Écrits intimes (Scrieri intime).*

Apare monografia lui Jacques Robichon: *François Mauriac.*

1954 Începe să-și publice articolele săptămânale privind actualitatea politică în revista *Express.*
Publică romanul *l´Agneau (Mielul).*
Apar *Paroles catholiques (Cuvinte catolice).*

1954–1955 Intensă activitate politică, îndeosebi în timpul guvernului Mendès-France.

1955 Publică scenariul *Pain Vivant (Pâinea vie).*

Moare Thomas Mann.
1956 Aldous Huxley publică *Heaven and Hell (Rai și iad).*
1957 Claude Mauriac publică romanul *Toutes les femmes sont fatales (Toate femeile sunt fatale).*
1958 13 mai: Generalul De Gaulle președinte.

1958 Mauriac primește din mâinile generalului De Gaulle Marea Cruce a Legiunii de Onoare.
Apare *Le Fils de l´Homme (Fiul Omului).*
Apare *Bloc-notes.*

Claude Mauriac publică volumul de eseuri *L'Atittérature contemporaine (Aliteratura contemporană).*

1959 Apare *Mémoires intérieures (Memorii interioare).*

1960 Moare poetul Paul Fort.

1961 Întrerupe publicarea cronicii săptămânale la *Express* în urma unui conflict cu directorul revistei.
Apare *Bloc-notes II.*

1962 Apare *Ce que je crois (Ceea ce cred).*

1964 Se ecranizează romanul *Thérèse Desqueyroux.*

1965 27 iulie: Termină volumul al doilea al *Memoriilor interioare* la Vémars în Seine-et-Oise.
Apare volumul *Nouveaux Mémoires intérieurs (Noi memorii interioare).*
François Mauriac e sărbătorit la împlinirea vârstei de 80 de ani de către Academia Franceză, orașul Bordeaux și *La Société des Gens de Lettre (Societatea oamenilor de litere).*

1969 Publică romanul *Un adolescent de altădată.*

N.B.

Genitrix

Fratelui meu
doctorul Pierre Mauriac
Profesor agregat la facultatea de medicină din Bordeaux.
Îi încredințez acești bolnavi ca mărturie
a caldei mele admirații.

F. M.

I

— Doarme.

— Se preface. Haidem.

Așa șușoteau la căpătâiul Mathildei Cazenave bărbatul și soacra ei, în timp ce ea urmărea printre gene umbrele lor uriașe împreunându-se pe pereți.

Mergând în vârfurile pantofilor care scârțâiau, cei doi ieșiră pe ușă. Mathilde le auzi pașii pe scara sonoră; apoi vocile lor, una ascuțită, alta răgușită, răsunară pe coridorul lung de la parter. Acum traversau grăbiți vestibulul pustiu și rece, care despărțea pavilionul Mathildei de cel în care mama și fiul ocupau două camere alăturate. Departe, se închise o ușă. Tânăra femeie oftă ușurată și deschise ochii. Deasupra ei, o suliță de lemn susținea draperia din americă albă ce încadra patul din lemn de mahon. Veioza lumina câteva buchețele albastre pe perete și un pahar verde cu dungi aurii, de pe măsuța cu picior, pe care manevra unei locomotive din gara apropiată îl făcea să vibreze.

Manevra încetă și Mathilde auzi murmurul nopții de sfârșit de primăvară (era ca și cum trenul s-ar fi oprit brusc în câmpia pustie, iar călătorul ascultă cântecul greierilor dintr-un lan necunoscut). Expresul de douăzeci și două trecu, și clădirea veche tresări toată: podelele tremurară, o ușă se deschise undeva în podul casei sau în vreo odaie nelocuită. Apoi trenul hurui pe podul de fier de peste fluviul Garone. Mathilde își ațintи urechea, încercând să urmărească cât mai îndelung posibil acest huruit, repede acoperit de un foșnet de crengi.

Ațipi, dar se trezi îndată. Iarăși i se clătina patul; casa nu, doar patul. Și totuși niciun tren nu trecea prin gara adormită. Abia după câteva secunde Mathilde își dădu

seama că febra îi scutura trupul și patul. Îi clănțăneau dinții, cu toate că trupul îi era fierbinte. Nu izbuti să ia termometrul de pe măsuța de la căpătâi.

Apoi frigurile o lăsară, dar un foc interior creștea ca o lavă: ardea. Vântul nopții umfla perdelele, umplând camera cu miros de iasomie și de fum de cărbune. Mathilde își aminti că alaltăieri seară, în timp ce era inundată de sângele pierdut din pricina avortului, se speriase simțind mâinile iuți și grijulii ale moașei umblându-i pe trup.

— Trebuie să am peste 40 de grade… N-au vrut să lase pe nimeni să mă vegheze…

Ochii larg deschiși fixară aureola pâlpâitoare de pe tavan. Își cuprinse sânii tineri cu amândouă mâinile. Strigă cu glas tare:

— Marie! Marie din Lados! Marie!

Dar cum putea s-o audă slujnica Marie (căreia i se spunea din Lados, pentru că se născuse în târgul Lados) și care dormea într-un cotlon sub scară? Și cine era namila aceea neagră din fața ferestrei, animalul acela tolănit, parcă, cu burta plină, – sau poate la pândă? Mathilde deslușì platforma ridicată de soacră-sa, cu ani în urmă, în fiecare cameră, pentru a putea urmări mai comod plecările și sosirile fiului: fie când se ducea spre Nord să facă „înconjurul proprietății”, fie când o lua pe aleea dinspre Sud, sau când îl aștepta să se întoarcă pe poarta dinspre Răsărit. Când era logodită, Mathilde a văzut-o pe această femeie uriașă urcându-se pe una din estrade, cea din salonul mic, bătând din picior și țipând mânioasă:

— N-o să te măriți cu fiul meu! N-o să fie al tău niciodată!

Acum lava trupului său se răcea. Răpusă de oboseală, total epuizată, nu izbuti să facă nicio mișcare – nici măcar să-și desprindă cu mâna cămașa udă de transpirație și lipită de corp. Auzi scârțâitul ușii de la intrare. Era ora când doamna Cazenave și fiul ei, înarmați cu câte un felinar, traversau grădina spre ascunzișul secret, construit lângă casa unui țăran și ale cărui chei le aveau în păstrare.

Mathilde își imagina scena zilnică: se așteptau unul pe celălalt, și cum intrau pe ușa pe care era desenată o inimă, nu se mai opreau din sporovăit. Din nou o cuprindea frigul. Dinții îi clănțăneau. Patul i se zgâlțâia. Întinse mâna spre cordonul soneriei – sistem vechi și ieșit din uz. Trase. Auzi șnurul de sfoară frecându-se de cornișă. Dar niciun clinchet nu răsună în casa cufundată în beznă. Mathilde reîncepu să ardă. Sub treptele intrării câinele mârâi, apoi lătră cu furie după cineva care mergea pe poteca dintre grădină și gară. Își spuse: „Până mai ieri, ce frică mi-ar fi fost!” În această casă imensă, tresărind la fiecare mișcare, și ale cărei uși cu geamuri nu erau nici măcar ocrotite de obloane, Mathilde petrecuse nopți pline de groază. De câte ori nu se ridicase ea din pat, strigând: „Cine-i acolo?”. Acum însă frica îi dispăruse, ca și cum dogoarea jarului o ferea de toate relele din lume. Câinele mârâia într-una, cu toate că zgomotul pașilor încetase. Mathilde auzi glasul Mariei din Lados: „Ce-i cu tine, Péliou?”; auzi de asemenea cum se gudura Péliou lovind cu coada cimentul peronului, în timp ce Marie îl domolea vorbindu-i în dialect: „Hai, taci o dată!”

Dogoreala se retrăgea iarăși din acest trup istovit. Oboseala imensă se transforma în destindere. Avea impresia că lâncezește, cu mâinile și picioarele întinse, pe nisipul de pe plaja mării. Nu se gândea să se roage.

II

Departe de această încăpere, dincolo de vestibul, în salonașul de lângă bucătărie, cu toate că era luna iunie, mama și fiul priveau pâlpâitul unui butuc arzând în cămin. Ea ținea în poală un ciorap pe jumătate împletit, și se scărpina în cap cu o andrea lunguiață ce-i despărțea în șuvițe părul vopsit lăsând să se întrevadă albeața craniului. El se întrerupsese din decupatul maximelor lui Epictet pe care le tăia cu foarfecele mamei dintr-o ediție populară. Acest fost elev de la „Centrale”[1] se hotărâse să alcătuiască o carte care să cuprindă esența înțelepciunilor învățate de la începutul omenirii, relevând cu precizie matematică secretul vieții și al morții. În acest scop el extrăgea cu grijă tot felul de aforisme și, ca în copilărie, nimic nu-l liniștea mai mult ca această îndeletnicire a decupajului. Dar astă-seară, atât mama cât și fiul nu se puteau desprinde de propriile lor gânduri. Dintr-o dată Fernand Cazenave se înălță pe picioarele sale lungi și zise:

— Mi se pare că strigă cineva.

Și-și târși papucii până la ușă. Dar maică-sa îl opri iute:

— Sper că nu vrei să treci iar prin vestibul? Astă-seară ai tușit de trei ori.

— N-are pe nimeni lângă ea.

Dar ce credea el că i se putea întâmpla Mathildei? De ce atâta neliniște, pentru un simplu „accident”? El o apucă pe bătrână de braț, rugând-o să asculte și ea. Niciun zgomot nu răsuna în noapte, afară de șuierul unei locomotive și de trilul unei privighetori; nimic în afara aceleiași ușoare trosniri a casei, din pricina manevrelor din gară. Dar până

[1] *École Centrale (Școala Centrală)* – institut renumit de studii universitare pentru inginerie, fondat în 1828 la Paris.

la primul tren din zori nu se va mai clătina. Și totuși, câte o dată, peste orarul oficial, trec mărfare lungi zguduind pământul; atunci toți membrii familiei Cazenave se trezesc brusc din somn, aprind lumânarea și se uită la ceas. Ei se reașezară; și ca să-i sustragă atenția, Félicité îi spuse fiului:

— Îți amintești? Voiai să decupezi o maximă citită astă-noapte.

El își aminti. Era din Spinozza: ceva care suna cam așa: „Înțelepciunea este o meditație asupra vieții și nu asupra morții”.

— Frumoasă, nu?

Suferea de inimă, și maximele culese erau în legătură cu spaima morții. Instinctul îl mâna de asemenea spre cele înțelese fără mare bătaie de cap, obișnuit fiind mai mult cu cifrele decât cu ideile. Se plimba de la un capăt la altul al încăperii tapisată cu hârtie verde, unde se aflau hărți în relief. Divanul și fotoliile îmbrăcate în piele neagră, semănau cu mobilierul unei săli de așteptare. De o parte și de alta a ferestrelor spânzurau două fâșii lungi de stofă mov. Lampa de pe birou lumina un registru de socoteli rămas deschis, un taler mic pentru penițe, un magnet și o bucățică de ceară înnegrită. Domnul Thiers surâdea din cristalul unui presspapier. Când reveni din fundul camerei, Fernand văzu pe fața pământie și buhăită a doamnei Cazenave schițarea unui râs ascuns. O întrebă din ochi. Ea zise:

— Nici măcar n-a fost băiat.

El o contrazise, spunându-i că Mathilde n-avea nicio vină. Dar bătrâna dădea din cap și, fără să-și ridice ochii de pe împletitură, se lăuda că ea-și dăduse seama chiar din prima clipă „de ce era în stare dăscălița asta”.

Fernand, care se așezase din nou pe scaunul de lângă măsuța cu picior, unde, printre cărțile de cugetări ciopârțite, lucea foarfecele de tăiat – îndrăzni:

— Oare ce fel de femeie ți-ar fi plăcut ție?

Bătrâna furibundă izbucni sarcastic:

— În orice caz, nu asta!

Își dăduse seama cu cine are de-a face chiar de a doua zi, când prostănaca flecară a avut neobrăzarea să-i taie vorba cu „asta mi-ai mai spus-o” în timp ce ea-i povestea despre examenele lui Fernand, despre singura lui nereușită de la „Centrale”, și despre acea problemă pe care n-a știut s-o dezlege – în sfârșit, despre ce frumos s-a comportat el în seara aceea când, ca să arate ce caracter are, și-a pus fracul și s-a dus la Operă să asculte *Hughenoții.*

— Și toate celelalte despre care nu vreau să mai vorbesc!

Ah! neisprăvita, ce repede a reușit să se facă nesuferită! N-au trecut nici două luni și fiul adorat s-a întors să doarmă în pătuțul de licean, alături de odaia mamei. Iar intrusa rămăsese mereu aproape singură-cuc în cealaltă parte a casei. De aci înainte i s-a dat mai puțină atenție decât Mariei din Lados până în ziua când a izbutit să imite femeile acelea de pe timpul Teroarei care scăpau de eșafod în ultima clipă anunțând că sunt însărcinate. La început, ticăloasa, câștigase partida. Fernand se uita la ea ca la o sfântă, și se umfla în pene la gândul că o să mai fie, poate, încă un Cazenave pe lume. Ca un mare nobil, Fernand era mândru de numele lui, fapt care o făcea să turbeze pe Félicité, născută Péloueyre, vița „cea mai aleasă din landă”, și căreia nu-i plăcea să-și aducă aminte că în 1850, când a intrat în familia Cazenave, bunica bărbatului ei „mai purta încă broboadă pe cap”. În timpul celor cinci luni de sarcină n-avea rost să se lupte cu ea. Ah! bineînțeles, bătrâna lucrase pe dedesubt, căci până la urmă dușmanca ar fi fost în stare să nască un băiat viu… Slavă Domnului, moașa zicea chiar de pe atunci că Mathilde avea o conformație proastă și era predispusă „accidentelor”.

— Te cunosc eu, scumpule, nu ți-ar fi convenit să ai o fetiță. Te-ai fi întristat privind-o. Ai fi avut aceleași necazuri, aceleași cheltuieli ca și pentru un băiat. Și mai întâi, o doică: Mathilde n-ar fi putut s-o alăpteze. Nu e în stare. Eu m-am pus pe picioare la opt zile după ce te-ai

născut tu, și nu te-am înțărcat decât când ai împlinit optsprezece luni; după aceea am luat-o de la capăt cu bietul frate-tău, Henri.

El se ridică în picioare, își sărută mama pe frunte, și spuse cu glas solemn:

— Ești cea mai desăvârșită întruchipare a maternității.

Își reluă locul și foarfeca țăcăni din nou.

— Spune, Fernand, ce-ai fi făcut dacă aveai o fetiță?

Bătrâna nu mai contenea, nerăbdătoare, în a-și verifica victoria.

— Îți poți închipui cum ar fi arătat o fetiță care ea ar fi învățat-o să ne urască?

Ochii lui bulbucați și rotunzi priviră în gol voind parcă să zărească fantoma mică, gogorița plăpândă, inventată de maică-sa. Dar, din lipsă de imaginație, n-o văzu.

Nu văzu copila, pe care, exact în clipa aceea, tânăra lui nevastă încerca să și-o închipuie, ca să-și alunge durerea de a muri singură în odaie. Ghemotocul acela însângerat pe care moașa îl luase cu ea ar fi putut deveni făptura vie a cărei mușcătură Mathilde crezu că o simte pe sân. Oare ce chip ar fi avut? Bolnava, zguduită de febră, găsi în adâncul sufletului ei un obraz de copil nesemănând cu nici unul din câți cunoscuse – un chip nu prea frumos și poate chiar cam plăpând, având în colțul stâng al gurii aceeași aluniță ca și Mathilde. „Aș fi stat pe întuneric lângă pătuțul ei, până ar fi trecut rapidul care ar fi speriat-o de multe ori.” Această împărăție, unde ea s-ar fi refugiat împreună cu fetița, n-ar fi fost pe pământ. Cei ce o urau n-ar fi putut ajunge până acolo. Și iată cum capul ei bolnav, spre care năvălea sângele, nu putea scăpa de o întrebare obsedantă și de nerezolvat, care o tortura: „Oare Dumnezeu știa ce vlăstar ar fi răsărit din această sămânță moartă? Știa oare Dumnezeu cum ar fi arătat acești ochi care mi se deschiseseră? Oare după moarte nu ne întâlnim cu miliardele de ființe dinaintea noastră? Ce destin ar fi avut acest boț de came, căruia nu i-a fost dat să se dezvolte?…” Aici, însă, gândul Mathildei se opri. Era clipa când valul de

căldură scădea, când febra părea că nu-i mai scutură trupul năclăit de sudoare. Căzuse într-un leșin adânc, prevestitor de moarte. Era parcă doborâtă la pământ de o fiară cumplită, ah! dar putând să se întoarcă dintr-o clipă în alta! Stătea întinsă pe pat, cu fața în sus, și pândea apropierea tremurului; îi iscodea semnele. El nu revenea. Privea în adâncul ființei ei, așa cum cercetezi un cer neîndrăznind să crezi că furtuna se îndepărtează. „De-aș trăi! Vai, de-aș trăi!” Lacrimi grele și fierbinți îi năpădiră obrajii. Își împreuna, își frângea mâinile transpirate: „Amintește-ți, Sfânta Fecioară milostivă, că până azi nu știu să fi fost cineva care, cerându-ți ocrotire, implorându-ți ajutorul, tu să nu-i fi întins mâna…” Fusese aruncată pe țărmul vieții, auzea iarăși muzica nocturnă a lunii. Noaptea respira prin frunzele copacilor. Arborii înalți, scăldați de razele lunii, își vorbeau în șoaptă, dar nu se trezea nicio pasăre. O boare de vânt, proaspătă și curată, care izvorâse tocmai din largul oceanului, zburase peste coama pădurilor de pini, trecuse peste bolta joasă a viilor și impregnându-se cu o ultimă mireasmă de flori de tei din grădină, venea, în sfârșit, să moară pe acest trup delicat și istovit.

III

Era teribil de slăbită, însă nu se simțea rău. Numai inima îi bătea cam tare, dar n-o durea. Nu, cu siguranță n-o să moară, iar când s-o reîntoarce la viață, n-o să-și mai lase dușmanca s-o răpună. De-ar putea rămâne din nou însărcinată! Atunci rivala ar fi silită să depună armele. Dacă reușea s-o îmblânzească pe soacră-sa, pe Fernand l-ar putea ușor stăpâni. Dar, după ce s-a măritat, ea a făcut prostia să creadă că din clipa aceea ar putea să trăiască în voie, fără niciun fel de constrângere. Și atunci a dat frâu liber înclinării sale spre ironie, înăbușită cu greu tot timpul logodnei. Crezuse în victoria unei lupte care nici nu începuse. Prin gardul viu care despărțea proprietatea familiei Cazenave de grădina familiei Lachassaigne, unde ea a locuit ca învățătoare, nu i-a fost deloc greu, își zise ea, să atâțe simțurile acestui bărbat timid, în vârstă de cincizeci de ani. Cu atât mai mult cu cât peștele mare intrase de bună voie în plasa aruncată. Când pândea în dosul crengilor și asista la certurile aprinse dintre mamă și fiu, Mathilde ar fi trebuit să-și dea seama că omul acesta o culesese ca pe o minge, că nu va fi în mâinile lui decât o armă sortită războielilor zilnice, în care până atunci fiul fusese învins întotdeauna de mamă. Astă-seară, zăcând zdrobită de oboseală, ea spera că în viitor va ști să-și stăpânească chicotelile, să-și îndulcească ironiile care-l înfuriaseră pe Fernand Cazenave, idol obișnuit să fie adorat. Uita însă că viața ei lipsită de bucurii o modelase în așa fel, încât devenise o ființa aspră gata să repeadă pe oricine, făcând din batjocură scut între lume și ea.

Când era copilă și locuia în casa joasă de pe bulevardul Caudéran – căreia în orașul Bordeaux i se spunea

magherniță – râdea pe înfundate împreună cu Jean, fratele mai mic, de tatăl lor, profesor la clasa a treia de liceu, care se oprea din corectatul tezelor, aruncându-le priviri mânioase: razele lămpii cu abajur nu luminau decât mâinile lui uscate și aplecate peste caietele acoperite de scrisul copilăresc, colorând într-un verzui ciudat această specie împietrită. Încă de pe atunci, Mathilde și Jean știau că mama lor nu murise la Bordeaux, cum li se spusese, ci sub alt cer, lângă un alt bărbat. Ei râdeau totuși, dar nu cu răutate, căci nu-l auziseră niciodată văicărindu-se în fața lor pe acest om – animal hăituit și încolțit.

În anul când a predat zece lecții despre „boala lui René" în fața fetelor ce urmau cursul R... normalistul cu barba pieptănată și îngrijită ca și stilul său, a obținut gloria de a fi cucerit inima unei domnișoare Coustous (nepoata armatorului, și al cărei tată se ruinase din pricina unui grajd de cai de curse). El însă nu s-a priceput s-o ferească de insistențele agresive ale unui băiat din societatea sa. În situația creată, profesorul a dat dovadă de atâta puritate sufletească încât mulți dintre membrii familiei Coustous, care refuzaseră să participe la căsătorie, îi răspundeau în mod afectat la salut după ce fusese înșelat. Mai târziu, când măruntele eforturi cerebrale de zi cu zi i-au măcinat mintea în așa hal, că nu mai putea corecta singur nici măcar tezele elevilor, Mathilde, pe atunci studentă, îi făcea lucrările, și tot ea era aceea care în fiecare dimineață îl ajuta pe bolnav să urce în tramvaiul din direcția Croix-Blanche, însoțindu-l până în dreptul unei străzi din dosul liceului, ca să nu fie recunoscută de elevele externe. Nemișcată, pe marginea trotuarului, își urmărea din ochi tatăl, care, abia ținându-se pe picioare, se îndrepta spre clasa unde îl aștepta poate vacarmul elevilor, în epoca aceea cumplită, ea totuși mai râdea când vărul Lachassaigne, „salvarea lor", spunea că nu pricepe cum de profesorului nu-i trecea prin cap să-și dea dimisia, sau când doamna Lachassaigne (născută Coustous) zicea că dacă ar fi fost în situația lor, ea ar fi știut să facă economii, renunțând la salon și la servitoare. Mathildei i se părea

comică și slăbiciunea mărturisită a tatălui și a verilor ei pentru Jean. Toți admirau chipul lui de înger, părul lui buclat, de culoarea aurului viu, dinții perlați și râsul tineresc. În schimb, el ieșea seara, pe furiș, în oraș, sărind pe fereastra din salon. Mathilde stătea de veghe ca să tragă zăvorul ușii de la intrare când el s-ar fi întors după miezul nopții, cu ochii candizi și obsceni, măriți de cearcănele oboselii fericite, cu mâinile murdare, cu cămașa descheiată și cu mușcătura ultimului sărut pe gâtul lui de fetiță. Îl întâmpina pe acest înger ciufulit al zorilor de ziuă fără niciun reproș, dar cu vorbe seci și ironice. Pe vremea când devenise amantul unei cântărețe de șantan, el a amanetat câteva din umilele obiecte de argint ale familiei; Mathilde nu l-a pârât însă nici tatălui, nici verilor Lachassaigne. I s-a părut că totul a fost salvat în clipa când fratele le-a scos de la cămătar, punându-le la loc în micul bufet, cu o căință atât de duioasă, încât deși nu voia să fie expansivă, ea s-a aplecat. Și l-a sărutat pe obrazul drag și angelic – mai puțin fraged de când venise luna aprilie și plin de coșuri mărunte. Totuși în primăvara aceea fatală, îngerul își lua zborul în fiecare seară. Și cum nu era fermecat ca să poată trece prin zid, Mathilde trebuia să tragă iar zăvorul de la ușă. Uneori îngerul venea cu ochii împăienjeniți, și nu voia să se culce, agitând în fundul buzunarului galbenii pe care îi arunca dintr-o dată pe masă, zicând că or să mai fie și alții când n-or să mai fie deloc. Mirosea a fum de țigară, a parfum țipător și a așternut. Cânta: *„Nu, n-ai să știi niciodată o, tu, pe care azi o implor dacă te iubesc sau te urăsc...”* Ea îl ruga să nu-și trezească tatăl. El îi cerea să meargă la bucătărie și să-i aducă resturile cinei. Mathilde nu se dumirea de ce aceste ospățuri de la miezul nopții după o zi de post îi aduceau o ușurare amară. Nu înțelegea adevăratul sens al aluziilor adolescentului: proaspăta lui putreziciune nu o contaminase, cu toate că, lipită de el, îi asculta pălăvrăgelile, până la ora răcoroasă a primului tramvai.

În cele din urmă a izbucnit un scandal, repede înăbușit, mulțumită directorului școlii, a familiilor Lachassaigne și

Coustous, și despre care Mathilde n-a aflat niciodată; numai că și-a vârât nasul și poliția, iar ei au trebuit să le rămână foarte îndatorați membrilor familiei Lachassaigne, care au izbutit să-l trimită pe Jean în Senegal, unde familia Coustous avea birouri de comerț.

Tatăl supraviețui câteva luni pe jumătate conștient, iar cei din neamul Lachassaigne ziceau că, atât pentru el, cât și pentru, ceilalți, cel mai bine era să moară, în ziua morții sale, ei spuneau într-una că asta fusese o eliberare. Doamna Lachassaigne se gândea că în locul Mathildei ea ar fi avut delicatețea să nu pretindă decorațiuni negre pentru serviciul funebru, întrucât, ca întotdeauna, tot ei trebuiau să le plătească. Le-au plătit totuși, ba chiar au luat orfana cu ei la proprietatea lor din Langon, unde își petreceau anotimpul cald. Mathilde primise dispoziție să nu o obosească prea mult cu studiul pe fiica lor, o fetiță slăbănoagă și „înapoiată mintal". Familia Lachassaigne spunea despre verișoara fără avere că „avea tact și știa să se facă nevăzută". Adevărul era că la desert ea părea că se evapora. În timpul mesei chiar, ai fi zis că buclele părului său blond dispăreau; ochii priveau în gol, iar rochia împrumuta culoarea pereților lambrisați. Astfel, în prezența ei, se discutau problemele cele mai intime, fără ca cei doi soți să-și dea seama că pe scaunul din fața lor stătea o prefăcută ce părea că n-are ochi, dar vedea – nici urechi, dar auzea. Aici Mathilde se putea bucura în taină, „până la refuz", de această plăcere de a ironiza, care în casa Cazenave, urma să-i aducă pierzania. Nu era atunci decât o ființă aspră și uscată: biet pământ însetat! Credea că a fi cinstit însemna să arăți ca tatăl ei: înșelat, batjocorit, plătit mai prost decât un șofer de taxiuri (profesorul își strângea într-un vas tutunul din mucurile țigărilor). Era sigură că observase dragostea sub trăsăturile fratelui, îngerul cu aripi mânjite, care se prăbușea noaptea lângă poarta coșcovită a magherniței lor. Și iat-o judecându-i pe membrii familiei Lachassaigne cu o cruzime ascunsă și înverșunată! Își spunea că, stăpâniți mai ales de grija mâncării, ei se îngrășaseră în

așa hal, încât ochii abia li se mai distingeau din grăsime, că bărbatul și nevasta erau parcă frate și soră, atât de mult li se asemăna tenul, cu obrajii buhăiți și veșnic unsuroși, îi compara cu două meduze ale căror tentacule contractibile nu vibrau decât când o atingeau pe fiica lor Hortensia „care avea la gât destule perle – scria Mathilde în jurnalul său intim – ca să-și acopere urmele scrofulozei”. Vai, cât îi disprețuia, la masă, când abia deschideau gura să vorbească, oprindu-se între două cuvinte ca să mai îmbuce ceva. „Nu reluau conversația decât după ce terminau de mestecat, ca aceia care nu renunță niciodată la mâncare pentru discuții.” Le făcuse și un epitaf: „Mâncară și agonisiră”.

Dar zbenguielile unui alt cuplu din partea cealaltă a gardului de lemn câinesc ne îndepărtaseră de la distracția pe seama soților Lachassaigne. Gardul acesta mărginea aleea dinspre sud atât de îndrăgită de Fernand Cazenave. Aci se refugia el ca să scape de supravegherea mamei. Aruncând priviri temătoare în dreapta și în stânga, fiul în vârstă de cincizeci de ani trăgea, pe ascuns, dintr-o țigară, ca un licean. Dacă se întâmpla ca Félicité, care-l pândise urcată pe una din platformele din fața ferestrelor, să dea buzna peste el, rareori avea timp să îngroape mucul țigării într-o tufă de ierburi. Într-o zi, Mathilde l-a văzut devorând pe furiș un pepene interzis pentru că-i producea fermentație intestinală. Fernand a aruncat cojile peste gard lovind-o pe spioană drept în față. Ea a învelit într-o hârtie de ziar cojile trădătoare și s-a dus la locuința familiei Cazenave, avertizând-o pe Marie din Lados că un hoț le jefuiește grădina de zarzavat; apoi s-a pitit iarăși în spatele gardului viu, de unde a ascultat ecoul furtunii dezlănțuite.

Adesea însă, era rândul ei să fie spionată. Se prefăcea că nu-l vede pe Cazenave, cu pieptul vânjos ca un tors de zeu acoperit cu mușchi, dând la o parte ramurile de moșmoli, de aluni și de lemn câinesc. Desigur, nu-și construia

castele în Spania când observa cu ce ochi avizi o privea: fetele tinere de pe Valea Garonnei sunt obișnuite cu acest soi de priviri lacome, cu aceste ocheade pofticioase ale bărbaților. Domnul Lachassaigne, însă, o tachina cu grosolănie spunându-i că Fernand Cazenave îl întreba despre caracterul și gusturile ei; voia să știe dacă maică-sa fusese într-adevăr o Coustous… Cum să nu-și amintească Mathilde discuțiile de dincolo de gard, din care nu prinsese decât câteva frânturi (căci mama și fiul, lipiți unul de celălalt, ca două fregate hodorogite, se pierdeau pe aleea dinspre sud și nu reapăreau decât după ce făceau înconjurul grădinii).

I se pare că-i aude vorbind și astă-seară, în timp ce ea stă cufundată în întuneric, cu trupul atât de sleit de putere, încât n-are nici măcar forța să întindă brațul spre plapuma de puf. Nu tremură încă; dar cum să facă să-și înfrângă moleșeala mâinilor și a picioarelor? Nu cumva s-a sfârșit cu ea? Trupul îi e istovit, nu de boală, ci de loviturile primite de la acest bărbat și de la această femeie bătrână, pe care acum și-o imaginează în biroul unde a petrecut atâtea veghi sinistre. „Ea îndreaptă butucul în cămin, dă la o parte fotoliile, așează micul paravan de metal ca să nu sară scântei pe covor. Îi spune fiului: «Nu te sărut, vin mai încolo să te învelesc în pat…»”

Mathilde își amintește cât de puternic îi bătea inima în ziua aceea când, stând pe vine în dosul gardului viu, pândea dezlănțuirea furtunoasă a glasurilor lor îmbinate. Mama și fiul apăruseră, în sfârșit, la capătul aleii. Mai întâi l-a auzit pe el strigând cu glas tare. O învinuia pe doamna Cazenave că l-a obligat să refuze oferta făcută de comitetul radical la ultimele alegeri. Nu-i dăduse voie să păstreze nici măcar locul de consilier general… S-au oprit la o depărtare de numai câțiva metri de locul unde Mathilde stătea la pândă. Bătrâna zicea:

— M-am gândit în primul rând la viața ta, înțelegi? La viața ta!

— Asta-i bună! Chiar ieri am vorbit cu Duluc care m-a asigurat că am o rezistență de taur. Mi-a prezis că o să vă înmormântez pe, toți. Ai vrut, să trăiesc… lângă tine. Ăsta-i adevărul.

— Tu, și o rezistență de taur? Duluc ți-a spus așa ca să te flateze. Ca și când n-ar ști că după scarlatina pe care ai avut-o la zece ani ai făcut tot felul de complicații, care au derutat toți doctorii! Și pe urmă, ai uitat de bronșita cronică din anul când ai fost la armată?… Fără să mai vorbim de tot ceea ce de atunci ți-ai pricinuit singur.

Încă un tur, și când au reapărut, tânăra fată și-a dat seama că motivul certei era acum altul:

— Ca să mă ții strâns lângă tine, nu m-ai lăsat să mă însor. Ai avut grijă… ai avut grijă să rămân singur.

— Tu și însurătoarea? Știi că ești nostim! Aș vrea să te văd făcând-o și pe asta.

— Te rog, nu mă provoca!

Bătrâna ridicase din umeri. Respira greu și-și făcea vânt cu batista, ca să-și răcorească fața învinețită. Acum Mathilde cunoaște motivul, ignorat de ea pe atunci, și pe care se baza siguranța mamei: adesea, după ce se certau seara, Fernand se urca în trenul, de Bordeaux, în mână cu o valiză aproape goală, ca să se întâlnească cu persoana aceea, căreia doamna Cazenave îi spunea *legătura* lui.

— Știi, nenorocirea e că Fernand are o *legătură* la Bordeaux, pe strada Huguerie. Și apoi adăuga: Dar a dresat-o bine. În privința asta pot să fiu liniștită. N-o să-l ruineze. Niciodată însă „legătura” n-a izbutit să-l rețină pe Fernand mai mult de trei zile: se întorcea acasă tremurând ca un ogar, pentru că uitase să-și ia flanelele de corp –, mort de somn pentru că nu izbutea niciodată să doarmă cu altcineva în pat –, furios din pricina restaurantelor și a bacșișurilor pe care trebuia să le dea –, în sfârșit, deșelat, deprimat, pentru că acest gen de exerciții îi solicitau prea mult centrii nervoși.

— Mâine dimineață plec cu trenul de zece.

— Treaba ta, fiule! Drum bun.

Mathilde își amintește și acum tonul cu care el chelălăise această amenințare, și răspunsul mamei prin care i-a fost pecetluită soarta. Căci îndată ce i-a auzit, inima i-a dictat să plece și ea cu trenul de zece.

Degeaba mai încerci să te amăgești. Nu-ți tremură încă trupul – simți doar o răceală care îți închipui că provine, deși nu ești foarte convinsă, din răcoarea nopții și din transpirația înghețată pe mâini și pe picioare. Ți-ai vrut nefericirea. N-ai avut niciun fel de atracție pentru bărbatul acesta tomnatic. Doar un instinct de cârtiță care te îndemna să încerci să ieși cu tot dinadinsul din existența ta subordonată. Răul cel mai mare al sărăciei este că ne obligă să privim oamenii sub aspectul lor utilitar și să nu ne mai intereseze decât câștigul pe care l-am avea de pe urma lor. Fiecare ființă, fiecare eveniment constituiau pentru tine tot atâtea semne de întrebare; le întorceai pe toate fețele, ca la un joc de cărți, sperând să-ți aducă reușita. Împingeai orice ușă rămasă întredeschisă – ca o prizonieră căreia nu-i mai păsa dacă aceasta dădea într-un câmp pustiu sau într-o prăpastie. Desigur, n-ai crezut nicio clipă că urzelile tale ar putea să izbutească, când, sub pretext că te duci la dentist, în dimineața aceea, ai cumpărat un bilet de clasa a doua pentru Bordeaux, și te-ai instalat pe banca din fața lui Fernand Cazenave…

Mathilde nu mai are dubii: furtuna mortală o zguduie iarăși, o doboară, o străpunge, vrea cu orice preț s-o smulgă din rădăcini, ca pe un arbust plin de sevă. Își amintește că în copilărie, când avea febră, clănțănitul dinților o distra. Acum ar trebui să fie fericită. Vai, cum i se clatină patul! Prima dată, parcă nu se mișca atât de tare. Din adâncul acestui ciclon avea senzația stranie a nopții liniștite învăluindu-i trupul chinuit. Și universul acesta adormit și inaccesibil era tulburat de foiala păsărilor trezite de lună. Sufla un vânt slab, unduind ușor coama înaltă a pomilor. Singură! Singură! Unde era tatăl care se așeza pe marginea patului ei de copil bolnav și cu o mână stângace îi dădea la o parte părul umed? Stătea la

lumina slabă a veiozei, și corecta tezele elevilor până târziu, când sosea ora doctoriei. Morții nu-i ajută să moară pe viii care le-au fost dragi. Ea rosti cu glas tare numele lui Jean, fratele care poate mai trăia. Ar fi trebuit să-l caute cu mai multă insistență, deși el nu răspundea la nicio scrisoare… Unde s-o fi pierdut, oare, acest copil plăpând? Nu-i mai era frig. O cuprinsese pălălaia unei febre cumplite, și simțea cum flacăra o înfășoară toată, ca pe o tulpină fragedă de pin… Pe o plaja pustie și mistuită de un cer dogoritor vedea un cadavru putrezit, pe care valurile mării îl acopereau cu spumă; se retrăgeau și iarăși îl cuprindeau, și cu toate că obrazul acela era stâlcit și de nerecunoscut, ea știa că era al lui Jean, fratele ei. Și totuși, când a cuprins-o delirul nu l-a strigat în ajutor decât pe fratele ei. Căci nu iubise pe nimeni și nimeni n-o iubise. Trupul i se zbătea în chinurile morții, fără să le fi știut pe ale dragostei.

Leșinul îmbrățișărilor nu o pregătise pentru eternul neant. Murea fără să-și fi cunoscut propria taină.

IV

O oră mai târziu, mama Cazenave aprinse un chibrit, se uită la ceas și își îndreptă urechea să asculte nu răsuflarea nopții târzii și liniștite, ci respirația fiului adorat, dincolo de peretele subțire. După ce-și făcu un examen de conștiință, ea se ridică din pat, își băgă picioarele umflate în papuci, îmbrăcă un capot de culoare cafenie și, ținând în mână o lumânare, ieși din odaie. Coborî scara; intră într-un coridor și străbătu spațiul gol al vestibulului. Iat-o în tabăra dușmană; înaintează tiptil pe treptele de lemn ale scării, dar scândura scârțâie sub greutatea trupului ei. Se oprește, ascultă, pornește din nou. În dreptul ușii stinge lumânarea, acum de prisos, și trage cu urechea. Zorii cenușii inundă treptele scării. Nu se aude niciun vaiet, niciun geamăt, afară de un zgomot ciudat și aproape surd de castaniete. Dinții clănțănesc în gură, clănțănesc până când, în sfârșit, izbucnește un geamăt… Numai Dumnezeu a putut vedea expresia acestui cap de meduză la pândă, a cărei rivală trăgea să moară dincolo de ușa din față. Pe bătrână o ispitește gândul să nu intre, să lase lucrurilor mersul lor firesc… Șovăie, se retrage, se răzgândește, pune mâna pe clanță.

— Cine-i acolo?

— Eu sunt, fata mea.

Veioza nu mai luminează odaia, dar prin obloane pătrunde o lumină rece. Mathilde vede această figură de coșmar înaintând spre ea. Dinții îi clănțănesc, strigă:

— Lasă-mă. N-am nevoie de nimic. Am doar puțină temperatură.

Bătrâna o întreabă dacă nu vrea o chinină.

— Nu, nu vreau nimic, nimic decât să mă odihnesc, să mă întorc cu fața la perete. Pleacă de aici!

— Cum vrei tu, fiica mea.

A plecat. Și-a făcut datoria. N-are ce să-și reproșeze. Facă-se voia Domnului!

Cu un gest de oroare cumplită, Mathilde își ridicase în sus amândouă mâinile, pe care, chiar după dispariția dușmancei, uimită de culoarea lor violacee, le mai ținu o clipă în fața ochilor. Inima îi bătea nebunește, ca o pasăre strangulată și care dă din aripi, din ce în ce mai repede, din ce în ce mai slab. Încercă să-și privească mai de aproape unghiile învinețite dar nu și le mai deslușI... Și, deși o cuprinsese spaima, nu crezu în veșnicia acestei nopți în care simțea că se scufundă: deoarece era singură pe lume, Mathilde nu-și dădea seama că se află pe țărmul cel mai îndepărtat al vieții. Dacă ar fi fost iubită, îmbrățișările celui drag ar fi forțat-o să încerce să se smulgă din strânsoarea neantului. Ea n-avu de cine să se desprindă fiindcă nu fusese legată de nimeni. Nicio voce solemnă nu se-auzi pomenind, la căpătâiul ei, numele unui Tată cumplit poate, și nici n-o amenința nimeni cu îndurarea lui, poate neînduplecată. Niciun chip scăldat în lacrimi și rămas în viață nu-i dădu prilejul să simtă cât de repede aluneca în întuneric. Moartea i-a fost ușoară ca a tuturor celor care nu sunt iubiți.

V

— Auzi ce-ți spune Duluc?

Balustrada palierului se clătina sub greutatea lui Duluc. Ușa de la odaia mortuară rămăsese întredeschisă. Se auzea cum Marie din Lados își sufla nasul. După treizeci de ani de practică medicală, Duluc cunoștea evoluția cazurilor de infecție puerperală: nu cumva Cazenave voia să-i dea lecții de medicină? Patruzeci și opt de ore după avort, bolnava nu mai are nevoie să fie vegheată…

— Să presupunem că ar fi vegheat-o cineva… Nu din pricina infecției a murit biata femeie. Inima nu i-a mai rezistat. Dacă nu era inima, ar mai fi trăit cel puțin trei zile. Am văzut și cazuri care au supraviețuit peste o lună. Ți-amintești că atunci când ți-am ascultat nevasta pentru că avea gripă, ți-am atras atenția asupra aortei?

Geamurile mari ale scării murdăreau azurul. Fernand Cazenave își smulse brațul de sub strânsoarea maică-si, care o ținea într-una cu:

— Auzi, dragă, ce-ți spune Duluc?

În timp ce el, ca în transă, repeta pentru a treia oară:

— Ar fi trebuit să fie vegheată.

Dădu mâna cu Duluc, fără să i se uite în ochi, apoi se strecură prin spațiul întunecos al ușii întredeschise și o văzu pe Marie din Lados aplecată peste pat. Așezându-se la o oarecare distanță, lângă măsuța cu picior, își dădu seama că ea tocmai termina de împletit pletele părului rămas încă viu.

O manevră de locomotivă făcu să vibreze paharul de apă, și cum, pe palier, doamna Cazenave și Duluc vorbeau cu glas tare, Fernand se concentra străduindu-se să înțeleagă ce-și spuneau. Mai privise el vreodată un om mort? Da, în urmă cu treizeci și șapte de ani, pe tatăl său,

în camera de la parter, transformată după aceea în birou. Cât de liniștită era mama lui! Își amintește și acum cuvintele pe care i le-a spus când l-a sărutat pe obraji: „De azi înainte începem o viață nouă…”

Ea intră în cameră ținând în mână telegramele, și-și privi, pe furiș, fiul împietrit. Din grădină se auzeau câteva glasuri: erau surorile de la azil și, mai multe femei. Le îngăduie Fernand să vină s-o vadă pe moartă? El dă din cap în sens negativ. Ea îl ia de braț:

— Hai, dragul meu. Te cunoști doar. Nu trebuie să rămâi aici, o să-ți facă rău.

El își desprinse brațul, fără să-și întoarcă măcar capul. Ea coborî să spună celor veniți să plece, apoi urcă și începu să-l roage iarăși să se ducă să se odihnească, folosind argumentele, obișnuite:

— Oboseala ta nu mai are niciun rost acum. Dacă te îmbolnăvești, la ce ne folosește?…

El privește în gol. O întreabă:

— Cât zici că era ceasul când ai ascultat la ușă?

Ea îi răspunde că era cam în jur de ora patru.

— I-ai spus doctorului că ai auzit un clănțănit de dinți.

— Adică, după ce m-am gândit bine, mi-am zis că zgomotul acela putea veni de la un clănțănit de dinți.

— Și de ce nu te-ai mai întors după aceea?

— Pentru că mi-a răspuns că n-o doare nimic, că are doar temperatură… N-a vrut nici măcar să ia o chinină. Am plecat foarte liniștită.

— Nu atât de liniștită, pentru că la ora șase ai trecut din nou pe la ea…

Ea nu răspunde nimic, tulburată nu de faptul că era interogată ca la tribunal, ci de accentul dureros pe care-l simte în glasul fiului iubit. Se liniștește zicându-și: „Are scrupule”. Își repetă: „Nu, Fernand nu suferă. Dar cât este de îngrozit!” Dacă Mathilde ar fi fost în viață, n-ar fi putut suporta privirea cu care bătrâna îi învăluia trupul, pentru totdeauna indiferent. Trebuia să coboare să scrie invitațiile pentru înmormântare, era o chestiune urgentă, și totuși nu se putea hotărî să-i lase singuri. Ce n-ar fi dat să-l poată

smulge de lângă patul moartei! Și deodată îi fu rușine de ce simțea. Își aminti de o reproducere dintr-un volum ilustrat al lui Michelet: un Papă care, după ce-și dezgroapă predecesorul, îl judecă, îl condamnă, se năpustește cu înverșunare asupra cadavrului mumificat…

O noapte, doar o singură noapte, și pe urmă or s-o bage în sicriu; mâine acest trup o să zacă într-un înveliș de plumb, iar Fernand n-o să mai vadă decât un triplu cosciug definitiv închis. În sfârșit, n-o să-i mai poată privi chipul! Dar cu cătă ardoare se uită la ea! Niciodată n-a mai privit el pe cineva atât de intens și cu atâta tristețe. Bătrâna se apropie din nou, îl ia de mână și-i poruncește cu glas rugător:

— Hai, vino!

El o respinge. Ea se îndreaptă spre ușă. Cât de liniștit, cât de destins, cât de fericit și cât de drăgăstos părea chipul moartei întinsă pe pat!

Ea coboară respirând greu și începe să scrie adresele. Departe de moartă, își recâștigase sângele rece. De ce să se mai necăjească? Nu va fi Fernand de-acum înainte numai al ei? Marie din Lados vine s-o anunțe pe conița că domnul o roagă să nu-l aștepte cu masa de prânz. Zâmbește: exagerarea asta o liniștea: moarta n-o să-l mai poată reține multă vreme. Nu era el omul care să se sinchisească de un cadavru. Dar cea mai mare plăcere a lui era să-și chinuie mama. Greșise când voise să-l îndepărteze cu forța de lângă moartă: dacă s-ar fi arătat nepăsătoare, el ar fi renunțat de mult… În cel mai rău caz o să coboare pentru masa de seară.

Ea rămase toată ziua în salonul cu obloanele închise, cu oglinzile acoperite, cu fotoliile învăluite, trebuind să primească femeile îmbrăcate în rochii negre și care șușoteau pe sub voaleta trasă peste față. Toate lăudară curajul doamnei Cazenave. Și toate sperară că pe la ora patru or să fie servite cu ceva, măcar cu un biscuit, fie ca să nu zică că și-au pierdut ziua degeaba, fie pentru că moartea trezise în ele instinctul tradițiilor milenare,

dorința confuză a libațiunilor care liniștesc sufletul mortului. Dar trebuiră să plece fără să ia nimic în gură. După ce își petrecu ultima vizitatoare, Félicité o întrebă pe Marie din Lados dacă domnul a coborât. Slujnica răspunse că domnul mai era încă sus și că-i poruncise să-i ducă pentru ora șapte un ou făcut ochi în bulion, halatul de casă, papucii și sticla cu rachiu de Armagnac. Ea a spus-o întotdeauna: conașul era un Péloueyre, făcea pe răul dar de fapt avea o inimă de aur… Marie din Lados simți că era cazul să tacă, cu toată că în întunericul din vestibul nu vedea decât vag trupul greoi și imobil al stăpânei.

— Du-te la bucătărie, toanto!

Îi porunci cu același glas cu care, în urmă cu patruzeci de ani, bătrânul Péloueyre striga la Marie din Lados când ea, tânără pe atunci, cădea frântă de oboseală pe câte un scaun: „Ridică-te, leneșo”. Nu răbda să vadă servitorii odihnindu-se în fața lui. Pe vremea aceea, chiar și când mânca, Marie din Lados rămânea în picioare; înfuleca repede câte ceva în timp ce-și servea stăpânii. N-avea dreptul să se așeze pe scaun decât seara, după cină, și chiar și atunci cu condiția să toarcă. Cearceafurile din cânepă zgrunțuroasă, țesute de slujnicele moarte, învăluiau acolo sus, trupul ce nu mai suferea.

Doamna Cazenave cină singură, stând cu urechea la pândă, convinsă că dintr-o clipă în alta va auzi treptele scării trosnind sub pașii fiului zdrobit de oboseală. După ce termină de mâncat, i se păru că-l aude în sfârșit venind, și-și luă iute un aer nepăsător: dar nu era decât rapidul de la ora opt, sub zguduiturile căruia se deschisese ușa de la pod.

— Mâine seară o să se predea.

Își aruncă un șal pe spinare și coborî în grădină. Vântul dinspre răsărit aducea mirosul fumului din gară, dar mireasma florilor de tei și de iasomie era mai puternică decât duhoarea de cărbune. În arborii plini cu păsări se auzi o ultimă zbatere de aripi. Bătrâna ridică privirea către obloanele prin care răzbea o dâră de lumină funebră. Spuse în șoaptă: „O să fii odihnit, mâine, scumpule”. Când

trecu pe sub ramurile unei magnolia, o privighetoare zburătă speriată. Iar când călcă pe iarba uscată și prăfuită, greierii se opriră din țârâit. Își imagina fiul dârdâind de frig, în zori, în fața cadavrului din ajun. Ce înfățișare bizară trebuia să aibă el, căruia îi era așa de frică de moarte!

VI

Într-adevăr, el avea o înfățișare bizară. Înfășurat în halatul de culoare închisă, cu capul sprijinit de speteaza jilțului, o privea fix pe Mathilde. Pe măsuța cu picior se afla paharul de Armagnac, din care băuse mai tot timpul. În jurul celor două lumânări aprinse zburau fluturi de noapte lovindu-și umbrele de tavan. La un moment dat el pronunță numele Mathildei cu un glas, pe care maică-sa, dacă l-ar fi auzit, nu l-ar fi recunoscut. Se ridică, se apropie de pat, alungă o muscă, și cercetă cu ochii pierduți frumusețea eternă din fața lui. Își repeta în gând: „Am fost orb! orb…” Fără să-și dea seama că pentru prima oară vedea cu adevărat acest chip înnobilat de moarte: nu mai rămăsese nimic din înfățișarea avidă, aspră, mereu la pândă a fetei sărace care face totul din calcul, disprețuiește și-și bate joc de toți; nimic din fiara încolțită și care se apără cu dinții, nimic din fața aceea trudită și hăituită. Poate că dacă ar fi fost fericită și iubită în timpul vieții, Mathilde ar fi avut chipul acesta peste care domnea acum pacea, obrazul acesta calm. „Am fost orb… orb…” Ușor amețit din pricina rachiului băut, Fernand asculta cum din adâncul sufletului său țâșnea durerea. O primea, ca îmbătat, pe această necunoscută. Era în el ca un fluviu în care se topesc sloiurile de gheață ale unei ierni neobișnuit de lungi. Așteptase vârsta de cincizeci de ani ca să sufere din pricina altei ființe. Ceea ce majoritatea oamenilor descoperă la vârsta adolescenței, el afla abia în seara aceasta. O vrajă amară îl lega de cadavrul întins pe pat. Se mai apropie o dată și-i atinse fața cu degetul. Mult timp după ce-l retrase, degetul mai păstră senzația unei răceli nesfârșite.

Ceva nedefinit dispărea de pe fața aceea – era clipa

cumplită când începi să spui despre un mort: „Se schimbă…” Fernand ieși și privi în josul scărilor scăldate în întuneric. Trecea același tren pe care-l auzise și Mathilde, în ajun, când trăgea să moară. Casa, imobilul acesta uriaș, se cutremura întocmai ca în nopțile în care ea nu putea închide ochii de teamă. Fernand își aminti că-i promisese să pună obloane pline la parter. Se gândea mereu la asta, alinându-se cu ideea că, în timpul, cât fusese însărcinată, se purtase mai blând cu dânsa. Se întoarse în cameră. Oare duhoarea stăruia doar în închipuirea lui, sau emana din cadavrul acela ce se lipise parcă de cearșafuri, și de care acum îi era scârbă? Deschise larg fereastra; dădu persienele la o parte, Nu făcea parte din categoria oamenilor obișnuiți să stea cu ochii la stele în loc să doarmă. Privea mișcarea mută a universului și avea impresia că asistă la un miracol, că încearcă să pătrundă un mister.

Neliniștea care altă dată îl îndemna să decupeze maxime din cărți, devenea și mai apăsătoare. Era o biată ființă vie, stând în picioare, între fereastră și pat, între un univers mort și un trup mort.

Nemaiavând curajul să se apropie de cadavru, Fernand rămase lângă fereastră, sorbind aerul nopții încărcat de miresme. Mirosul ierbii și foșnetele din întuneric îi dădeau senzația unei fericiri pe care ar fi putut-o avea, și care-i va rămâne pentru totdeauna străină. Își strânse pumnii: nu putea accepta dispariția Mathildei. Dacă în clipa aceea maică-sa ar fi intrat pe ușă, el ar fi strigat: „Nu vreau să moară Mathilde!”, cu același glas cu care, în copilărie, când era bolnav, cerea ca toată lumea să se culce o dată cu el sau când, în ziua de naștere, voia să i se deșurubeze unul din călușeii de la bâlci, să mănânce căpșuni în decembrie, sau să se joace cu o pușcă adevărată care să omoare oameni. Amintindu-și de o cugetare decupată, privitoare la nemurirea sufletului, el ridică din umeri: sufletul Mathildei! puțin îi păsa de sufletul ei! Or fi oare imbecili care se consolează cu așa ceva? Ceea ce voia el să

aibă viu, era trupul ei. Pe obrazul temător și neîncrezător al Mathildei în viață ar fi vrut el să vadă răsărind fericirea. Acest om altădată incapabil de simțire, fie chiar și în dragostea carnală, înțelegea prea târziu că până și corpul nostru caută, descoperă plăcerea zăcând în afara lui, numai când se împreună cu carnea altui trup pe care îl facem fericit. Fernand își simți unghiile pe frunte. O vietate nocturnă suspină atât de aproape de casă, încât inima îi zvâcni, și se dădu înapoi, zicându-și: „E poate fregassa…” (pasăre misterioasă a landei atrasă nu de casele unde a murit cineva, ci de acelea în care moartea da târcoale). Noaptea era în toi. De-acum și până la ora cinci nu va mai trece niciun tren. Nicio adiere nu va mai tulbura ațipirea frunzelor. Dinspre pajiști nu venea decât murmurul stins al unui vis vegetal. Fernand se apropie de garderob, dar se îndepărtă îndată, zărindu-și în oglindă chipul înfricoșător – de parcă descompunerea din trupul Mathildei la o depărtare de trei metri, s-ar fi produs și în el. Vietatea nocturnă suspină iarăși atât de aproape, încât ai fi zis că se află în cameră. Poate se lăsase pe coșul casei, poate că era chiar în sobă! Fernand privea ușița neagră de fier: zgomotul acela sinistru nu era o zbatere de aripi? Se trase spre ușă. Era învins. Se întorcea la maică-sa; căci nu degeaba, în pavilionul celălalt, bătrâna stătea pe pat abținându-se să alerge în ajutorul ingratului. Auzise și ea zborul pasării nocturne, și își zicea fericită: „N-o să mai întârzie mult, îl cunosc eu!”

Când Fernand se năpusti pe palier, Marie din Lados cu lampa în mână, lumina cușca scării. Era îmbrăcată ca în zilele de sărbătoare, legată la cap cu un șal negru de sub care ieșea lobul lunguieț al urechilor ei de femeie bătrână. S-a gândit că poate domnului i-o fi somn. El îi smulse lampa din mână și coborî atât de repede încât, când ajunse pe coridor, lumina se stinse. Intră în odaia lui și se dezbrăcă pe dibuite, adormind, în vreme ce mama sufla și ea în lumânare – renunțând să-l sărute, pentru că dincolo de peretele subțire auzise sforăitul dragului ei. Sus, Marie din Lados nu se rezemase de speteaza jilțului: așezată cu

bustul drept, proiecta pe perete o umbră stranie: gura ei știrbă se mișca cu repeziciune. Boabele șiragului de mătănii din poala șorțului păreau să fie din porumb și din orz.

VII

Cu vălul tras pe față, în ciuda zăpușelii lăsată de dimineață, Félicité Cazenave ieși pe poarta dinspre răsărit și porni pe șoseaua din marginea liniei ferate „Bordeaux-Cette”. Mergea cu pieptul scos în afară, cu mâinile pe burtă, cu poalele rochiei măturând balega de cal și praful de pe drum. După ce făcu câțiva pași pe șosea, o luă la dreapta spre cimitir. Nu trecu pragul împărăției morților: bătu doar cu degetul arătător în poarta cu geamlâc a paznicului. O voce morocănoasă – vocea unuia care știa că n-o să capete bacșiș – îi răspunse, fără să mai aștepte întrebarea, că domnul Cazenave nu mai trecuse pe acolo de aproape șase zile. Ea plecă respirând greu, dar cu inima ușurată, atribuindu-și un punct în lupta cu nora moartă. În săptămâna de după înmormântare (când Fernand apăruse cu privirea halucinată, purtând pe față toate semnele unei dureri ce uluise orășelul), n-a fost dimineață în care el să nu se ducă la mormântul nevestei, în mână cu un buchețel de flori, rupte cu stângăcie, cu tulpina foarte scurtă – așa cum fac copiii. Iată că, în sfârșit, o lăsa mai moale cu vizitele la cimitir! Félicité își spuse în gând: ăsta e începutul. Făcea concesii nevoii de îmbărbătare. Dar în fond, ce istovire! Femeie de acțiune, armele ei obișnuite se dovedeau fără eficacitate în lupta cu o fantomă. Nu știa să lupte decât cu oamenii vii. Tactica moartei o deruta: tupilată în inima lui Fernand, îl stăpânea ca pe o fortăreață. Bineînțeles, Félicité prevăzuse dorința de răzbunare a fiului prea iubit, ura lui, ba chiar știa că nevoia lui din totdeauna de a o face să sufere se va manifesta acum și mai puternic. (Când era copil lovea cu genunchii în fotoliul maică-si și nu înceta decât în clipa când ea îi striga să se astâmpere.) Dar comportarea lui de-

acum era total diferită; indiferența, atitudinea lui nepăsătoare îi încurca jocul „o împiedica să acționeze. Redeschise poarta dinspre răsărit și se simți sfârșită; transpirată sub veșmintele de doliu. Simți în nări mirosul tare al merișorilor bătrâni din jurul manejului de scos apa, și unde măgărița Grisette dormea de-a-npicioarele pe drumeagul ei de bălegar. Cu gestul de fiecare zi, Félicité împunse cu vârful umbrelei pielea bătucită a animalului care zvârli din copitele de dinapoi, începând să meargă. „Ce importanță mai are, își zicea ea, dacă se duce să viseze pe câmp sau la cimitir, de vreme ce gândul îi e tot la cealaltă!…” În dimineața aceea, Fernand plecase de acasă, la fel ca în toate diminețile, cu umerii puțin aduși, îmbrăcat cu o haină de alpaca cu miros înțepător, pe cap cu o pălărie de paie veche de trei ani și dată la vopsit. Când amiaza îl va aduce înapoi și îl va obliga să se așeze pe scaunul din fața mamei, atunci, mai ales, va părea și mai absorbit. Nu-l mai interesa nimic; niciuna din aluziile care altădată l-ar fi scos din țâțâni nu mai aveau efect asupra lui. La fereastra biroului pe platforma de unde putea pândi întoarcerea fiului, Félicité se instală ca o bătrână regină deposedată. Cu împletitura părăsită în poală, ea nu-și mai dezlipea ochii de pe poarta scundă. Expresul de la ora unsprezece o avertiză că Fernand trebuia să apară. Și fiecare sosire a dragului ei era așteptată cu emoția că poate, în sfârșit, îl va vedea eliberat de vraja moartei. „O să se întoarcă iar la mine, își spunea mereu mama. La cincizeci de ani e greu să te mai schimbi.” Era sigură că el nu se schimbase: rămăsese același băiețel dând din picioare când îl alăpta. Nu accepta ideea morții Mathildei; ea murise, dar el nu voia să fie moartă. Nici chiar moartea nu-i putea stăvili această dorință nebunească. Félicité coborî de pe platformă și, pentru că fiul nu-și făcuse încă apariția, se plimba de colo până colo prin cameră spunându-și pentru a suta oară: „Să vedem; să mă gândesc; m-am urcat; am bătut la ușă; am întrebat-o dacă o doare ceva; ea mi-a răspuns că n-are nevoie de nimic…” Da, dar când te-ai întors în odaia ta, ai luat dicționarul de

medicină și ai deschis în dreptul cuvântului *infecție…*

Cum stătea așa, dusă pe gânduri, rămase surprinsă auzindu-l pe Fernand intrând în vestibul și întrebând-o pe Marie din Lados dacă „masa e gata”. Cum mai era un sfert de ceas până la dejun, fiul ieși în grădină. Félicité îl pândea ascunsă după perdea. El stătea în picioare în mijlocul aleii. La ce se uita oare? Mama nu bănuia că se gândea la camera din strada Huguerie, unde o dată pe lună îl aștepta „legătura” lui. În fața ferestrei, întinse pe o sfoară, atârnau câteva prosoape. „Legătura” îl poreclise „bătrânul meu zgârcit” pentru că, oricât s-ar fi străduit, nu reușea să smulgă de la el niciun ban în plus peste tariful fixat. Acesta era romanul de dragoste al lui Fernand Cazenave. El își îndreptă ochii către fereastra Mathildei: „În orice caz, își zise, când a fost însărcinată și-a putut da seama că o iubeam, că-i luam apărarea în fața mamei. Dar ea a crezut că era din cauza copilului…” Zadarnic se străduia să-și amintească de toate împrejurările când se arătase blând cu ea. În clipa aceea nu-i venea în minte decât ultima călătorie făcută cu Mathilde la Bordeaux: cât de tare îl indispuseseră cumpărăturile pentru trusoul copilului! „Pe vremea mea, bombănea el, mamele nu acceptau să cumpere nimic de-a gata. Era mândria lor să tricoteze singure totul!” Mathilde se târa în urma lui, mută, deznădăjduită. Intraseră într-un restaurant ceva mai arătos decât cele în care o ducea el de obicei: pe mese erau așezate glastre cu flori. Ea își pusese șervetul în poală și surâdea, în sfârșit, fericită, cu fața destinsă. „Nu, domnule, nu servim decât *à la carte”,* i-a răspuns chelnerul lui Fernand care ceruse „un menu fix”. Atunci, după ce și-a aruncat un ochi furios peste lista de bucate, el s-a ridicat îndreptându-se spre vestiar. Au trebuit să traverseze încă o dată încăperea unde clienții își vorbeau în șoaptă, iar chelnerii râdeau batjocoritor. Mergeau pe trotuarul fierbinte al aleii Tourny. Fernand se făcea că nu observă că plânge…

El se întoarse. Doamna Cazenave se ridică pe picioarele

ei greoaie și îl întâmpină în vestibul.

— Ce cald ți-a fost, bietul de tine.

Își scoase batista, voind să-i șteargă fața transpirată. El se feri.

— Ești ud leoarcă. Du-te și te schimbă, ai să te îmbolnăvești.

Văzând că nu răspunde nimic, ea adăugă:

— Ți-am pus pe pat rufele de schimb. Cu stângăcie, și înfuriindu-se brusc, mama îl urmă cu pași repezi până în birou: Dacă o să te îmbolnăvești, cine va fi nevoit să te îngrijească? Eu, desigur.

El o privi, în sfârșit, și-i spuse:

— Ei bine, n-ai decât să mă lași și pe mine să crăp.

Lovitura primită o făcu să se clatine pe picioare, nu știu ce să răspundă. Trecură prin bucătărie, dar nu mai ridicară capacele cratițelor cum făceau altădată, și intrară în sufrageria întunecoasă și mirosind a mâncare.

— Nu ți-e foame?

Zdrobită de durere, spunea într-una*:* „Nu ți-e foame?” – întrebare care în landă anunță boala și moartea. Cine a pierdut pofta de mâncare, a pierdut gustul lucrului cel mai bun de pe lume. Nu-i mai rămâne decât să se întindă pe pat și să-și aștepte sfârșitul. Marie din Lados adăugă:

— Nici coniței nu-i e foame?

Nu se mai prefăcea ca pe vremea când, voind s-o constrângă pe Mathilde, care preluase conducerea casei, să renunțe la această sarcină, mama și fiul, de comun acord, strâmbau din nas în fața fiecărui fel de mâncare.

Félicité se trezi singură în birou; dragul ei nu o urmase. Iată, era ora cafelei când, altădată, așezați unul lângă celălalt, pe canapeaua din piele neagră – capul mamei sprijinit de umărul fiului – citeau împreună ziarul, glumind ca doi liceeni; iar când tânăra nevastă deschidea ușa, ei se îndepărtau brusc, simulând că erau întrerupți în mijlocul unei fraze. Lui Félicité i se pare că aude și acum tonul de dăscăliță ofensată cu care dușmanca întreba: „Vă deranjez?” – „Deloc. Absolut deloc. Ne-am spus ce aveam să ne spunem.”

Aceste hărțuieli zilnice alcătuiau fericirea bătrânei, erau însăși viața ei. Unde se ascundea acum dragul ei? Poate că se simțea obosit și s-o fi dus să se întindă pe pat. Drumurile astea prea lungi îl extenuau. Făcea o crimă punându-și plămânii și inima la astfel de încercări… Descumpănită, îndurerată, ar fi vrut să alerge până la el. Cu ce folos? El se închidea acum cu zăvorul, ca și cum ea ar fi fost Mathilde.

Prin obloanele întredeschise pătrundea o fâșie de soare făcând să strălucească rama unei fotografii de pe șemineu, îndrăgită mult de Félicité: la o lună după căsătorie, mama, fiul și nora s-au pozat la un fotograf ambulant. Dar, cu două secunde înainte de declicul aparatului, Fernand și-a desprins brațul de-al nevestei ca să și-l sprijine de-al mamei. Așa că, în fotografia din ramă, mama și fiul își zâmbesc fericiți în prim-plan, în timp ce tânăra femeie stă în spatele lor, cu mâinile atârnând și fără să surâdă.

Doamna Cazenave nu-și putu înăbuși dorința de a contempla încă o dată această mărturie a zilelor fericite. Dar când se apropie de ea tresări: rama era goală. Se uită pe masă și văzu foarfecele cu care Fernand își tăia maximele – privi apoi spre coșul de hârtii. Dumnezeule! prin ochiurile împletiturilor de nuia își zări zâmbetul, nasul în vânt, pântecul! Scoase repede fotografia destinată lăzii de gunoi. Ticălosul, decupase chipul Mathildei: cu siguranță că-l pusese într-un portofel, în buzunarul din dreptul pieptului. Când era singur, probabil că-i săruta imaginea, cuprins de extaz… Timp de două săptămâni, bătrâna femeie îndurase totul fără să crâcnească; acum însă, această dovadă materială a pierderii dragostei o zgudui. O mânie îngrozitoare distrugea în ea toate stavilele, făcând să-i tremure mâinile cu degete noduroase. Bătu din picior ca în ziua când îi strigase Mathildei: „N-o să-mi iei fiul! N-o să fie al tău niciodată!” Se îndreptă spre ușă. Avea expresia îndărătnică, încordată, a unei femei ascunzând sub haină un revolver încărcat, o sticluță cu vitriol. Poate că nu există mai multe iubiri. Poate că nu e posibilă decât o singură iubire. Această femeie bătrână era

chinuită de gândul că-și pierduse puterea asupra fiului: era în ea o dorință de posesiune, de dominare spirituală, mai aprigă decât aceea care împinge la unirea, la contopirea, la devorarea a două trupuri tinere.

Cu respirația tăiată, mama împinse obloanele. Arșița amiezii se lăsase peste grădina uscată. Nisipul aleilor ce-și croiau drumul printre peluzele prăfuite avea culoarea cenușii. Gâfâitul unui tren plecând din gară semăna cu respirația unui piept apăsat. Plină de indignare, bătrâna își urni șoldurile greoaie și se năpusti pe scări. Pe măsură ce urca treptele, respira tot mai greu, dar până la urmă ajunse în odaia ingratului. Nimeni. Pe jos zăceau tot felul de sticluțe goale, aerul mirosea a urină. Félicité își văzu fața vânătă în oglindă și se îngrozi. Unde să dea de urma ticălosului, dacă nu în camera dușmancei? Coborî îndoindu-și genunchii anchilozați, intră în coridor, trecu prin vestibulul întunecos, ajunse în alt coridor și urcă scara ce ducea spre moartea atotputernică. Frântă de oboseală, mama rămase câteva clipe nemișcată în fața ușii, așa cum făcuse în noaptea agoniei. Asculta. Dar pe obrazul acestei bătrâne trăgând cu urechea, Dumnezeu nu mai văzu răsfrângându-se, ca în noaptea aceea, uimirea, speranța, apoi satisfacția imensă a ucigașului. Tremurând, ea asculta încordată un sforăit slab urmat de un sughiț, apoi o sufocare pe care o cunoștea – melodia îndrăgită a nopților ei, dovada certă a prezenței adorate dincolo de perete. Atunci stătea de veghe, ascultând până târziu răsuflarea fiului adormit, și cea mai mare fericire a ei era când avea insomnii… Astăzi, însă, moartea stăpânea somnul fiului drag. Din nou o cuprinse un val de furie oarbă și apăsă clanța.

Félicité clipi din ochi: prin ferestrele larg deschise lumina puternică de iunie inunda camera. Mirosul tare al crinilor din cele două glastre de pe măsuța cu picior umplea încăperea, de parcă geamurile ar fi fost închise. Între glastre, încadrată într-o ramă de scoici (suvenir din Arcachon), prea mare pentru poza din ea, trona imaginea Mathildei, decupată cu pioșenie. În fața fotografiei erau

așezate diamantul minuscul pe care el i-l oferise la logodnă, verigheta, o pereche de mănuși albe, uzate. În sfârșit, în fața acestor relicve, prăbușit în jilț, cu capul atârnând în gol, Fernand sforăia cuprins de un somn adânc. Un bondar bâzâia lovindu-se de tavan și de oglinzi, până când descoperi fereastra deschisă. Atunci zumzetul lui se pierdu în văzduhul de foc.

Pantofii bătrânei scârțâiră. Fernand își schimbă poziția. Ea se opri, făcu apoi un pas spre măsuța cu picior și ridicându-și mâinile în sus, schiță gestul lui Polyeucte – distrugătorul de idoli. Să scuipe pe fotografie, să o rupă, să o calce în picioare? Nu îndrăzni. Capul lui Fernand căzu pe cotul sprijinit de masă, iar mama nu mai văzu decât o sferă uriașă acoperită cu un păr răvășit, de culoarea cenușii. Își simți obrazul rece și ud de sudoare. Ochii i se împăienjeniră. Sângele îi vâjâia în urechi, ca vuietul mării într-o cochilie de scoică. Simțea nevoia să vorbească, dar avea limba încleștată. Nu-și dădea seama dacă sunetul pe care-l auzea provenea de la greieri, de la muște, sau din propriile-i artere. O mână nevăzută o împinse spre pat, o trânti pe salteaua pe care suferise, pe care murise Mathilde. Bătrâna se chirci ca un animal și aștepta, în sfârșit, ochii i se dezlipiră și gâtlejul i se deznodă: pasărea sumbră zburase spre larg. Începu să respire. Fiul dormea mai departe cu sforăitul lui sughițat. Din pricina spaimei prin care abia trecuse, bătrâna avea trupul, leoarcă de transpirație și tremura ca varga. Învăluia acum cu o privire, mai mult temătoare decât dușmănoasă, altarul îmbrățișat de bărbatul acesta distrus.

VIII

La masa de seară, Fernand nu mai simți încordarea obișnuită a perioadelor de ostilitate. Până și înfățișarea mamei îl miră: ea care stătea de obicei cu bustul drept, într-o atitudine maiestuoasă, dominatoare, de data asta avea umerii aduși, fața pământie și obrajii căzuți. Îl cuprinse nu mila, ci o imensă plictiseală, gândindu-se la ce scandal o să facă după lovitura pe care se pregătea să i-o dea. Ea o primi însă mai rece decât s-ar fi așteptat: ceea ce văzuse în dimineața aceea chiar, o avertizase. De aceea nici măcar nu tresări când Marie din Lados veni să-i ceară un rând de schimburi, ca să facă patul conașului în camera bietei doamne. Îi dădu servitoarei cheia de la dulap, își sărută fiul pe frunte, și-și luă lumânarea. Fernand își închipui că voia să joace tare. Dar nu, ea nu mai făcea niciun joc. Știindu-se de acum trădată în inima fiului, nu o mai surprindea faptul că el trecea la dușmancă cu arme și bagaje.

Se retrase în camera ei, dar liniștea neobișnuită îi produse teamă. I se păru că aude pentru prima oară tresărirea casei, pe care, în interesul negoțului său (lemn din nord și din regiune), bărbatul ei, Numa Cazenave, o construise în fața gării. Când rămăsese văduvă, între ea și spaima de întuneric se interpusese răsuflarea răgușită a fiului drag, dincolo de peretele subțire. Nici pașii furișați, nici huruitul de pe podul de fier de peste râu, nici freamătul echinocțiului, nici trilul privighetorilor din liliecii înfloriți, nimic n-o mai interesa în clipa când își auzea fiul respirând în somn. Cele câteva ore pe care Fernand a trebuit să le petreacă cu Mathilde, dădeau un preț și mai mare prezenței sale recucerite. Și iată că astă-seară, Félicité se simțea ca o străină în casa în care trăise și-și

petrecuse nopțile timp de o jumătate de veac! Ultimul tren dinaintea celui din zori zgudui geamurile. De aici încolo n-or să mai treacă decât mărfarele nesfârșite ale căror locomotive nu șuieră deloc și care se aud ca prin vis. N-are niciun rost să mai stai cu fața la perete, cu buzele lipite de zidul subțire, în dosul căruia fiul tău nu mai doarme cu respirația întretăiată. Întoarce-te pe partea cealaltă. Închide ochii și nu te mai gândi la nimic… Deodată tresări brusc.

— Umblă cineva prin grădină.

Să fi fost într-adevăr cineva? Câteodată, vântul unduie frunzele atât de încet, încât ai jura că e un zgomot de pași. Félicité aprinse un chibrit, nu mai auzi nimic, îl stinse din nou. Dar în gând văzu această casă mare, învăluită în întuneric, fără apărare și fără obloane la ușile cu ferestre. Își imagină fața unui om viclean lipită de geamul pe care-l tăia cu un diamant neauzit. Cum să-l convingă pe Fernand să pună obloanele la care ea se opusese când îl rugase Mathilde? Cel mai nimerit ar fi să-i reamintească această dorință a răposatei, el o va îndeplini cu pioșenie. Atunci Félicité își dădu seama că neliniștea ei din noaptea aceasta fusese neliniștea zilnică a tinerei femei. Coincidență, întâmplare? Bătrâna ridică din umeri, se mustră. Dar întâmplările povestite de servitori și uitate demult, îi veniră în minte, prinseră viață, răsăriră din adâncul unei copilării sperioase. Nu, nu-i adevărat, morții nu se răzbună. Mathilde putrezea cu fiecare secundă câte puțin, acolo, în cavoul al treilea, în partea stângă, lângă peretele din fund. Și totuși, ochii lui Félicité scrutau întunericul ca și cum ar fi presimțit, dincolo de aparențe, o lume necunoscută și nenumărată. Forță un zâmbet. Ea nu credea decât pe ce punea mâna. Se născuse pe vremurile când landa era legată de restul universului numai prin drumurile de nisip. Teroarea alungase preoții din ținut. Mama lui Félicité își făcuse prima comuniune în ziua căsătoriei. La începutul ultimului secol, copiii din landă nu adorau decât soarele dogorâtor, nu cunoșteau decât forța divină a focului devorator al pădurilor de pini – zeu aprig

alergând ca o licărire și lăsând în urmă o pădure uriașă de torțe aprinse.

Coborând ceva mai târziu ca de obicei, pentru că nu adormise decât în zori, mama văzu pe lada de lemne bastonul și pălăria lui Fernand. De ce nu ieșise încă? Marie din Lados îi spuse că domnul mai doarme. Conița putea să vadă că obloanele erau închise. Cu ochii pironiți pe ferestrele lui, Félicité suferea, de parcă cealaltă l-ar fi strâns în brațe pe Fernand. Își șopti: „Sunt nebună…” Când trăia Mathilde, suferise oare asemenea chinuri? Își repetă: „Știi bine că nu mai e acolo. Nu mai era acolo, și totuși îl reținea în pat pe acela care, când trăia, fugise de ea. Félicité nu-și amintea să fi suferit așa de groaznic, nici chiar a doua zi de după cununia fiului. Atunci însă era sigură de victorie. La o săptămână după nuntă, când cei doi erau încă la Biarritz, ea a primit de la Fernand o scrisoare care o bucurase atât de mult, încât, recitind-o de nenumărate ori, ținea minte pe dinafară pasajele cele mai frumoase: *„… Aveai dreptate: numai o mamă mă poate înțelege așa cum sunt cu adevărat. Toate celelalte femei sunt niște străine. Cred că ne iubesc, dar nu se gândesc decât la ele. Întâi plăcerea lor și după aceea sănătatea noastră. Li se pare legal să risipim banii pe fanteziile lor absurde. Cele mai pretențioase sunt cele care înaintea căsătoriei mureau de foame. Ți-aduci aminte de hotelul acela de lângă gara Bayonne, care poate că nu e prea luxos, dar unde noi ne-am simțit foarte bine? Ei da, Mathilde n-a vrut să rămânem acolo pentru că pretindea că văzuse o ploșniță moartă și găleata mirosea urât. A trebuit să ne instalăm într-unul din hotelurile pe care nu le pot suferi și unde o grămadă de oameni, deși nu-ți fac niciun serviciu, ridică din umeri chiar când le dai un franc bacșiș! Mathilde zice că sunt zgârcit, și nu-mi vorbește decât despre ea. N-o interesează nimic în legătură cu persoana mea. Iar eu care mă plângeam că ești prea atentă cu mine! Te asigur că puțin îi pasă de sănătatea mea. Nu e vina ei că nu m-am îmbolnăvit încă. Când*

suntem în tren, face un curent de nesuportat. Se scoală noaptea în timp ce dorm și deschide fereastra. Inutil să-ți mai spun că durerile din umărul stâng au început să mă înțepe. Mă ironizează mereu, critică toate obiceiurile familiei noastre, spune că e dezgustător să nu te speli seara – lucru inutil pentru că tot trebuie să-l faci din nou dimineața. Și nu-ți pot mărturisi decât o infimă parte din ceea ce îndur. Nu-ți fie teamă, mamă, fiul tău își va face datoria până la capăt..."

Într-o dimineața de vară, la fel ca cea de acum, această scrisoare umpluse de bucurie și de neliniște inima lupoaicei-mamă. Ce minunate sunt amintirile din săptămânile care au urmat: semnele dezbinării crescânde erau din ce în ce mai numeroase, până când, într-o zi, după o noapte în care nu se știe ce s-a petrecut, Fernand s-a întors cu fața palidă în odaia maică-si spunându-i: „Să-mi faci patul în camera veche..." Așteptase această bucurie, dar nu credea să sosească atât de curând. Se mai vede și acum în camera lui aerisită, stând la căpătâiul patului îngust de copil, pe care Marie din Lados așternuse cearșafuri mirosind a mentă și a apă curată; iar astăzi... vai, ce cumplit! Soarele risipea ceața. Niciun ciripit, doar țârâitul unui greier. Auzi pocnetul obloanelor de la ferestrele pe care Marie din Lados le închidea. Vântul dinspre sud frigea pielea, mirosea a pin ars. Spre landă amenința un cer acoperit cu nori roșii și fumurii. Din clipă în clipă creștea setea pământului chinuit. Péliou își săpa cu labele și cu botul un culcuș răcoros pentru somn. Ca și în ajun, Félicité își asculta bătăile sacadate ale inimii, dar rămase pe loc de teamă că cea mai mică mișcare i-ar aduce moartea; stătea cu ochii rătăciți, ca o țicnită, și bombănea de una singură, în timp ce Péliou ciulea urechile crezând că i se adresează lui. Își imagina trupul mort al fiului pe patul în care zăcuse Mathilde și, cuprinsă de panică, se ridică brusc îndreptându-se spre peronul încins; mirosea a flori de geranium iar gușile șopârlelor palpitau de căldură. Când puse piciorul pe prima treaptă auzi

deschizându-se o fereastră: Fernand Cazenave apăru. Spuse:

— Masa e gata, mamă.

Trăia. Stătea acolo în picioare, în bătaia soarelui arzător. Pălăria de pai trasă peste ochi îi ascundea obrazul. Ce ușoară se simțea bătrâna greoaie, în timp ce urca spre dragul ei împietrit! Dar bucuria îi fu de scurtă durată. Când se apropie, și el își ridică pălăria s-o salute, îi veni să țipe văzându-i fața chinuită. În ce hal îl adusese moarta! Avea buzele mai albe decât dacă și-ar fi potolit setea cu oțet și ochii injectați ca ai unui câine bătrân... Când se așezară la masă, fu rândul lui să-și privească mama. În timpul acestui dejun, cu siguranță că amândoi se temură unul pentru celălalt. Dar în vreme ce ea nu-l pierdea din ochi, el se închise repede în sine însuși, absorbit de o viziune interioară, de la care nimic și nimeni nu-l mai îndepărtă. Zadarnic exclama Marie din Ludos: „Ce incendiu!”, anunțând că ardea spre Landiras, dar că alarma nu se dăduse pentru că focul era la mare distanță de târg. Oare ce alarmă ar fi putut să-l smulgă pe Fernand din amintirea primei nopți, petrecute în odaia în care murise Mathilde?

IX

La început lui i-a plăcut să se întindă sub faldurile albe ale draperiilor susținute de o suliță. Dincolo de ferestrele deschise, noaptea respira ca o ființă familiară. Nu-l mai obseda nici priveghiul sumbru, nici „fregassa”; din contră, așa cum stătea în pat, cu fața în sus, cu ochii închiși, cu mâinile împreunate peste cearșaf, cu picioarele drepte, cum o văzuse pe Mathilde moartă – avea senzația că se strecoară între două ape, spre adâncul unui repaos nesfârșit. Ea era prezentă nu în cameră, ci în el, în fibrele cărnii lui – carnea lui trează amintindu-i de primele nopți de după căsătorie; încetul cu încetul gândurile îi reveneau, se fixau asupra epocii când, lipit de el, simțea trupul tremurând al Mathildei. Ceea ce văzu acum însă, i se păru atât de trist și atât de grotesc, încât întoarse capul și gemu cu glas tare. Ca toți din neamul lui, era sortit să moară fără să știe ce înseamnă dragostea – ca toți din neamul lui, și ca majoritatea bărbaților. Destinul făcea un joc ciudat, trezind în trupul acestui bărbat vârstnic ape adormite, vai, la ce mari adâncimi! Și iată că un izvor nămolos îi urca încet prin vine. Nu înțelegea ce se petrece cu el. Strămoșii lui fuseseră robii pătimași ai pinilor și ai viței-de-vie. Tatăl său, Numa Cazenave, ceruse ca pe mormânt să i se pună o brazdă din pământul gras al unei proprietăți la care ținuse cel mai mult. Când s-a însurat, a trebuit să-l întrebe pe un prieten ce să facă cu nevasta. Tuturor acestor dispăruți, căsătoria le asigurase nu numai creșterea averii, ci și continuitatea posesiunii. Împotriva morții inevitabile, ei au ridicat eternitatea familiei. Aproape totdeauna le-a fost deajuns un fiu, unul singur, care să perpetueze lanțul subțire al vieții, cărând până la capătul lumii averea mărită la nesfârșit prin dote și moșteniri. Și această ascensiune

vertiginoasă a neamului lor n-a fost niciodată împiedicată de pasiuni. Toate femeile, atât cele dinspre neamul Péloueyre, cât și cele dinspre neamul Cazenave, făceau parte din categoria acelora care șoptesc bărbaților: „termină repede”… Dar o dată și o dată, tot trebuia să apară o pată de rugină pe unul din inelele acestui lanț viu, care să înceapă să-l roadă. Vai de cei ce urmează apoi! O, biete suflete, nenăscute încă! Dragii mei copii, ce moștenire v-aș fi lăsat? Această ură înăbușită a lui Fernand împotriva mamei sale te umplea de spaimă; și totuși! De la ea moștenise el flacăra dragostei, dar în același timp, prin iubirea geloasă pentru fiu, tot ea îl împiedicase să întrețină în el acest foc necunoscut. Ca să nu-l piardă, îl voise infirm; nu îl păstrase decât pentru că îl dezarmase. Îl educase în spiritul neîncrederii, al disprețului prostesc față de femei. La vârsta de cincisprezece ani el știa că nu există decât două soiuri: „cele care vor să te acapareze” și „cele care îți dau boli”. Fără îndoială, pentru o ființă iubitoare, astfel de piedici n-ar fi constituit o opreliște. Dar Fernand se trăgea în primul rând din neamul acela de țărani pe care-i vezi seara pe șosea întorcându-se de la târguri și de la bâlciuri, cu brațele legănate, cu mâinile goale, ținând mijlocul drumului ca niște regi, iar în urma lor, mai împovărată de coșuri decât o măgăriță, abia târându-se, o femeie. Apoi, Fernand, al cărui orgoliu fusese întotdeauna cultivat cu grijă, făcea parte din categoria băieților, care, temându-se să nu fie respinși, se laudă zicând că o femeie poate fi oricând cucerită cu bani. Era convins că „cei față de care ele se prefac că se dau pe nimic, cheltuiesc cu ele mai mult decât alții”. El zicea de asemenea: „De la mine, știu la cât se pot aștepta… dar fără flori, fără daruri, fără cheltuieli neprevăzute”.

Dar iată că, în întuneric, întins pe patul Mathildei, îi apăru aleea dinspre Sud inundată de soarele fierbinte și, dincolo de gardul viu zumzăitor, zări un trup tânăr înconjurat de viespi… Crezi, oare, că dacă n-ar fi fost vorba să i te împotrivești mamei tale, crezi oare că ai fi avut curajul să dai la o parte ramurile, și să tragi spre tine

această pradă carnală mirosind a miere? Da, cu siguranță că la început te-a împins foamea de răzbunare – dar această foame ascundea o altă foame mai secretă; iar tu îți dai seama de ea abia acum, când nu mai ai cum să ți-o potolești, când prada carnală, prada înmiresmată s-a descompus, devenind lucrul acela îngrozitor, care nu mai are nici nume…

Se ridică din pat și, desculț, începu să umble prin cameră, lovindu-se de mobilă. Rosti cu glas tare: „Mă iubea pentru că o făceam să sufere…” Își clătină capul mare și bombăni: „Nu, nu era vorba de iubire…” Începu să plângă, schimonosindu-și fața, exact ca în copilărie. Rămase o clipă înmărmurit, își roase unghiile și zise iarăși: „O fi avut alt bărbat, o fi avut altul?…” Până în momentul acela nu fusese niciodată gelos, orgoliul lui nemăsurat îl ferise de acest simțământ.

Să fi fost oare alt bărbat în viața Mathildei? Fu gata să sufere, dar își aminti de vorbele pe care mama lui i le repetase de sute de ori: „E o femeie cinstită, nu poți să nu recunoști. E singura ei calitate, dar o are…” Și adăuga, făcând aluzie la acea domnișoară Coustous, mama Mathildei; „De data asta nu poți să zici că ce iese din pisică șoareci mănâncă”, Fernand nu știa că în timp ce-și lăuda nora, bătrâna se gândea la o masă dată de domnișoarele Merlet – o masă de obligație de „după nuntă” când, la stânga Mathildei, stătea un pedagog de liceu. Se spunea despre el că e poet; dădea sfaturi uneia dintre domnișoarele Merlet care făcea versuri. Lui Félicité Cazenave i se păruse că în timpul mesei Mathilde sorbea vorbele acestui tânăr brunet și „cumsecade”. Numai Dumnezeu știe dacă Mathilde nu încercase pentru moment un sentiment de destindere, de uitare de sine, dacă nu simțise o dorință ascunsă, o înclinare imperceptibilă către tânărul declamând cu voce gravă un vers, în timp ce gălăgioșii comeseni își luau desertul. Râsetele schimonoseau fețele acestor locuitori ai landei. Iar el, cu siguranță că se și gândea la o aventura amoroasă ca în

cărți… Dar după ce s-a servit cafeaua, Félicité a insistat, aproape în mod indiscret, ca tânărul să recite o poezie; și fiindcă băiatul a refuzat, ea l-a rugat să consimtă măcar să scrie câteva rânduri în albumul în care noră-sa copia „pagini alese”. Din clipa aceea Mathilde a simțit că trebuie să fie atentă: Félicité nu știuse niciodată să-și ascundă intențiile, și noră-sa se lăuda că o auzea întotdeauna venind de la distanță cu saboții ei grosolani. Nu i-a mai aruncat nici măcar o privire pedagogului; iar când, mai târziu, acesta a venit în vizită la familia Cazenave, tânăra nevastă a refuzat să coboare în salon. Fernand putea dormi liniștit: nu fusese înșelat nici măcar cu gândul de fetița aceasta nefericită care nu se pricepea decât să împungă, decât să se apere de lovituri.

De altfel nu se mai gândea la nimic; își dădea seama că toată viața lui nu fusese decât un deșert fără orizont. Cum putuse oare să parcurgă atâta întindere de nisip, fără să moară de sete? Setea aceasta pe care n-a resimțit-o atâta amar de ani, și care acum îl chinuia! Mathilde murise fără să știe că-i era sete. Ea murise, dar el, el trăia. Un izvor secat, gândea el, mii de izvoare necunoscute țâșneau la suprafață, bulbucându-și apele: ce era mai ușor decât s-o înlocuiască pe una ca Mathilde! Deoarece abia acum înțelegea ce e iubirea, îl cuprinse revolta împotriva acestui miraj care scufunda în întuneric un univers întreg pentru a scălda în lumină o singură ființă. Copil bătrân și stricat, obișnuit să aibă tot ce poftea, să tragă folos din orice, își spunea mereu că Mathilde îl ajutase să facă o descoperire minunată care l-ar putea avantaja față de alta… Care alta? În fața ochilor îi apărură prosoapele întinse la uscat, pe sfoara unei ferestre din strada Huguerie… Care alta? Era ca un bondar care se zbătea închis în universul mic al josniciei lui, în această plasă, în această pânză vâscoasă, pe care mama sa, voind să-l ocrotească, o depănase în jurul lui timp de o jumătate de secol. Aprinse un chibrit și, cu lumânarea în mână, se privi în oglindă. Credința creează idolul. Mathilde, numai Mathilde poate, ar fi putut

să se atașeze de acest zeu bătrân și iritabil, hrănit timp de cincizeci de ani cu adorația maternă. Prea târziu! Se apropie de fereastră. Căzuseră probabil câțiva stropi de ploaie, căci aerul mirosea a pământ ud. Se culcă pe podea cu fața în jos, cu brațele îndoite sub bărbie, și ar fi rămas acolo dacă durerea de șale nu l-ar fi obligat să se întindă din nou pe pat. Somnul îl liniști, în sfârșit. Ciripitul primelor păsări de dimineață nu izbuti să-l trezească, de parcă trupul său ar fi fost fără viață.

X

La dejunul de a doua zi, stând în fața acestui bătrân care era fiul ei, Félicité Cazenave simți pentru prima oară că nu se mai gândea la el ca la un bun personal pe care alta i-l răpise, și pe care trebuia să-l recucerească cu forța. Din clipa aceea iubirea ei începu să semene cu a celorlalte mame, o iubire care nu cere nimic pentru ceea ce dă. În sufletul acestei bătrâne taciturne, mâncând în silă, se dezlănțuia revolta prin care pasiunea învinsă accepta, în sfârșit, să renunțe la drepturile sacre: fericirea lui înainte de orice! Dacă ar fi avut puterea, ar fi chemat-o pe Mathilde de pe lumea cealaltă. Beția renunțării deschidea dragostei sale o perspectivă ametitoare. Așa se manifesta instinctul pasiunii care nu vrea să moară: dacă piere pământul de sub ea, dacă i-a dispărut cerul familiar, inventează alt cer și alt pământ. Trăia clipa când ființa care nu mai e iubită, îi șoptește celui ce n-o mai iubește: „N-o să mă mai vezi. N-o să te mai plictisesc. Voi trăi în umbra ta. Voi țese în jurul tău un văl protector pe care tu nici n-ai să-l simți măcar.” Astfel, Félicité Cazenave, ametită de înfrângere, folosea renunțarea drept hrană pentru pasiunea înfometată. Rupând tăcerea, spuse cu glas rugător:

— De ce nu mănânci, dragul meu? Trebuie să mănânci.

El răspunse fără să-și ridice capul.

— Dar nici tu nu mănânci.

Și ca un copil deprins cu răsfățul, adăugă:

— N-am putut niciodată să mănânc de unul singur în fața cuiva care stă și se uită la mine.

— Ba eu mănânc, dragule; mi-e chiar foarte foame.

Și cu toate că mâncarea îi rămânea în gât, încercă să înghită o îmbucătură.

Terminaseră cu masa. Văzând că Fernand se îndrepta către pavilionul dușmancei, ea îl opri:

— Aș vrea să stăm puțin de vorbă, băiatul mamei.

El șovăi o clipă, apoi, o urmă în birou bombănind.

— Ce dorești?

Mama se dusese spre geam să întredeschidă obloanele. Când se întoarse spre fiu și-i văzu fața, își pierdu cumpătul. Îngână:

— Sunt neliniștită din pricina ta. Viața pe care o duci nu-ți ajută la nimic, dragul meu. Îți faci sânge rău, cum zice Marie din Lados. Ar trebui să te ocupi cu ceva… să-i revezi pe domnii aceia… Ești în floarea vârstei. Mai avem doar câteva luni până la alegerile municipale.

El mormăi că toate lucrurile astea nu-l mai interesau demult, că-i făcuse pe plac. Văzând că ea nu-i răspunde nimic, o întrebă dacă asta era tot ce voia să-i spună. Ea îl luă de braț, îl imploră:

— Nu vreau să te distrugi. N-am să te las să mori…

— Așa cum ai lăsat-o pe ea, nu?

Ea ridică glasul zicând că nu e cu nimic vinovată de moartea Mathildei. Nimeni nu se gândise că o să facă o infecție. Nu l-a auzit pe Duluc? N-aveau pentru ce s-o vegheze.

— De altfel m-am dus la ea, în noaptea aceea.

— Știu, știu.

— Am bătut la ușă. Am întrebat-o dacă o doare ceva. Mi-a răspuns că n-are nevoie de nimic. La urma urmei n-ar fi fost prea târziu ca să fie îngrijită: inima a cedat. Duluc ți-a spus-o de o sută de ori. Niciunul din noi n-o mai putea ajuta cu nimic. Infecția ar fi doborât-o abia după câteva zile. Dar nevasta ta suferea de inimă.

Umbla de la un capăt la celălalt al odăii, încercând să se convingă, atât pe ea cât și pe fiu, de cele rostite, și ridica glasul de parcă voia să fie auzită de cineva nevăzut, dar care trăgea cu urechea. El se îndepărtase puțin de ușă și, în timp ce ea vorbea, își acoperea fața cu mâinile. În sfârșit, strigă:

— Tu ai omorât-o! Tu ai omorât-o puțin câte puțin, în

fiecare zi.

Ea protestă, furioasă:

— Nu-i adevărat! Mă apăram. Era dreptul meu să mă apăr. Și, în orice, caz, am fost doi!

— Ce vrei să spui cu asta?

— Care din noi doi a lovit-o cel mai tare? Hai, răspunde!

Furia o cuprinsese ca o flacără, mistuindu-i toate dorințele de renunțare, abia născute. Nu se mai punea problema sacrificiului, ci a supunerii unui fiu rebel, a rămânerii pe poziția celui mai tare, așa cum fusese întotdeauna. Urla:

— Măcar de te-ai cunoaște, dragul meu: numai o mamă ca mine te poate suporta. De cincizeci de ani mă lupt să-ți țiu piept, eu, mama ta, și mă întreb cum de mai trăiesc încă. Când am văzut-o apărând pe cealaltă, o, biata de ea, am fost convinsă că n-o să reziste multă vreme! Iată că n-a trecut niciun an…

— Taci o dată! Oprește-te…

Ea se dădu înapoi văzând fața pământie și mâinile fiului tremurând de furie și ridicate asupră-i. Cum el înainta, mama se propti de perete; se uita la nebun surâzând – și toată ființa ei părea să-i arunce sfidarea celeilalte mame: „Lovește în pântec”.

Dar, îngrozit de ce era să facă, el se opri. Dezmeticit, privea această femeie bătrână care gâfâia, pe care fusese gata s-o lovească, și care îl zămislise. Privea acest biet trup epuizat, învins – și, în sfârșit, spărgând scoarța dură, dragostea obscură din copilărie izbucni într-un strigăt sfâșietor:

— Mamă!

Când ea se prăbuși pe canapea, el își sprijini capul de umărul ei primitor. Revenea la acest culcuș viu pentru a se adăposti și pentru că nu mai avea niciun alt refugiu în lume. Așa cum deznădăjduitul, care vrea să dispară de pe pământ se culcă totuși cu fața la pământul vitreg, își strivește obrazul de el, încearcă să-i pătrundă adâncimile tenebroase, – la fel și bărbatul acesta, ajuns la capătul puterilor, o strângea în brațe, din răsputeri, pe bătrâna lui

mamă. Iar ea, istovită, zdrobită, se bucura cu ochii închiși, de această fericire trecătoare. Căci el își va reveni îndată, și această slăbiciune de o clipă va fi motivul unei noi supărări. Ah! de-ar ține clipa cât veșnicia! Totuși, brațul îi amorțea sub povara acestui cap greu – dar ea era mama care în nopțile de iarnă rămânea trează pentru că copilul nu putea să doarmă decât ținând-o de mână; stătea chinuită ore în șir cu brațul întins și dezvelit, lăsându-și mâna înghețată pradă micuțului călău. Își ținu timp îndelungat buzele lipite de fruntea bătrânului său fiu, cu același gest cu care, pe când era o tânără mamă animalică, își mirosea cu lăcomie pruncul. Nu, n-o să-l mai supere niciodată; și iat-o bucurându-se de noul cer întrevăzut: nu-i mai cerea nimic fiului de lângă ea; îi va reda încrederea în viață, îl va naște a doua oară. Și iată cum mama își făcea iluzii crezând că dragul ei ar putea, ca și ea, să înceapă o viață nouă! Nu pricepea că obiectul pasiunii ei se afla aici, în viață, rezemat de genunchii ei, și că ea nu cerea mai mult pentru a înfrunta destinul; în timp ce el, care vreme de o jumătate de secol și-a spart una după alta toate jucăriile, a pierdut-o pe ultima, exact în clipa când îi descoperise prețul incalculabil. Privește-l, biată femeie: acum se ridică, își șterge cu dosul palmei fruntea udă de transpirație, iar tu îi asculți pașii pierzându-se în casa pustie.

XI

Urmară câteva zile de destindere, pentru că și dogoarea soarelui se mai potolise. Furtuna dădea târcoale de o săptămână câmpului aproape pustiu (căci era vremea când singura preocupare a locuitorilor era ca soarele să coacă strugurii din vie). Chiar și trenurile păreau să-și croiască cu greu drum prin arșița înăbușitoare. Se spunea că șina ferată dintre gările La Réole și Tonneins se dilatase de căldură. În sfârșit, într-o noapte, mama și fiul au fost treziți de un susur. Frunzele sorbeau primii stropi cu atâta sete, încât a fost nevoie să treacă mai mult de o oră până când ploaia să atingă cu adevărat fața arsă a universului și să străbată pământul care să-și împrăștie mirosul – miros de dorință încă departe de potolire, dar de pe acum preschimbată în bucurie. În regiunile călduroase, pasiunile omenești sunt la fel de crâncene ca și arșița cerului; câteodată însă, când dogoarea scade, se potolesc și ele. Când mâncau, Fernand nu-i mai opunea mamei o tăcere dușmănoasă. Nicio concesie, dar mult respect, o amabilitate afectată – iar la masă toată atenția cuvenită unei femei în vârstă. N-o lăsa singură decât după ce își sorbeau cafeaua. Ea devenise mai circumspectă și, nu voia să profite de situația creată. Își spunea mereu: „O să-l salvez…” Dar, vai! deși nu mai era crud cu ea, continua să sufere din pricina dușmancei.

Asistând la drama întreruptă, arborii uriași, magnoliile, plopii carolini, platanii și stejarii își scuturau frunzișul ud, sub cerul potolit. Fereau mama și fiul de privirile curioase ale străinilor. Ceea ce se spune despre provincie și trăncănelile ei, nu e adevărat decât când e vorba de oamenii simpli, care trăiesc ușă în ușă. Dar nimic nu e mai puțin accesibil privirilor, nici mai propice tainelor, decât

aceste domenii împresurate cu ziduri și străjuite de o perdea de arbori atât de deasă, încât s-ar părea că ființele dinăuntru nu comunică decât între ele sau cu cerul. În oraș, atitudinea familiei Cazenave era considerată corectă: cu cât suferim mai puțin de pierderea cuiva apropiat, cu atât facem mai multă paradă de durerea noastră. Astfel era interpretată viața închisă pe care o duceau mama și fiul.

În timpul acestui septembrie ploios, Fernand ieșea totuși dimineața, îmbrăcat cu o pelerină, cu gluga trasă peste cap. Se plimba pe poteca dintre grădină și linia ferată Bordeaux-Cette. Pe vagoanele de marfă din gară citea distrat, și fără să-i înțeleagă sensul îngrozitor, inscripția: *Bărbați: 38–40.* Se înapoia acasă. Maică-sa îl lăsa să se apropie și îi cerceta fața imobilă. Cu fiecare zi nouă, ea îi observa pe chip un aer mai destins, aproape calm, pe care la început îl crezu simulat. Dar să izbutească el să se prefacă atât de multă vreme? Această blândețe îi venea din altă parte, era o mângâiere necunoscută. El se simțea mai bine, se simțea mai bine fără ca ea să fi contribuit cu nimic! Pe vremuri, Félicité alungase o doică pentru că pretindea că-l salvase pe Fernand când se îmbolnăvise de scarlatină. Astăzi îl salva o moartă, iar mama geloasă n-o alunga. Așa se spulbera și ultima ei nădejde: Fernand n-avea nevoie de ea.

Demult, de pe timpul copilăriei deformată de atâtea capricii, nu-i mai văzuse ea pe chip acest zâmbet vag și blând, aproape naiv. Timp de cincizeci de ani, îi repetase mereu: „Ce te-ai face tu fără mine? Bine că mă ai pe mine! Dacă n-aș fi eu?” Vai, acum se poartă cu ea ca și când nici n-ar exista, și fără ajutorul ei, în ciuda ei poate, el își recâștigase liniștea. Certitudinea că mai pot fi necesare prelungește viața femeilor bătrâne. Multe mor de disperare că nu mai sunt de niciun folos. Unele revin la viață de pe patul morții la strigătul unei fiice văduve, sau al unor copii orfani care le cheamă în ajutor. Félicité nu-l mai putea ajuta cu nimic pe Fernand. La urma urmei, când avusese putere asupra lui, profitase ea de acest avantaj ca să-l facă fericit? Noaptea, neputând să doarmă în liniștea

dușmănoasă, apăsată de vidul de moarte al camerei despărțită numai printr-un perete subțire de încăperea unde fiul iubit nu mai dormea demult, ea își spunea: „Orice altfel de viață l-ar fi distrus. Dacă-l lăsam de capul lui ar fi pierit…” Oare ce știa ea? Departe, vântul sufla peste landă, atingea râpele nesigure în dreptul cărora ultimii pini fac loc viilor sacre de la Sauternes, rătăcea apoi fără țintă până când, cuprinși de o bruscă îmbrățișare, arborii din grădină fremătau toți deodată.

Și totuși avea o ultimă datorie față de fiul iubit: moarta, la care el găsea alinare, avea putere asupra sufletului bolnav, dar nu și asupra corpului suferind. Acest trup născut din al său îi rămăsese totuși mamei. Fernand nu voia să-l primească pe doctorul Duluc pe care doamna Cazenave îl consulta pa ascuns. Mai întâi, spunea el, lui Fernand trebuia să-i dispară aversiunea pentru mâncare, „ca să-și poată face sânge”. Félicité se silea să mănânce, ca să-l antreneze și pe fiu. Cu toate că arterele îi impuneau un regim sever, ea se îndopa cu fripturi în sânge.

La fiecare masă se auzea același dialog:

— De ce nu mănânci, băiatul mamei?

— Dar nici tu nu mănânci.

— Ba eu mănânc, nu vezi? Te rog, mai ia puțin mușchiuleț.

— Mai iau, dacă mai iei și tu.

Orice sacrificiu este sublim. Poți să-ți dai viața pentru altul, chiar dacă din toate morțile trebuie s-o alegi pe cea mai josnică.

Félicité nu mai putea rămâne singură: după-amiezile, se învârtea prin bucătărie și nu se mai ferea să discute intimități cu Marie din Lados.

— Când trăia, n-o putea suferi. N-are de ce s-o regrete.

— Da, așa e!

— Vorbește despre ea numai ca să mă chinuiască pe mine. Am făcut rău că l-am lăsat să vadă că asta mă enervează.

— He, he, se poate! Așa e, coniță.

Marie din Lados râșnea cafeaua. Dar cu ochii speriați, ca un câine credincios, se uita fix la stăpână-sa, de teamă să nu întârzie cu o clipă încuviințarea. Pe fața ei de sclavă se întipărise un surâs docil. Totuși ea nu răspunse nimic când stăpâna adăugă:

— Ai murit, gata, s-a isprăvit cu tine. Morții se uită, cum se zice.

Marie din Lados tăcu, pentru că totdeauna, duminica, la slujba de la ora șapte, după ce se întorcea de la altar legată la cap cu vălul de mireasă, simțea cum în sufletul ei credincios reînvia întreg neamul dispărut, de la bunica ei care fusese lăsată poate să moară de foame, de la tatăl și mama neînduplecați, până la netrebnicul acela, Jaousèt, care o posedase cu sila, jos, în bălării, într-o seară din vara anului 1847, și căruia i-a fost, timp de treizeci de ani, vită de muncă – și până la copilașul mort la vârsta de trei ani.

Iată cum toți dijmașii de altădată, înviau în inima ei cu credință în Dumnezeu. Marie din Lados îi invita pe toți strămoșii necunoscuți să intre, și-i așeza în jurul Tatălui Ceresc.

— În privința asta nu-mi fac probleme, căci vorba aia: Cei ce lipsesc n-au niciodată dreptate.

— Așa e, coniță.

Dar Félicité nu mai scoase o vorbă, și cu umerii ridicați ieși din bucătărie. Începuse să-și dea seama că cei ce lipsesc au întotdeauna dreptate: ei nu te împiedică să-i iubești. Dacă ne privim viața, se pare că am fost întotdeauna despărțiți de cei la care țineam cel mai mult: poate pentru că e de-ajuns ca o ființă dragă să trăiască în preajma noastră pentru a o iubi mai puțin. Cei de față n-au dreptate.

XII

Sosise anotimpul când, cu toate că aerul devine mai răcoros, eziți să aprinzi primul foc, ca în fața unei soarte necunoscute. Mama și fiul Cazenave se instalaseră așadar în bucătărie unde stăteau și înainte și după ce mâncau. Această împrejurare i-a apropiat pe cei doi. Nu mai discutau banalități și toate întrebările fiului dovedeau o frământare lăuntrică plină de ciudățenii neașteptate.

— Spune-mi, tu și cu tata vă iubeați?

Ce ciudată întrebare îi punea el, care altădată se gândea la morți mai puțin chiar decât la cei vii. Ea nu știu ce să-i răspundă, presimțind că vorba iubire avea pentru fiul ei un sens nou, profund. El insistă:

— Îl iubeai la fel ca pe mine?

Ea-i răspunse că „nu era nicio legătură între una și alta”. Nu, nu era nicio legătură între nevoia aprigă de dominare, de stăpânire spirituală, inspirată de fiul iubit, de care depindeau orice durere și orice bucurie a ei – viață de care era legată propria ei viață – și atașamentul acela ce, devenise o obișnuință, tovărășia aceea pe care moartea o curmase așa de curând, fără ca văduva să verse prea multe lacrimi. Numa Cazenave murise singur, pentru că în anul acela Félicité se afla cu Fernand la băile din Salies. Știa că bărbatul ei căzuse pe stradă, în fața locuinței domnișoarelor Merlet, în timp ce se întorcea de la clubul unde își jucase partida zilnică. Nu voia însă să-și amintească și de ce i se spusese în legătură cu agonia lui printre străini, nici de faptul că, în ajunul aceleiași zile, el făcuse înconjurul a ceea ce avea mai scump pe lume: azilul pe care îl administra, acest domeniu drag din al cărui pământ gras a cerut să i se pună o brazdă pe mormânt – nici că ultimele lui vorbe au fost: „Credința ne

mântuiește”. Nu voia să-și amintească mulțumirea ascunsă că totul se petrecuse fără ca ea să fi fost de față și că nu-i mai rămânea decât să lichideze afacerile bănești, fapt care îi dăduse o imensă satisfacție. Neștiind ce înseamnă un examen de conștiință, nu i-a fost niciodată rușine de bucuria simțită în clipa când s-a văzut liberă, doar ea și singurul subiect al pasiunii sale, pe care mai întâi l-a retras de la liceul unde tatăl său insistase să fie internat.

— Dar tatii, lui i-a părut rău când a murit fratele meu Henri?

Această nouă întrebare o făcu să tresară. Pălălaia focului din coarde de viță-de-vie ilumina dalele spălăcite ale bucătăriei. Marie din Lados jumulea primul porumbel sălbatic. La lumina lămpii, nepoțelul ei, îmbrăcat cu un șorțuleț negru peste haine, își ținea degetele în urechi și bolborosea răspunsurile catechismului: *„Există așadar trei Dumnezei? Iertați-mă, soră, cele trei persoane ale Sfintei Treimi nu sunt decât unul și același Dumnezeu.”*

Acest băiețel, Raymond, venea totdeauna să stea cu bunică-sa în timpul culesului viilor pentru că părinții lui se angajau cu contract la castelul Yquem, la domnul marchiz.

— Am fost la fel de triști, și eu și el.

— Dar tu mi-ai spus că tata a cerut ca Henri să fie fotografiat pe patul morții… Tu ziceai că n-avea niciun rost.

În fața ochilor bătrânei apăru albumul cu chipul palid, livid, șters, chinuit, al fiului mort. Ce ciudată era această bruscă curiozitate a lui Fernand pentru lucrurile moarte! Era ca un om ce făcuse, distrat și nepregătit, o călătorie frumoasă și care, mulți ani după aceea, e adânc mâhnit din pricina lucrurilor la care nu s-a uitat cu atenție și pe care n-o să le mai poată vedea niciodată. O obliga pe maică-sa să-și aducă aminte cât de îndurerat fusese bărbatul ei și cât de mică păruse propria-i durere când i-a murit acest al doilea fiu. Singura spaimă prin care ea trecuse atunci era ca nu cumva să se îmbolnăvească și Fernand de aceeași boală. Se temea de asemenea ca mai târziu copilul să nu

aibă neplăceri din pricina fratelui mort de meningită. Simți o ușurare la gândul că „ar fi putut muri el”. Doamne, Dumnezeule, ce-i venise să scormonească astfel de amintiri? Trecuseră patruzeci de ani de atunci. Ridică ochii și-l văzu pe Fernand stând în picioare, cu spatele la sobă, mișcându-și nervos șoldul stâng, cum obișnuia să facă ori de câte ori îl preocupa ceva. Ah! mereu dușmanca! – numai ea trezea în mintea acestui bătrân curiozitatea dureroasă față de lucrurile trecute, acest gust pentru visele deșarte. Dar Félicité nu izbuti să-și imagineze visul lui Fernand din clipa aceea, nici să-i urmărească șerpuiala ciudățeniilor. Gândindu-se la maică-sa și la el însuși, Fernand își zicea: „Eu sunt mai de plâns decât ea, pentru că eu n-am avut nimic în viață, pe când ea m-a avut pe mine”.

După ce flacăra coardelor de viță-de-vie se stinse, în bucătărie se făcu întuneric. Marie din Lados aprinse o lampă cu picior, pe care o așează pe masa acoperită cu o mușama murdară și plină de tăieturi de cuțit. Băiețelul cu catechismul se propti cu coatele de masă. Când își trecea degetele prin părul zburlit și negru ca pana corbului, mâna lui părea albă. Repetă întrebarea: *„Există așadar trei Dumnezei?”* Ca și când n-ar fi știut că nu există decât un singur Dumnezeu – o singură iubire. Și ochii săi somnoroși se îndreptau din când în când către cuplul sumbru al stăpânilor din fața vetrei. În spălătorie, așa cum făcea de șaizeci de ani, Marie din Lados spăla vasele. Când se întoarse, nepotul dormea cu gura deschisă, cu capul pe masă. Îl privi: un zâmbet misterios ilumina chipul său sculptat în lemn dur, fața sa de fecioară neagră. Cu toate că băiatul avea vârsta primei comuniuni, îl luă în brațe. Capul drăgălaș atârna inert, picioarele zgâriate și murdare, încălțate cu bocancii țintuiți, se bălăbăneau ca și copitele unui măgăruș. Îl ducea ca pe-un fulg: la vârsta de doisprezece ani, ea a intrat servitoare la dijmași, servitoare la servitori, ceea ce în landă se numește „o sclavă”, și trebuia să țină în fiecare mână mânuța unui copil, în timp ce în spinarea-i plăpândă atârna noul născut:

dacă copilul plângea, ea mânca bătaie…

Între timp Félicité, simțind că dragul ei o privea, ridică ochii. Oare de câte zile nu mai fusese el atât de blând cu ea? Acest lucru o emoționă atât de tare, încât se ridică greoi, își trecu brațul în jurul gâtului fiului, îi atrase capul și spuse:

— Mi-am regăsit băiețelul; îi e milă de bătrâna lui mamă.

Vai, cum și-ar fi înăbușit bucuria, dacă ar fi presimțit răspunsul lui! Abia-și termină fraza, că lovitura o izbi drept în inimă:

— Sunt bun cu tine pentru că o dorește „ea”…

Și o sărută pe obraz.

Se desprinsese de el. Uruitul unui mărfar pierea în depărtare. Simțea efectul răspunsului acesta îngrozitor. Fusese iertată datorită dușmancei: ajunsese să sufere și această rușine. El o iubea atât de mult pe Mathilde, încât o înviase, simțind-o în sufletul și în preajma lui. Prezența moartei îi dădea o liniște pe care, sub dominația mamei, el n-o avusese niciodată. Ploaia din cer cădea peste frunzele pomilor din alee. În întuneric un lighean de aramă strălucea ca un obraz îmbujorat.

XIII

În seara următoare, mama și fiul se așezară pe aceleași locuri. Fernand zise: „Am putea face focul în birou”, dar Félicité îi răspunse că: „iarna va fi destul de lungă.” Când era tânără și locuia în casa aceea din mijlocul landei necuprinse, așteptându-și un soț, tot așa își petrecea serile: în bucătăria parfumată ca acum, cu miros de castane și de anason. Numai că în loc de lampă aveau o lumânare de rășină la lumina căreia citea, ținând pe genunchi volumul abia apărut al *Celor trei mușchetari.* Pe vremea aceea de demult, la ora aceasta, Mariei din Lados i se permitea să stea pe scaun, dar numai dacă torcea. Câinii lătrau din pricina mistreților atrași de porc. Pe masă stătea o cană de apă, acoperită cu un șervet alb. Vecinii își lăsau saboții în pragul ușii și o pală de aer noptatic mirosind a rășină pătrundea o dată cu ei. Pe făgașurile de nisip se auzeau hurducăturile unei căruțe. Astă seară întunericul era tăiat de șuierul puternic al unei locomotive. Félicité își ascultă tâmplele zvâcnind. Îi spuse Mariei din Lados că simte o greutate pe stomac, și că n-ar fi trebuit să ia încă o porție de țipari; se servise numai pentru a-și determina fiul să mai mănânce. Săgeata primită ieri îi rămăsese încă înfiptă în carne. Tace: de-acum încolo se va feri de orice cuvânt ce i-ar putea aduce o nouă lovitură. Marie din Lados îl pune pe Raymond să recite *Crezul.* De fiecare dată, băiatul se împotmolește la același paragraf.

— Încă o dată!

— Cred în Duhul Sfânt, în Sfânta Biserică Catolică, în comuniunea Sfinților, în iertarea păcatelor, în viața de apoi…

— Și în învierea din morți, ai uitat? Ei, hai, încă o dată!

El recită pe nerăsuflate, dar, măgăruș încăpățânat, se

oprește exact în același loc, cu un aer îndărătnic, neliniștit.

— Încă o dată.

Pornește iarăși la trap mărunt, își ia avânt și se oprește din nou, cu urechile ciulite, în dreptul *învierii din morți.*

— Unde-i umblă mintea copilului ăstuia? Repetă-mi fraza asta de douăzeci de ori.

Copilul reia râzând, ca la jocul unde trebuie să spui foarte iute: „clopotul gros trosnește”: *Învierea din morți, învierea din morți…* Când termină, stăpânul zise:

— Oamenii cred că morții învie…

Marie din Lados se zburli, ca ori de câte ori auzea discutându-se despre religie și, pe deasupra ochelarilor, se uita neîncrezătoare la stăpânu-său. Văzând că nu râde, se liniști. Félicité se prefăcu că nu înțelege la ce morți se referea, și îl dojeni:

— Știi că i-am promis Mariei din Lados că nu ne mai amestecăm în poveștile ei cu Dumnezeu…

Apoi adăugă:

— Vai ce rău îmi este!

El tăcu. Se plimba de la un capăt la celălalt al bucătăriei, în timp ce Marie din Lados aprindea lumânarea și ducea copilul la culcare. Fernand se opri la capătul opus al bucătăriei, departe de foc, cu fruntea lipită de geamul înnegurat. Pradă unor dureri cumplite, mama îl strigă, dar el n-o auzi. Niciodată nu și-a simțit ea fiul iubit atât de departe, ca în clipa aceea. Nu-i vedea decât conturul trupului întunecat, contopit cu noaptea. Vru să-l strige din nou, dar din gâtlej nu-i ieși niciun sunet. Nu-l mai văzu; dispăruse, se cufundase, se risipise în bezna umedă a toamnei târzii. În sfârșit, după un efort disperat ea izbuti să strige:

— Unde ești?

El îi răspunse că ascultă cum cade ploaia, dar nu-și întoarse capul și din nou își lipi fruntea de geam. Rămase așa multă vreme, în toropeala dulce, ascultând sunetul repetat, încăpățânat, al unui singur strop căzând pe frunza unei magnolii ale cărei ramuri atingeau fereastra: ascultă apoi cum se scuturau frunzele în bătaia vântului, precum și

zgomotul ultimului expres, care trecea fără să se oprească în gară, tăind ca un fulger luminos și periculos bezna nopții. În sfârșit, el auzi un alt zgomot ce i se păru cunoscut: de câteva săptămâni, după cină, mama cădea în somnuri scurte, ca în niște găuri, sforăind urât, cu capul atârnând, cu gura căscată. Vru să se mai reculeagă, dar, plictisit de sforăitul ei, își dădu seama că de data aceasta bătrâna respira mai greu și horcăia mai tare ca de obicei, Fernand se întoarse, luă lampa de pe masă și se apropie de mama adormită. La început nu înțelese despre ce e vorba: ea avea fața pământie, ochii holbați și inexpresivi. Colțul stâng al gurii era înțepenit, cu limba puțin ieșită în afară, în timp ce colțul drept era cuprins de spasme, ca niște strâmbături.

XIV

„Nu se mai nasc azi oameni așa de rezistenți” – exclamase doctorul, uimit de faptul că bătrâna nu murise. Sigur, va rămâne paralizată și fără grai. Ca să-și poată petrece ziua în bucătărie i s-a pregătit camera de dormit în biroul de la parter.

— Aici se întâmplă mereu câte ceva, sau vine câte cineva, care să-i mai schimbe gândurile, spunea Marie din Lados. Aude cum trece trenul, privește ceasul să vadă dacă nu întârzie conașul.

Într-adevăr, ea nu trăia decât ca să-l aștepte pe Fernand. Dimineața fiul cobora la ora opt. Se așeza la un colț de masă și-și sorbea cafeaua cu lapte. Își săruta mama pe frunte; ea stătea în fotoliu și-l privea cum mănâncă. La început ochii ei inexpresivi, scăldați în sânge, îi făceau rău, pe urmă s-a obișnuit cu ei. După masa de prânz, când mânca singur, el se așeza un moment în fața infirmei, deschidea jurnalul *La Petite Gironde,* și, cu toate că nu-l mai jenă, făcea în așa fel ca ziarul desfăcut să acopere privirea fixă și avidă a mamei. „Îl soarbe din ochi”, spunea Marie din Lados. După citirea ziarului, Fernand pleca. Atunci mama rămânea vreme îndelungată cu privirea fixată pe ușa închisă în urma lui. Cu mâna sănătoasa ea se freca, se freca mereu, totdeauna în același loc de rochia ce, de atâta frecare, căpătase luciu. Când sosea ora cinei, dragul ei intra iarăși în bucătărie, și atunci, în sfârșit mama începea să-l vegheze. El nu-și mai ferea fața, fie pentru că se simțea pe jumătate ocrotit de întuneric, fie pentru că se resemnase să-i facă această ultimă milostenie de a se lăsa adorat. Toată ziua ea nu trăise decât pentru acest început de noapte. Își sătura ochii, până când o cuprindea somnul. Asta se petrecea în jurul orei trei, clipa

în care buretele i se oferea victimei. Ah! moment mai amar ca fierea. Pe acest chip încordat era atâta dragoste a cărei ofrandă o primea alta în locul ei! Cu toate acestea Félicité Cazenave simțea în mod vag că se cuvenea să sufere pentru fiu; nu știa însă că era crucificată.

A murit spre sfârșitul iernii. Locuitorii din Langon povestesc că au trebuit să-l țină cu forța pe Fernand Cazenave, care se aplecase peste groapă, gata să se arunce în ea. Niciunul însă nu și-a dat seama că el nu încerca decât să deslușească, printre toate formele acelea din întuneric, cosciugul unde trupul celei care fusese Mathilde se prefăcea în praf și cenușă.

XV

La început, Fernand Cazenave era convins că prezența nedorită a notarului îl făcuse să uite de Mathilde. Cum să te reculegi, cum să cobori în tine-însuți, până în străfundurile unde veghează un suflet drag, când un individ scund și burtos îți cade pe cap, la orice oră din zi, îți întinde pe masă tot felul de hârțoage și te pune să le iscălești? Tatăl lui Fernand, Numa Cazenave, își dezmoștenise fiul minor în favoarea nevestei. Cu toate că testamentul era ilegal, Fernand îl acceptase fără să se gândească măcar că, vreodată, ar putea să-l conteste: mai sunt încă astfel de familii vechi în care voința atotputernică a tatălui, este mai presus de legile *Codului Civil.* În schimb, devenit major, lui Fernand i-a convenit să lase mamei această sarcină, deloc obositoare pentru ea. La începutul fiecărei luni, Félicité îi dădea banii de trebuință, și această tutelă de care Mathilde își bătuse joc atât de mult, n-a încetat decât o dată cu paralizia bătrânei.

După ce a semnat ultima hârtie, Fernand Cazenave și-a dat seama că hărțuielile în legătură cu renta și cu pământul îi distrugeau liniștea aceea, buimăceala aceea divină în care altădată o întâlnea pe Mathilde. Apoi a înțeles cât de simplu e să ai un cont deschis la bancă și că pinii cresc singuri. Înțelesese de asemenea că dacă de Sărbătoarea Sfinților, maică-sa urca în cabrioletă și se ducea spre regiunea nisipoasă să recolteze rășina, o făcea nu mânată de cine știe ce nevoi urgente ci de dorința de a respira, o dată pe an, în anotimpul când echinocțiul le leagănă coamele sumbre, mirosul pinilor din ținutul natal. Văduva se descotorosise repede de viile îndrăgite atât de mult de bărbatul ei, dar n-ar fi acceptat în ruptul capului să renunțe la o biată și posomorâtă parcelă de pădure

situată pe locurile natale. Fernand își amintește de călătoria interminabilă din vremea copilăriei, când, ca să ajungă la bunicul Péloueyre, ei traversau, în cabrioletă, regiunea Sauternes, apoi, lăsând în urmă dealurile cu vii și apele limpezi ale Garonnei, o apucau pe drumul de pădure, desfundat de păstorii de vite. În anii aceia mama purta pe cap o pălărie, prinsă sub bărbie cu panglicuțe de culoare neagră. Hurducat de șareta veche pe două roți, cu capul răsturnat pe spate, copilul privea cum aleargă cerul tulbure de octombrie mărginit de coama neagră a pădurilor dese, și scotea strigăte de bucurie când, de la o râpă la alta, vedea trecând triunghiuri de păsări. Dacă vreun pârâiaș îi obliga s-o cotească, făcându-se simțit printr-un curent brusc de aer rece, mama îl lua sub haina ei, ca sub o aripă neagră. Se temea să nu răcească; iar dacă, dimpotrivă, el se plângea că îi este prea cald, ea-i strecura neliniștită un deget între gulerul cămășii și gât. Odată, într-o zi furtunoasă, calul s-a speriat de tăuni și a rupt o hulubă. Era anotimpul când se înserează repede. În timp ce vizitiul-țăran repara cabrioleta, Fernand și mama s-au așezat pe marginea șanțului. Își amintește cât de fericit și liniștit se simțea sub ocrotirea mamei pe drumul acela pustiu, scăldat în lumina amurgului. Dincolo de colinele înalte și sure, se auzea pocnetul ferigilor arzând în landă. Strigătul animalic al unui păstor aduna oile, risipite și cufundate într-un pătrar de ceață… Fericit și liniștit, pentru că alături de el era mama…

Fernand privește în jur: e chiar camera în care a murit Mathilde. Iată rama de scoici cu chipul ei grav. O pasăre agățătoare ciripește cu glas primăvăratec. Dimineața e plină de fum și de soare. Ca s-o întâlnească pe Mathilde trebuie să urce din străfundul îndepărtat al vieții lui până la ultima limită a celui mai apropiat trecut. Încearcă să se înduioșeze, gândindu-se cât de puțin timp au trăit împreună. Acum nora nu se mai bucura de avantajul de a fi moartă, în timp ce soacră-sa trăia: bătrâna ei dușmancă a ajuns-o în despărțitura a treia a cavoului, în fund, lângă peretele din stânga. Și una și cealaltă au pierit în neant,

iar pe Fernand îl cuprinde revolta, dându-și seama că soției îi revine doar o fărâmă din viața lui, în timp ce mama acoperă cu uriașa ei umbră toți anii trecuți.

Sfârșește cu îmbrăcatul, rătăcește prin grădină, privește pe furiș fereastra biroului, unde de-acum încolo nu-l va mai irita niciun chip bătrân la pândă. Nu cumva faptul că nu se mai știe spionat de ea îi slăbește dorința de a o întâlni pe Mathilde? Trebuia oare să fie împrejmuit de flăcările dragostei puternice și obsedante ale mamei sale, pentru ca, hăituit, să coboare în el însuși, până dădea de Mathilde? Iată că focul s-a stins – jarul acela care-l scotea din minți s-a transformat dintr-o dată într-o cenușă, pe care el zace tremurând de frig. Sunt bărbați care nu pot iubi decât făcând în ciuda cuiva. Ceea ce îi mână către o altă femeie sunt plânsetele celei pe care o părăsesc.

Acum Fernand hoinărește pe aleea dinspre sud. Se oprește fără țintă, miroase o creangă de liliac, apoi alta, ca un bondar greoi, iar gardul de lemn câinesc nu-i mai evocă niciun chip. Marie din Lados îl strigă pentru dejun unde cu o poftă mai mare ca de obicei, mănâncă boabe de mazăre verde proaspăt culese. La ora digestiei, singur în biroul unde mai era încă instalat patul paraliticii, el simți o tihnă de scurtă durată și timp de câteva secunde se gândi la „legătura” lui. Se hotărî să telegrafieze la locuința din strada Hugurie. Se așează în fața biroului, încercă să-și amintească, dar fără tragere de inimă, frazele pe care altădată i le scria cu o mână mânioasă (pentru că ideea evadării îi venea totdeauna după o ceartă cu maică-sa). Degeaba îl ironiza ea strigându-i: „Ce odihnit o să te întorci acasă… După trei zile o să fii de nerecunoscut”. El știa că era cuprinsă de neliniște și că până la înapoierea lui era ca și moartă. Dacă n-ar fi fost această îngrijorare lăsată în urmă, poate că n-ar fi plecat niciodată. Ce plăcute erau întoarcerile umilitoare și blânde când, într-un climat de bucurie, plin de certuri, de batjocură iubitoare și de atenții nenumărate, el își relua viața. Gândul că, înapoindu-se de la Bordeaux, ar găsi această casă pustie,

că întorcându-se – bătrân fiu destrăbălat și frânt de oboseală – n-o s-o mai vadă, încă de la coborârea din tren, sprijinită de balustrada terasei dinspre gară, pe maică-sa care, cu mâna streașină la ochi, încerca să-l distingă prin valul de călători, îl îngheță. Rupse telegrama în bucățele. Totul se sfârșise. Dacă mama voise ca el să nu trăiască decât prin ea, decât legat de viața ei, dacă nu suportase rivalitatea niciunei ocupații, niciunei distracții, niciunei speranțe, niciunei iubiri, putea acum, din adâncul întunericului în care se afla, să se mândrească cu opera ei: abia se stinsese soarele matern și fiul se învârtea în gol, ca o planetă desprinsă de pe orbită.

XVI

Puținele persoane ieșite la plimbare pe șoseaua din marginea liniei ferate Bordeaux-Cette, se opreau și priveau printre arbori casa mare și liniștită, despre care se spunea că nimeni nu-i mai trecea pragul. Timp de câteva săptămâni s-au mai deschis încă obloanele camerei unde Fernand își petrecea nopțile albe, întins pe patul Mathildei. Dar într-o dimineață din mijlocul verii, ele rămaseră închise: în aripa denumită de Félicité „pavilionul dușmancei" încetase orice viață. De la o duminică la alta se deschiseră, pentru scurtă vreme, ferestrele camerei doamnei Cazenave, apoi ale camerei în care Fernand spera să-și regăsească somnul în patul lui de copil. Dar în toate aceste culcușuri el rămânea nefericita pradă a insomniei. Apoi, o dată cu toamna, după sărbătoarea Sfântului Mihai, într-o noapte când un grup de țigani îmbrăcați în zdrențe de culoare stacojie poposiseră lângă gardul grădinii și aprinseseră un foc rău-mirositor, camera lui Félicité, apoi cea a lui Fernand au fost închise pentru totdeauna. Ca dintr-un trup uriaș trăgând să moară, viața s-a retras din restul clădirii, concentrându-se în bucătărie. În patul de la parter unde zăcuse paralitica, dormea acum Fernand. Dimineața, după ce se spăla, intra în bucătărie și se așeza în fața sobei, în fotoliul în care maică-sa își așteptase sfârșitul sorbindu-l din ochi.

La etaj, în camera unde murise Mathilde, praful se depusese în straturi. Se depusese și pe geamul încadrat în rama de scoici, de sub care privea, ca prin ceață, un chip tânăr ce nu zâmbea. În glastrele de flori, altădată schimbate cu atâta ardoare de Fernand, zăceau crini uscați, uitați acolo de luni de zile. Marie din Lados bombănea că nu mai putea prididi singură cu atâtea

treburi. Ea vedea prea de aproape cum vechiul ei idol deșurubat, coborâse de pe soclu și i se preda dezarmat, ca să mai rămână aceiași servitoare umilă și supusă de altădată. Fernand îi ceru să doarmă într-o încăpere întunecoasă, învecinată cu biroul, așa cum făcea pe vremea când o îngrijise pe stăpână, pentru ca el s-o poată chema noaptea, cu glas tânguitor. Ființa aceasta, care cunoscuse pe bunicii lui, și ale cărei sosuri preparate după rețete pierdute răspândeau până în camerele cele mai îndepărtate mirosul îndrăgit de ei – rămăsese ultimul lui sprijin. Trei generații din familia Péloueyre se folosiseră de aceste mâini muncite de spălătorească. Dar trebuia ca destinul să-l urmărească pe Fernand Cazenave până în acest ultim refugiu, și să-l alunge și de aci.

O dată cu rațele sălbatice, o dată cu hulubii sperioși – culesul viilor l-a readus în bucătărie pe Raymond, nepotul Mariei, ai cărui părinți culegeau via de la Yquem, a domnului marchiz. Se făcuse un băiețel frumos, cu trupul vânjos, cu urechile mari și clăpăuge și cu pieptul bronzat ca o oală de lut ars. Picioarele sale goale și curate lipăiau pe dalele uzate ale bucătăriei; în ochii care semănau cu două boabe de strugure rubiniu, mocnea un râs abia stăpânit. La început, Marie din Lados se temuse să nu-l obosească pe „domnul”, căci copilul intra și ieșea fără istov, lăsând ușa deschisă sau trântind-o cu zgomot. Fernand însă nu voia ca băiatul să fie certat. Se uita după acest pui de mierlă cu aceeași privire grijulie, cu care, anul trecut, mama lui taciturnă îl învăluise pe el. Ar fi vrut să-i vorbească; dar ce să-i spui unui copil? Câteodată scotea din buzunărașul vestei o cutie rotundă în care ținea bomboane contra tusei, iar când Raymond trecea pe lângă el îi întindea momeala șoptindu-i: „Vrei un fistic?” Copilul se oprea gâfâind, cu fața îmbujorată – și în timp ce lua bomboana, Fernand îl apuca de mână și-l reținea. Dar el, cu părul negru-albăstrui, zburlit ca penele unei păsări, cu capul dat la o parte, bătea din picioare, încerca să-și ia zborul…

Când se asigură că prezența nepotului nu-i displăcea stăpânului, Marie din Lados încercă să uneltească să-l țină acolo toată iarna. Fernand nu-și dădea seama de pericol. Félicité n-ar fi lăsat-o nici măcar să spună ce vrea: ea știa că „cu oameni de soiul ăstora nu trebuie să-ți creezi obligații”. După ce ar fi trimis-o pe Marie din Lados să-și vadă de cuptor, zicându-i că este o toantă, i-ar fi spus, pentru a suta oară, fiului iubit: „Dacă nu m-ai avea pe mine! Noroc că sunt eu! Fără mine ai cădea în cursă. Nu vezi mai departe de lungul nasului. Ești mai naiv decât un copil. Dacă n-aș fi eu cu ochii în patru, te-ai lăsa dus de primul venit..." Dar bătrâna nu mai mergea în fața lui, croindu-i drum printre ramuri. El nu presimți apropierea pericolului nici chiar atunci când părinții lui Raymond, văzându-l că vrea să oprească băiatul, se lăsară rugați prefăcându-se că acceptă numai pentru că doreau să-i facă stăpânului o favoare.

Băiețașul lacom și neastâmpărat, cu mâinile crăpate de ger și pătate de cerneală, și căruia nu-i păsa de stăpânul taciturn, cum nu-i păsa de bufet sau de ceasornic, a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-i displacă lui Fernand, iar mai târziu să-i producă chiar scârbă, când acesta a observat că Marie din Lados nu-și mai dădea silința să muncească cum trebuie. Ea neglija vechiul idol bolnăvicios pentru copilul prea chipeș, de-un sânge cu ea. Înainte de sosirea copilului nici vorbă nu era de mâncare! Masa nu se servea decât în clipa când saboții băiatului se auzeau răsunând pe peron. O anghină ușoară, contractată de Raymond în decembrie, a fost de-ajuns pentru ca Marie din Lados să părăsească cămăruța în care dormea alături de stăpân. Mai rău a fost că mama copilului s-a instalat acolo, sub pretext că-l îngrijește ea; Marie din Lados se temea cumplit de fata ei: locuitoare a landei cu gura știrbă și fața neagră, fiica avea privirile și gesturile unei găini feroce. Tatăl copilului, care lucra într-un depozit de vinuri, venea o dată cu seara – o namilă de om de pe valea Garonnei, cu mușchi puternici, dar cu burta umflată, răsfrântă peste pantalonul de culoare albastră, lăsat pe vine – un hercule

prăpădit, ros pe dinăuntru de dulceața ucigătoare a vinului de Sauternes. Cu toate că băiatul era în convalescență, părinții lui mâncau seară de seară în bucătărie, iar Fernand Cazenave a trebuit să fie servit în sufrageria ai cărei pereți, cu tot focul puternic din sobă, erau mereu reci ca gheața. În timpul scurtelor sale mese, el auzea râsete puternice, chelălăituri; dar când Marie din Lados deschidea ușa să-i aducă mâncarea, nu-i parvenea decât o șopotire în dialect, un zgomot de linguri și de farfurii, pentru ca, după închiderea ușii, schelălăitul să reînceapă.

Ei nu știau că în sufrageria rece, cu lemnăria falsă culoare gălbuie și care lui nu i-a plăcut niciodată. Fernand Cazenave nu mai era singur. Când ridica ochii din farfurie o vedea pe mama lui stând pe scaunul de unde tronase timp de o jumătate de secol, cu statura maiestuoasă, dominatoare – mai impunătoare încă după moarte – și a cărei privire divină și mânioasă îl făcea pe fiu să se rușineze de slăbiciunea sa. Cum adică! Să nu dea afară din casă asemenea paraziți? O vedea în gând pe zeița atotputernică, a cărei simplă mișcare din sprâncene făcea ca toți subalternii, agenții de bursă, arendașii, argații de toate felurile să nu mai zică nici pâs. Ca un Eneas bătrân, gata să se scufunde, el întindea către atotputernica „Genitrix” mâinile sale rugătoare. Învins, o adora pe cea puternică. Pe neasemuita lui mamă! Cum a fost posibil ca o mică învățătoare batjocoritoare să îndrăznească să-i stea în cale? Căci pe Mathilde, a cărei fantomă se așeza de asemenea la masă, departe de cămin, în bătaia curentului, la fel ca atunci când trăia, moartea nu o mai zeifica. Și totuși Fernand își amintea de spatele ei rotund, de fața ei umilă, de ochii ei galbeni de pisică hăituită.

Casa se clătină la trecerea unui rapid, care nu se mai auzi huruind peste fluviul Garonne din pricina vacarmului din bucătărie. Mânia mamei, delirul acela care o determinase de atâtea ori pe femeia greoaie și aprigă să bată cu piciorul în podea, puse stăpânire pe Fernand; se ridică și înainta spre ușă, dar chiar atunci apăru Marie din

Lados cu o farfurie cu brânzeturi. Văzu expresia stăpânului, dibace în a descoperi pe acest obraz semnele furtunii, și spuse cu glas sugrumat:

— Mă duc să anunț „fiica” că-l obosește pe domnu.

Se întoarse în bucătărie tremurând din tot trupul. „Fiica” îi provoca spaima pe care toți bătrânii din landă o resimt în fața copiilor lor. După ce i-au smuls, bănuț cu bănuț, toate modestele economii, fata și ginerele o mai și acuzau că are bani ascunși. La un moment dat, Fernand auzi numai glasul bătrânei. Dar cu o voce îngrozitoare, din adâncul gâtlejului, fiica începu brusc să urle în dialect. Nimic nu trăda mai bine ciudata izolare în care trăise Fernand, ca această totală ignorare a graiului dialectal. Își lipi urechea de ușă și înțelese că Marie din Lados se opunea copiilor ei. Dar ce pretindeau ei de la bătrână? Cuvântul „domnu” revenea prea des în discuție, ca să nu-și dea seama că el era motivul certei. Fiindcă nu auzea prea bine ce-și vorbeau, Fernand ieși din sufragerie și traversă vestibulul. Pașii lui răsunară în încăperea imensă la capătul căreia ușile fără obloane desenau două dreptunghiuri clare în întunericul rece; trecu apoi printr-un coridor, și ajunse lângă ușa bucătăriei care dădea spre scara principală. Tremurând, în întuneric, auzi pe lângă cuvântul „domnu” pomenit destul de des, și cuvintele „băiatu zburdalnic”. Marie din Lados striga în franțuzește: „Dar dacă vă spun că nu m-a întrebat măcar o dată cum îi merge băiatului”. Or dacă nici ea nu l-ar cunoaște pe domnu! Nu era el omul căruia să-i pese de un copil! Băiatul l-a distrat câteva zile. Dar acum voia să scape de el. „Doar n-o să i-l băgăm pe gât”. Fiica o întrerupse urlând:

— Ba da! Ai putea să i-l bagi pe gât dacă ai vrea; boșorogul ăsta nu se mai poate lipsi de tine, dar tu nu-ți iubești familia…! Și iarăși urlau în dialect.

Fernand își îndreptă trupul deșirat. Maică-sa îl îndemna să înainteze; era în el; îl poseda. De ce stătea nemișcat, în loc să intre pe neașteptate și să răstoarne masa, izbind-o cu piciorul? Totuși picioarele i se înmuiară inima îi bătea

să-i spargă pieptul: „mai întâi să doarmă…” Se așeză pe lada cu lemne rămasă întredeschisă. Capacul se închise cu zgomot, și pocnetul întrerupse zbieretele din dosul ușii. Se ridică și intră în biroul unde nu era făcut focul. Întins pe pat, cu lumânarea stinsă, își dădu seama că Marie din Lados uitase iarăși să închidă obloanele. Stătea culcat și privea limpezimea nopții. Deoarece plouase toată ziua, de pe crengile arborilor din grădină se prelingeau stropii într-o tăcere supranaturală; nu se mai auzea nimic altceva decât acest susur calm de lacrimi. Îl cuprinse o pace, o detașare de lucruri, ca și când ar fi presimțit dincolo de viața lui cumplită, dincolo de propria sa insensibilitate, un rai al dragostei și al liniștii unde maică-sa era alta decât cea care mai înainte îl stăpânise ca o furie, și unde Mathilde îl privea cu o față senină, liniștită pentru totdeauna, cu un surâs fericit.

În zori, îl trezi șiroitul ploii. Ah, cât ura diminețile astea întunecoase de iarnă! Nici măcar nu-și mai aminti de fericirea necunoscută și întrevăzută în ajun. Valul tulbure al dușmăniilor i se revărsa în suflet o dată cu mohorârea dimineții. Își răsuci, sub pătură, trupul bătrân străpuns de dureri. Se gândi la ziua care urma; drum nisipos și pustiu prin landele arse. Închise ochii ca să câștige timp, ca să ajungă, fără să-și dea seama, la oaza dejunului. În timp ce Marie din Lados aprindea focul și îi punea pe noptieră cafeaua cu lapte aburindă, el stătea cu fața întoarsă la perete, prefăcându-se că doarme.

XVII

După masa de prânz, Fernand Cazenave rămase în bucătărie și se așeză în fața focului. Ce spaimă l-ar fi cuprins dacă ar fi știut cât de mult semăna cu mama lui paralizată, așa cum stătea cufundat în fotoliu, învăluit în lumina stinsă a zilei ploioase de decembrie! Marie din Lados intră de mână cu nepoțelul slăbit, care în ziua aceea se ridicase pentru prima oară din pat. Își spiona stăpânul, încerca să-i ghicească gândurile. Dar el stătea mereu cu ochii ațintiți pe flacăra focului. Atunci ea împinse copilul speriat spre el, zicând:

— Ce-i spui tu lui domnu? Fernand Cazenave nici măcar nu-și întoarse capul. Marie din Lados insistă:

— A fost bolnav, sărăcuțul. E atât de slab. Nu i se mai văd decât ochii din cap.

Ea îi pipăia brațele. Stăpânul apucase cleștele de sobă, dar trebui să-l pună la loc deoarece îi tremurau mâinile. Aruncă în sfârșit spre băiețel o privire rece ca gheața. Și deși nu știa să vorbească în dialect își aminti totuși două cuvinte folosite adesea de bunicul Péloueyre și de Félicité Cazenave, când voiau ca un om sau un animal să piară din fața lor:

— *Bey-t-en!* (Ieși afară!)

Se ridicase în picioare și semăna din nou cu mama sa – mama sa aspră și neînduplecată. Marie din Lados se dădu înapoi, cuprinsă de un respect îngrozit și dispăru pe ușa spălătoriei, împreună cu copilașul zburlit, care sărea pe piciorușe ca o mierlă bolnavă.

Fernand Cazenave rămase până seara, nemișcat, în fața căminului din birou. La ora patru Marie din Lados aduse o lampă, închise obloanele, iar el stătu în continuare singur până când zarva din bucătărie îl avertiză că sosise mama

lui Raymond. Atunci intră în holul întunecat și se așeză, ca în ajun, pe lada cu lemne, ascultând nemișcat. „Nu, nu – se ruga Marie din Lados – asta o să-i atace inima…” Apoi dialectul gutural al fiicei îi acoperi glasul. Țipa spunând că ea o să-i pună tacâmul; dar de ce cu tonul acela amenințător? Pe Fernand îl cuprinse frigul și se întoarse în birou; stătea împietrit și privea focul din cămin. La ora șapte Marie din Lados veni să-l anunțe că masa era gata. Ea luă lampa și o ridică în sus, cum făcea în fiecare seară, dându-se la o parte din fața stăpânului, care îi văzu clar chipul îmbătrânit și descompus. El trecu prin bucătărie și împinse ușa sufrageriei; dintr-o dată înțelese: pe fața de masă curată, în fața tacâmului său, era așezat încă unul; și cum masa era foarte înaltă, fiica pusese câteva cărți pe scaun, pentru ca Raymond să-și poată sorbi mai comod supa.

Copilul plângea în dosul ușii; n-avea curajul să intre, cu toate insistențele maică-si, care începuse să-l certe. În acest timp, Fernand Cazenave simțea cum crește, cum se umflă în el valul de furie; cuprins de extaz o lăsa pe maică-sa să-i intre în corp, să-l invadeze, să-l posedeze. Își umplu paharul cu vin, îl dădu peste cap, apoi făcu un gest și farfuriile destinate copilului se sparseră pe lespezi. La auzul acestui zgomot violent, în bucătărie se așternu o tăcere mormântală. Stăpânul deschise ușa și văzu mai întâi ochii de găină ai „fiicei”, iar în spatele ei, cu mâinile ridicate și împreunate, pe Marie din Lados. Își reaminti iarăși vorbele în dialect pronunțate de mamă când alunga din fața ei animalele și oamenii:

— *Annét ben!* (Afară cu voi!)

Atunci „fiica” făcu câțiva pași. Și, turuind, striga că domnul voise să-l rețină pe băiat; din pricina dânsului pierduse o slujbă bună; era doar limpede că domnul se va îngriji de el… Copilul era încă de pe acum foarte atașat de domnu… Se opri, intimidată de tăcerea stăpânului, de privirea lui rece ca gheața.

El zise din nou:

— *Annét ben!*

Fiica își ieși din fire, și răcni zicând că n-or să plece singuri, că or s-o ia și pe bătrână cu ei. O auzise oare Marie din Lados? Stătea mută, cu capul întors puțin într-o parte, acoperindu-și fața cu palmele străbătute de vinele îngroșate. Ușa spălătoriei se întredeschise și copilul își vârî botișorul de vulpoi prins în vizuină. În acest timp, fiica, sigură de reușita amenințărilor, zâmbea triumfătoare, dezvelind gingiile tari ale gurii ei negre. Zâmbetul acesta îl umplu pe Fernand de furia demoniacă a mamei. Cu degetele înfiorate căută îndelung în portofel o hârtie de o sută de franci, pe care i-o aruncă Mariei din Lados (fiica se aplecă s-o ridice). Deschise apoi ușa și, cu vocea calmă, i se adresă slujnicei:

— Mâine să vii să-ți iei bagajele.

Ea îl privi. În clipa aceea, nu numai stăpânul ei, ci toți stăpânii morți o alungau. Și fiindcă nu se urnea din loc, el repetă cu același glas cu care îi poruncea bătrânul Péloueyre:

— *Bey-t-en!*

Își dădu capul pe spate, cu gâtul umflat ca o Iunonă – și ai fi zis că era maică-sa vie.

XVIII

Fernand Cazenave ascultă un timp zgomotul saboților lor pe șoseaua din marginea liniei ferate Bordeaux-Cette, apoi își turnă din nou vin în pahar; și, după ce-l dădu peste cap, ieși din sufragerie. Ultimul tren huruise peste fluviu; casa nu mai tremura. Firișoare de nori alergau pe sub luna invizibilă, dar nu-i acopereau strălucirea – întrucât Cazenave, care sta în picioare și fără lampă, în mijlocul vestibulului, putu să-și vadă trupul în oglinda de lângă ușă. Mai profundă decât în alte seri, liniștea îl împresura. Și totuși el nu-și amintea ca în timpul veghilor sale să fi auzit respirația Mariei din Lados. Dar singura suflare a cuiva dormind într-o odaie îndepărtată, e de-ajuns pentru ca, fără să ne dăm seama, valul subțire de căldură umană să tulbure atmosfera contopindu-se cu bătăile inimii noastre. Fernand pricepu pentru prima oară ce este tăcerea. Și pentru că, la fel ca și în seara trecută, auzea picurul monoton și nesfârșit al apei scurgându-se de pe crengile copacilor și pentru că de jur-împrejurul casei pustii nu răsuna decât susurul acestor lacrimi calme, lui i se păru că în clipa aceea își regăsește sufletul; liniștea din preajma regatului unde mama sa era într-adevăr mama sa și totuși alta – aceeași care îl îndemnase să dea afară din casă o slujnică bătrâna și supusă, dar și cealaltă, vie încă, vie pe alte tărâmuri, și de la care acum îi venea o împăcare fără umbră de mânie, un dezgust pentru orice severitate – această detașare misterioasă. Cel puțin așa crezu el că era; nu se gândea la vinul băut, nici că adesea e de-ajuns o ușoară beție ca să presimțim eternitatea. Frigul îl trezi din năucirea aceasta plăcută. Tremura din tot trupul, iar dinții îi clănțăneau ca ai Mathildei înainte de moarte. Atunci se îndreptă spre „pavilionul dușmancii” și străbătu înfrigurat

cameră după cameră până când dădu de aceea în care clarul de lună, strecurându-se printre persiene, lumina o ramă de scoici și desena pe perete umbra delicată a crinilor vestejiți. Pe acest palier se deschidea podul în care intră, și care se întindea de la un pavilion la celălalt, pe deasupra vestibulului. Lucarna de aici aduna, ca și cum ar fi fost o apă, lumina pură a nopții, și o împrăștia pe un cufăr ornat cu lalele pictate. Împiedicându-se de toate aceste lucruri moarte, Fernand deschise ușa cămăruței unde dormea Marie din Lados înainte de a fi trebuit să-și vegheze stăpâna. Ea venea însă, în fiecare dimineață, să se spele și să se îmbrace aici unde, într-un cufăr de lemn negru, își avea adunată toată averea lumească. Aerul înghețat mirosea a săpun de rufe și a haine de servitori. Mai îngustă decât cea din mansardă, lucarna de aici concentra limpezimea nopții peste chipul unei Sfinte Fecioare de gips cu mâinile întinse, dar lăsa în întuneric un trup crucificat, agățat de-asupra patului. Patul era acoperit cu o cuvertură de creton veche cu figuri colorate de cavaleri și doamne, singura pată strălucitoare, unica bogăție a acestei celule și pe care Marie din Lados ar fi aruncat-o, dacă i s-ar fi spus că „făcea ceva parale”. Fernand Cazenave se așează pe această cuvertură și cu trupul aplecat înainte, cu coatele pe genunchi și cu capul în mâini, izbucni în plâns. Frigul îi îngheță lacrimile pe obraji. Trupul îi tremura. Îi fu teamă să nu moară singur în acest cotlon din podul casei; ieși pe palier, clătinându-se pe picioare, și trebui să se proptească de rampa scării pentru a coborî, în sfârșit, până la patul său.

Nu dormea, simțea o greutate imensă apăsându-i pieptul, brațele și picioarele. Visa oare că cineva umbla prin grădină? Nu, pentru că Péliou latră furios, și după aceea se potoli brusc. Fernand își aminti că uitase să pună zăvoarele. Auzi ușa de la intrare deschizându-se la simpla apăsare, dar nu-i fu teamă. Zgomotul unor pași se îndreptă spre bucătărie, apoi o licărire alunecă pe podea. Închise ochii și iar îi deschise. Marie din Lados ținea lampa și cu

palma întinsă ca un paravan abătea lumina peste chipul ei de Sfântă Fecioară neagră. Ea se opri în prag, aștepta ca stăpânul să o strige:

— Marie!

Atunci puse lampa pe masă, se îndreptă spre pat, iar el simți cum această mână veștejită de prea multă trudă îi apasă fruntea.

Johanet, Saint-Symphorien,
23 septembrie 1923

Misterul Frontenac

Ca un fruct aninat în frunzișul stufos,
Soarta mea s-a-mplinit sub a umbrei povară;
Am crescut dogorit la un jar nemilos,
Iar când vântul bătu, rupând vălul umbros,
Bolta cerului ’nalt mi-arătă prima oară.
Chiar de mic zeii buni cu-al lor har mă-nsemnară;
Întâiele-mi priviri au îndrăgit pădurea,
Și primii pași ai mei au urmărit tăcerea
Care mă tot ducea spre umbră și mister.

Maurice de Guérin

PRIMA PARTE

I

Xavier Frontenac aruncă o privire sfioasă către cumnata sa, care tricota stând țeapănă, fără să se rezeme de speteaza scaunului scund pe care și-l trăsese lângă foc, și-și dădu seama că era supărată. Încercă să-și reamintească ce vorbise în timpul cinei: nu, nu spusese nicio răutate. Își trecu mâna subțire peste capul chel și oftă.

Privirea i se opri pe patul încăpător, cu coloane răsucite, în care, cu opt ani în urmă, fratele său mai mare, Michel Frontenac zăcuse într-o interminabilă agonie. Revăzu capul răsturnat pe spate, gâtul uriaș năpădit de barba tânără și viguroasă; muștele insistente de iunie, cu neputință de alungat de pe fața lui umedă de sudoare. Astăzi ar fi putut fi supus unei trepanații, ar fi fost salvat poate; Michel ar trăi… Ar trăi… Xavier nu-și mai putea dezlipi ochii nici de la pat, nici de la pereți. Totuși, fratele său nu murise în acest apartament: la opt zile după înmormântare, Blanche Frontenac părăsise locuința din strada Vital-Charles, mutându-se împreună cu cei cinci copii ai săi la etajul al treilea al unei vile din strada Cursol, în care locuia mama sa, doamna Arnaud Miqueu. Dar și pe pat și la ferestre spânzurau aceleași draperii albastre cu flori galbene. Scrinul era așezat tot ca în vechea locuință, în fața garderobului. Pe cămin trona aceeași statuetă de bronz: o femeie cu rochie închisă la gât și cu mânecile lungi, simbolizând *Credința.* Doar lampa era alta: doamna Frontenac își procurase un model nou, care vrăjise

întreaga familie: un suport de alabastru sprijinea rezervorul de cristal unde, ca o tenie lată, fitilul se lăfăia în petrol. Flacăra se desfăcea în zeci de petale incandescente; abajurul, compus din mai multe dantele de culoare bej, era strâns la capăt într-un buchet de violete artificiale.

Această minunăție atrăgea copiii pasionați de lectură. Astă seară în cinstea unchiului Xavier, ei nu se vor culca decât la ora nouă și jumătate. Ca să nu piardă nicio secundă, cei doi mai mari, Jean-Louis și José, își luaseră cărțile: volumul întâi și al doilea din romanul *Comisards* de Alexandre de Lamothe. Întinși pe covor, cu degetele mari vârâte în urechi, citeau scufundați, pierduți în povestire; iar Xavier Frontenac nu vedea decât capetele lor rotunde și tunse mărunt, urechile clăpăuge, genunchii juliți plini de vânătăi, picioarele murdare, și bocancii cu blacheuri la vârfuri, cu șireturi uzate și pline de noduri.

Prâslea, Yves, care avea zece ani dar părea mult mai mic, nu citea; așezat pe un taburet lângă maică-sa, își freca obrazul de genunchii Blanchei, se lipea de ea, ca și cum instinctul l-ar fi îndemnat să reintre în trupul ce-l zămislise. Se gândea că între ora culcatului de astă-seară și explicațiile pe care va trebui să le dea la tabla neagră mâine dimineață, sau ora de germană când domnul Roche îl va bate poate, se așternea o noapte binecuvântată. „Poate voi muri, poate mă voi îmbolnăvi…” Se silise înadins să mănânce porții duble din toate felurile de mâncare.

Îndărătul patului, cele două fetițe, Danièle și Marie, învățau catehismul. Râdeau pe înfundate. Atmosfera de la institutul Sacré-Coeur le făcea să se simtă izolate chiar și acasă, fiind preocupate numai de profesoarele lor, de prietenele lor; adesea, la ora unsprezece noaptea, culcate în paturile lor alăturate, ele tot mai aveau să-și spună câte ceva.

Xavier Frontenac contempla cu mândrie capetele rotunde și tunse mărunt – copiii lui Michel, ultimii din neamul Frontenac. Acest avocat, acest om de afaceri, era

cuprins de emoție, inima îi bătea mai tare: ființele din fața lui erau trup din trupul fratelui său… Ateu din fire, nu voia să creadă că ceea ce simțea e de natură mistică. Însușirile personale ale nepoților nu-l interesau; dacă Jean-Louis, în loc să fie un școlar de o inteligență și vitalitate uimitoare, ar fi fost o mică brută, unchiul l-ar fi iubit la fel de mult, prețuirea nemăsurată pe care le-o acorda el nu avea nicio legătură cu însușirile lor.

— E ora nouă și jumătate, spuse Blanche Frontenac.

— Hai, la culcare! Nu uitați rugăciunea.

În serile când venea unchiul Xavier, rugăciunea nu se făcea în comun.

— Să nu luați cărțile în dormitor.

— José, tu unde-ai ajuns? îl întrebă Jean-Louis pe fratele său.

— Am ajuns acolo, știi, când Jean Cavalier…

Fetițele întinseră frunțile umede spre buzele unchiului. Yves rămase ultimul.

— Vii să mă învelești, mamă, da? Vii să mă învelești?

— Dacă mă mai rogi, n-o să vin.

Din ușă, cel mai plăpând dintre băieți îi aruncă o privire imploratoare. Ciorapii îi intraseră de tot în ghete.

În comparație cu figura lui mică și slăbuță urechile păreau imense. Pleoapa stângă lăsată în jos îi acoperea aproape tot globul ochiului.

După plecarea copiilor, Xavier Frontenac își privi din nou cumnata: părea tot mânioasă. Cu ce-o fi jignit-o oare? Vorbise despre femeile devotate ca ea. Nu înțelegea că acest gen de laude o scoteau din fire pe văduvă. Bietul om, cu o stăruință obositoare elogia măreția sacrificiului, zicea că nimic pe lume nu e mai frumos ca fidelitatea unei femei față de soțul răposat și care-și închină viața creșterii copiilor. Pentru el, ea nu exista decât în funcție de micuții Frontenac. Nu se gândea niciodată la cumnată-sa ca la o femeie singură, în stare să fie tristă, disperată. Soarta ei nu-l interesa din niciun punct de vedere. Numai să nu se recăsătorească și să aibă grijă de copiii lui Michel, atât și

nimic altceva. Iată ce nu-i ierta Blanche! Nu pentru că ar fi regretat ceva; abia rămasă văduvă își dăduse seama de gravitatea sacrificiului și îl acceptase; nimic nu-i mai putea clinti hotărârea. Dar, fiind foarte credincioasă, de-o cucernicie aproape pedantă și severă, ea era convinsă că fără Dumnezeu n-ar fi avut puterea să trăiască astfel; căci era o femeie plină de temperament, un suflet pasionat. În seara aceasta, dacă Xavier ar fi avut ochi s-o vadă, așa cum stătea înconjurată de cărțile uitate pe covor și de dezordinea din cuibul rămas gol, l-ar fi cuprins mila privind mama aceea îndurerată, ochii aceea de cărbune, fața aceea răvășită și palidă pe care, deși era trasă și plină de riduri, se mai ghiceau încă urmele frumuseții. Părul cărunt, pieptănat lins și cu cărare la mijloc, era ușor răvășit, dându-i aerul neîngrijit al unei femei ce nu mai așteaptă nimic de la viață. Bluza neagră, închisă în față cu nasturi, îi sublinia umerii ascuțiți și pieptul uscat. Toată ființa ei trăda oboseala, istovirea mamei pe care copiii o mănâncă de vie. Ea nu voia să fie admirată sau compătimită, dar voia să fie înțeleasă. Nepăsarea oarbă a cumnatului o scotea din fire, o făcea să fie aspră și nedreaptă. După ce pleca Xavier, ea se bătea cu pumnii în piept, părându-i rău de purtarea pe care o avusese față de el; însă când revedea chipul inexpresiv și parcă fără ochi al omului acestuia în fața căruia se simțea inexistentă și care o sortise pieirii, bunele ei intenții se topeau.

Se auzi un glas slab. Era Yves: nu putuse răbda să n-o strige, și totuși îi era teamă că îl aude.

— Ah! copilul ăsta!

Blanche Frontenac se ridică de pe scaun, dar se duse mai întâi la cei doi mai mari. Adormiseră strângând în mânuțele lor murdare un scapular. Ea îi înveli în pătură și, cu degetul mare, le făcu semnul crucii pe frunte. Trecu apoi în camera fetelor. Pe sub ușă se zărea lumină. Cum auziră pasul mamei, ele stinseră flacăra. Doamna Frontenac reaprinse lumânarea. Pe noptiera dintre paturile apropiate se aflau felii de portocale înșirate pe-o

farfurie de păpușă, pe altă farfurioară era ciocolată rasă și bucățele de biscuiți. Fetițele băgaseră nasul sub pături și Blanche nu le mai zări decât părul împletit în codițe, legat cu o panglică decolorată.

— S-a zis cu felul trei… și am să notez în carnetul vostru că ați fost neascultătoare!

Doamna Frontenac luă cu ea resturile „banchetului”. Dar abia trase ușa, că le și auzi pufnind în râs. În cămăruța învecinată, Yves nu dormea. Numai el avea dreptul să stea cu lampa aprinsă; umbra lui proiectată pe perete îi făcea un cap uriaș și un gât mai subțire ca un lujer. Stătea așezat, cu ochii înecați în lacrimi și, ca să nu fie dojenit de maică-sa, își ascunse fața la pieptul ei. Ea ar fi vrut să-l certe, dar auzind bătăile iuți ale inimii lui și simțindu-i coastele și umerii lipindu-i-se de trup, îi fu groază de această tulbure înclinare spre suferință a copilului și îl legănă:

— Prostuțul mamii, tontul mamii… Nu ți-am spus de atâtea ori că nu ești singur? Isus se află în toate inimile copiilor. Când ți-e frică, strigă-l și el o să vină să te aline.

— Nu vine, pentru că am făcut păcate mari… Pe când tu, mamă, când tu ești lângă mine, sunt sigur că ești lângă mine… Pun mâna pe tine, te simt. Mai stai oleacă.

Ea îi spuse că trebuie să doarmă, că o așteaptă unchiul Xavier. Îl asigură că păcatele îi fuseseră iertate: cunoștea prea bine firea băiețelului ei. El se liniști; mai suspina încă, dar din ce în ce mai rar. Doamna Frontenac ieși din cameră în vârful picioarelor.

II

Când Blanche se întoarse în camera sa, Xavier Frontenac tresări:

— Cred c-am adormit… Drumurile astea în lungul și în latul moșiei mă cam obosesc.

— Cine-i de vină, dacă nu dumneata? Răspunse Blanche acră. De ce te-ai stabilit la Angoulême, departe de familie? După moartea lui Michel, puteai să renunți la avocatură. Era mai firesc să te întorci să locuiești la Bordeaux și să-i preiei locul la fabrica de scânduri pentru doage… Știu că noi deținem majoritatea acțiunilor, dar asociatul lui Michel face acum ce vrea… Sunt convinsă că Dussol este un om cumsecade; dar din pricina dumitale, copiilor mei or să le vină mai greu să-și ocupe locul cuvenit în conducerea fabricii.

Pe măsură ce vorbea, Blanche simțea cât de nedrepte îi erau reproșurile – și se miră că Xavier tăcea: stătea cu capul plecat și nu protesta, ca și când spusele ei i-ar fi zgândărit o rană ascunsă. Și totuși, cu un singur cuvânt el ar fi putut să se dezvinovățească: după moartea bătrânului Frontenac, survenită imediat după cea a fiului său Michel, Xavier renunțase la partea sa de moștenire în favoarea copiilor. Blanche crezuse la început că procedase așa ca să scape de o supraveghere plicticoasă; dar dimpotrivă, după ce-a renunțat la podgorii, el s-a oferit să le gireze și să se ocupe personal de venitul nepoților. O dată la cincisprezece zile, și anume vinerea, fără să-i pese de starea vremii, cam pe la ora trei, el pleca din Angoulême la Bordeaux de unde lua trenul și cobora la Langon. La gară îl aștepta caleașca sau cupeul, după cum cerea anotimpul. La o distanță de doi kilometri de orășel, mergând pe șoseaua națională din marginea târgului Preignac, trăsura

intra pe sub un portal și Xavier recunoștea mirosul amărui al bătrânilor merișori. Cele două pavilioane laterale, înălțate de străbunicul său, nu se potriveau deloc cu acest mic conac izolat din secolul XVIII, în care trăiseră atâtea generații ale familiei Frontenac. Urca treptele peronului rotunjit, și în timp ce pașii îi răsunau pe dale, simțea în nări mirosul umed al iernii care se degaja din draperiile vechi de creton. Cu toate că părinții săi muriseră imediat după pierderea fiului mai mare, casa rămăsese deschisă. Grădinarul locuia și acum în căsuța din grădină. Un vizitiu, o bucătăreasă și o femeie de serviciu continuau s-o slujească pe mătușa Félicia, sora mai mică a bătrânului Frontenac, idioată din naștere (se zvonea că doctorul mânuise forcepsul cu o prea mare vigoare). Primul lucru pe care-l făcea Xavier era să-și caute mătușa, care, în timpul verii, se învârtea pe sub marchiză, iar iarna moțăia în fața focului din bucătărie. Nu-l înspăimântau nici ochii ei dați peste cap, din care nu se vedea decât albul plin de vinișoare, mărginit de pleoapele roșii, nici gura strâmbă, nici strania barbă adolescentină crescută în jurul bărbiei. O săruta pe frunte cu un respect tandru, căci acest monstru se numea Félicia Frontenac. Era o Frontenac, însăși sora tatălui său, supraviețuitoarea. Iar când suna clopoțelul pentru cină, el se ducea spre idioată, o lua de braț, o conducea în sufragerie, o așeza pe un scaun în fața lui, și îi lega un șervet la gât. Vedea el, oare, cum se prelingea mâncarea din gura ei hidoasă? O auzea cum râgâie? După ce sfârșeau de mâncat, el o conducea cu același ceremonial și o încredința bătrânei Jeannette.

Xavier se îndrepta apoi către pavilionul a cărui fațadă dădea spre dealuri și râu și intra în odaia spațioasă unde el și Michel trăiseră ani de zile. Iarna, focul ardea în sobă tot timpul. Vara, amândouă ferestrele erau larg deschise, și Michel privea viile, pășunile. Când și când se auzea trilul unei privighetori ascunsă în frunzele de begonia, unde poposeau întotdeauna privighetori... În adolescență, Michel se scula noaptea din pat să le asculte cântecul. Xavier îi revedea silueta albă și deșirată aplecată peste

geamul dinspre grădină. Pe jumătate adormit, el îi striga: „Bagă-te în pat, Michel, nu e bine ce faci, ai să răcești”. Timp de câteva zile și nopți via înflorită mirosea a rezeda… Xavier deschidea un volum de Balzac, voind să alunge nălucirea. Cartea îi aluneca din mâini, se gândea la Michel și plângea.

Dimineața, la ora opt, îl aștepta trăsura și, până seara târziu, inspecta proprietățile nepoților săi. De la râpa de la Cernés, unde se recolta vinul de calitate inferioară, trecea la ferma de la Respide, situată în împrejurimile satului Sainte-Croix-du-Mont, unde recolta era la fel de bună ca și la Sauternes, apoi pleca la Couaméres, pe drumul dinspre Casteljaloux: acolo cirezile de vaci nu-i aduceau decât necazuri.

Peste tot trebuia să facă anchete, să cerceteze registrele de socoteli, să descopere șiretlicurile și cursele întinse de țărani, în care s-ar fi lăsat prins dacă n-ar fi existat scrisorile anonime găsite săptămânal de Xavier Frontenac în corespondența sa. După ce apăra astfel interesele nepoților săi, el se întorcea acasă atât de ostenit, încât abia lua ceva în gură și se și întindea pe pat. Credea că o să adoarmă îndată, dar somnul întârzia să vină: focul mocnit se întețea brusc, iluminând podeaua și mahonul fotoliilor, iar primăvara auzea trilul privighetorii pe care o asculta umbra lui Michel.

A doua zi dimineața, duminica, Xavier se scula târziu, îmbrăca o cămașă scrobită, un pantalon în dungi, o haină de postav sau de alpaca, încălța ghetele cu bot lung și ascuțit închise cu nasturi, își punea pe cap o pălărie melon sau una de paie și cobora spre cimitir. Paznicul îl întâmpina salutându-l de departe. Tot ce putea face Xavier pentru morții săi era să le asigure bunăvoința acestui om, căruia-i dădea bacșiș, ori de câte ori venea. Uneori, ghetele ascuțite i se înfundau în noroi; alteori se acopereau de cenușă; cârtițele scobeau pământul sfânt. Frontenac, cel rămas în viață, se descoperea în fața tuturor membrilor familiei Frontenac întorși în țărână. Stătea acolo, neclintit și mut – ca majoritatea

contemporanilor săi, de la cei mai iluștri până la cei mai umili, împietrit în materialismul său, în determinismul său, prizonierul unei lumi de mii de ori mai mărginită decât cea a lui Aristotel. Și totuși el nu se urnea din loc; își ținea pălăria melon în mâna stângă, iar cu dreapta, ca să pară cuviincios în fața morții, curăța măceșii de „lăstărișul" sălbatic.

După-amiaza, expresul de ora cinci îl ducea spre Bordeaux. Cu brațele încărcate de cartoane de prăjituri și pungi cu bomboane, suna la ușa cumnatei sale. Copiii alergau pe coridoare strigând: „A venit unchiul Xavier!" Mânuțele lor gingașe se întreceau care mai de care să tragă zăvorul. I se agățau de picioare, îi smulgeau pachetele din mână.

— Te rog să mă ierți, Xavier – spuse Blanche Frontenac care avea „mustrări de conștiință". Te rog să mă ierți dacă uneori sunt nervoasă… Nu e nevoie să-mi amintești ce fel de unchi ești dumneata pentru copilașii mei.

Ca întotdeauna, el păru că n-o aude sau mai curând că nu dă nicio importanță vorbelor ei. Se plimba de la un capăt la celălalt al încăperii, ridicându-și cu mâinile pulpanele jachetei. Cu privirea fixă și neliniștită murmură doar: „Asta nu e nimic pe lângă ce ar trebui să fac…" Blanche constată pentru a doua oară că spusele ei îl răniră adânc. Încercă iar să-l împace: nu era deloc de datoria lui să locuiască la Bordeaux dacă prefera Angoulême, nici să vândă scânduri pentru doage, dacă îi plăcea avocatura. Ea adăugă:

— Știu cât de puțin te preocupă micul tău birou de avocat…

El o privi din nou cu spaimă ca și cum s-ar fi temut să nu-i citească în suflet; iar ea se străduia iarăși să-l convingă, nereușind să-i smulgă decât o atenție simulată. Ce fericită ar fi fost dacă el i s-ar fi destăinuit, dar Xavier era ca un zid. În discuțiile cu cumnata nu pomenea niciodată despre trecut, și mai ales despre Michel. Avea amintirile lui care nu-i aparțineau decât lui. Această mamă, ocrotitoarea ultimelor vlăstare ale familiei Frontenac, fapt

pentru care o venera, rămânea pentru el o domnișoară Arnaud-Miqueu, o ființă desăvârșită, dar venită din altă lume. Ea tăcu, decepționată și din nou enervată: de ce oare nu se ducea la culcare? Xavier se reașezase pe scaun, cu coatele sprijinite de coapsele vlăguite, și ațâța focul ca și când s-ar fi aflat singur.

— Fiindcă veni vorba – spuse el deodată – Jeannette mi-a cerut un cupon de stofă: mătușa Félicia are nevoie de o rochie pentru primăvară.

— Ah! – zise Blanche – mătușa Félicia! Și, împinsă parcă de un demon, continuă:

— În privința mătușii, ar trebui să stăm o dată serios de vorbă.

În sfârșit, îl obliga să o asculte! Ochii lui mari priveau drept în ai ei. Ce-o să mai născocească oare această femeie bănuitoare, mereu la pândă?

— Recunoaște și tu că e ceva anormal să plătești trei servitori și un grădinar pentru a sluji o biată nebună, care ar fi mult mai bine îngrijită și mai ales mai bine supravegheată într-un ospiciu…

— Într-un ospiciu? mătușa Félicia?

Izbutise să-l scoată din fire. Roșeața din obraji devenise din purpurie vânătă.

— Cât timp trăiesc eu, strigă el cu glas ascuțit, mătușa Félicia n-o să plece din casa părintească. N-am să trec niciodată peste hotărârea tatii. El nu s-a despărțit niciodată de sora lui.

— Ce vorbești! Pleca lunea dimineața de la Preignac pentru afaceri și nu părăsea Bordeaux-ul decât sâmbăta seara. Săraca maică-ta, singură-cuc, era obligată s-o suporte pe mătușa Félicia.

— O făcea cu bucurie… Dumneata nu cunoști obiceiurile familiei mele… nici măcar nu-i trecea prin cap… Era sora bărbatului ei…

— Așa crezi dumneata… dar mie, mie mi-a mărturisit biata femeie; mi-a vorbit de anii aceia de singurătate în tovărășia unei idioate.

Xavier strigă cuprins de furie:

— N-am să cred niciodată că s-a plâns de asta. Și mai ales că s-a plâns dumitale.

— Ba da, pentru că soacră-mea m-a adoptat, ea mă iubea și nu mă socotea o străină.

— Să-i lăsăm în pace pe părinții mei, vrei? i-o tăie el scurt. În familia Frontenac chestiunea banilor nu s-a pus niciodată când era vorba de o îndatorire de familie. Dacă ți se pare exagerat să plătești jumătate din cheltuielile casei de la Preignac, am să iau totul asupra mea. Uiți de altfel că mătușa Félicia avea drepturi asupra moștenirii bunicului, de care părinții mei n-au ținut seama la împărțirea averii. Bietul tata nu s-a sinchisit niciodată de lege…

Ca împunsă cu acul, Blanche își descărcă sufletul de tot ce i se adunase de la începerea certei:

— Deși eu nu sunt o Frontenac, consider că copiii mei au datoria să contribuie la întreținerea surorii bunicului lor și chiar să-i asigure acest trai ridicol de costisitor, pe care ea nu știe să-l prețuiască. Accept pentru că e fantezia dumitale. Dar ceea ce n-o să admit niciodată, adăugă ea ridicând glasul, este ca ei să ajungă victimele acestei fantezii și din pricina dumitale să le fie compromisă fericirea…

Ea se opri o clipă să-și cântărească efectul scontat; el nu pricepea unde voia să ajungă.

— Dumitale nu ți-e teamă de ce se vorbește pe seama acestei idioate, nici de faptul că oamenii o consideră nebună?

— Ei asta-i! toată lumea știe că biata femeie s-a născut cu craniul strivit de forceps.

— Toată lumea de la Preignac știa asta între anii 1840 și 1860. Dar dacă crezi că generația de azi poate ști ce-a fost în anii aceia… Nu, dragul meu. Ai curajul și privește în față răspunderea pe care ți-o asumi. Vrei ca mătușa Félicia să locuiască în conacul părinților săi, cu toate că ea nu stă decât în bucătărie având la dispoziție trei servitori nesupravegheați de nimeni și care o fac poate să sufere… Dar consecințele acestui lucru le vor simți copiii fratelui dumitale când, voind să se căsătorească, se vor trezi că bat

la uși închise…

Își atinsese ținta, și acum lucrul acesta o înspăimânta. Xavier Frontenac păru zdrobit. Într-adevăr, neliniștea Blanchei era reală. Gândul că mătușa Félicia putea fi o piedică în calea fericirii copiilor ei, o rodea de multă vreme. Dar pericolul era în viitor, ea exagerase… Cu buna sa credință dintotdeauna, Xavier se dădu învins:

— La asta nu mă gândisem – oftă el. Biată Blanche, nu mă gândesc niciodată la nimic când e vorba de copii.

Făcea înconjurul camerei, târșindu-și picioarele cu genunchii ușor îndoiți. Mânia Blanchei se topi brusc; începu să-i pară rău de victorie. Protestă, zicând că lucrurile se mai puteau îndrepta. La Bordeaux, nu știa nimeni de existența mătușii Félicia, care n-o să trăiască la nesfârșit, iar amintirea ei se va șterge repede. Și pentru că Xavier stătea întunecat, ea adăugă:

— De altfel mulți cred că a dat în mintea copiilor: este părerea cea mai răspândită. Mă îndoiesc să fi fost vreodată considerată nebună; dar lucrul acesta ar putea să se întâmple… E vorba să evităm o eventuală primejdie… Nu te necăji, dragul meu. Știi doar că mă aprind, că exagerez totul… Așa mi-e firea.

Auzi respirația întretăiată a lui Xavier. Și tatăl și mama lui, se gândea ea, muriseră de inimă. „Aș putea să-l omor”. El se reașezase în fața focului și-și ținea corpul ghemuit. Ea se calmă, închise ochii: două pleoape lungi și negricioase îi îmblânziră fața chinuită. Xavier nu știa că femeia de lângă el se umilea, că-și regreta lipsa de stăpânire. Glasul confuz al unui copil vorbind prin somn răsună în tăcerea din apartament. Xavier zise că era momentul să se ducă la culcare și că o să se gândească la discuția de astă-seară. Ea îi spuse că aveau destul timp pentru o hotărâre.

— Ba nu, va trebui să rezolvăm repede: e vorba de copii.

— Te necăjești prea mult – răspunse ea însuflețită, în ciuda învinuirilor pe care ți le aduc, nu cred să mai existe pe lume un al doilea unchi ca dumneata…

El făcu un gest cu mâna, însemnând poate: „Habar n-ai”.

Da, își reproșa ceva, dar ea nu-și putea închipui ce anume.

Câteva minute mai târziu, îngenuncheată pentru rugăciunea de seară, Blanche încerca zadarnic să se concentreze asupra versetelor obișnuite. La viitoarea vizită a lui Xavier, se va strădui să afle ceva mai mult; îi va fi greu, căci cumnatul era o fire închisă, cu ea mai mult decât cu oricine. Nu izbutea să se calmeze și totuși trebuia să adoarmă cât mai iute, deoarece a doua zi se scula la ora șase ca să-l ajute la lecții pe mezinul José, mereu ultimul din clasă la toate materiile, așa cum Jean-Louis era primul… Inteligent și isteț ca și ceilalți doi, dar născocind tot felul de șiretlicuri pentru a se sustrage de la învățătură, pentru a nu asculta în clasă, José era unul dintre copiii aceia pe lângă care cuvintele zboară, care au geniul nepăsării. Ei nu le oferă persoanelor în vârstă decât un trup inert aplecat peste cărțile de școală rupte, peste caietele pline de pete. Dar mintea lor ageră aleargă mult mai departe, în iarba înaltă din vremea Rusaliilor, pe malul râului, în căutarea racilor. Blanche știa că timp de trei sferturi de oră va lupta zadarnic cu acest băiețaș somnoros, la fel de absent, la fel de fără judecată, și la fel de amorf ca și o crisalidă părăsită.

După ce copiii vor pleca la școală, să-și ia micul dejun? Da, o să și-l ia: n-avea rost să postească. După purtarea de astă-seară față de cumnat, cum să mai îndrăznească să se împărtășească? Trebuia să treacă pe la Societatea Generală. Avea o întâlnire cu arhitectul pentru imobilul din strada Sainte-Catherine. Trebuia să-și facă timp să-și vadă săracii. Să treacă pe la Potin și să trimită niște articole de băcănie la Pocăite[2]. „Îmi place această asociație pentru iertare și milă”. Seara, după cină, îndată ce copiii vor adormi, o să coboare la mama ei. Acolo va fi și sora sa cu bărbatul. Poate și mătușa Adila, sau abatele Mellon, primul vicar… Femei iubite… Ea n-a avut de ales… cu atâția copii pe cap, ar fi fost luată de nevastă pentru averea ei… Nu,

[2] Asociație care ocrotește femeile trăite în desfrâu și care, după ce au renunțat la această viață, se pocăiesc.

nu, ea știa destul de bine că mai plăcea încă… Inutil să se gândească la întâmplările acelea. Oare chiar începuse să se gândească la ele? Mai ales să nu-și facă scrupule. N-avea voie să lipsească copiii de cea mai mică părticica din ea; nu era meritul ei, așa-i era firea… Convingerea că vor plăti cu sângele lor toate păcatele ei… Știa că erau gânduri fără nicio bază reală. Aparținea pe veci copiilor. Ideea aceasta o făcea să sufere. „O femeie sfârșită… sunt o femeie sfârșită…” Își acoperi ochii cu palmele, apoi și le trecu peste obraji. „Să nu uit să mă duc la dentist…”

Se auzi un glas de copil: tot Yves! Porni tiptil spre camera lui. Avea un somn agitat, se dezvelise. Un picior scheletic și măsliniu atârna afară din așternut. Ea îl acoperi, îi potrivi cuvertura, în timp ce el se întorcea cu fața la perete, mormăind niște plângeri nedeslușite. Îi pipăi fruntea și gâtul să vadă dacă n-avea temperatură.

III

La fiecare cincisprezece zile, duminica, unchiul Xavier reapărea fără ca cumnata să fi progresat cu ceva în descoperirea secretului. Revenea să vadă copiii cu regularitatea învoirii din prima joi a lunii, a împărtășaniei săptămânale, a compunerilor și a citirii notelor ce aveau loc vinerea; era ca o constelație a acestui cer al copilăriei, a acestui mecanism atât de bine reglat, încât nimic neobișnuit nu părea să-și găsească aici locul. Blanche ar fi crezut că visase, dacă tăcerile unchiului, aerul său preocupat, plimbările sale încoace și încolo, privirea sa pierdută, fața sa rotundă și concentrată asupra unei idei fixe, nu i-ar fi reamintit epoca în care ea însăși trecuse printr-o criză de frământări sufletești. Da, credincioasa regăsea în ateul din fața ei semnele răului de care părintele de Nole o vindecase. Ea știa ce înseamnă lucrul acesta și voia să-l liniștească. Dar el nu-i oferea niciun prilej. Izbutise doar să-i acorde favoarea, pe care de altfel ea o simțea total gratuită, de a nu se mai irita, de a evita pe cât era cu putință certurile. Oare Xavier își dădea seama de eforturile Blanchei? Ea, altădată atât de geloasă pe autoritatea lui, îi cerea acum sfatul în toate problemele legate de copii. Consimțea să-i cumpere un cal de călărie lui Jean-Louis, considerat drept cel mai bun călăreț din liceu? Trebuia oare să-l oblige pe Yves să urmeze cursurile de călărie, cu toate că acest lucru îl îngrozea? Ar obține rezultate mai bune, dacă l-ar da pe José la internat?

Nu mai era nevoie să aprindă focul și nici măcar lampa. Întunecos rămânea doar coridorul unde cu câteva minute înainte de cină, Blanche se plimba spunându-și rugăciunea, urmată de Yves, care-i susținea cu două degete poalele rochiei, cufundat într-un vis măreț cunoscut

doar de el. Lăstunii ciripeau. Vocile oamenilor erau acoperite de zgomotul tramvaiului cu cai de pe bulevardul Alsace. Când sunau sirenele, portul părea și mai apropiat. Blanche zicea că din pricina căldurii copiii se tâmpeau. Inventau tot felul de jocuri prostești, ca de exemplu să rămână în sufragerie după desert, să-și pună pe cap șervetele de masă, să se retragă apoi într-un loc întunecos și să-și frece nasurile unul de altul, zicând că se joacă de-a „comunitatea”.

În luna iunie, într-o sâmbătă, Blanche, care uitase de secretul unchiului Xavier, îl află dintr-o dată, exact de unde nu s-ar fi așteptat niciodată. Copiii se culcaseră, ea coborâse ca de obicei la mama ei. După ce a trecut prin sufragerie, unde masa nu era încă ridicată și unde mirosea a fragi, a împins ușa de la salonaș. Doamna Arnaud-Miqueu ocupa în întregime un fotoliu de piele. Și-a tras fiica lângă ea și a sărutat-o în felul ei, aproape cu lăcomie. Pe balcon, alături de silueta corpolentă a mătușii Adila, cumnata doamnei Arnaud-Miqueu, stăteau cumnatul și sora ei Caussade. Râdeau și vorbeau zgomotos, riscând să fie auziți de toți vecinii, dacă și aceștia, la rândul lor, n-ar fi țipat cât îi ținea gura: În stradă un grup de băieți cântau refrenul:

„Și copilul îi spunea soldatului:
– Santinelă să nu tragi! (bis)
Pasărea vine din Franța.”

Mătușa Adila o văzu:

— Iat-o pe Blanche! Bine-ai venit, scumpo.

Caussade strigă, ca să acopere zgomotul tramvaiului:

— Te așteptam… o să-ți spun una bună… Ține-te tare! Ghicești?

— Spune-i, Alfred – interveni nevastă-sa – uite că se dă bătută.

— Ascultă, scumpa mea, ieri am avut un proces la Angoulême și ce crezi c-am aflat? Domnul Xavier

Frontenac, în văzul și în auzul întregului oraș, întreține o femeie. Ei? Ce zici de asta?

Nevastă-sa îl întrerupse: nu vedea că o sperie pe Blanche, că-i bagă în cap prostii?…

— A, nu, asta nu, fii liniștită: nu-și ruinează el nepoții; se pare că biata micuță nu mănâncă în fiecare zi carne…

Blanche i-o tăie scurt: în privința asta era prea liniștită. De altfel viața particulară a lui Xavier Frontenac nu interesa pe nimeni aici.

— Ți-am spus eu, iată că s-a și speriat.

— Ea îl chinuiește cât poate, și altora nu le permite nici măcar să-l atingă.

Blanche zise că nu se speriase. Întrucât, spre nefericirea lui, Xavier era ateu, ca om nu vedea ce l-ar putea reține. Începură să vorbească în șoaptă. Ca să-și liniștească cumnata, Alfred Caussade povesti că Xavier Frontenac era renumit la Angoulême, că zgârcenia față de prietena sa îl făcuse ridicol. Blanche putea dormi liniștită. El o obligase pe biata ființă să-și continue meseria de lenjereasă. Îi mobilase odaia într-un mod meschin, îi plătea chiria, și cu asta basta! Toată lumea se distra pe seama lui… Alfred se opri, descumpănit. Blanche, căreia nu-i plăceau loviturile de teatru, își strânsese lucrul și se ridicase în picioare. O sărută pe doamna Arnaud-Miqueu, și-și luă rămas-bun de la ai săi, descumpănită, fără o vorbă. Mentalitatea familiei Frontenac pusese stăpânire pe întreaga-i ființă. Era copleșită de emoție, ca o Pythia, și când ajunse la etajul său, mâna îi tremura atât de tare încât abia putu vârî cheia în broască.

Cum se întorcea cu două ore mai devreme ca de obicei, și cum nu era încă întuneric, îi găsi pe cei trei băieți în camera sa, în cămășile de noapte, cocoțați pe pervazul ferestrei. Se distrau scuipând pe zidul de piatră de care frecau un sâmbure de caisă: așteptau să se roadă pe ambele părți, ca să-l poată străpunge. După aceea îi scoteau miezul cu un ac. Cei mai răbdători realizau un fluier cu care, de altfel, nu ajungeau să fluiere și pe care,

până la urmă, îl înghițeau. Băieții rămaseră uimiți văzându-se doar ușor mustruluiți și o zbughiră ca iepurii. Blanche Frontenac se gândea la Xavier: fără să vrea el îi apărea mai uman, mai apropiat. Mâine seară o să-l vadă: era duminica lui de vizită. În clipa aceasta și-l imagina singur în casa mare și pustie de la Preignac…

În aceeași seară, Xavier Frontenac se așezase mai întâi pe treptele de sub marchiză; întrucât transpirase cam mult pe dealul cu vii îi era frică să nu răcească. S-a învârtit câteva clipe prin vestibul, apoi s-a hotărât să intre în cameră. Se temea de aceste seri de iunie, „serile lui Michel”, mai mult decât de nopțile ploioase de iarnă, când focul îi ținea tovărășie, îndemnându-l la lectură. Pe vremuri, Xavier îl ironiza pe Michel pentru mania lui de a recita într-una versuri de Victor Hugo. Lui Xavier nu-i plăceau versurile. Acum însă îi veniseră în minte câteva care păstraseră modulația glasului iubit. Trebuia să și le reamintească, neapărat, ca să regăsească intonația surdă și monotonă a fratelui său.

Așa deci, în seara aceasta, stând lângă fereastra deschisă spre râul nevăzut, Xavier recita pe tonuri diferite ca și când ar fi căutat o notă, un acord: *„Natură cu fruntea senină, cum poți uita!”* Dinspre pajiști veneau tot felul de zgomote, orăcăiturile broaștelor, lătrături de câini, râsete. Și avocatul din Angoulême, sprijinit de fereastră, repeta de parcă cineva i-ar fi suflat fiecare cuvânt:

O căruța îndepărtată abia se strecoară prin umbră, ascultă…
Totul doarme, totul se odihnește, iar vântul serii scutură praful zilei
De pe frunzele pomului din margine de drum…"

Se întoarse cu spatele la geam, aprinse o țigară de foi ieftină, și, ca de obicei, își târși prin cameră picioarele, cu manșeta pantalonului prinsă între gleznă și papuc. „Îl trădez pe Michel prin copiii lui”, își zise el, repetându-și într-una aceleași vechi reproșuri.

În anul când își luase doctoratul în drept, la Bordeaux, cunoscuse această fată, încă de pe atunci trecută, abia cu câțiva ani mai tânără ca el, și de care se simțise atras fără să se fi întrebat de ce. Ar fi trebuit să sondeze în misterul timidităților lui, al fobiilor, al slăbiciunilor, al obsesiilor lui de om care-și face griji din orice. Ea era o femeie cumsecade, care-l învăluia cu o dragoste maternă, care lua totul în serios: aceasta era, poate, taina puterii ei.

Nici când trăia Michel, Xavier nu privea cu ușurință această situație anormală. În familia Frontenac respectarea unei ținute morale severe era o tradiție, nu de natură religioasă, ci republicană și țărănească. Atât bunicul, cât și tatăl lui Xavier nu admiteau nici cel mai mic cuvânt necuviincios; iar falsul menaj al unchiului Péloueyre, acest holtei bătrân, fratele doamnei Frontenac, de la care familia moștenise Bourideys, moșia din landă, fusese scandalul familiei. Se povestea că o primea pe ascuns pe ființa aceea în casa de la Bourideys, unde muriseră părinții lui, și că ea avea neobrăzarea să se arate la orele unsprezece dimineață, în pragul ușii, îmbrăcată într-un capod roz, cu picioarele goale în papuci și cu coada lăsată pe spate. Unchiul Péloueyre murise la Bordeaux, în casa femeii aceleia, tocmai când venise acolo să-și facă testamentul pe numele ei. Pe Xavier îl apuca groaza la gândul că mergea pe urmele unchiului și că, fără să fi vrut, prelua această tradiție de burlac bătrân și dezmățat. Ah! numai de n-ar afla familia, de n-ar descoperi această rușine! Îi era atât de teamă de acest lucru încât s-a gândit să-și deschidă un birou de avocatură în împrejurimile orașului Bordeaux; crezuse că viața liniștită din Angoulême i-ar garanta secretul vieții sale particulare.

La moartea lui Michel, familia nu l-a lăsat să-și mocnească durerea. Atât părinții lui, care trăiau încă, cât și Blanche l-au trezit din starea de năuceală, comunicându-i hotărârea familiei: „se înțelegea de la sine” că trebuia să-și lase clienteala și să părăsească Angoulême pentru a veni la Bordeaux să preia, în conducerea fabricii de scânduri pentru doage, locul rămas gol după moartea lui Michel.

Zadarnic protesta Xavier, zicând că nu se pricepe deloc la afaceri; i se argumenta că o să fie sprijinit de Arthur Dussol, asociatul familiei. El însă se apăra cu furie: să renunțe la Joséfa? Era peste puterile sale. S-o instaleze la Bordeaux? În opt zile, falsul menaj ar fi fost descoperit. Blanche, copiii l-ar fi întâlnit la braț cu femeia aceea... Numai când se gândea la asta și îl și apuca durerea de cap. Mai mult ca oricând, acum, când devenise tutorele nepoților săi, trebuie să ascundă, să acopere această rușine. La urma urmei, interesele copiilor nu păreau amenințate cu nimic de administrarea lui Dussol întrucât familia Frontenac deținea majoritatea acțiunilor. Pe Xavier nu-l preocupa decât un singur lucru; să nu se afle nimic din viața lui particulară. S-a încăpățânat, rezistând pentru prima oară în fața voinței tatălui său, deja lovit de moarte.

După ce lucrurile s-au aranjat, în sfârșit, Xavier nu și-a mai regăsit pacea. Nu-și putea trăi în voie durerea, îl rodea remușcarea: aceeași remușcare care, în seara aceasta, îl făcea să se învârtească prin camera din copilărie, în spațiul gol dintre patul său și patul în care vedea mereu umbra lui Michel. Averea trebuia să revină copiilor lui Michel, a sustrage un gologan din ea însemna să furi familia Frontenac. Or, el îi promisese Joséfei ca timp de zece ani, la fiecare întâi ianuarie să depună în numele ei o sumă de zece mii de franci; după aceea se înțelegea de la sine că ea nu trebuia să mai aibă nicio pretenție de la Xavier, afară de atâta timp cât trăia el, chiria casei și o sumă de trei sute de franci pe lună. Făcând economii crâncene (zgârcenia lui era hazul locuitorilor din Angoulême), Xavier economisea douăzeci și cinci de mii de franci anual; dar din această sumă numai cincisprezece mii ajungeau la nepoți. Însemna că îi jefuia de zece mii de franci, își repeta el, neținând seamă de tot ce mai cheltuia pentru Joséfa. Bineînțeles că le cedase partea lui din toate proprietățile și că fiecare putea dispune de venit după cum îl tăia capul. Dar el cunoștea, o lege secretă, o lege obscură, o lege Frontenac, singura cu putere asupra lui. Holtei bătrân, deținătorul averii părintești, el o gira în

contul acestor făpturi delicate și sacre, create de Michel, care își împărțiseră trăsăturile lui Michel – Jean-Louis îi moștenise ochii negri, Danièle avea aceeași aluniță lângă urechea stângă, Yves aceeași pleoapă căzută.

Uneori își adormea remușcarea, și săptămâni la rând nu se mai gândea la asta. Altceva însă îl chinuia la tot pasul: grija de a se ascunde. Ar fi dorit să moară înainte ca familia să-i fi descoperit concubinajul. Nu bănuia că în aceeași seară, întinsă chiar în patul cu coloane în care fratele lui își dăduse sufletul, Blanche stătea cu ochii deschiși, în bezna sufocantă a nopților bordeleze, și se gândea la el, atribuindu-și față de el cea mai ciudată îndatorire: își va împinge cumnatul spre căsătorie, chiar dacă prin asta averea copiilor ar fi să scadă. Să nu întreprindă nimic care să-l îndepărteze pe Xavier de la legitimarea situației sale, nu era de ajuns; va trebui să-l îndemne la acest lucru prin toate mijloacele. Da, era ceva eroic! Dar tocmai de aceea… Începând de mâine se va strădui să îndrepte conversația înspre acest subiect arzător, va începe o ofensivă.

El nu se lăsă prins. În timpul cinei, Blanche, profitând de o vorbă a lui Jean-Louis zise că unchiul Xavier mai avea încă timp să-și creeze un cămin, să aibă copii: Sper că n-a renunțat… El nu văzu în asta decât o glumă, intră în joc, și cu verva lui din zilele bune își descrise logodnica imaginară, spre marea bucurie a nepoților.

După culcarea copiilor, în timp ce cumnata și cumnatul stăteau cu coatele sprijinite de pervazul ferestrei, ea făcu un mare efort:

— Să știi, Xavier că nu glumeam și aș vrea să crezi că aș fi fericită, fără nicio rezervă, în ziua în care aș afla că te-ai hotărât să te căsătorești, oricât de târziu ar fi…

El îi răspunse pe un ton sec, tăind brusc firul discuției, că n-o să se însoare niciodată. De altfel reflecția cumnatei nu trezise în el nicio bănuială, căci ideea unei căsătorii cu Joséfa nici măcar nu-i trecuse prin cap. Să dea numele Frontenac unei femei oarecare, care făcuse trotuarul, să o

introducă în casa părintească, și mai ales s-o prezinte nevestei lui Michel, copiilor lui Michel – astfel de sacrilegii erau de neconceput. Așadar el nu crezu nicio clipă că Blanche i-ar fi dibuit taina. Plecă de la geam, ușor enervat, dar deloc neliniștit și ceru permisiunea să se retragă în camera sa.

IV

Viața liniștită a copilăriei își depăna firul, părând să nu lase niciun loc accidentului, întâmplării. Fiecare oră era încărcată de activitate, aducând cu sine gustarea de dimineață, școala, întoarcerea acasă în omnibus, urcatul scării din patru în patru trepte, mirosul mesei de seară, mama, *Insula misterioasă,* somnul. Chiar și bolile (laringita lui Yves, ușoara febră tifoidă a lui José, scarlatina Danièlei) își aveau locul lor, se acordau cu restul, aduceau mai multe bucurii decât necazuri, se țineau minte, serveau ca puncte de reper amintirilor: „În anul când ai avut febra tifoidă…” Vacanțele succesive aduceau cu ele aleile răcoroase ale pinilor de la Bourideys, casa purificată a unchiului Péloueyre. Erau oare aceeași greieri de anul trecut? De la viile din Respide soseau coșuri cu renglote și piersici. Totul părea neschimbat, afară de pantalonii lui Jean-Louis și ai lui José care trebuiau lungiți. Blanche Frontenac, altădată atât de slabă, se îngrășa, era mereu preocupată de sănătatea ei; credea că are un cancer și, roasă de spaimă, se gândea la soarta copiilor după moartea sa. Acum ea îl strângea pe Yves în brațe și el era cel care se opunea câteodată. Trebuia să bea o mulțime de doctorii, înainte și după masă, fără să întrerupă o clipă educarea Danièlei și a Mariei. Fetițele aveau de pe acum pulpe groase și șolduri joase și proeminente ce nu se vor mai schimba. Doi ponei echipați, uitând de foame când se jucau cu copiii spălătoreselor sau ai femeilor de serviciu.

În anul acela, sărbătorile Paștelui căzură atât de devreme, încât o dată cu sfârșitul lunii martie, copiii Frontenac sosiră la Bourideys.

Primăvara plutea în văzduh, dar nu se vedea. Sub

frunzișul verii trecute, stejarii păreau că agonizează. Cucul cânta departe, dincolo de pajiști. Cu „pușca calibru 24” pe umăr, Jean-Louis se credea la vânătoare de veverițe, în realitate el căuta primăvara. Primăvara dădea târcoale în lumina slabă de iarnă, ca o ființă pe care-o bănuiești în apropiere, dar pe care n-o vezi. Băiatul avea impresia că-i adulmecă suflarea și, dintr-o dată, nimic: se făcea frig. Lumina de la ora patru după-amiaza mângâia pentru scurt timp trunchiurile copacilor, scoarța pinilor strălucea ca niște solzi, iar rănile lor cleioase ademeneau soarele în declin. Apoi, deodată, totul pălea; vântul de vest aducea nori grei care atingeau culmile, și o dată cu el, din această imensă întunecime se desprindea un vaier prelung.

Când se apropie de pajiștile scăldate de apa Hure, Jean-Louis surprinse în sfârșit primăvara: ghemuită de-a lungul râului, în iarba de pe acum deasă, prelingându-se din mugurii cleioși și ușor desfăcuți ai arinilor. Adolescentul se aplecă peste râu și privi pletele vii și lungi ale mușchilor. Pletele… căci obrazurile trebuiau să se fi scufundat încă de la începutul lumii în nisipul zbârcit de cursul apelor line. Soarele reapăru, Jean-Louis se sprijini de un arin, scoase din buzunar *Discursul asupra metodei* tipărit într-o ediție școlară, și timp de zece minute uită de primăvară.

Privirea îi fu atrasă de o bariera dărâmată: un obstacol ridicat de el în august, anul trecut, pentru dresajul iepei Furtuna. Trebuia să-i fi spus lui Burthe să-l repare. O să călărească mâine dimineață… Se va duce la Léojets, o s-o vadă pe Madeleine Cazavieilh… Vântul sufla spre răsărit aducând cu el miros de sat: terebentină, pâine caldă, fum de focuri la care se pregăteau mese sărăcăcioase. Mirosul satului prevestea vreme frumoasă și sufletul băiatului se umplu de bucurie. Mergea prin iarba umedă. Pe colina din partea de miază-noapte a pășunii străluceau flori galbene de ciuboțica cucului. Băiatul urcă coasta, merse de-a lungul unei lande[3] de curând tăiată, și coborî spre pădurea de stejari pe care o străbate râul Hure înainte de a ajunge

[3] Teren caracteristic coastelor dinspre Ocean ale Franţei şi de pe coasta Bretaniei, plin mai ales cu mici arbuşti și ierburi specifice.

la moară; dintr-o dată se opri, forțându-se să nu izbucnească în râs: pe un buștean de pin stătea un ciudat călugăraș cu glugă pe cap psalmodiind cu voce joasă, în mâna dreaptă cu un caiet de școală. Era Yves care își trăsese gluga peste urechi, și stătea cu bustul țeapăn, misterios, convins că e singur și parcă servit de îngeri. Lui Jean-Louis îi pieri pofta de râs, pentru că întotdeauna este înfricoșător să dai peste cineva care se crede nevăzut de nimeni. Îl cuprinse teama, de parcă ar fi descoperit o taină nepermisă. Primul lui gând fu deci acela de a se îndepărta și de a-și lăsa fratele mai mic să-și continue psalmodierea. Dar plăcerea tachinăriei, atât de puternică la vârsta sa, puse stăpânire pe el, îndemnându-l să se strecoare pe lângă nevinovatul care, din pricina glugii lăsată peste urechi nu auzea nimic. Se ascunse în dosul unui stejar, la o aruncătură de piatră de bușteanul unde trona Yves, dar nu putu să-i înțeleagă vorbele din pricina vântului de răsărit care le purta cu el, Dintr-un salt se aruncă asupra victimei, și înainte ca băiatul să scoată un țipăt, el îi și smulse caietul din mâini, și o luă la sănătoasa spre parc.

Niciodată nu ne dăm seama de efectul pe care-l au faptele noastre asupra celorlalți. Dacă ar fi văzut expresia frățiorului, rămas împietrit în mijlocul landei, Jean-Louis s-ar fi înspăimântat. Disperat, Yves se aruncă brusc la pământ și-și înfundă fața în nisip, pentru a-și înăbuși plânsul. Tot ce scrisese el pe ascuns, tot ce-i aparținea numai lui, tot ce rămânea o taină între el și Dumnezeu, să ajungă distracția lor, bătaia lor de joc… O luă la goană spre moară. Se gândea oare la ecluza unde se înecase o dată un copil? Se gândea, mai degrabă, să alerge în neștire, așa cum făcuse și altă dată, și să nu se mai întoarcă acasă niciodată. Obosi însă repede. Începu să meargă încet din pricina nisipului intrat în ghete și pentru că un copil credincios este întotdeauna ocrotit de îngeri: „… pentru că Cel de Sus a ordonat îngerilor tăi păzitori să-ți călăuzească pașii oriunde te-ai duce, ei te vor lua în brațe de teamă ca piciorul tău să nu se lovească de vreo piatră…” Dintr-o dată îi veni o idee liniștitoare! nimeni pe

lume, nici chiar Jean-Louis, nu-i va putea descifra scrisul secret, mai încâlcit decât cel din caietele de școală. Și chiar dacă or să izbutească să citească ceva, n-or să priceapă nimic. Era o prostie să se enerveze: ce puteau ei înțelege din acest limbaj a cărui cheie n-o avea nici el întotdeauna?

Cărarea de nisip îl duse până la puntea din fața morii. Din pajiști se ridica un fel de ceață care le ascundea. Inima bătrânei mori mai bătea în liniștea crepusculului. Pe geamul grajdului se ivi capul zburlit al unui cal. Casele sărăcăcioase și joase din coșurile cărora ieșea fum, râul, pajiștile păreau un luminiș de verdeață, de apă și, de viață ascunsă privirilor, împrejmuit din toate părțile de cei mai bătrâni pini ai comunei. Imaginația lui Yves lucra: la ora aceasta, taina morii nu trebuia profanată. Făcu deci cale întoarsă. Primul clinchet de clopoțel anunța masa de seară. Strigătul strident al unui păstor străbătu pădurea. Yves simți în nări un miros de lână nespălată, un val puternic de usuc; auzea behăitul mieilor, dar nu-i vedea. Păstorul nu-i răspunse când îi dădu binețe și inima copilului se întristă.

La întorsura aleii stejarului bătrân, Jean-Louis îl pândea cu caietul în mâna. Yves se opri nehotărât. Să se arate supărat? Dinspre Hourtinat cucul cânta pentru ultima oară. Stăteau neclintiți, la o depărtare de câțiva pași unul de celălalt. Jean-Louis înaintă primul și întrebă:

— Te-ai supărat, da?

Yves nu rezista niciodată în fața unei vorbe blânde sau chiar a unei intonații ceva mai calde decât în mod obișnuit. Jean-Louis era totdeauna aspru cu el; îl dojenea prea des spunându-i că „trebuia să fie scuturat” și mai ales, fapt ce îl exaspera pe Yves: „când o să fii la armată…” Dar astă-seară el îl întreba pentru a doua oară:

— Spune, te-ai supărat?

Copilul nu putu să răspundă, și-și trecu brațul în jurul gâtului fratelui mai mare, care se desprinse, dar fără bruschețe.

— Să știi, zise el, că e foarte frumos.

Yves ridică ochii și întrebă ce era foarte frumos.

— Ce-ai scris… e chiar mai mult decât frumos, zise el cu ardoare.

Merseră umăr lângă umăr pe aleea încă luminoasă, străjuită de pinii negri.

— Jean-Louis, glumești, îți bați joc de mine?

Nu auziră a doua chemare a clopoțelului. Doamna Frontenac coborî treptele peronului și strigă:

— Haideți, copii!

— Ascultă, Yves: astă-seară o să ne plimbăm amândoi prin parc și am să-ți spun părerea mea. Poftim, ia-ți caietul.

La masă, José, pe care maică-sa îl mustra că stătea urât pe scaun înfulecând ca un lup, cu mâinile murdare, povestea despre excursia făcută în landă împreună cu Burthe:, omul de afaceri îl învăța pe băiat cum să deosebească hotarele moșiilor. Singura ambiție a lui José era să devină „țăranul familiei”; dar el era disperat că nu reușea niciodată să descopere pietrele de hotar. Burthe număra pinii așezați la rând, dădea la o parte arbuștii țepoși, săpa pământul, și dintr-o dată piatra îngropată ieșea la iveală, pusă acolo în urmă cu secole de strămoșii păstori. Păstrătoare ale dreptului de proprietate, aceste pietre ascunse, dar mereu prezente, îi inspirau, cu siguranță, lui José un sentiment religios, izvorât din străfundurile neamului său. Yves uita să mănânce, se uita pe furiș la Jean-Louis, gândindu-se și el la misterioasele pietre de hotar: ele căpătau viață, pătrundeau în lumea tainică pe care poezia sa o scotea din adâncuri.

Încercară să iasă din casă pe ascuns, dar mama îi surprinse.

— Se simte umiditatea râului… Cel puțin v-ați luat pelerinele? Și mai ales, aveți grijă să nu zăboviți.

Luna nu apăruse încă. Dinspre râul rece și dinspre landă se simțea răsuflarea iernii. La început, băieții orbecăiră până dădură de alee, pe urmă ochii se obișnuiră cu întunericul. Pinii drepți și semeți apropiau stelele: ele se răsfățau, pluteau în aceste bălțoace de cer, îngrădite de

crestele întunecoase. Yves mergea eliberat de nici el nu știa ce, ca și când fratele mai mare i-ar fi luat o piatră de pe inimă. Acest frate de șaptesprezece ani îi vorbea în fraze scurte, stângace. Se temea, spunea el, să nu-l facă pe Yves prea conștient de talentul său, îi era frică să nu tulbure izvorul… Dar Yves îl liniștea; lucrul acesta nu depindea de el, era ca o lavă pe care la început n-o putea stăpâni. Apoi lucra mult asupra materiei răcite, dădea la o parte, fără ezitare, adjectivele, zgura măruntă prinsă de ea. Pe Jean-Louis îl cuceri siguranța copilului. Câți ani avea Yves? Mergea spre cincisprezece… Oare geniul va supraviețui copilăriei?…

— Spune-mi, Jean-Louis, ție ce ți-a plăcut mai mult?

Întrebare de autor: scriitorul ieșea la iveală,

— Cum, să-ți spun? Îmi place când scrii că pinii te scutesc de suferință, când ei sângerează în locul tău, și când îți imaginezi că, noaptea, ei nu mai au nicio putere și încep să plângă; dar că vaietul nu vine de la ei, ci este chiar răsuflarea mării, strangulată de coama lor deasă. Oh! și mai ales pasajul…

— Privește, spuse Yves, a răsărit luna…

Ei nu știau că într-o seară de martie, prin ’67 sau ’68, Michel și Xavier Frontenac se plimbaseră tot pe aceeași alee. Xavier exclamase la fel: „a răsărit luna”… iar Michel recitase versul:

„Iat-o urcând, aruncă o lungă rază somnoroasă…”

Râul Hure curgea și atunci la fel de liniștit. După mai mult de treizeci de ani apa era alta, dar murmurul același; iar pe sub pini se înnoda o altă afecțiune, – aceiași afecțiune.

— Să le arătăm oare cuiva? întrebă Jean-Louis. M-am gândit la abatele Paquignon (profesorul de retorică pe care-l stima și venera). Dar mă tem că n-o să le înțeleagă nici el: o să spună că nu-s versuri și, la drept vorbind, nici nu sunt… Nu seamănă cu nimic din ce am citit până acum. Or să te zăpăcească, ai să încerci să te corijezi… În sfârșit,

o să mă mai gândesc.

Yves se lăsă pradă unui sentiment de încredere totală. Părerea lui Jean-Louis îi era deajuns; o să se încredințeze fratelui său mai mare. Și, dintr-o dată îi fu rușine fiindcă nu vorbiseră decât despre poemele lui:

— Și tu, Jean-Louis? Sper că n-o să te faci negustor de lemne? N-o să te lași convins, nu?

— M-am hotărât: Școala Normală… licența în filozofie… da, sigur, în filosofie… Nu cumva e mama pe alee?

Îi fusese teamă să nu răcească Yves, și îi aducea o pelerină. Se apropia de ei.

— Mă mișc greu… zise ea și se prinse de brațul celor doi băieți. Ești sigur că n-ai tușit? Jean-Louis, spune, nu l-ai auzit cumva tușind?

Zgomotul pașilor lor pe peron trezi din somn fetele care dormeau în camera dinspre terasă. Lampa din camera de biliard îi orbi și clipiră din ochi.

În timp ce se dezbrăca, Yves privea luna plutind peste pinii imobili și meditativi. Privighetoarea pe care, la aceeași vârstă, tatăl său o asculta aplecat spre grădina din Preignac, nu cânta. Dar cucuveaua de pe această creangă uscată avea poate un glas mai cristalin.

V

A doua zi dimineața, Yves nu păru de loc surprins văzându-și fratele mai mare, purtându-se cu el ca de obicei, puțin arțăgos, ca și cum între ei n-ar fi fost nicio taină. Ceea ce i se părea ciudat, era scena din ajun; dar e deajuns ca doi frați să fie uniți prin rădăcini, ca două vlăstare ale aceleiași tulpine ca să nu mai fie nevoie de nicio explicație: o astfel de iubire nu are nevoie de cuvinte.

În ultima zi de vacanță, Jean-Louis îl obligă pe Yves să încalece pe Furtuna, și, ca întotdeauna, cum își simți coastele atinse de două picioare nesigure, iapa o luă la galop. Fără să se rușineze, Yves se crampona de capătul șeii. Jean-Louis tăie drumul printre pini și se propti în mijlocul aleii, cu brațele larg desfăcute. Iapa se opri brusc, și Yves, după ce descrise prin aer un arc, se trezi așezat pe nisip, în timp ce frate-său decreta: „Toată viața ta n-ai să fii decât un nătăfleață”.

Nu această prezicere îl contrarie pe băiat. Ci altceva îl decepționase, un lucru pe care nici măcar nu și-l mărturisea: Jean-Louis continua să se ducă la Léojats, la verii Cazavieilh. În familie, în sat, toată lumea știa că pentru Jean-Louis toate cărările de nisip duceau la Léojats. Discuțiile în legătură cu împărțirea pământurilor răciseră odinioară relațiile dintre familiile Cazavieilh și Frontenac. După moartea doamnei Cazavieilh ei se împăcaseră, dar vorba Blanchei: „legăturile dintre ei n-au fost niciodată cu adevărat calde”. Totuși în prima joi a lunii ea a scos-o în oraș pe Madeleine Cazavieilh, elevă în clasele superioare ale institutului Sacré-Coeur, în timp ce Danièle și Marie erau încă în cursul inferior.

Când Burthe zicea: „domnul Jean-Louis face vizite…”, doamna Frontenac era cuprinsă de neliniște dar și de

mândrie. Două sentimente contrare o frământau: pe de o parte se temea văzându-și băiatul îndrăgostit așa de tânăr, iar pe de altă parte se bucura la gândul că, măritându-se, Madeleine moștenea o parte din averea mamei sale; dar, în primul rând Blanche spera că, datorită purității și profunzimii sale sufletești, acest băiat viguros va ști să evite răul.

Yves însă a fost decepționat când, a doua zi după seara neuitată, câteva cuvinte ale fratelui său au lăsat să se înțeleagă că se întorcea de la Léojats – ca și cum descoperirea făcută în caietul lui Yves ar fi trebuit să-l îndepărteze de la această plăcere, ca și cum din clipa aceea totul ar fi trebuit să i se pară searbăd…

În legătură cu dragostea fratelui său, Yves avea reprezentări clare și precise: își imagina priviri languroase, sărutări pe furiș, strângeri nesfârșite de mână, o întreagă poveste romanțioasă pe care o disprețuia. De vreme ce Jean-Louis îi descoperise taina, de vreme ce pătrunsese în lumea lui miraculoasă, ce mai căuta în altă parte?

Fără îndoială că fetele începuseră să-l preocupe pe micuțul Yves. La slujba de duminică de la Bourideys el admira cântărețele cu gâtul înfășurat cu o panglică neagră care le sublinia albeața pielii, adunate în jurul armoniului, ca lebedele la marginea unui bazin, și care-și umflau gâtlejurile de parcă s-ar fi îndopat cu grăunțe de mei și de porumb. Inima îi bătea însă și mai tare când o vedea pe tânăra Dubuch, fiica unui mare proprietar, trecând călare pe un mânz și săltându-și pletele negre, revărsate peste umerii plăpânzi. Ce grasă părea Madeleine Cazavieilh pe lângă această silfidă! Părul Madelenei era strâns pe ceafă cu o panglică mare, pe care Yves o compara cu un ciocan de poartă. Purta mai totdeauna un bolerou foarte scurt, până la subțiori, care-i evidenția talia plină, și o fustă strânsă pe coapsele groase și evazată spre poale. Când Madeleine Cazavieilh se așeza picior peste picior, i se observa lipsa totală a gleznelor. Oare ce-l atrăgea pe Jean-Louis la această fată greoaie cu fața placidă pe care nu

tresărea niciun mușchi?

La drept vorbind, dacă ar fi asistat la aceste vizite, atât Yves, cât și maică-sa și Burthe, ar fi rămas uimiți văzând că între cei doi nu se petrecea nimic: ai fi zis că Jean-Louis venea să vadă nu pe Madeleine, ci pe Auguste Cazavieilh. Aveau amândoi o pasiune comună: caii, iar când bătrânul era de față, conversația ținea la nesfârșit. Dar la țară, nu ești niciodată lăsat în pace, oricând se găsește un arendaș sau un furnizor, care doresc să vorbească cu stăpânul; nu poți să obiectezi că nu ești acasă, ca la oraș. Cei doi tineri se temeau de clipa când bătrânul Cazavieilh îi lăsa singuri. Placiditatea Madeleinei ar fi putut înșela pe toată lumea, afară de Jean-Louis: poate că lui îi plăcea cel mai mult la ea această tulburare interioară, neobservată de alții, care punea stăpânire pe fata, în aparență atât de calmă, îndată ce rămânea singură cu el.

În timpul ultimei vizite făcută de Jean-Louis, la sfârșitul acestei vacanțe de Paști, cei doi s-au plimbat pe sub stejarii bătrâni și desfrunziți din fața casei de curând zugrăvită, cu zidurile umflate de ani. Jean-Louis adusese vorba despre ce-o să facă el când o termina liceul. Madeleine îl asculta încordată, ca și cum viitorul lui o interesa în aceeași măsură și pe ea.

— Sigur, voi pregăti o teză… Sper să nu mă vezi profesor de liceu pe viață… Vreau să ajung profesor universitar.

Ea îl întrebă câte luni o să-i ia pregătirea tezei. El îi răspunse înflăcărat că nu era vorba de luni, ci de ani. Pomeni numele câtorva filosofi renumiți: temele lor conțineau încă de pe atunci sâmburele unui sistem filozofic. Iar ea, indiferentă la numele citate de el, n-avea curajul să-i pună singura întrebare care o preocupa: oare va trebui întâi să-și termine lucrarea și pe urmă să se căsătorească? Oare și-ar mai putea pregăti teza dacă s-ar însura?

— Dacă aș izbuti să capăt o catedră la universitatea din Bordeaux… dar e foarte greu…

Cum ea îl întrerupse, cam prostește, zicând că taică-său

o să se străduiască să-i obțină postul, el i-o tăie scurt spunându-i că „nu voia să obțină nimic de la acest guvern alcătuit din francmasoni și evrei”. Ea își mușcă buzele: fiică de consilier general, republican moderat, preocupat de un singur lucru: „să se pună bine cu toți”, era obișnuită, încă din copilărie, să-și vadă tatăl intervenind pentru toată lumea. Toate decorațiile oamenilor din comună, toate posturile de cantonier sau de poștaș nu fuseseră obținute decât cu sprijinul său. Madeleinei îi era ciudă că rănise delicatețea lui Jean-Louis; o să aibă ea grijă, când o fi cazul, să intervină fără știrea lui.

În afara acestui schimb de cuvinte, din care unele lăsau de înțeles că, poate, viețile lor se vor uni într-o zi, cei doi copii nu schițară un gest, nu pronunțară o vorbă de tandrețe. Și totuși, mulți ani mai târziu, când se gândea la diminețile petrecute la Léojats, Jean-Louis își amintea de o fericire nepământeană. Revedea tremurul soarelui reflectat în râul cu raci de sub stejari. El mergea în urma Madeleinei, despicând cu picioarele iarba deasă, presărată de gălbenelele și de romaniță din vacanța Rusaliilor; mergeau pe câmpie ca pe mare. Insecte cu antene lungi fremătau în după-amiaza acelei zile frumoase… Îmbrățișările nu le-ar fi sporit fericirea… Dimpotrivă, ar fi distrus-o, poate, ar fi deformat imaginea dragostei lor. Cei doi copii se fereau să exprime în vorbe sau în gesturi starea aceea de vrajă imensă și necunoscută care punea stăpânire pe ei, tăindu-le ușor respirația în timp ce se plimbau pe sub stejarii de la Léojats.

Cât de ciudată era gelozia lui Yves! Nu atașamentul lui Jean-Louis pentru Madeleine îl deranja; ceea ce-l făcea să sufere era gândul că o altă ființă îi smulgea fratele mai mare din viața lui obișnuită, că nu mai era el singurul cu puterea de a-l vrăji. Pe de altă parte aceste izbucniri orgolioase nu-l împiedicau de fel să aibă și modestia specifică vârstei sale: faptul că Jean-Louis era îndrăgostit însemna, pentru Yves, că acesta intrase în rândul adulților. Un băiat de șaptesprezece ani, îndrăgostit de o fată, nu mai avea acces la ceea ce se petrece în țara celor ce n-au

devenit încă bărbați. Yves era convins că poemele sale țineau de misterul lumii celor mici. Departe de a se considera „superior vârstei lui”, încerca să surprindă în opera sa visul treaz al copilăriei, și numai un copil, credea el, putea intra în acest joc misterios.

În ziua plecării la Bordeaux, el și-a dat seama că greșise pierzându-și încrederea în fratele său mai mare. Era într-un moment și într-un loc unde s-ar fi așteptat cel mai puțin la acest lucru: la gara din Lagon familia Frontenac coborâse din trenul de Bazas și încerca zadarnic să găsească loc în expresul de Bordeaux. Blanche alerga de la un vagon la altul, urmată de copiii cu brațele pline cu tot felul de bagaje: coșul cu pisica, coliviile cu păsări, borcanul cu o broscuță verde, diverse cutii cu „amintiri” ca, de pildă: conuri de brad, așchii cu rășină pe ele, bucăți de cremene. Familia era îngrozită la gândul că „vor trebui să se separe”. Atunci șeful gării s-a apropiat de doamna Frontenac, și, ducându-și mâna la chipiu, a anunțat-o că va dispune să se atașeze un vagon de clasa a doua. Membrii familiei se văzură din nou împreună în același compartiment, clătinați, așa cum se întâmplă când te afli la coada trenului, gâfâind, fericiți, și întrebându-se unul pe celălalt despre soarta pisicii, a broscuței, sau a umbrelelor. Când trenul se urni din gara Cadillac, Jean-Louis îl întrebă pe Yves dacă își trecuse „pe curat” poemele. Firește, Yves le recopiase pe un caiet frumos, dar nu-și putuse schimba scrisul.

— Dă-mi-le chiar diseară; mă ocup eu de treaba asta; dacă n-am geniu, am în schimb un scris foarte citeț… De ce, prostule? nu bănuiești ce am de gând? Mai întâi, te rog, nu te aprinde… Deocamdată singura șansă ar fi ca specialiștii să-ți înțeleagă ideile exprimate în poezii: o să expediem manuscrisul la revista *Mercure de France.*

Și fiindcă Yves se făcuse alb la față, nefiind în stare decât să repete: „Ar fi grozav…” Jean-Louis îl rugă încă o dată să nu i se urce la cap.

— Îți dai seama… Cred că ei primesc zilnic teancuri de manuscrise. Poate că le aruncă la coș, chiar fără să le

citească. Mai întâi trebuie să ai norocul să ți le citească, și pe urmă să cadă sub ochii unuia priceput. Dar nu-ți face iluzii: o șansă la mie; e ca și cum am azvârli o sticlă în mare. Promite-mi că după ce le trimitem n-o să te mai gândești deloc la treaba asta.

„Bineînțeles, bineînțeles, poate că nici n-or să le citească…” zicea Yves, dar în ochi îi sclipea speranța. Era neliniștit: de unde să ia un plic mare? De câți franci să cumpere timbre? Jean-Louis ridică din umeri: „o să trimitem plicul recomandat”; de altfel el se însărcina să se ocupe de tot.

În gara Beautiran urcară o mulțime de oameni împovărați cu coșuri. Au trebuit să se strângă. Yves își recunoscu un coleg de clasă, un băiat de la țară, intern și bun la gimnastică, cu care însă nu legase prietenie, își ziseră bună ziua. Fiecare o măsura cu privirea pe mama celuilalt. Yves se uita la femeia voluminoasă și plină de transpirație din fața lui și se întreba cu ce ochi ar fi privit-o dacă ar fi fost fiul ei.

VI

Dacă Jean-Louis ar fi rămas în preajma lui Yves în timpul apăsătoarelor săptămâni dinaintea distribuirii premiilor, l-ar fi ferit de nebunia așteptării răspunsului. Însă, cum au ajuns la Bordeaux, Jean-Louis a luat o hotărâre cu care familia a fost de acord, dar care l-a iritat la culme pe fratele său mai mic. Fiindcă decisese să se prezinte în același timp și la examenul de filosofie și la cel de științe, el a cerut voie să se interneze, ca să nu mai piardă vremea cu dusul și întorsul de la școală. Yves nu-i mai spunea decât Mucius Scaevola. „Am oroare, zicea el, de cei care fac pe grozavii”. Rămas singur, nu se mai gândea decât la manuscris. În fiece seară, la ora sosirii poștei, îi cerea mamei cheia de la cutia de scrisori și cobora scările, sărind câte patru trepte o dată. După fiecare decepție se consola așteptând ziua următoare. Își acorda justificări: manuscrisele nu puteau fi citite imediat, și apoi, redactorul, chiar dacă se entuziasma, trebuia să ceară și avizul domnului Valette, directorul revistei *Mercure de France.*

Florile castanilor se veștejeau. Ultimele flori de liliac erau pline de cărăbuși. De la Respide, familia Frontenac primea zilnic sparanghel „cu care nu știau ce să mai facă”. Speranța lui Yves scădea pe zi ce trecea, ca și nivelul izvoarelor. Devenise morocănos. Le purta pică alor săi pentru că nu-i vedeau nimbul din jurul frunții. Fiecare, fără răutate, îi lua piuitul: „sunt sigur că dacă-ți sufli nasul curge lapte din el”. Yves crezu că pierduse dragostea mamei: vorbele ei îl înstrăinau – îl lovea cu ciocul cum lovește o găină puiul devenit mare, care se ține scai după ea. Dacă i s-ar fi destăinuit, se gândea el, nu l-ar fi înțeles. Dacă i-ar fi citit poemele, l-ar fi crezut prost sau nebun.

Yves nu știa că biata femeie își cunoștea ultimul copil mult mai bine decât credea el. N-ar fi știut să spună prin ce, dar știa că nu seamănă cu ceilalți, așa cum singurul cățeluș cu pata cafenie nu seamănă cu ceilalți fătați în aceeași zi.

Familia nu-l disprețuia; el singur își băgase în cap că e un om pierdut și nenorocit. Îi era lehamite de umerii lui înguști și de brațele-i slabe. Și totuși îl obseda ideea nebunească de a se urca într-o seară pe masa din salon și de a striga în văzul tuturor:

„Sunt rege! Sunt rege!”

„E vârsta, o să treacă…” repeta doamna Anaud-Miqueu, când Blanche i se plângea de firea copilului. Refuza să se pieptene și se spăla cât mai superficial cu putință. Fiindcă Jean-Louis îl părăsise, și fiindcă nimeni n-o să știe vreodată că la Bordeaux se născuse un poet fără asemănare, își va întreține disperarea, sporindu-și urâțenia; își va ascunde geniul în învelișul unui trup descărnat și murdar.

Sosise luna iunie; era în omnibusul care-l ducea dimineața spre școală și, își recitea ultimul poem, când, dintr-o dată, și-a dat seama că vecinul de bancă privea peste umărul lui. Era un băiat din cursul superior, un filosof numit Binaud, rivalul lui Jean-Louis, față de care părea mult mai în vârstă; începuse să se bărbierească, și obrajii lui cu aspect copilăresc erau plini de tăieturi. Yves se prefăcu că nu observă, dar își dădu mâna mai la o parte și nu întoarse pagina decât când fu sigur că vecinul terminase de descifrat ultimul rând. Deodată, indiscretul îl întrebă cu nerușinare: „De cine-i poezia asta?” Yves rămase mut.

— Nu, zău, de cine e?

— Ghicește.

— Rimbaud? Nu, uitasem, tu n-ai de unde să-l știi.

— Cine e Rimbaud?

— Am să-ți spun dacă-mi mărturisești de unde ai copiat poezia.

În sfârșit! Altcineva urma să-l înlocuiască pe Jean-Louis, care-l părăsise. Altcineva va fi martorul gloriei și al

geniului său. Cu obrajii aprinși spuse:

— Eu am scris-o.

Celălalt răspunse: „Glumești!” Era clar că nu-l credea. Când se convinse, îi fu rușine că luase drept un text interesant elucubrațiile unui puști. Dacă erau scrise de el însemna că nu meritau interes. Spuse cu jumătate de gură:

— Ar trebui să-mi arăți și mie ce-ai mai scris…

În timp ce Yves își deschidea servieta, celălalt îl apucă de braț:

— Nu acum, zilele astea am prea mult de lucru; dacă vrei însă, duminică seara, dacă ai drum pe strada Saint-Genès, sună la numărul 182…

Yves nu pricepu că i se cerea doar să lase caietul. Să-și citească poeziile cu voce tare, în fața cuiva… Ce vis! Jean-Louis nu-l rugase niciodată. Deși era timid, față de acest necunoscut o să aibă curajul să le citească; acest băiat mai mare o să-l asculte cu respect și, pe măsură ce va auzi mai multe, poate chiar cu uimire.

Din ziua aceea, când se întâlneau în omnibus, Binaud nu se mai așeza niciodată alături de Yves. Dar băiatul nu era supărat, căci examenele băteau la ușă și candidații, cum aveau o clipă liberă, deschideau cartea.

După ce-a lăsat să treacă două duminici, Yves s-a decis să facă vizita promisă. Iulie se lăsase cu secetă peste tristul Bordeaux. Apa nu mai curgea de-a lungul trotuarelor. Caii birjelor aveau pe cap pălării de paie cu două găuri pentru urechi. Primele tramvaie electrice abia își târau remorcile încărcate cu bărbați îmbrăcați neglijent, cu cămăși fără gulere, sau cu femei care, din pricina corsetelor descheiate, păreau cocoșate. Capetele abrutizate ale cicliștilor se atingeau de ghidon. Yves se întoarse după automobilul doamnei Escarraguel care înainta cu un zgomot de fiare vechi.

Numărul 182 de pe strada Saint-Genès era o casă fără etaj, ca acelea cărora Yves le spunea „magherniță”. Sună la intrare, dar gândul îi zbura aiurea, foarte departe de numitul Binaud. Clinchetul clopoțelului îl dezmetici. Prea târziu să mai fugă. Auzi o ușă trântită și discuții șopotite.

În sfârșit în fața lui apăru o femeie în capod: avea chipul palid și trupul firav, în ochi i se citea neîncrederea. Părul lung și bogat, de care, cu siguranță, era mândră, părea să-i devoreze ființa, numai el era plin de viață, revărsându-se luxuriant peste trupul vlăguit, fără îndoială ros pe dinăuntru de cine știe ce fibrom. Yves o întrebă dacă Jaques Binaud era acasă. Șapca de licean din mână câștigă probabil încrederea femeii deoarece ea îl introduse într-un coridor și deschise o ușă din dreapta.

Era salonul, dar transformat în atelier de croitorie; pe masă zăceau tot felul de tipare de hârtie; în fața ferestrei se afla o mașină de cusut dezvelită; Yves deranjase probabil cusutoreasa. Pe șemineu trona o statuetă de teracotă austriacă multicoloră – Salomeea. Un Pierrot de gips făcea echilibristică pe un corn de lună și trimitea bezele cu mâna. Yves auzi un zgomot de mobilă aranjată în camera alăturată; un glas iritat, cu siguranță al lui Binaud. Fără voia lui, pătrunsese în locuința unuia dintre funcționarii aceia calificați „modești”, în realitate însă grozav de orgolioși, și caro „salvează aparențele” neîngăduind niciunui străin să intre în culisele vieții lor trudnice. Era limpede că Binaud presupusese că Yves o să-și lase manuscrisul și o să plece. Și, într-adevăr, acestea fură și primele lui cuvinte, când în sfârșit își făcu apariția fără haină, cu cămașa descheiată. Avea un gât uriaș, o ceafă plină de coșuri mărunte: Yves îi aducea versurile? Făcuse rău că se deranjase.

— Cu cincisprezece zile înainte de examene… știi, n-am niciun minut liber, îți dai seama…

— Dar mi-ai spus… bănuiam…

— Credeam că-mi lași caietul duminica trecută… În sfârșit, dacă tot ai venit, dă-mi-l.

— Nu, răspunse băiatul, nu! Nu vreau să te plictisesc.

N-avea decât o dorință, să părăsească maghernița asta, mirosul ăsta, pe băiatul ăsta îngrozitor care, cu siguranță, fiindcă era coleg cu Jean-Louis, voia s-o dreagă, încercând să-l rețină pe Yves. Dar Yves ajunsese în stradă, și o luase la goană, cu toată zăpușeala de afară, cuprins de ură și de

disperare. Avea însă doar cincisprezece ani și, când a ajuns în strada Intendenței, a intrat în cofetăria Lamanon, unde s-a consolat cu o înghețată de fragi. La ieșire, tristețea l-a cuprins din nou părând mult prea exagerată față de vizita aceea ratată. Fiecare ființă are felul său de a suferi, care se conturează și se fixează încă din adolescență. Disperarea lui Yves din seara aceea era de o asemenea natură încât el și-o imagina fără ieșire; n-avea de unde ști că se afla pe pragul trăirii unor zile fericite, al unor săptămâni de lumină și bucurie și că viața sa va fi plină de speranță, din păcate însă cu aceeași permanență înșelătoare, ca și cerul de vară al vacanțelor mari.

VII

În acest timp, Xavier Frontenac trăia cele mai liniștite zile ale vieții sale. Mustrările de conștiință i se mai domoliseră; Joséfa încasase în sfârșit cei o sută de mii de franci cuveniți, și nimic nu-l mai împiedica să „pună de-o-parte” și pentru nepoți. În schimb el trăia mereu cu spaima că familia o să descopere existența Joséfei. Neliniștea lui creștea pe măsură ce micuții Frontenac se făceau mari și atingeau vârsta când ar fi putut să se indigneze sau chiar, să fie influențați de acest trist exemplu. Dar tocmai pentru că deveneau bărbați, însemna că în curând se vor putea ocupa singuri de moșie. Xavier hotărâse că la momentul oportun să renunțe la avocatură și să se mute la Paris. Îi argumenta Joséfei că pentru ei viața în capitală era cel mai sigur refugiu. Datorită primelor automobile distanțele începeau să se micșoreze și Angoulême i se părea mult mai aproape de Bordeaux decât altădată. La Paris vor ieși împreună în oraș, se vor duce la teatru fără teama de a fi recunoscuți.

Xavier își și găsise clienți pentru vinderea biroului de avocatură și deși nu trebuia să-l cedeze decât peste doi ani, arvuna pe care tocmai o încasase depășea cu mult suma sperată. Bucuria acestei reușite l-a împins să-și respecte o făgăduială mai veche făcută Joséfei: o călătorie în circuit în Elveția. Când îi dădu vestea, ea se bucură atât de puțin încât el rămase dezamăgit. Adevărul era că bietei femei acest lucru i se părea prea frumos ca să-l creadă. Dacă ar fi fost vorba de un voiaj la Luchon, pentru opt zile, ca în ’96, treacă, meargă… dar să străbați Parisul, să vizitezi Elveția… Ridicase din umeri și își văzuse mai departe de cusut. Totuși, când a văzut că Xavier consulta ghidurile, indicatoarele, trasând itinerarele, fericirea

aceasta de nesperat i s-a părut realizabilă în curând. Nu se mai îndoia de hotărârea lui Xavier. Într-o seară el s-a întors acasă cu biletele în circuit. Până atunci ea nu vorbise cu nimeni despre această călătorie. În cele din urmă s-a decis să-i scrie fiicei sale, care era măritată și locuia la Niort: *„Încă nu știu dacă e vis sau realitate, dar biletele sunt aici, în șifonierul cu oglindă. Sunt trecute pe numele domnului Xavier Frontenac și a doamnei, sunt bilete de familie. Scumpa mea, mai că nu-mi vine să cred, simt că leșin.* Domnul Frontenac și doamna! *L-am întrebat dacă tot așa o să semneze și în registrele hotelurilor; mi-a răspuns că n-are încotro. Asta l-a cam indispus; știi cum e el… Mi-a spus că a mai fost de trei ori în Elveția și că văzuse totul, afară de munți pentru că sunt învăluiți în nori și fiindcă plouă tot timpul. Dar eu n-am îndrăznit să-i spun că asta mi-e egal, întrucât lucrul care mă bucură cel mai mult este că voi merge din hotel în hotel în chip de nevasta lui Xavier, și că dimineața n-o să fie nevoie decât să apăs pe buton ca să ni se servească micul dejun…”*

Domnul Frontenac și doamna… Citindu-le pe bilete, cuvintele acestea nu-l impresionaseră cu nimic pe Xavier, el nu prevăzuse însă că va trebui să le treacă și în registrele hotelurilor. Ar fi fost mai bine dacă Joséfa nu-i mai băga în cap și grija asta, căci iată că îi stricase toată bucuria. Se gândea că va trebui să îndure tot felul de plictiseli: oboseala, cheltuielile și pe Joséfa care va face pe doamna (în afara faptului că ziarele locale vor publica, poate, la rubrica „printre oaspeții noștri” numele *domnului și doamnei Xavier Frontenac).* În sfârșit, biletele erau luate, zarurile erau aruncate.

Dar, în după amiaza zilei de 2 august, cu două zile înaintea plecării, exact în clipa când, la Angoulême, Joséfa făcea ultimele retușuri la rochia de seară menită să minuneze oaspeții hotelurilor elvețiene, pe o stradă din Vichy, doamna Arnaud-Miqueu a fost victima unei crize denumită de ea „stare de amețeală”. A fost ceva atât de brusc și de neașteptat încât, nu se știe cum, ea s-a desprins de brațul fiicei sale Caussade, și a căzut, lovindu-

se cu capul de pavaj. Aproape moartă, au transportat-o la hotel. A doua zi dimineața, la Bourideys, Blanche Frontenac tocmai își termina plimbarea prin parc: era momentul când trebuia să te închizi în casă, căldura te sufoca, iar greierii triumfători își acordau țârâitul, unul câte unul. O văzu pe Danièle alergându-i în întâmpinare și agitând în aer o telegramă: „Mama grav bolnavă…”

Spre sfârșitul după-amiezii un mic telegrafist de la Angoulême sună la ușa lui Xavier Frontenac. Joséfa, care nu venea aproape niciodată acasă la el, în ziua aceea îl ajuta la făcutul bagajelor și, fără să-l mai anunțe, își vârâse în geamantanul lui trei rochii. Când văzu hârtia albastră din mâinile lui, pricepu că s-a zis cu excursia lor.

— La dracu!

Glasul lui Xavier era, fără voia lui, aproape voios: căci printre rândurile Blanchei: *„Sunt chemată la Vichy, mama grav bolnavă. Rog vino cu primul tren la Bourideys să îngrijești copiii…”* el citea că în niciun hotel din Elveția nu se va mai trece în registru: *Domnul Xavier Frontenac și doamna* și că va economisi o mie cinci sute de franci. Înmână telegrama Joséfei care, obișnuită timp de cincisprezece ani să fie jertfită pe altarele divinității Frontenac, știu de la început că totul era pierdut. Ca să-și facă datoria, zise:

— Te-au anunțat prea târziu, biletele sunt luate, suntem pe drum. Telegrafiază de la frontieră că regreți… Copiii nu mai sunt copii (auzindu-l mereu vorbind despre ei, îi cunoștea bine). Domnul Jean-Louis are aproape optsprezece ani, iar domnul José… El o întrerupse furios:

— Ei, dar ce-i cu tine? Ți-ai pierdut mințile? Cum să nu mă duc, când mă cheamă cumnată-mea? Mai întâi familia, ți-am spus doar de atâtea ori. Ei hai, draga mea, nu e decât o amânare, lăsăm pe altă dată. Pune-ți pelerina, s-a răcorit…

Cu un gest docil, ea își puse pe spate pelerina maron tivită cu fireturi. Gulerul înalt îi încadra în mod bizar fața buhăită, din care numai nasul în vânt, un nas „obraznic”, mai putea învia amintirea tinereții. N-avea bărbie; pălăria,

așezată în vârful unei cozi groase și cânepii, era o încâlceală de rochița rândunicei bine imitată. Chiar de la prima vedere îți dădeai seama că avea părul lung până-n talie… Rupea toți pieptenii. „Îți cad spelcile din păr în tot locul”. În ciuda aerului supus, în timp ce-și prindea pelerina, biata femeie îngăimă că „până la urmă o să se sature”. Enervat, Xavier o puse să repete ce zisese; ea repetă cu glas șovăielnic. De o delicatețe aproape scrupuloasă cu ai săi, și de o scrupulozitate împinsă până aproape de manie, cum de altfel era în afaceri, Xavier Frontenac se purta lesne ca un bădăran cu Joséfa.

— Acum că ai un capital – zise el – poți să mă părăsești. Dar ești atât de proastă, încât ai să pierzi totul… Ai să fii silită să-ți vinzi mobila, adăugă el cu răutate – numai că… nu uita că facturile sunt trecute pe numele meu, chiria de asemenea…

— Cum adică? Mobila nu-i a mea?

O atinsese unde o durea cel mai tare. Adora patul încăpător, cumpărat la Bordeaux de la magazinul Leveilley și al cărui lemn avea încrustații aurite. Pe tăblia din fund se afla o torță și o tolbă de săgeți. Joséfa crezuse multă vreme că torța era un cornet din care ieșeau șuvițe de păr și tolba un alt cornet, cu pene de gâscă. Aceste ciudate simboluri nici n-o neliniștiseră, nici n-o miraseră. Noptiera, semănând cu o casetă pentru moaștele sfinte, era prea frumoasă, zicea Joséfa, pentru ceea ce conținea. Dar mai mult decât orice ei îi plăcea șifonierul cu oglindă. Partea de sus a dulapului era ornată tot cu cornete legate cu o panglică; printre ele erau presărați trandafiri; Joséfa zicea că puteai să le numeri petalele „atât de bine erau încrustați”. Oglinda era încadrată de două coloane, canelate până la jumătatea înălțimii și răsucindu-se spre bază. Partea dinăuntru, dintr-un lemn mai deschis, „scotea în relief” vrafurile de chiloți garnisiți cu dantelă „lată cât palma”, jupoanele, cămășile de noapte cu festou scrobit, combinezoanele drăgălașe – mândria Joséfei, „care avea patima lenjeriei”.

— Mobila, nu-i a mea?

Și plângea în hohote. El o sărută:

— Cum să nu fie a ta, prostuțo.

— La drept vorbind – spuse ea smiorcăindu-se, plâng ca o proastă, pentru că n-am crezut nicio clipă că o să plecăm. Mă gândeam că o să vină un cutremur…

— Ei da, vezi: a fost de-ajuns ca bătrâna Arnaud-Miqueu să fie pe moarte.

Vorbea pe un ton vesel, fericit că o să-i revadă, la țară, pe copiii fratelui său.

— Biată doamnă Michel, o să se simtă foarte singură…

Joséfa se gândea întotdeauna cu respect la această persoană, pe care fusese obișnuită s-o situeze foarte sus. După un timp, Xavier spuse:

— Dacă moare mamă-sa, devine foarte bogată… Și atunci, n-o să mai aibă motive să păstreze, nici măcar o centimă, din averea familiei Frontenac.

Făcu înconjurul mesei, frecându-și palmele.

— Te vei duce la agenție să înapoiezi biletele. O să le scriu câteva rânduri, n-or să ne facă dificultăți, sunt clienți de-ai mei. Păstrează restul de bani… Este exact cât îți datoram pentru lunile trecute – spuse el înveselit.

VIII

În ziua plecării Blanchei la Vichy (avea tren la ora trei după-amiază) familia mânca într-o mare liniște, – adică fără să vorbească; lipsa conversației făcând și mai cumplit zgomotul furculițelor și al farfuriilor. Pofta de mâncare a copiilor o scandaliza pe Blanche. Când o muri ea, or să ceară, tot ca acum, să fie serviți a doua oară?... Dar nu i se întâmplase chiar ei, cu câteva clipe mai înainte, să se întrebe cine va moșteni casa din strada Cursol? Cerul se întunecase a furtună și au fost nevoiți să redeschidă obloanele. În jurul compotierelor cu piersici roiau viespile. Câinele începu să latre și Danièle zise: „Poștașul”, toate capetele se îndreptară spre fereastră, privind la omul care țâșni din curtea iepurilor de casă, la gât cu geanta de scrisori deschisă. Nu există ființă, chiar și în familiile cele mai unite, care să nu aștepte, care să nu viseze în taină la o scrisoare. Doamna Frontenac recunoscu pe un plic scrisul mamei sale care la ora aceea era pe moarte, dacă nu chiar moartă. O scrisese poate chiar în dimineața accidentului. Blanche șovăia s-o deschidă; se hotărî, în sfârșit, și izbucni în hohote de plâns. Copiii își priveau încremeniți mama înlăcrimată. Blanche se ridică de pe scaun și cele două fiice ieșiră cu ea. Nimeni, în afară de Jean-Louis, nu acordase atenție plicului mare, lăsat de argat în fața lui Yves: *Mercure de France...* Yves nu se hotăra să-l deschidă: Ziare? Nu erau decât niște ziare. Recunoscu o frază: îi aparținea... Poemele lui... Îi tipăriseră în mod greșit numele: Yves Frontenou. Era și o scrisoare: *„Domnule și dragă poete. Frumusețea deosebită a poemelor dumneavoastră ne-a îndemnat să vi le publicăm pe toate. Vă rugăm ca, după corectură, să ne înapoiați textele cu poșta următoare. Considerăm, că*

poezia este un lucru prea de preț, ca să poată fi remunerată. Primiți domnule și dragă poete, toată stima și admirația noastră. Paul Morisse. P. S. *Am fi bucuroși dacă peste câteva luni ne-ați trimite noile dumneavoastră poeme însă fără vreo obligație din partea noastră.”*

Trei sau patru stropi se auziră pocnind la intervale mici, apoi ploaia de vară se revărsă lin. Yves simți că i se răcorește sufletul. Era fericit ca frunzișul: norul se scutura peste el. Dădu plicul lui Jean-Louis care, după ce-și aruncă ochii pe adresă îl vârî în buzunar. Fetițele se înapoiară: mama se mai calmase, o să coboare la ora plecării. Bunica spunea în scrisoare: *„Amețelile mele au devenit mai cumplite ca niciodată*...” Yves făcu un efort să-și alunge bucuria: ea îl învăluia ca o flacără, nu putea scăpa de acest incendiu. Se strădui să urmărească, cu mintea, călătoria mamei: trei trenuri până la Bordeaux, apoi expresul de Lyon; va schimba la Gonnat... Nu se pricepea să corecteze șpalturile... Să le trimită cu poșta de seară? Scrisoarea avea adresa de la Bordeaux... Pierduse o zi.

Blanche își făcu apariția. Avea fața acoperită cu o voaletă deasă. Unul dintre băieți strigă: „A sosit trăsura”. Burthe abia își strunea calul, nervos din pricina muștelor. De obicei când își conduceau mama la gară, copiii se certau pe locurile din trăsură iar când se înapoiau, cu greu cădeau de acord care să stea pe strapontină și care pe „pernele moi”. De data asta Jean-Louis și Yves îi lăsară să urce pe José și pe fetițe. Făcură semne cu mâna și strigară: „Așteptăm telegrama mâine dimineață”.

În sfârșit rămăseseră singuri. Stăpâni ai casei și ai parcului. Soarele strălucea printre stropii de ploaie. Vremea urâtă se risipise în mod straniu și vântul, scuturând crengile pline de apă, provoca noi averse mărunte. Cei doi băieți nu se putură așeza, băncile erau ude. Citiră deci șpalturile, plimbându-se prin parc, cu capetele apropiate. Yves zicea că, tipărite, poemele i se păreau mai scurte. Erau foarte puține greșeli de tipar, și ei le corectară în mod naiv, ca pe caietele de școală. Când ajunseră în dreptul bătrânului stejar, Jean-Louis întrebă

brusc:

— De ce nu mi-ai arătat ultimele poeme?

— Pentru că nu mi le-ai cerut.

Și fiindcă Jean-Louis îi răspunse că într-adevăr înaintea examenelor nu-i arsese de nimic, Yves se oferi să i le aducă:

— Așteaptă-mă aici.

Băiatul o luă la goană: alerga spre casă, beat de fericire, cu capul gol, cu părul în vânt. Trecea anume printre tulpinele grozamelor înalte și pe sub frunzișul ramurilor joase ca să-și ude fața. În goană, vântul îi părea aproape rece. Jean-Louis îl văzu înapoindu-se în salturi. Frățiorul acesta atât de slăbuț și cu o înfățișare atât de jalnică la oraș, zbura spre el cu iuțeala grațioasă a unui înger.

— Jean-Louis, lasă-mă, te rog, să le citesc eu, mi-ar place grozav să ți le citesc cu voce tare. Stai puțin să-mi vină sufletul la loc.

Stăteau în picioare, rezemați de trunchiul stejarului; și cum stătea cu pieptul lipit de trunchiul bătrân și viguros pe care-l îmbrățișa în zilele de despărțire, băiatul își auzea bătăile propriei sale inimi, vremelnice și obosite.

Începu; citea într-un fel ciudat, care lui Jean-Louis i se păru la început ridicol; pe urmă se gândi că acesta era probabil, singurul ton potrivit. Nu cumva considera că poemele noi erau mai slabe decât primele? Șovăia, ar fi trebuit să i le recitească… Ce tristețe! ce durere era în el de pe acum! Yves, care cu o clipă mai înainte sărea ca un căprior, citea cu o voce aspră și gravă. Și totuși era profund fericit: citea și în acest moment nu mai simțea nimic din durerea cumplită care se desprindea din poemele sale. Stăruia doar bucuria că izbutise să o prindă în cuvintele acelea pe care le credea nemuritoare.

— Trebuie să le trimiți la *Mercure* în octombrie – când o reîncepe școala – spuse Jean-Louis. Să nu ne grăbim prea mult.

— Spune-mi, îți plac mai mult primele?

Jean-Louis șovăi:

— Astea mi se par mai profunde…

Când se apropiară de casă îl văzură pe José împreună cu fetițele, care se întorceau de la gară, întristați. Marie spuse că fusese îngrozitor, că în clipa pornirii trenului biata mamă izbucnise în hohote de plâns. Yves întoarse capul, de teamă să nu-i citească bucuria din suflet. Jean-Louis încercă să-i găsească o scuză: la urma urmei, bunica nu murise încă, poate că se exagerase; ea mai primise sfânta împărtășanie de trei ori… Și apoi, unchiul Alfred vede totul în negru. Yves îl întrerupse în mod necugetat:

— La el dorința devine realitate.

— Vai, Yves, cum îndrăznești…

Copiii îl priviră contrariați; dar Yves alerga iarăși, ca un mânz nărăvaș, sărind peste șanțuri, strângându-și la piept corecturile, pe care avea să le citească pentru a treia oară, pitit în ascunzișul denumit de el casa lui, o adevărată vizuină de mistreț, în mijlocul glădicilor. Acolo avea să-și roadă osul. Privindu-l cum aleargă, José strigă:

— Ia te uită la el! Când nu se întâmplă nimic rău, face pe întristatul, iar când simte o nenorocire îl apucă fericirea…

El îl fluieră pe Stop și coborî spre râul Hure, pentru a-și arunca plasele în apa adâncă, cu inima ușoară și fericit, ca și cum bunică-sa n-ar fi fost pe moarte. Ca să se creadă-n al nouălea cer, fratelui său îi trebuise o primă rază de glorie; pentru José însă era de ajuns că are șaptesprezece ani, că e la începutul vacanței mari, și că știa să descopere, în râul Hure, gropile unde se ascundeau țiparii.

IX

În lipsa mamei, masa de seară fu mai zgomotoasă ca de obicei. Doar fetițele, eleve la călugărițe, învățate să aibe sentimente delicate, ziceau că „această seară nu e tocmai potrivită pentru glume”; râdeau totuși în hohote când Yves și José se maimuțăreau imitând fetele din corul bisericesc, strânse în jurul armoniului și cântând cu buzele țuguiate: *„Nimic nu mă mulțumește în acest vast univers*!” Înțeleptul Jean-Louis, gata oricând să găsească scuze atât pentru el cât și pentru frații săi, spunea că făceau haz de necaz, dar că asta nu-i împiedica să fie triști.

După cină, plecară cu toții, prin bezna nopții, să-l aștepte pe unchiul Xavier, care sosea cu trenul de nouă. În ciuda întârzierii copiilor, trenul de Bourideys avea o întârziere și mai mare. Stive de scânduri proaspăt tăiate, încă mustind de rășină, înconjurau gara. Copiii se strecurau printre ele, se loveau, se rătăceau în labirintul străduțelor acestui orășel înmiresmai. Își înfundau picioarele în scoarța descojită și strivită a pinilor pe care n-o vedeau; știau însă că-n plină lumină, acest covor de scoarță avea culoarea sângelui închegat. Yves pretindea că scândurile acelea erau membrele rupte ale pinilor: ciopârțite, jupuite de vii, aceste trupuri sfinte de martiri, îmbălsămau aerul cu parfumul lor… José mormăia:

— Ei asta-i, ce prostii mai îndrugi! Ce-are a face una cu alta?

Văzură aprinzându-se lămpile cu ulei ale gării. Auziră strigăte și râsete de femei; erau glasuri stridente, animalice. Traversară sala de așteptare și apoi șinele. Prin liniștea pădurii răzbătea până la ei zgomotul îndepărtat al trenușului cu cunoscuta-i zdrăngăneală cadențată pe care ei o imitau deseori, iarna, la Bordeaux, când voiau să-și

reamintească zilele fericite ale vacanțelor. Trenul șuieră lung, aburii izbucniră cu zgomot și maiestuoasa jucărie ieși din neguri. Într-un compartiment de clasa a doua zăriră o siluetă… Nu putea fi decât a unchiului Xavier.

El nu se așteptase să-i găsească atât de voioși. Se certau care să-i poarte geamantanul, i se prindeau de braț, voiau să afle ce fel de bomboane le adusese. El se lăsa condus, ca un orb, printre stivele de scânduri și respira, la fel de fericit ca ori de câte ori venea aici, parfumul nocturn al bătrânei moșii a neamului Péloueyre. Știa că la întorsura drumului ce părăsea târgul, copiii or să-i spună: „Atenție la câinele domnului Dupart…” apoi, după ce va trece de ultima casă va apărea, ca o falie în întunericul dens al pădurii, o fâșie albă: aleea pietruită care va răsuna sub tropăitul cunoscut al copiilor. Undeva, departe, flacăra lămpii din bucătărie îi călăuzea ca o stea mare, coborâtă la suprafața pământului. Unchiul știa că o să i se servească o masă aleasă, dar că copiii care cinaseră înainte n-or să-l lase să o deguste în tihnă. Când el le aminti de starea bietei bunici, ei răspunseră în cor că așteptau vești mai sigure, deoarece mătușa Caussade exagera întotdeauna. Imediat după masă, în ciuda întunericului, unchiul Xavier fu nevoit să facă o plimbare de jur împrejurul parcului, după o tradiție pe care copiii nu permiteau nimănui s-o încalce.

— Miroase frumos, nu, unchiule?

El răspunse calm:

— Miroase a baltă și simt că o să răcesc.

— Privește, ce stele minunate…

— Prefer să văd unde-mi pun piciorul.

O fetiță îl rugă să recite *Șoimul cel rău și porumbelul cel drăguț.* Când erau mici el îi distra, spunându-le tot felul de povestiri și de snoave, cerute la fiecare vizită, și ascultate mereu, cu aceeași plăcere și în aceleași hohote de râs.

— Nu vă e rușine? La vârsta voastră? Acum nu mai sunteți copii…

De câte ori, în aceste zile, pline de fericire și de lumină, nu le spusese unchiul Xavier: „Acum nu mai sunteți

copii…” Dar miracolul consta tocmai în aceasta rămânere în lumea copilăriei. Cu toate că depășiseră vârsta ei își acordau o amânare, o dispensă misterioasă.

A doua zi dimineața, chiar Jean-Louis îl ruga:

— Unchiule Xavier, fă-ne o corabie cu far.

Unchiul se împotrivea de formă, lua o coajă de pin și din câteva lovituri de briceag îi dădea aspectul unei bărci căreia îi implanta o lumânărică aprinsă. Râul Hure ducea pe undele sale flacăra aprinsă și toți copiii Frontenac erau cuprinși de aceeași emoție pe care o simțeau și altădată, gândindu-se la soarta acestei coji de pin de la Bourideys: râul Hure o va duce cu el până la râul Ciron. Cironul se revărsa în fluviul Garonne, nu departe de Preignac… și în sfârșit bucățica de scoarță din parcul unde crescuseră micuții Frontenac ajungea în apele oceanului. Niciunul dintre ei nu voia să admită că scoarța ar fi putut fi reținută de vreun mărăciniș sau că ar putea să putrezească pe apă înainte chiar ca râul Hure să iasă din târg. Trebuia să crezi, era o regulă de credință, că din cel mai tainic râuleț al landei, corabia-far o să intre în oceanul Atlantic: „ducând cu ea, drept încărcătură, misterul Frontenac…” zicea Yves.

Și ca și altădată, vlăjganii aceștia alergau de-a lungul râului ca să împiedice răsturnarea corabiei-far. Soarele începuse să ardă cu putere, îmbătând greierii, iar muștele se năpusteau pe orice carne vie. Burthe aduse o telegramă și copiii o deschiseră îngrijorați: *„Ușoară ameliorare…”* Ce bucurie! acum puteau să-și manifeste fericirea și veselia fără să se rușineze. Dar iată că într-una din zilele următoare unchiul Xavier citi cu glas tare textul hârtiei albastre: *„Starea bunicii s-a înrăutățit foarte mult”*… și, consternați, copiii nu știau ce să facă cu fericirea lor. Bunica Arnaud-Miqueu agoniza într-o cameră de hotel, la Vichy. Dar aici, parcul adunase toată zăpușeala acestor zile lungi și fierbinți. În regiunile păduroase nu se văd ridicându-se norii furtunii. Ei rămân multă vreme ascunși de coamele înalte ale pinilor; numai vântul le trădează

prezența și te pomenești cu ei, ca și cu hoții. Uneori în partea de sud își mai arată câte unul fruntea arămie – dar ploaia nu vine. Când se întâmplă să sufle un vânt mai răcoros, copiii spun că trebuie să fi plouat pe undeva.

Chiar în zilele când veștile de la Vichy erau proaste, tăcerea și reculegerea nu țineau mult. Danièle și Marie se linișteau făcând pentru bunică o *novenă* pe care o trimiteau în același timp la mânăstirea Carmel din Bordeaux și la cea a Iertării păcatelor. José zicea: „Ceva îmi spune că o să scape”. Într-o seară unchiul Xavier a fost nevoit să-i întrerupă din intonarea corului din Mendelsohn, pe care-l cântau pe trei voci pe scările de la intrare:

Tot universul e pătruns de măreția lui!
Să-l adorăm pe Dumnezeu...

„Măcar de ochii servitorilor”, spunea unchiul Xavier. Yves protesta zicând că muzica nu împiedică pe nimeni să fie îngrijorat sau trist și aștepta să dispară locul țigării de foi a unchiului Xavier de pe aleea pietruită, pentru a intona cu ciudata sa voce în schimbare o arie. Din *Cinq Mars* de Gounod:

Noapte minunată și plină de tăceri...

Se adresa nopții ca unei ființe, ca unei persoane căreia-i simțea răsuflarea și frăgezimea caldă a trupului.

În adâncimile tale, noapte minunată...

Jean-Louis și José, așezați, pe banca din fața casei, cu capul răsturnat pe spate, pândeau stelele căzătoare. Fetele țipau că le-a intrat un liliac în odaie.

La miezul nopții, Yves reaprindea lumânarea, lua caietul de versuri și un creion. Cocoșii târgului se auzeau răspunzându-le tovarășilor lor din fermele îndepărtate. Yves, desculț și în cămașa de noapte, se sprijinea cu coatele de pervazul ferestrei și contempla somnul copacilor. Nimeni nu va ști vreodată, decât poate îngerul

său păzitor, cât de mult semăna în clipa aceea cu tatăl său, la aceeași vârstă.

Dimineața, telegrama anunțând: *„Stare staționară”* fu interpretată în sens favorabil. Se prevedea o zi splendidă, răcorită de furtuna izbucnită undeva, departe. Fetele îi aduseră unchiului Xavier ramuri de anin ca să le facă fluiere. Îi cereau însă să nu renunțe la niciunul din riturile operației: ca să despoaie coaja de lemn, trebuia nu numai să o bată ușor cu mânerul briceagului, ci să și recite cântecul dialectal:

Sabe, sabe, caloumet. Te pourtery un pan naouet. Te porterey une mitche toute caoute. Sabaria, *Sabaro…*

Copiii reluau în cor refrenul acestor cuvinte naive și sacre. Unchiul Xavier îi întrerupea:

— Nu vă e rușine, la vârsta voastră, să mă obligați să fac pe prostul?

Dar toți aveau credința obscură că, voind să le facă o favoare cu totul neobișnuită, timpul se oprise în loc; izbutiseră să coboare din trenul pe care nimic și nimeni nu-l putea opri; adolescenți, rămăseseră în această oază a copilăriei, întârziau în ea, deși copilăria se retrăsese din ei pentru totdeauna.

*

Știrile în legătură cu doamna Arnaud-Miqueu erau din ce în ce mai bune. Nu le venea să creadă. Mama trebuia să se întoarcă curând și de față cu ea nu mai puteau să se prostească în halul acela. S-a terminat cu veselia copiilor Frontenac. Doamna Arnaud-Miqueu se însănătoșise. Mama sosea cu trenul de nouă seara și ei s-au dus s-o aștepte la gară. Era o noapte cu lună iar lumina se strecura printre stivele de scânduri. Nu fusese nevoie de felinar.

Întorși de la gară, copiii își priveau mama în timp ce mânca. Se schimbase, slăbise. Ea povestea că, într-o noapte, bunicăi îi fusese atât de rău, încât îi pregătiseră un cearceaf s-o înfășoare (în hotelurile mari, când moare cineva e scos cât mai repede din cameră o dată cu

noaptea). Ea observă că era ascultată cu gândul aiurea, că între nepoți și unchi se statornicise o complicitate, glume al căror sens îl cunoșteau doar ei, vorbe cu dublu înțeles, un întreg mister din care ea era exclusă. Tăcu, se întristă. Nu se mai uita la cumnatu-său cu ranchiuna de altădată, bătrânețea o făcuse să renunțe la vechile pretenții. Suferea însă din pricina dragostei cu care copiii își înconjurau unchiul și îi era ciudă că numai lui îi exprimau recunoștință.

Întoarcerea Blanchei risipi vraja. Copiii nu mai erau copii. Jean-Louis își petrecea aproape tot timpul la Léojats, iar lui Yves i se umpluse iarăși fața de coșuri: devenise din nou arțăgos și suspicios. Nici apariția revistei *Mercure,* cu poemele sale imprimate, nu l-a înveselit. La început, n-a îndrăznit să le arate mamei și nici unchiului Xavier, iar când s-a decis, toate temerile i-au fost întrecute. Unchiul zicea că n-aveau nici cap nici coadă și îi cita din Boileau: „Ceea ce gândești, trebuie să exprimi clar”. Mama fu cuprinsă de un val de mândrie, dar îl ascunse, rugându-l pe Yves să nu lase pe mese revista asta „conținând pagini dezgustătoare, scrise de un oarecare Rémy de Gourmont”. José recita, luând în râs, pasajele considerate de el „anapoda”. Yves, nebun de mânie, alerga după el și tot el era bătut măr. Se consola însă cu o mulțime de scrisori de la admiratori necunoscuți și primea mereu altele fără să înțeleagă întreaga semnificație a acestui fapt. Jean-Louis cel meticulos clasa cu o mare satisfacție aceste dovezi.

În primele zile ale acelui septembrie amenințat de furtuni, membrii familiei Frontenac se jigneau unii pe alții, se supărau; certurile se iscau din senin. Ba Yves pleca de la masă, aruncându-și șervetul, ba doamna Frontenac se întorcea în camera ei, de unde nu cobora, cu ochii umflați de plâns și cu fața buhăită, decât după ce era vizitată de mai multe ambasade și delegații ale copiilor consternați.

X

Furtuna, prevestită prin toate aceste semne, izbucni în sărbătoarea Sfintei Marii din septembrie. După dejun, doamna Frontenac, unchiul Xavier și Jean-Louis se întruniseră în salonașul cu obloanele închise. Ușile duble ale încăperii se deschideau larg către sala de biliard unde Yves stătea întins, încercând să adoarmă. Muștele nu-i dădeau pace; o libelulă cu aripi mari se lovea de tavan încercând să iasă afară. Sfidând zăpușeala, fetițele se urcaseră pe biciclete și făceau înconjurul casei mergând în sens opus, scoțând țipete de bucurie ori de câte ori se încrucișau.

— Va trebui să fixăm ziua acestui dejun înainte de plecarea unchiului Xavier – zicea doamna Frontenac. O să-l vezi și tu, Jean-Louis, pe acest brav Dussol. Întrucât trebuie să lucrezi cu el…

Lui Yves îi crescu inima auzind protestul vehement al lui Jean-Louis.

— Bine, mamă, dar ți-am spus și răspuns… N-ai vrut niciodată să mă asculți; n-am deloc intenția să intru în afaceri.

— Copilării… Nici nu te-am luat în seamă. Știi bine că mai devreme ori mai târziu tot va trebui să te hotărăști să-ți ocupi locul cuvenit în conducerea întreprinderii. Cu cât mai curând cu atât mai bine.

— Sigur, zise unchiul Xavier, Dussol e un om de treabă și merită toată încrederea; totuși a sosit timpul, ba chiar e cazul ca cineva din familia Frontenac să-și vâre nasul în această afacere.

Yves se ridică în capul oaselor și ciuli urechea.

— Negoțul nu mă interesează.

— Dar ce te interesează, mă rog?

Jean-Louis șovăi o clipă, obrajii i se aprinseră și decretă hotărât:

— Filosofia.

— Ai înnebunit? Dar unde vrei să ajungi...? Ai să faci exact ce a făcut și tatăl și bunicul tău... Filosofia nu e o meserie.

— După licență, am intenția să mă ocup de teza de doctorat. N-am de ce să mă grăbesc... O să fiu numit într-o facultate.

— Vasăzică ăsta-i idealul tău! strigă Blanche, să te taci funcționar! Asta-i bună, îl auzi, Xavier? Funcționar! Când are la dispoziție cea mai renumită întreprindere din localitate.

În clipa aceea, Yves se năpusti în salonaș; cu părul răvășit și cu ochii înflăcărați traversă pâcla de fum lăsata de nelipsita țigară a unchiului Xavier peste mobilă și peste chipuri.

— Cum îndrăzniți, strigă el cu glas pițigăiat, să comparați meseria de negustor de lemne cu ocupația unui om care își dedică viața fenomenelor spirituale. Este... este indecent...

Uluiți, cei mari se uitau, la exaltatul acesta fără haină, cu cămașa descheiată și cu părul în ochi. Unchiul îl întrebă cu glas tremurat de ce se amestecă unde nu-i fierbe oala, și maică-sa îi porunci să iasă afară. Dar fără să-i asculte, el striga că „desigur, în acest oraș idiot, un negustor de nimicuri valorează mai mult decât un licențiat în litere. Un samsar de vinuri se crede mai important decât, de exemplu, un Pierre Duhem, profesor la Facultatea de Științe, de numele căruia nici măcar n-au auzit, afară, poate, de cazul când, cuprins de neliniște, e forțat să se ducă să i se căciulească cerându-i sprijinul pentru nu știu ce imbecil care-și dă bacalaureatul." (Yves s-ar fi aflat în mare încurcătură dacă ar fi fost întrebat ce conțin lucrările lui Duhem.)

— Ia priviți-l! Ne ține un adevărat discurs... Mucosule, dacă ți-ai sufla nasul...

Yves însă vorbea mereu fără să-i pese de spusele lor.

— Preocupările spirituale sunt disprețuite nu numai în orașul ăsta stupid, ci în toată țara. Profesorii, intelectualii n-au nicio valoare… În Franța, de exemplu, numele lor e o insultă, pe când în Germania titlul de *profesor* echivalează cu un titlu de nobleță… Ei bine, dar ce popor măreț! Cu un glas care devenea strident, el se lega acum de patrie și de patrioți. Jean-Louis încerca zadarnic să-l oprească. Iar unchiul Xavier, iritat la culme, nu izbutea să se facă auzit.

— Eu nu sunt un individ suspect… Se știe de partea cui sunt… Am crezut întotdeauna în nevinovăția lui Dreyfus… dar nu admit ca un mucos…

Yves își permise atunci să spună despre „învinșii de la 70” o obrăznicie, a cărei grosolănie îl uimi chiar și pe el. Blanche Frontenac se ridică în picioare:

— Iată că acum își insultă și unchiul! Ieși afară! Să nu te mai văd în fața ochilor!

El traversă sala de biliard și coborî scările de la intrare. Zăpușeala îl învăluia ca o plasă. Se afundă în parcul neclintit. Roiuri de muște zumzăiau învârtindu-se pe loc, tăunii i se prindeau de cămașă. N-avea nicio remușcare, dar îi părea rău că-și pierduse capul, că o luase razna. Ar fi trebuit să se stăpânească și să rămână la obiectul certei. Ei aveau dreptate, nu era decât un copil… Insulta adusă unchiului era îngrozitoare și n-o să-i fie iertată niciodată. Oare cum să-i recâștige prietenia? Ciudat era că după această discuție nici mama și nici unchiul nu scăzuseră în ochii lui Yves. Cu toate că era încă prea tânăr ca să se situeze în locul lor, ca să le înțeleagă problemele, Yves nu-i judeca: mama și unchiul Xavier rămâneau ființe sacre, făceau parte din copilăria lui, erau învăluiți într-un văl de poezie din care nu depindea de ei ca să iasă. Orice-ar fi spus sau ar fi făcut, se gândea Yves, ei rămâneau legați de misterul propriei lor vieți. Mama și unchiul Xavier blestemau degeaba spiritul, spiritul sălășluia în ei, îi lumina fără ca ei să știe.

Yves se înapoie; cerul era acoperit de nori furtunoși, dar nu bubuia încă; greierii amuțiseră; numai pajiștile

fremătau disperate. Yves înainta scuturându-și capul ca un mânz, năpădit de roiurile de muște late, pe care le strivea pe gât și pe față. „Învinsul de la 70”… Nu voise să fie rău; copiii se amuzau adesea, împreună cu unchiul Xavier, de faptul că nici el și nici Burthe, angajați ca voluntari, nu văzuseră picior de prusac. De data aceasta însă gluma avusese un cu totul alt înțeles. Urcă încet scările de la intrare și se opri în vestibul. Ei erau tot în salonaș. Unchiul Xavier spunea: „…În ajunul încorporării, am vrut să-l mai îmbrățișez o dată pe frate-meu Michel; am sărit zidul cazarmei și mi-am rupt piciorul. La spital m-au băgat în același salon cu bolnavii de vărsat. Puteam să mă curăț… Bietul taică-tău, deși nu cunoștea pe nimeni la Limoges, a făcut atâtea intervenții, încât până la urmă m-a scos de acolo. Săracul Michel! Cât de mult a vrut să se încorporeze (era în anul când s-a îmbolnăvit de pleurezie)… A rămas luni de zile în acel Limoges oribil, neputându-mă vedea decât o oră pe zi…”

Unchiul Xavier se întrerupse: Yves era în pragul salonașului; o văzu pe maică-sa întorcându-și fața mânioasă către el și întâlni ochii neliniștiți ai lui Jean-Louis; unchiul Xavier nu-l privea. Yves căuta cu disperare un cuvânt; dar copilul din el îi veni în ajutor: cu un elan brusc se prinse de gâtul unchiului și fără o vorbă îl îmbrățișa plângând; se duse apoi la maică-sa, i se așeză pe genunchi, și-și ascunse obrazul, ca altădată, între umărul ei și gât.

— Dragul meu băiat, știu că-ți pare rău… Dar ar trebui să te stăpânești, să te domini…

Jean-Louis se ridicase de pe scaun și se apropiase de fereastra deschisă ca să nu i se vadă ochii înlăcrimați. Își scoase mâna pe geam și zise că simte un strop. Dar toate acestea nu-i sprijineau cauza. Uriașa rețea a ploii se apropia, lăsându-se ca o plasă peste salonașul plin de fum de țigară, lăsându-se pentru totdeauna.

Nu mai ploua. Jean-Louis și Yves mergeau pe alee înspre stejarul bătrân.

— Sper că nu te dai bătut, nu-i așa, Jean-Louis?

Băiatul nu răspunse nimic. Cu mâinile în buzunare și cu capul plecat, lovi cu piciorul un con de pin. La insistența fratelui, el răspunse cu un glas moale:

— Ei zic că e o datorie în interesul vostru, al tuturor. După părerea lor, José singur n-o să se poată impune în conducerea întreprinderii. Când o să conduc eu, o să poată intra și el... Și sunt convinși că într-o bună zi chiar și tu o să fii prea fericit să mi te alături... Nu te supăra... Ei nu înțeleg ce zace în tine... Închipuiește-ți că s-au gândit și la eventualitatea când Danièle și Marie s-ar căsători cu niște indivizi fără avere.

— Ah! cât de clar prevăd ei viitorul, strigă Yves (furios că-l credeau capabil să ajungă și el negustor ca ceilalți). Ah, ei nu lasă nimic la voia întâmplării, ne organizează fericirea; nu înțeleg că poți fi fericit, ocupându-te și de altceva decât de afaceri...

— Nu la fericire se gândesc ei – zise Jean-I.ouis – ci la bunăstarea tuturor, și la munca în interesul familiei. Nu, nu e vorba de fericire... N-ai observat? Acest cuvânt nu le iese niciodată din gură... Fericirea... Pe fața mamei n-am văzut niciodată decât suferință și îngrijorare... Dacă tata ar fi trăit, cred că ar fi fost la fel... Nu, nu e vorba de fericire, ci de datorie... un anumit aspect al datoriei, de la care ei nu se dau niciodată în lături... Și culmea este, frățioare, că eu îi înțeleg.

Ajunseseră lângă stejarul bătrân înainte de izbucnirea ploii. Auzeau ploaia torențială lovind în frunziș. Dar arborele bătrân și viguros, cu rămurișul său mai des ca penele, îi ocrotea ca o cloșcă. Yves vorbea cu oarecare emfază despre o singură datorie: datoria față de ceea ce e în noi însine, față de opera noastră. Cuvântul, această taină divină sădită în noi, și pe care noi suntem datori s-o dăm la iveală... Acest mesaj cu care suntem însărcinați...

— De ce spui mereu „noi”? Vorbește pentru tine, dragul meu Yves. Da, cred că tu ești un mesager, că tu deții o taină... Dar de unde să știe de asta mama și unchiul Xavier? În ceea ce mă privește mă tem că ei au dreptate:

ca profesor n-o să fac nimic altceva decât să expun filosofia altora… Sigur, e o sarcină mai frumoasă ca oricare alta, o operă pentru care merită de o mie de ori să-ți dedici viața, dar…

Stop țâșni dintr-un tufiș și alergă spre ei cu limba scoasă; José era, pesemne, prin apropiere. Yves se adresa câinelui plin de noroi, ca unui om:

— Vii din baltă, nu-i așa, dragul meu? José apăru și el din desiș. Le arătă râzând tolba goală. Cutreierase mlaștina din Téchoueyre, toată dimineața.

— Nimic! doar niște cristei care țâșneau din fiece tufiș… Am văzut căzând niște găinușe de apă, dar n-am reușit să le dau de urmă…

În dimineața aceea nu se bărbierise; tuleiele aspre ale bărbii îi înnegreau obrajii de copil.

— Se zice că înspre Biourge umblă un mistreț.

O dată cu seara, ploaia s-a oprit. Mult timp după cină, sub clarul de lună târziu, Yves privea cum Jean-Louis, întovărășit de mamă și unchi, se plimba de la un capăt la altul al aleii. Urmărea aceste trei umbre pierzându-se pe aleea pietruită; pe urmă grupul negru ieșea din desișul pinilor, în bătaia lunii. Vocea puternică a Blanchei domina, întreruptă din când în când de glasul mai ascuțit și acru al lui Xavier. Jean-Louis tăcea; Yves îl simțea pierdut; era prins ca-ntr-un clește; nu mai avea scăpare… „Pe mine n-or să pună laba…” Dar în timp ce se enerva împotriva alor săi, Yves simțea în subconștient că numai el, el singur, se agăța nebunește de copilărie. Regele Arinilor nu-l atrăgea spre un regat străin – ah! prea cunoscut era acest regat! Arinii, de unde izvora vocea aceea atât de temut de plăcută, se numesc anini în țara Frontenacilor, și ramurile lor mângâie, acolo undele unui râu cu nume numai de ei cunoscut. Regele Arinilor nu smulge copiii Frontenac din copilărie, dar îi împiedică să iasă din ea; îi învăluie cu viața lor trecută; îi acoperă cu amintiri dragi și frunze putrezite.

— Te las cu unchiul – îi spuse Blanche lui Jean-Louis.

Ea trecu pe lângă Yves fără să-l observe; iar el o studia.

Luna lumina chipul frământat al mamei. Ea se credea singură și-și vârâse o mână în sân; era îngrijorată din pricina glandei aceleia… Degeaba i se spunea că nu e nimic grav… Ea își pipăia mereu glanda aceea… Trebuia ca înainte de moartea ei Jean-Louis să ajungă capul familiei, stăpânul averii, protectorul fraților săi mai mici. Se ruga pentru copiii ei; își ridicase ochii spre cer unde o vedea pe Maica Domnului a Binefacerii Veșnice, de a cărei candelă la Catedrală se îngrijea să fie mereu aprinsă, învăluindu-i pe copiii Frontenac cu mantia ei protectoare.

— Ascultă, dragul meu, îi spunea unchiul Xavier lui Jean-Louis – îți vorbesc ca unui om mare. Eu nu mi-am îndeplinit datoria față de voi; ar fi trebuit ca după moartea tatălui tău să-i preiau locul în conducerea întreprinderii. Tu trebuie să-mi repari greșeala… Nu, nu-mi lua apărarea… Zici că n-aveam nicio obligație? Ești destul de pătruns de simțul familiei, ca să-ți dai seama că eu am dezertat. Tu ești dator să înnozi lanțul rupt din greșeala mea. Nu e un lucru greu să conduci o întreprindere puternică la care frații tăi se vor putea adăposti, poate și bărbații surorilor tale, și mai târziu chiar copiii voștri… Încetul cu încetul o să răscumpărăm partea lui Dussol… Asta n-o să te împiedice să fii la curent cu tot ce apare. Cultura o să-ți fie de folos… Am citit chiar un articol, în ziarul *Le Temps,* în care se demonstra că, greaca și latina, mă rog umanistica, sunt la baza pregătirii marilor conducători din industrie.

Jean-Louis nu mai asculta. Știa că fusese învins. Până la urmă tot s-ar fi predat, dar își dădea seama că argumentul care-l convinsese definitiv fusese o frază rostită mai înainte de către mama sa: „Când o să-l invităm pe Dussol o să putem chema și familia Cazavieilh…” Imediat apoi, ea adăugase: „După armată, dacă vrei, te poți însura…”

Lângă el, mergea acum unchiul Xavier, care mirosea a fum de țigară de foi. Dar, într-o seară, în locul unchiului ar merge o fată puțin cam voinică… Ar putea să-și facă serviciul militar mai devreme și să se însoare la douăzeci și unu de ani. Mai avea de așteptat doar doi ani și într-o

seară, conform tradiției, el va înconjura parcul de la Bourideys, străbătând noaptea, cu Madeleine la braț. Și dintr-o dată fericirea nunții îl înfioră din creștet până-n tălpi. Respiră iute adulmecând vântul care trecuse peste stejarii din Léojats și care în clipa aceea învăluia casa albă, bătută de razele lunii și umfla perdelele de creton ale camerei unde Madeleine poate că nu dormea.

XI

— E un automobil Fouilleron… Am făcut trei ore de la Bordeaux până aici; șaptezeci de kilometri… nicio pană…

Invitații doamnei Frontenac îl înconjurau pe Arthur Dussol, încă înfășurat în halatul gri sortit să-l apere de praful de pe șosea. El își luă de pe nas ochelarii de șofer. Zâmbea cu ochii întredeschiși. Aplecat peste automobil, cu un aer neîncrezător și admirativ în același timp, Cazavieilh nu știa ce întrebare să-i pună:

— Are roți cu curele de transmisie extensibile, zise Dussol.

Cazavieilh răspunse:

— Da, ultimul tip.

— Chiar ultimul tip. Eu, știi bine (și Dussol zâmbi ușor), am ținut întotdeauna pasul cu progresul.

— Se vede după fierăstraiele dumitale transportabile… Spune-mi prin ce se caracterizează acest nou tip de automobil?

— Cu puțin în urmă – perora Dussol – retransmisia la roți se făcea prin lanțuri. Acum nu mai sunt decât două roți cu curele de transmisie extensibile.

— Minunat, exclamă Cazavieilh. Doar două roți cu curele de transmisie extensibile?

— Și bineînțeles, legătura lor: lanțul-curea. Închipuiești-ți două conuri de transmisie, fără articulație…

Madeleine Cazavieilh se îndepărtă împreună cu Jean-Louis. José pasionat de tot ce e mecanică îl întreba pe Dussol despre vitezele mașinii.

— Se pot schimba la nesfârșit cu ajutorul unei simple pârghii (și Dussol, cu capul pe spate, cu o expresie gravă, aproape religioasă, părea că e gata să ridice lumea). Ca la mașina cu aburi! adăugă el.

Dussol și Cazavieilh se îndepărtară cu pași mărunți iar Yves îi urma atras de importanța lor, de satisfacția pe care o degaja întreaga lor ființă. Uneori ei se opreau în fața câte unui trunchi de pin, îl măsurau din ochi, discutau despre eventuala lui înălțime, și încercau să-i ghicească diametrul.

— Spune, Cazavieilh, tu cât îi dai. Cazavieilh zicea o cifră. Râsul lui Dussol făcea să-i tremure burta, care părea suprapusă trupului său, care n-avea aspect real.

— Ești departe!

Scotea un metru din buzunar; măsura trunchiul copacului. Anunța apoi triumfător:

— Ai văzut? Recunoaște că nu m-am înșelat decât cu foarte puțin…

— Știi cât lemn se poate extrage dintr-un arbore de grosimea ăstuia?

Dussol se uita gânditor la trunchiul de pin. Cazavieilh îl privea mut și admirativ; aștepta răspunsul profetului. Dussol își scoase carnețelul și începu să calculeze. În sfârșit pronunță o cifră.

— De necrezut, exclamă Cazavieilh. E nemaipomenit…

— Aprecierea rapidă cu ochii mă ajută în afaceri…

Yves se îndreptă spre casă. Un miros neobișnuit de sosuri și de trufe îmbălsămau aerul acestei frumoase dimineți de septembrie. Dădea târcoale bucătăriei. Ospătarul-șef era nervos pentru că uitaseră să limpezească un soi de vin. Yves traversă sufrageria. Tânăra Dubuch va sta între ei și José. Reciti meniul: *iepure à la Villafranca, piureu de dude…* Ieși din nou în curte, o luă spre acareturi, unde Dussol, cu metrul în mână, stătea pe vine și măsura distanța dintre roțile unei cabriolete.

— Ți-am spus eu? Cabrioleta dumitale mai are mult până să meargă cum trebuie. Mi-am dat seama de cum am văzut-o… Nu mă crezi? Poftim, măsoară și dumneata.

Cazavieilh se aplecă, la rându-i, lângă Dussol; și Yves privea cu stupoare fundurile lor enorme. Se ridicară, aprinși la față.

— Pe legea mea, Dussol, ai avut dreptate! Ești extraordinar, domnule!

Un râs scurt și abia auzit îl scutură pe Dussol. Plesnea de satisfacție și de încântare. Ochii nu i se mai vedeau: nu rămăsese din ei decât exact cât era necesar să calculeze ce profit se putea scoate din ființe și din lucruri.

Cei doi bărbați se îndreptau spre casă. Din când în când ei se opreau în loc, se priveau fix ca și când ar fi avut de rezolvat cine știe ce mare problemă, apoi porneau din nou. Și cum stătea nemișcat în mijlocul aleii, pe Yves îl cuprinse deodată o dorință îngrozitoare, dar de nestăpânit: să tragă în ei, ca un laș, pe la spate, Poc! în ceafă, și iată-i la pământ. O împușcătură dublă: poc! poc! Ah, de ce nu era el împărat, rege al negrilor…

— Sunt un monstru, zise el cu glas tare. Ospătarul-șef se ivi în pragul scărilor și strigă:

— Doamna e servită.

— Desigur, se mănâncă cu degetele…

Devorau racii. Carapacele pârâiau între dinți; sugeau oscioarele cu grijă, preocupați de dorința de a nu lăsa nimic nemâncat și de aceea de a-și arăta bunele maniere. Yves studia de foarte aproape brațul gingaș și negricios al tinerei Dubuch, un braț de copil lipit de umărul rotund și totuși parcă imaterial. Nu îndrăznea să se uite decât pe furiș la fața ei cu ochii prea mari. Nările nasului vibrau ca două aripi adevărate. Numai gura, cu buze prea groase și nu destul de roșii îți amintea că acest înger este totuși pământean. Se spunea că e păcat că avea părul atât de rar; dar pieptănătura ei (o cărare la mijloc și două bucle rotunde peste urechi) dezvăluia o frumusețe rar întâlnită: profilul capului era impecabil, ca și conturul cefei. Yves își aminti de reproducerile basoreliefurilor egiptene din cartea de istorie veche. Și era atât de fericit că poate privi această fată, încât nici nu încerca să-i vorbească. La începutul mesei îi spusese că, la țară, avea timp berechet să citească; ea însă abia îi răspunsese, iar acum discuta despre vânătoare și despre cai cu José. Yves, care își văzuse totdeauna fratele nepieptănat și într-o ținută neglijentă, „copilul pădurii”, cum îi zicea el, remarca pentru prima oară părul lui dat cu briliantină, fața lui

oacheșă proaspăt bărbierită, dinții strălucitori. Dar ce îl uimea mai mult era că-l auzea discutând. El, care în familie abia dacă scotea o vorbă, o făcea să râdă pe vecina lui de masă. Ea se aprindea: „Vai, ce prostii spui! Crezi că ai haz?”

José n-o scăpa deloc din ochi, cu o privire concentrată în care Yves nu se pricepea să descifreze dorința. Totuși își aminti că mama le repeta adesea: „José… băiatul ăsta va trebui supravegheat… o să ne dea de furcă…” Frecventa bâlciurile și participa la sărbătorile satului. Yves zicea că e un prost dacă îi mai plăceau încă jocurile de noroc și călușeii. Dar la ultima sărbătoare descoperise că fratelui său puțin îi păsa de călușei și că dansa cu nevestele fermierilor.

Și Yves se simți dintr-o dată trist. Cu siguranță că tânăra Dubuch, în vârsta de șaptesprezece ani, nu-i dădea nicio importanță lui José. Totuși îi plăcea să glumească cu el. Era între ei o înțelegere, care se manifesta nu numai în vorbe; un contact dincolo de voința lor, o atracție a sângelui. Yves crezu că este gelos și îi fu rușine. Adevărul era că se simțea izolat, lăsat la o parte. Nu-și spunea „Și eu într-o zi… în curând poate…”

La capătul opus al mesei, Jean-Louis și Madeleine Cazavieilh arătau de parcă erau la ospățul logodnei lor. Yves, care golea pahar după pahar, îl vedea, ca într-o ceață, la capătul celor două rânduri de fețe congestionate, pe fratele său mai mare, căzut într-o prăpastie de unde n-o să mai poată ieși toată viața. Iar alături de el, frumoasa femelă care îl momise se odihnea satisfăcută de misiunea îndeplinită. Nu era chiar așa de grasă cum i se părea lui Yves. Renunțase la bolerou și rochia albă de muselină îi evidenția brațele frumoase și gâtul pur. Femeie deplină și totodată virginală, ea stătea liniștită, aștepta. Din când în când ei își spuneau cuvinte pe care Yves ar fi dorit să le audă și a căror neînsemnătate l-ar fi decepționat. „Avem în față toată viața, pentru mărturisiri, își spunea Jean-Louis…” Discutau despre dudele mâncate, procurate cu mare efort, despre vânătoarea de porumbei, despre

momelile ce trebuiau puse cât mai repede pentru că porumbeii mari și guleraţi care sosesc înaintea celorlalţi porumbei aveau să vină îndată. O viaţa întreaga pentru a-i explica Madeleinei… Să-i explice ce? Jean-Louis nu bănuia atunci că anii vor trece repede, că va îndura tot felul de necazuri, că va avea copii, că o să-i moară doi dintre ei, că o să câștige o avere uriașă și că la sfârșitul vieţii o s-o piardă; dar cu toate acestea cei doi soţi vor continua să-și spună vorbe la fel de simple ca și acestea cu care se mulţumeau acum, în primăvara dragostei lor, pe toată durata înterminabilului ospăţ cu compotierele deasupra cărora roiau viespi, cu înghеţata care se topea, devenind un sirop trandafiriu.

Și Yves contempla biata fericire a lui Jean-Louis și a Madeleinei cu dispreţ și cu invidie. Tânăra Dubuch nu-i acordase nici măcar o privire. José, mâncăciosul familiei, uitase să se servească a doua oară, dar, ca și Yves, golea pahar după pahar. Pe frunte îi străluceau broboane de sudoare. Ochii tinerei Dubuch păreau astfel încât, chiar dacă se opreau asupra altcuiva, José își închipuia că strălucesc numai pentru el. Vrăjit, el hotărî în adâncul inimii sale ca imediat după masă să se plimbe cu tânăra fată.

— Vrei să-mi vezi porumbarul înainte de plecare? Îmi făgăduiești? Da?

— Cel de la Maryan? Eşti nebun? E cale de o jumătate de oră.

— Am putea discuta liniștiţi…

— Oh! mi-e de-ajuns, mi-ai spus destule prostii!

Și, brusc, ea își întoarse ochii strălucitori spre Yves:

— Ce mult durează masa asta…

Yves, uluit, vru să-și acopere faţa cu mâinile. Era atât de fâstâcit, încât nu știu ce să-i răspundă. Terminaseră și cu prăjiturile. O privi pe maică-sa. Aceasta uitase să se ridice de pe scaun, cuprinsă de una din stările ei de absenţă la care era expusă ori de câte ori aveau musafiri. Cu privirea pierdută, își vârâse două degete în corsaj, și, în timp ce preotul îi povestea despre certurile sale cu primarul, ea se

gândea la agonie, la moarte, la Judecata de apoi, la împărțirea averii.

XII

Sub umbra stejarilor, cafeaua și lichiorurile îmbiau musafirii ghiftuiți. Dussol îl luase de-o parte pe unchiul Xavier, iar Blanche Frontenac îi urmărea cu ochi neliniștiți. Se temea ca nu cumva cumnatul ei să se lase tras pe sfoară. Yves înconjură casa și o luă pe aleea pustie care ducea spre stejarul bătrân. Nu trebui să meargă mult ca să nu mai audă glasurile stridente, ca să nu mai simtă mirosul de țigară de foi. Natura sălbatică se ivi imediat; copacii uitaseră de oaspeții invitați la masă.

Yves sări un șanț; era cam amețit (nu atât cât se temea, căci băuse imens). Vizuina sa, culcușul său îl aștepta: tulpinele drobițelor numite în landă glădici, ferigile înalte cât corpul omenesc, îl înconjurau, îl ocroteau. Acesta era ungherul lacrimilor, al lecturilor interzise, al cuvintelor nebunești, al inspirațiilor; aici îl invoca el pe Dumnezeu, și tot aici îl implora și îl blestema rând pe rând. Trecuseră câteva zile de la ultima lui vizită aici, iar în nisipul neatins furnicile uriașe își scobiseră micile lor gropi în formă de pâlnie. Yves prinse o furnică și o aruncă într-una din gropi. Furnica se străduia să se cațere, dar pereții sfărâmicioși i se surpau sub picioare, și din fundul pâlniei monstrul și începuse să arunce nisip peste ea. Extenuată, furnica abia se agățase de marginea prăpastiei pentru ca iarăși să alunece în jos. Și deodată își simți corpul apucat de o labă. Se zbătea, dar monstrul o atrăgea în adânc. Ce chin îngrozitor! De jur împrejur, greierii își acordau arcușul în calmul zilei frumoase. Libelulele ezitau să se așeze pe flori; plantele cu flori trandafirii și roșcate, pline de albine, miroseau a miere.

La suprafața nisipului Yves nu mai vedea agitându-se decât capul furnicii și două lăbuțe disperate. Și copilul de

șaisprezece ani, aplecat deasupra acestui mister mărunt, își punea problema răului, larva din fața lui care-și întindea capcana și care, ca să trăiască și ca să devină fluture, trebuia să supună furnicile la această moarte cumplită; cățărarea îngrozită a insectei spre ieșirea din pâlnie, căderile ei repetate și monstrul care o înșfăca… Acest coșmar făcea parte din Legea… Yves luă un ac de pin, dezgropă furnica uriașă, larvă mică și moale, acum neputincioasă. Eliberată, furnica își reluă urcușul la fel de aferată ca și tovarășele ei, fără să pară că-și amintește de ce i se întâmplase – cu siguranță pentru că așa trebuia, pentru că era în firea lucrurilor… Dar Yves stătea acolo singur cu sufletul său, cu durerea sa, într-un ascunziș de glădici. De-ar fi fost numai el singura ființă umană trăind pe suprafața pământului, ar fi reușit să distrugă legea oarbă, să rupă acest lanț nesfârșit de monștri care devoră și care sunt devorați la rândul lor; ar fi putut să-l sfarme, cel mai mic semn de iubire l-ar fi zdrobit. În orânduirea cumplită a omenirii, numai dragostea avea puterea miraculoasă de a răsturna mersul lucrurilor. Taină aparținând lui Cristos și celor ce-i urmau exemplu. „Tu ești ales pentru asta… Te-am ales pentru a răsturna totul…” Copilul rosti cu glas tare: „Sunt chiar eu cel ce vorbește” (și își acoperi cu palmele fața umedă de sudoare). Totdeauna noi înșine ne vorbim nouă înșine… Și încerca să nu se mai gândească la nimic. Sus de tot, în slava cerului, spre partea sudică, apăru un stol de porumbei și Yves îi urmări cu privirea până dispărură. „Tu știi foarte bine cine sunt eu, spunea vocea interioară. Eu, care te-am ales pe tine.” Sprijinit pe călcâie, Yves luă un pumn de nisip și îl aruncă în gol, repetând cu ochii pierduți: „Nu! nu! nu!”

— Pe tine te-am ales, te-am ținut la o parte de ceilalți și te-am marcat cu semnul meu.

Yves își strânse pumnii: „Aiurez”, spuse el (de altfel era sub efectul vinului). Să fie lăsat în pace, el nu voia nimic. El nu voia decât să fie un băiat la fel ca toți băieții de vârsta lui. Las’ că o să știe el cum să scape de singurătate.

— Te voi împrejmui mereu cu ea.

— Dar ce, nu sunt liber? Sunt liber! strigă el.

Se ridică în picioare și umbra i se clătina pe frunzișul ferigilor.

— Ești liber să porți în viață povara unui suflet pe care nu l-am creat pentru mulțime; liber să cauți pe pământ o hrană care nu e pentru tine, liber să încerci să-ți satisfaci o foame pe care n-o vei potoli niciodată: omenirea toată la un loc nu o va sătura, și vei fi forțat să alergi necontenit de la o ființă la alta…

„Îmi vorbesc mie însumi, repeta copilul, sunt la fel ca ceilalți, semăn cu ceilalți.”

Îi țiuiau urechile; îl cuprinse somnul și se întinse pe nisip, sprijinindu-și capul de brațul îndoit. Bâzâitul unui bondar îi dădu târcoale, apoi se îndepărtă pierzându-se în văzduh. O pală de vânt, suflând din partea de răsărit, aducea miros de pâine coaptă și de cherestea. Închise ochii. Muștele mișunau pe obrajii cu gust sărat iar el le alunga cu mâna, prin somn. Adolescentul întins pe pământ nu tulbura țârâitul greierilor de seară; din pinul cel mai apropiat o veveriță coborî să bea apă din râu și trecu foarte aproape de acest trup omenesc. O furnică, poate chiar cea salvată de el, urcă de-a lungul piciorului său; altele o urmară. Oare cât timp ar fi trebuit să stea imobil ca ele să se încumete să-l facă bucățele?

Răcoarea râului îl trezi din somn. Ieși din tufiș. Haina i se pătase cu clei de rășină. Își scutură acele de pin prinse în păr. Ceața pășunilor învăluia încetul cu încetul pădurea, și această ceață semăna cu norișorii respirației unui om prin aerul rece. Când coti spre alee, se trezi față în față cu mama sa care își spunea rugăciunea. Peste rochia de gală avea un vechi șal violet. Corsajul rochiei era împodobit cu un jabou de dantelă „de toată frumusețea”, cum obișnuia ea să spună. La gât îi atârna un lanț lung de aur presărat cu perle fine, prins într-o broșă cu două inițiale enorme: un B și un F împletiți.

— De unde vii? Toată lumea te-a căutat… Să știi că nu e politicos din partea ta.

El se prinse de brațul mamei, se lipi de ea:

— Mi-e teamă de oameni, zise el.

— Ți-e teamă de Dussol? De Cazavieilh? Vorbești prostii, caraghios mic ce ești.

— Sunt niște căpcăuni, mamă.

— Adevărul e, spuse ea dusă pe gânduri, că au înfulecat totul până la ultima firimitură.

— Și crezi că în zece ani o să mai rămână ceva din Jean-Louis? Dussol o să-l înghită încetul cu încetul.

— Vorbești prostii!

Dar glasul Blanchei era plin de blândețe:

— Ascultă-mă bine, scumpul meu… Vreau să-l văd aranjat cât mai repede pe Jean-Louis. Căminul lui va fi și căminul vostru; după ce și-l va întemeia, voi putea închide ochii liniștită.

— Ce vorbe-s astea, mamă!

— Uite, vezi? Sunt nevoită să mă așez.

Se prăbuși pe banca de sub stejarul bătrân. Yves o văzu vârându-și mâna în sân.

— Știi doar că nu e niciun pericol. Doctorul Arnozan te-a asigurat de atâtea ori…

— Așa se spune… De altfel, reumatismul de la inimă… Nici nu știi ce mult mă doare. Obișnuiește-te cu gândul ăsta, dragul meu băiat; trebuie să te obișnuiești cu gândul asta… Mai devreme ori mai târziu…

El se lipi și mai tare de trupul maică-si și îi cuprinse cu amândouă mâinile fața mare, brăzdată de griji.

— Ești lângă mine, zise el, ești aici, trăiești.

Ea îl simți tremurând și îl întrebă dacă-i e frig. Îl înveli cu șalul ei violet. Erau amândoi înfășurați în acest șal din alte vremuri.

— Șalul ăsta, mamă, îl aveai și când m-am dus prima oară la împărtășanie, și tot așa mirosea și atunci.

— L-a adus bunica ta de la târgul din Salies.

Yves se strânse, poate pentru ultima oară, ca un copilaș, la pieptul mamei sale vii care putea să dispară dintr-o clipă în alta. Râul Hure va continua să curgă secole la rând. Și cât va dura lumea, ceața acestei câmpii va urca mereu către prima stea.

— Spune-mi, dragul meu Yves, tu, care știi atâtea lucruri… în cer te mai gândești la cei lăsați pe pământ? O, sunt sigură! sunt sigură! exclamă ea cu convingere. Nu vreau să cârtesc cu nimic împotriva credinței… dar cum să-mi imaginez o lume în care voi să nu mai fiți totul pentru mine, dragii mei copii?

Atunci Yves îi spuse că tot ce e iubire se va contopi cu unica iubire, că tot ce e dragoste se va ușura și purifica de tot ce o îngreunează și o pătează… Și se mira singur de vorbele pe care le rostea. Maică-sa oftă și șopti ca pentru sine:

— Niciunul dintre voi să nu piară! Se ridicară de pe bancă și Yves păși cuprins de emoție, în timp ce maică-sa, mai calmă, se sprijinea de brațul lui.

— Eu spun mereu! Voi nu-l cunoașteți pe micul meu Yves; face pe încăpățânatul, dar dintre toți copiii el e cel mai aproape de Dumnezeu…

— Mamă, nu, să nu spui asta, nu, te rog!

Cu o mișcare bruscă el se desprinse de brațul ei.

— Dar ce ai? Ce te-a apucat?

Mergea în fața ei, cu mâinile în buzunare, cu umerii ridicați; și ea, gâfâind, încerca să-l ajungă din urmă.

După cină doamna Frontenac se simți obosită și urcă în camera sa. Deoarece era o noapte clară ceilalți membri ai familiei se plimbau prin parc, dar fiecare separat: viața risipea de pe acum grupul unit al băieților. Jean-Louis se întâlni cu Yves la cotitura unei alei, însă nu se opriră. Cel mai mare prefera să rămână singur pentru a se gândi la fericirea lui personală; nu mai avea sentimentul unei înjosiri, al unei căderi; unele aprecieri ale lui Dussol cu privire la muncitori, treziseră în mintea tânărului idei confuze încă: el voia binele; în ciuda asociatului său va sprijini promovarea rânduirii social-creștine. Nu va spune doar vorbe goale, va trece la fapte. Orice-ar zice Yves, acest lucru valora mai mult decât toate speculațiile. Cel mai mic gest de bunătate e infinit superior… Jean-Louis nu s-ar putea simți fericit dacă ar exploata sărăcimea… „Îi voi

ajuta să-și construiască un cămin ca al meu…” Zări focul țigării de foi a unchiului Xavier. Merseră un timp împreună.

— Ești mulțumit, băiete? Vezi? Nu-ți spuneam eu?

Jean-Louis nu încerca să-i împărtășească unchiului ce minunate planuri de viitor își făurea, iar unchiul nu putea să-i spună cu ce inimă ușoară se întorcea la Angoulême… O va despăgubi pe Joséfa, fără mare cheltuială… Poate chiar o să-i dubleze venitul lunar… Îi va spune: „Vezi, dacă am fi plecat în călătoria aceea, s-ar și fi terminat…”

„Mai întâi, se gândea Jean-Louis, înaintea oricărui apostolat, reformele capitale: participarea la beneficii.” De acum încolo trebuia să-și orienteze toate lecturile către această problemă.

În bătaia lunii ei îl văzură pe José traversând aleea, de la un tufiș la altul. Auziră crengile troznindu-i sub picioare. Unde alerga oare această progenitură Frontenac, acest mic vulpoi căruia i se puteau adulmeca urmele? Acest mascul nedreptățit de soartă, cel mai dotat cu instincte din întreaga familie și care la ora aceea târzie era convins că n-o va găsi nicăieri pe cea căutată. Strivea totuși sub tălpi frunzele uscate, își julea mâinile de ghimpii glădicilor, neoprindu-se decât în dreptul fermei Bourideys din marginea parcului. Sub bolta de viță lătra un câine; fereastra bucătăriei era deschisă, familia era așezată în jurul mesei luminată de o lampă cu picior. José privea profilul fetei măritate, aceea care avea un cap de fetiță prins pe un gât vânjos. N-o scăpa din ochi și mesteca în dinți o frunză de mentă.

În vremea aceasta Yves termina cel de al treilea înconjur al parcului. Nu simțea încă oboseala ce urma să-i închidă ochii, imediat ce-și va lăsa capul pe pernă. La cină golise tot vinul rămas în sticle după plecarea musafirilor și, cu mintea uimitor de lucidă, făcea bilanțul zilei, punând bazele unei doctrine pe care Jean-Louis nu mai era demn s-o cunoască. Semi-beția îi dădea, fără mare bătaie de cap, senzația genialității: el nu va alege, nimic nu-l va obliga să aleagă: făcuse rău când spusese nu vocii aceleia

imperioase venită poate de la Dumnezeu. El nu va opune nimănui nicio rezistență. Aceasta va fi drama din care se va naște opera sa; ea va fi rezultatul unei sfâșieri interioare. Să nu refuzi nimic, să nu te refuzi nimănui. Orice durere sau pasiune, dau viață operei, hrănesc poezia. Și fiindcă inima poetului e sfâșiată, Dumnezeu îl iartă de păcate.

„Știu bine că poetului i-ai hărăzit să stea
În rând cu fericiții din Sfânta legiune.”

Dacă unchiul Xavier i-ar fi auzit glasul monoton, ar fi tresărit, atât de mult semăna cu al lui Michel Frontenac.

Blanche stinsese lumânarea, crezând că o să adoarmă repede, atât de obosită se simțea. Dar auzea pe alee pașii copiilor. Trebuia să-i trimită bani administratorului de la Respide. Trebuia să ceară soldul contului de la Creditul Lyonez. Se apropia scadența din octombrie. Din fericire existau imobilele. Dar, Doamne-Dumnezeule, la ce serveau toate astea? Și-și pipăia glanda, își asculta inima bătând.

În noaptea aceea însă niciunul din membrii familiei Frontenac n-a presimțit că o dată cu sfârșitul vacanței mari se încheia și un capitol din viața lor, că de pe atunci vacanța era întreținută cu amintiri și că, o dată cu ea, se vor termina pentru totdeauna și jocurile lor naive și curate, și această fericire care nu întinează sufletul.

Doar Yves era conștient că se schimba ceva, dar numai ca să-și facă mai multe iluzii decât toți ceilalți. Se vedea în pragul unei vieți clocotind de inspirație, de experiențe periculoase. Ori, el habar n-avea că intra într-o epocă complet ștearsă: următorii patru ani îi vor fi dominați de grija examenelor; va frecventa persoanele cele mai mediocre; tulburările vârstei, banalele curiozități îl vor face egalul colegilor săi și complicele lor. Se apropia vremea când marea problemă de rezolvat va fi cum să obțină de la maică-sa cheia de la intrare și permisiunea de a se întoarce acasă după miezul nopții. Nu va fi nefericit.

Câteodată, la intervale mari, va simți cum din adâncul sufletului lui, ca dintr-un mormânt viu, va izbucni un geamăt; atunci își va lăsa prietenii să se depărteze și, singur, așezat la o masă din *Café de Bordeaux* printre ciulinii și chipurile femeilor bucălate din mozaicurile în stil modern de pe pereți, va scrie pe nerăsuflate, înșiruind versuri pe o hârtie cu antet, nemaiținând seama de conturul literelor, de teamă să nu scape niciunul din cuvintele care nu-ți vin decât o singură dată. Mai târziu va trebui să aibă grijă de cealaltă ființă care zăcea în el și pe care la Paris, câțiva inițiați, o și ridicau în slăvi. Un număr redus, e adevărat, trebuind să mai treacă mulți ani până când Yves să-și dea seama de propria sa valoare și de cât de mare îi era victoria. Provincial, obișnuit să respecte valorile dinainte stabilite, nu-și va da seama decât foarte târziu că el reprezintă o altă valoare: aceea care se naște pe ascuns, care-și croiește drumul ca o cârtiță, neieșind la lumină decât după ce a străbătut o lungă cale subterană.

O neliniște însă îl aștepta. Și cum ar fi putut Yves Frontenac să-i presimtă intensitatea, stând la fereastra camerei sale și respirând aerul umed și blând al acestei nopți de septembrie? Pe măsură ce poezia sa va câștiga inimile cititorilor, el se va simți și mai sărac; sufletele omenești se vor adăpa la această fântână, dar numai el îi va simți izvorul secând. Aici sălășluia sâmburele acelei neîncrederi în propriile puteri, al fugii aceleia de chemarea Parisului, a îndelungatei sale rezistențe față de directorul celei mai însemnate reviste de avangardă și, în sfârșit, ezitarea sa de a-și aduna poemele într-un volum.

Yves stătea la fereastră și-și spunea cu glas tare rugăciunea de seară, asistat de coamele abia deslușite ale copacilor de la Bourideys și de luna rătăcitoare. Aștepta totul, invoca totul, chiar și suferința, dar nu și această rușine de a trăi ani de zile lipsit de inspirație, de a apela la subterfugii pentru a-și întreține gloria. Și nu avea de unde să prevadă că toată această dramă el o va înregistra zi de zi, într-un jurnal ce va fi publicat după un Mare Război; se va rezuma la atât, deoarece ani de zile el nu va mai scrie

nimic. Și paginile acestea cumplite vor salva aparențele; îi vor aduce mai multă glorie decât poemele; vor încânta și vor tulbura în mod fericit o generație de deznădăjduiți. Iată cum, în noaptea aceasta de septembrie, Dumnezeu vedea, poate, cum din ființa băiețașului visând în fața pinilor adormiți se desprindea o ciudată înlănțuire de consecințe; și adolescentul care se credea doar orgolios, nici nu bănuia ce mare îi va fi gloria și nu știa că destinul multora ar fi altul decât cel pe care l-ar fi avut pe pământ și în ceruri, dacă Yves Frontenac nu s-ar fi născut niciodată.

PARTEA A DOUA

Ce departe se aude cântecul păsărilor și al izvoarelor!
Și cu cât înaintezi, cu atât ți se pare că dai de sfârșitul pământului,

(Rimbaud)

XIII

— Doar în trei luni, o datorie de cinci mii de franci! Era posibil așa ceva, pe vremea noastră, Dussol?

— Nu, Caussade. Noi aveam respectul banului; știam cu câtă trudă îl agonisiseră scumpii noștri părinți. Noi am fost crescuți în cultul economiei. „Ordine, Muncă și Economie” era deviza admirabilului meu tată.

Blanche Frontenac îi întrerupse:

— Dar nu e vorba de voi, ci de José.

Acum regreta că se mărturisise lui Dussol și cumnatului ei. Când Jean-Louis descoperise secretul afacerii a fost nevoit să-l informeze pe Dussol, căci José se folosise de creditul întreprinderii pentru a-și procura banii. Dussol ceruse întrunirea consiliului de familie. Doamna Frontenac și Jean-Louis nu voiseră ca unchiul Xavier să fie informat: suferea de inimă și această lovitură risca să-i agraveze boala. Dar, se întreba Blanche, de ce trebuise amestecat în povestea asta și Alfred Caussade? Jean-Louis regreta în egală măsură.

Tânărul stătea pe un scaun în fața mamei sale – puțin copleșit de munca de la birou, cu fruntea atinsă de pe acum de chelie, deși avea doar douăzeci și trei de ani..

— Dar ce-i cu băiatul ăsta, de-i atât de prost… zicea

Alfred Caussade. Se pare că toți au avut-o pe fata asta pe nimic... Tu ai văzut-o, Dussol?

— Da, într-o seară... Ah! nu pentru mine. Doamna Dussol voia să meargă și ea, măcar o dată în viață, la teatrul Apollo pentru a-și face o idee de ce se petrece acolo. Am crezut că n-am de ce s-o refuz. Bineînțeles, am luat o lojă; nu ne-a văzut nimeni. Această Stéphane Paros a dansat într-un fel... cu pulpele goale...

Unchiului Alfred îi sticliră ochii; se aplecă la urechea lui:

— Se pare că în unele seri... Urmarea nu se mai auzi. Dussol își scoase ochelarii de pe nas; dădu capul pe spate:

— Ei, hai să fim drepți, zise el. Avea pe ea un maiou, mic într-adevăr, dar îl avea. Întotdeauna avusese unul, mă informasem eu. Crezi că aș fi expus-o pe doamna Dussol... Ei, hai! Era și așa destul de mult că dansa cu pulpele goale...

— Și cu picioarele... adăugă Alfred Caussade...

— Oh! picioarele! (Și Dussol se strâmbă îngăduitor.)

— Ei bine, eu, spuse Alfred cu un fel de ardoare confuză, găsesc că este lucrul cel mai dezgustător...

Blanche, enervată, îl întrerupse:

— Dumneata, Alfred, ești un om dezgustător.

El protestă, trăgând și netezindu-și părul din barbă:

— Oh! Blanche asta!

— Gata! Terminați cu prostiile. Tu ce părere ai, Dussol?

— Să-l îndepărtăm, draga mea. Să plece cât mai iute și cât mai departe posibil. Ți-aș propune Winipeg, dar n-ai să accepți... Avem nevoie de cineva în Norvegia... Ar avea un salariu modest, e adevărat, deși nu i-ar strica să tragă mâța de coadă ca să-și dea seama de valoarea banilor... Ești de acord, Jean-Louis?

Băiatul răspunse, fără să-și privească asociatul, că într-adevăr și el era de părere că José trebuia îndepărtat de Bordeaux. Blanche își privi în ochi fiul cel mare.

— Gândește-te că și Yves a plecat...

— Oh, pe ăsta, exclamă Dussol, chiar că trebuia să-l ții lângă tine, draga mea. Îmi pare rău că nu mi-ai cerut sfatul. Nimic nu-l chema la Paris. Lasă, nu-mi spună mie de

munca lui. Îți cunosc părerea, dragostea de mamă nu te orbește, ai prea mult bun-simț, Cred că nu-ți răpesc iluziile spunându-ți că viitorul său literar… Dacă-ți pomenesc de lucrurile acestea, o fac pentru că sunt în problemă; am vrut să-mi dau seama… Am citit chiar câteva cu glas tare ca să audă și doamna Dussol, care, trebuie să-ți mărturisesc, m-a rugat s-o las în pace. O să-mi spui că a primit unele încurajări… dar de la cine? Și, mă rog, cine este acest domn Gide a cărui scrisoare mi-a arătat-o Jean-Louis? Există un economist cu numele ăsta, un spirit foarte ales, dar din nefericire nu e vorba de el…

Cu toate că Jean-Louis știa demult că maică-sa nu se sfia să se încontreze și că nu se prea lăuda cu logica – rămase uimit văzând că-l contrazice pe Dussol cu argumentele cu care chiar el o combătuse pe ea, cu o seara mai înainte.

— Ai face mai bine dacă n-ai vorbi despre ceea ce nu poți înțelege și despre ceea ce n-a fost scris pentru dumneata. Dumneata nu ești de acord decât cu ceea ce cunoști dinainte și cu ce ai citit undeva. Noul te sperie și a speriat întotdeauna oamenii de genul dumitale. Nu-i așa, Jean-Louis? El îmi spunea că nici Racine n-a fost înțeles de contemporani…

— Și ce, se compară elucubrațiile mucosului ăstuia cu piesele lui Racine?

— Uite, ce, dragul meu, ocupă-te de lemnele dumitale și lasă poezia în pace. Nu-i treaba dumitale și nici a mea, adăugă ea ca să-l potolească, căci se umflase în pene ca un curcan și chelia i se roșise toată.

— Doamna Dussol și cu mine suntem la curent cu tot ce apare… Eu sunt cel mai vechi abonat la *Panbiblion.* Am chiar un abonament special pentru toate revistele. Și cu lecturile suntem la zi. „Ceea ce dă atâta farmec conversației doamnei Dussol, îmi spunea chiar alaltăieri seară unul dintre colegii de la Tribunalul de comerț, este faptul că ea a citit tot ce apare. Și fiindcă are o memorie uimitoare, își amintește de fiecare amănunt, și îți povestește subiectul unui roman sau al unei piese citite cu ani în urmă, ca și când chiar atunci ar fi terminat lectura”.

Chiar așa a spus: „Femeia asta e o bibliotecă ambulantă…”

— Are noroc, spusa Blanche. Cât despre mine, memoria mea e ca o strecurătoare: nimic nu rămâne.

Se înjosea, ca să-l împace pe Dussol.

— Uf! oftă ea, când persoanele în vârstă plecară.

Se apropie de sobă deși radiatoarele ardeau; dar de când locuia aici, nu se putea obișnui cu încălzirea centrală. Trebuia să vadă flacăra și să stea cu picioarele în fața focului, ca să-i dispară frigul din oase. Se văita. Să-l piardă și pe José! Iar la anul, el voia să se angajeze în Maroc… N-ar fi trebuit să-l lase pe Yves să plece; nu voia să recunoască în fața lui Dussol, dar era adevărat că ar fi putut scrie la fei de bine și la Bordeaux. Nu făcea nimic la Paris, era sigură.

— Dar tu i-ai băgat ideea asta în cap, Jean-Louis. Dacă nu-l convingeai tu, el n-ar fi plecat niciodată.

— De ce ești nedreaptă, mamă? După căsătoria surorilor, de când te-ai instalat cu ele în casa asta, nu te ocupi decât de menajul lor, de copiii lor, și e foarte natural! Dar Yves, în sânul acestei croșe, se simțea părăsit.

— Părăsit! eu care l-am vegheat noapte de noapte când a avut congestia pulmonară…

— Da, zicea că era fericit că se îmbolnăvise pentru că atunci te regăsea.

— E un ingrat, asta-i tot. (Și fiindcă Jean-Louis tăcea)… Spune drept, tu ce crezi că face la Paris?

— Bine, dar se ocupă de volumul său, vede alți scriitori, discută despre ceea ce-l interesează. Ia contact cu revistele, cu mediile literare… Și câte altele…

Doamna Frontenac clătină din cap. Toate astea nu însemnau nimic. Dar viața lui? A pierdut orice credință…

— Totuși poezia sa e profund mistică (și Jean-Louis se aprinse la față). Thibaudet scria acum câteva zile că principiile de bază ale poemelor lui țin de metafizică.

— Povești… îl întrerupse doamna Frontenac. Ce înseamnă asta că știe metafizică, dacă nu ține Paștele… Mistic! Băiatul ăsta, care nici măcar nu se spovedește! Să fim serioși!

Jean-Louis nu-i răspunse nimic. Ea adăugă:

— Să lăsăm asta. Spune-mi, când voi vă întâlniți, la Paris, despre ce discutați? Îți povestește despre lumea în care se învârtește? Între frați…

— Frații, spuse Jean-Louis, se pot ghici, se pot înțelege până la un punct… dar nu-și fac confesiuni.

— Ce tot îndrugi? Complicați mai sunteți…

Și Blanche, cu coatele pe genunchi, potrivea lemnele în foc.

— Dar José, mamă?

— Ah, băieții ăștia! Din fericire, tu, cel puțin…

Îl privi pe Jean-Louis. Era oare într-adevăr foarte fericit? Purta o grea povară pe umeri, răspunderi, nu se înțelegea întotdeauna cu Dussol; și Blanche trebuia să recunoască cum că uneori el era lipsit de tact, ca să nu zică de bun simț. E foarte plăcut să faci pe patronul social, dar, vorba lui Dussol, când se apropie vremea socotelilor, îți dai seama că asta te costă. Blanche fusese obligată să-i dea dreptate lui Dussol, când acesta s-a opus la înființarea „acelor Consilii de uzină”, prin care Jean-Louis voia să reunească reprezentanții muncitorimii și pe cei ai conducerii. El nu voise să audă nici despre acele „comisii paritare”, al căror mecanism Jean-Louis i-l explicase fără succes. Totuși până la urmă Dussol cedase într-o chestiune la care, la drept vorbind, tânărul său asociat ținea cel mai mult. „Să-l lăsăm să-și încerce experiența, spunea Dussol, cât o costa, o costa, dar trebuie lăsat să-și facă și el mendrele odată…”

Măreața idee a lui Jean-Louis era să cointereseze întreg personalul la gestiunea întreprinderii. Cu consimțământul lui Dussol, el adunase muncitorii și le expusese proiectul: tuturor muncitorilor din fabrică li se vor repartiza acțiuni potrivit vechimii în întreprindere. Bunul simț al lui Dussol triumfase: muncitorii găsiseră gestul comic și nu trecuse luna, că-și și vânduseră acțiunile. „I-am spus de atâtea ori, repeta Dussol. A trebuit să capituleze în fața realității. Nu-mi pare rău de banii pierduți. Acum știe cu cine are de a face, nu-și mai făurește iluzii. De altfel, culmea e că pe

mine muncitorii mă respectă tocmai pentru că sunt șiret, știu că nu mă pot duce de nas, și apoi eu mă pricep cum să-i iau, îmi sunt apropiați, în timp ce pe el, cu toate ideile lui socialiste, personalul îl consideră încrezut, distant; când au probleme, pe mine mă caută.”

— În definitiv, zise Jean-Louis, dacă dorești ca José să rămână la Bordeaux, n-o să fie nicio dificultate: această Paros mi-a transmis, printr-un agent comercial, că pe ea n-o interesează José, că nu acceptase de la el decât flori. Nu era ea de vină dacă José plătea întotdeauna mesele la restaurant… Trecea drept un om foarte bogat. De altfel ea va pleca din Bordeaux săptămâna viitoare… Totuși cred că e mai bine, pentru el, să schimbe puțin aerul până-și începe armata… Alta l-ar fi exploatat… De exemplu, eu nu sunt de părerea lui Dussol că trebuie să-l lăsăm fără bani.

Doamna Frontenac își înălță umerii:

— Fără doar și poate. Adineaori, în timp ce ei vorbeau de trasul mâții de coadă, am tăcut din gură ca să n-avem scene, dar îți poți da seama!

— Atunci, ce zici? Să-l aduc? Așteaptă în camera lui…

— Da, aprinde lumina.

O plafonieră ilumina în mod lugubru camera stil empire, tapisată cu hârtie decolorată. Jean-Louis îl aduse pe José.

— Ei bine, dragul meu, iată ce-am hotărât…

Vinovatul stătea în picioare, cu fața plecată și ascunsă în umbră. Părea mai scund decât frații săi, „picioare scurte” dar umerii lați. Pielea obrazului, de culoare închisă și, parcă afumată, era rasă până la pomeți. Blanche se uita la el și revedea școlarul absent de altădată, pe care în zorii triști de odinioară ea îl punea să repete lecțiile, și care n-o asculta, opunând tuturor rugăminților și amenințărilor ei o extraordinară putere de evadare și de neatenție. Și așa cum atunci el se cufunda fericit în visul vacanțelor de la Bourideys, și cum, mai târziu, n-a trăit decât pentru plăcerile vieții de vânătoare, capabil să doarmă în nopțile de iarnă într-un „butoi” pândind rațele sălbatice. Toată puterea lui de concentrare și de dorință se fixase, dintr-o

dată asupra unei femei; o femeie oarecare, de pe acum trecută și care o imita în mod vag pe dansatoarea Fregoli în music-holurile din provincie *(„dansatoarea din Sévillia / La Houri / dansatoarea din Cambodgia!”).* I-o prezentase un amic, după spectacol. Fuseseră în grup la cabaret. José avusese succes în seara aceea, dar numai în seara aceea. Se încăpățânase, se înverșunase. Nimic nu mai exista în afară de ea; abia de se mai ducea pe la birou unde Jean-Louis îi făcea treaba. Timida și insistenta sa gelozie exasperase femeia…

Și acum, iată-l stând în picioare, între mamă și frate, impenetrabil și nepăsător.

— Să ai datorii este un lucru grav, îi spunea mama sa, dar crede-mă, nu mă necăjesc pentru bani. Viața desfrânată la care te-ai dedat, asta mă doare. Aveam încredere în băieții mei, credeam că ei vor ști să evite faptele josnice și iată că José al meu…

Oare, era emoționat? El se așezase pe divan și lumina îi bătea drept în față. Slăbise, i se adânciseră parcă și tâmplele. Întrebă, cu o voce inexpresivă, pe când îi fixaseră plecarea; și cum maică-sa îi răspunse „în ianuarie, după sărbători”, el zise:

— Aș prefera să fie cât mai curând posibil.

Se supunea fără să protesteze. Totul se va termina cu bine, își zicea Blanche. Ea era totuși neliniștită, încerca să se calmeze. Simțea că și Jean-Louis îl privea cu atenție pe fratele său mai mic. Alții, în locul lor, s-ar fi bucurat de calmul băiatului. Dar mama și fratele erau avertizați, ei comunicau cu suferința lui, participau în mod fizic la această disperare, disperare de copil, cea mai rea dintre toate, cea mai puțin descifrabilă și pe care nicio rațiune, niciun interes, nicio ambiție n-o putea stăvili. Fratele vârstnic nu-l pierdea din ochi pe fiul risipitor, iar mama se ridică în picioare. Se îndreaptă spre José și îi prinse fruntea în mâini, ca și când ar fi vrut să-l trezească, să-l smulgă dintr-o vrajă.

— Uită-te la mine, José!

Îi vorbea pe un ton autoritar în timp ce, cu gesturi de

copil el își pleca încet capul, închidea ochii, încerca să se desprindă. Blanche citea pe fața aspră și întunecată a fiului ei lucrul acela pe care ea nu-l cunoscuse, această suferință din dragoste. Se va vindeca, cu siguranță! N-o să dureze mult… dar pentru asta trebuie să ajungi la mal, și să nu te îneci în timpul traversării. Îi fusese întotdeauna teamă de acest băiat; când era mic, Blanche nu-i putea intui niciodată reacțiile. Cel puțin de-ar fi vorbit, de s-ar fi plâns… dar nu; el stătea acolo, cu fălcile încleștate, uitându-se la maică-sa cu fața lui negricioasă de copil al landei… (cine știe ce străbunică fusese poate sedusă în tinerețe de vreunul din catalanii care vindeau chibrituri de contrabandă). Ochii lui ardeau, dar ardeau mocnit, netrădând niciun gând.

Jean-Louis se apropie de el, îl luă de după umeri și îl zgâlțâi cu blândețe. Spuse de câteva ori: „Dragul meu José, scumpul meu…” și obținu ceea ce nu izbutise mama, îl făcu să plângă. Cu dragostea mamei, José era obișnuit, nu-l mai înduioșa. Dar Jean-Louis nu se purtase niciodată blând cu el. Acest lucru fusese atât de neașteptat, încât surpriza îl copleși. Lacrimile îi năvăliră în ochi și se strânse la pieptul fratelui ca un înecat. Instinctiv, doamna Frontenac întoarse capul și se îndreptă spre sobă. Auzea bâlbâieli, sughițuri. Se aplecă spre foc și își duse mâinile la gură.

Băieții se apropiară de ea:

— O să fie cuminte, mamă, mi-a făgăduit.

Ea-l strânse la piept ca să-l sărute, copil nefericit.

— Dragul meu, sper că n-am să te mai văd niciodată cu un astfel de chip.

Dar el avea să mai aibă o dată acest chip îngrozitor, câțiva ani mai târziu, într-o după-amiază caldă și luminoasă, spre finele lui august 1915, la Mourmelon, între două baracamente. Nimeni n-avea să-i dea însă atenție, nici chiar camaradul său care încerca să-i liniștească: „Se pare că va avea loc o pregătire de artilerie fulgerătoare, totul va fi nimicit; nu ne va mai rămâne decât să înaintăm cu arma la umăr, cu mâinile în buzunare…” José Frontenac avea să-l privească cu aceeași expresie lipsită de orice

speranță dar care, în ziua aceea, n-avea să mai sperie pe nimeni.

XIV

Jean-Louis se grăbise să ajungă acasă, în strada Lafaurio de Montbaden, la doi pași distanță. Era nerăbdător să-i povestească totul Madeleinei, înaintea cinei. Yves îl făcuse să nu-i mai placă mica lor locuință aranjată cu atâta drag: „Tu nu ești niciun dentist începător, niciun doctor tânăr care se lansează, îi spusese el, ca să-ți înșiri pe șemineuri, pe pereți și chiar pe stâlpi toate cadourile astea dezgustătoare cu care ați fost copleșiți.”

Jean-Louis îl contrazise dar în sinea lui îi dăduse imediat dreptate și se uita cu ochii lui Yves la această îngrămădire de amorași din porțelan, de bibelouri din bronz și din ceramică austriacă.

— Fetița are febră, spuse Madeleine.

Ea stătea pe un scaun, lângă leagănul copilului. Această fată născută la țară și transplantată la oraș se îngrășase. Umerii i se lățiseră, gâtul i se îngroșase, pierzând aspectul tinereții. Să fie oare însărcinată? La baza unui sân zvâcnea o vână groasă albastră.

— Cât are?

— 37,5°. La ora patru a vomat tot laptele din biberon.

— Temperatură rectală? Asta nu-i febră, mai ales seara.

— Ba e febră, doctorul Chatard așa mi-a spus.

— N-ai dreptate, el vorbea de temperatura de sub braț.

— Și eu îți spun că e febră. Sigur că nu e ridicată. Dar, ce mai, e febră.

El ridică din umeri plictisit, se aplecă peste leagănul mirosind a fulgi de ovăz și a lapte vomat. Când o sărută, fetița începu să țipe.

— O înțepi cu barba ta.

— Proaspătă ca o piersică – spuse el. Începu să se învârtească prin odaie, sperând că ea o să-l întrebe despre

José. Dar niciodată ea nu-i punea, din proprie inițiativă, întrebările pe care el le dorea. Ar fi trebuit să înceapă să-și dea seama; de fiecare dată însă se înșela. Ea spuse:

— Ai să mănânci fără mine.

— Din pricina fetiței?

— Da, vreau să aștept să adoarmă.

El se supără; bucătăreasa pregătise un sufle de brânză care trebuia mâncat fierbinte. Madeleine își amintise probabil ce mâncare aveau (ca toți oamenii de la țară, era crescută în cultul luării mesei în familie și al respectului pentru bucate), căci Jean-Louis nici n-apucase să-și desfacă bine șervetul, și ea își și făcu apariția. „Nu, n-o să mă-ntrebe, își zicea el, inutil să mai aștept."

— Ei, draga mea, nu mă întrebi?

Ea ridică spre el ochii umflați de nesomn.

— Ce?

— José, zise el, a fost o întreagă poveste. Dussol, unchiul Alfred n-au îndrăznit să insiste pentru Winipeg… O să plece în Norvegia…

— Asta nu e o pedeapsă… Rațele sălbatice se pot vâna și acolo; ce-i mai trebuie?

— Crezi? Dacă l-ai fi văzut… O iubea, adăugă Jean-Louis și se roși la față.

— Pe fata aceea?

— Nu trebuie să-ți bați joc de el… Și mai spuse o dată: Dacă l-ai fi văzut!

Madeleine zâmbi malițios și cu subînțeles, ridică din umeri și se servi a doua oară. Ea nu era o Frontenac; ce rost mai avea să insiste? Ea nu era capabilă să-i înțeleagă. Nu se trăgea din neamul Frontenac. El încerca să-și reamintească expresia lui José, cuvintele pe care le îngânase. Suferința necunoscută…

— Danièle a fost drăguță și a venit să ia ceaiul cu mine. Mi-a adus modelul de brasieră, știi tu, acela de care ți-am vorbit.

Cumpătatul Jean-Louis se surprinse invidiind oamenii stăpâniți de asemenea pasiuni ucigătoare. Plin de dispreț pentru sine însuși, își privea nevasta care frământa un

cocoloș de pâine.

— Ce-ai zis? întrebă el.

— Nimic, dragă… nu ziceam nimic, ce rost are? Tu nu auzi. Nu răspunzi niciodată.

— Spuneai că a fost Danièle pe aici?

— Știi să păstrezi un secret? Îți spun între noi, bineînțeles. Cred că bărbatu-său s-a săturat să mai stea cu maică-ta. Îndată ce i se va mări salariul, are de gând să se mute.

— N-o să facă una ca asta. Mama a cumpărat casa mai ales pentru ei; nu plătesc chirie.

— Ai dreptate, asta îi și reține… Dar ea este atât de greu de suportat… Recunoști și tu. Mi-ai spus-o de atâtea ori…

— Am spus eu asta? Da, e posibil să fi spus.

— Marie însă o să rămână bărbatu-său e mai răbdător și mai ales își vede mai bine interesul. El n-o să renunțe niciodată la avantajul situației.

Jean-Louis și-o imagina pe maică-sa sub aspectul trist al unei bătrâne fermiere pe care copiii și-o trimit de la unul la celălalt. Madeleine vorbea în continuare.

— O iubesc sincer, ea mă adoră. Dar sunt convinsă că n-aș fi putut trăi în aceiași casă cu ea. Ah! nu, asta nu…

— Ea, în schimb, ar fi fost capabilă să trăiască cu tine.

Madeleine își privi neliniștită soțul.

— Sper că nu te-ai supărat, nu? Asta nu mă împiedică s-o iubesc, e o chestiune de caracter.

El se ridică de pe scaun și-și sărută nevasta în semn de iertare pentru ce gândise despre ea. Când terminară cu masa, servitorul aduse două scrisori. Jean-Louis recunoscu pe un plic scrisul lui Yves și îl vârî în buzunar. Îi ceru voie Madeleinei să-l deschidă pe celălalt.

„Domnule și binefăcătorul nostru iubit, vă anunț prin această scrisoare că fetița noastră o să primească prima împărtășanie joi, peste două săptămâni, ea știe toate rugăciunile iar tatăl său și cu mine, când o vedem rugându-se dimineața și seara, suntem foarte înduioșați, dar și îngrijorați pentru că știm că o sărbătoare atrage

după ea cheltuieli, chiar când e vorba de bunul Dumnezeu, mai ales că avem tot felul de datorii mărunte peste tot. Dar așa cum i-am spus bărbatului meu, cum o să te lase el, binefăcătorul nostru, în încurcătură, pe tine care ai păstrat acțiunile, în loc să le vinzi și să le bei, cum fac toți, pentru că sunt unii care de o lună de zile, de când s-au distribuit acțiunile, o țin tot într-o beție, lucru de neiertat, iar aceia care au înțeles ideea dumneavoastră generoasă sunt tratați de trădători și de lingăi, și cu tot felul de vorbe pe care respectul și regulile bunei-cuviințe mă împiedică să vi le înșir în această scrisoare. Dar vorba bărbatului meu; când ai un astfel de patron trebuie să știi să fii demn, înțelegându-i inițiativele făcute în folosul muncitorimii…”

Jean-Louis rupse scrisoarea și-și trecu de mai multe ori mâna peste nas și peste gură.

— Iar începi cu ticul tău, zise Madeleine. Apoi adaugă: Mor de somn, Dumnezeule, e abia ora nouă… Sper că n-o să te culci prea târziu? Te dezbraci în camera de toaletă?

Jean-Louis era îndrăgostit de biblioteca sa; acolo criticile lui Yves nu-l mai atingeau. Nimic altceva în afară de cărți; erau chiar și pe șemineu. Închise ușa cu grijă și se așeză la birou cântărind în mână scrisoarea fratelui său. Se bucură că era mai grea decât celelalte. O deschise încet, ca să nu rupă plicul. Ca un veritabil Frontenac, Yves îi dădea mai întâi vești despre unchiul Xavier cu care dejuna în fiecare joi. Bietul unchi, îngrozit de eventualitatea stabilirii la Paris a unuia dintre nepoți, făcuse tot ce-i stătuse în putință ca să-l determine pe Yves să nu vină acolo. Familia Frontenac se prefăcuse că nu cunoaște motivele acestei rezistențe. „*Acum s-a liniștit,* scria Yves, *și-a dat seama că Parisul e destul de mare pentru ca nepotul să nu se întâlnească nas în nas cu unchiul întovărășit de o femeie… Ei bine, da! i-am văzut ieri pe bulevard și chiar i-am urmărit de la distanță. E o blondină deșelată și voinică ce trebuie să fi avut o anume strălucire acum douăzeci de ani. N-ai să crezi, dar au intrat într-un restaurant Duval! Desigur că și-a cumpărat o țigară de foi de cincisprezece*

bani. Iar pe mine mă duce numai la Prunier și îmi oferă, după masă, țigări de foi Bock sau Henry Clay. Pentru că eu sunt un Frontenac... Imaginează-ți că l-am văzut pe Barrès..." El descria cu lux de amănunte cum decursese vizita. În ajun un prieten îi spusese că maestrul afirmase: „Ce bătaie de cap! va trebui să-l fac pe acest tânăr Frontenac să creadă că-i împărtășesc ideile..." fapt ce diminuase entuziasmul lui Yves. *„În ceea ce mă privește nu eram chiar așa de intimidat ca marele om, dar aproape. Am ieșit împreună. Cum am pus piciorul în stradă, amatorul de suflete s-a dezghețat. El mi-a spus... n-aș vrea să pierd niciuna din prețioasele-i vorbe. Mi-a spus..."*

Nu, nu ce spusese Barrès îl interesa pe Jean-Louis. Trecu grăbit peste rânduri, așteptând să ajungă la pasajul în care Yves îi povestea despre viața lui, la Paris, despre ce lucrează, despre speranțele sale, despre oamenii și despre femeile pe care le frecventa. Jean-Louis întoarse o pagină, și nu putu să-și rețină o răbufnire înciudată. Yves șterse fiecare rând și făcuse la fel și pe verso și pe foaia următoare. Nu numai că barase paginile, dar fiecare cuvințel era acoperit cu atâtea mâzgăleli, încât nu se mai deslușea nimic. Poate că sub aceste ștersături înverșunate se ascundeau secretele fratelui său mai mic. Nu se putea să nu existe o cale de descifrare a textelor, își zicea Jean-Louis, erau cu siguranță specialiștii... Nu, nu putea să încredințeze unui străin scrisoarea lui Yves. Jean-Louis își aminti de o lupă care zăcea pe birou (tot un cadou de nuntă) și începu să se uite atent la fiecare cuvânt șters cu atâta ardoare, de parc-ar fi fost în joc secrete de stat. Lupa nu-i servi decât pentru a descoperi mijloacele folosite de Yves în vederea prevenirii acestui examen: nu numai că reunise cuvintele prin litere întâmplătoare, dar mai și adăugase tot felul de trăsături false. După o oră de chin, fratele mai mare nu obținu decât niște rezultate minore; izbutise doar să-și dea seama de importanța acestor pagini, după strădania lui Yves de a le face indescifrabile.

Jean-Louis își propti coatele pe masă și în liniștea nocturnă o străzii auzi conversația dintre doi oameni care-

și vorbeau cu glas tare. Un clinchet de clopoțel anunța trecerea ultimului tramvai pe bulevardul Balguerie. Privirea obosită a tânărului țintuia scrisoarea misterioasă. Ce-ar fi să urce în mașină? Ar călători toată noaptea și înainte de amiază ar ajunge la fratele său... Vai! nu putea pleca singur decât în interes de serviciu. Dar în momentul acela n-avea niciun pretext de afaceri. Erau zile când pentru câteva mii de franci trebuia să plece la Paris și de câte trei ori în cincisprezece zile; dar ca să-și salveze fratele, nimeni nu l-ar înțelege. Să-l salveze de la ce?

Cu siguranță că aceste confesiuni trunchiate n-ar fi avut de ce să-l dezamăgească pe Jean-Louis. Yves șterse totul mai mult din discreție, decât din pudoare. La ce bun să-i scriu toate astea? își zise el. Și pe urmă, el tot n-ar înțelege nimic. Acest ultim raționament n-avea în el nimic disprețuitor. Dar, departe de familie, Yves își făcuse despre ai săi o imagine de simplitate și de puritate. Ființele în mijlocul cărora trăia la Paris păreau să aparțină unei specii ciudate cu care originea sa țărănească nu avea nimic comun. *„Tu nici măcar nu i-ai înțelege,* scrisese el (fără să știe că o să șteargă toate astea, înainte chiar de a-și termina scrisoarea), *atât de repede vorbesc, și totdeauna cu aluzii la persoane al căror pronume și obiceiuri sexuale se presupune că le știi. Când sunt cu ei, rămân mereu în urmă cu două sau trei fraze și râd cu cinci minute mai târziu decât ceilalți. Dar pentru că s-a decretat că sunt un fel de geniu, această încetineală în a-i urmări face parte din felul meu de a fi, și-mi întregește faima. Majoritatea, de altfel, nu m-a citit, dar se prefac. Mă iubesc pentru persoana mea și nu pentru ce scriu. Dragul meu Jean-Louis, când trăiam la Bordeaux, habar n-aveam că a fi de douăzeci de ani înseamnă pentru ceilalți un miracol. Purtam cu noi, fără să știm, o comoară de preț. Prin părțile noastre, tinerețea nu are nicio valoare: e doar vârsta ingrată, epoca arțagului, a coșurilor pe față, a furunculelor, a mâinilor umede, a lucrurilor de care ți-e rușine. Oamenii de aici, în schimb, o văd cu alți ochi, mult*

mai măgulitori. Aici furunculele n-au importanță; te consideră de la o zi la alta copilul Septentrion. Uneori, câte-o cuconiță, pretinzând că se înnebunește după versurile tale, ține să le audă chiar din gura ta și-i vezi pieptul înălțându-se și coborând cu atâta rapiditate, încât ar putea întreține un foc de forjă. Anul acesta în fața «splendidei mele tinereți» s-au deschis saloanele cele mai închise. Acolo, la fel, literatura nu este decât un pretext. În realitate, nimeni nu se prăpădește după ce scriu, nimeni nu înțelege nimic. Nu asta le place lor; «pe ei îi interesează ființele» așa zic; eu sunt o ființă, și tu ești alta, fără să bănuiești măcar. Acești căpcăuni și căpcăune nu mai au dinți, din fericire, și atunci nu le rămâne decât să te mănânce din ochi. Habar n-au de unde vin, nu-i interesează dacă am o mamă. Numai pentru faptul că, niciunul dintre ei nu m-a întrebat niciodată ce mai face mama și tot i-aș urî. Ei nu știu ce înseamnă un Frontenac, chiar fără particulă. Misterul Frontenac și marea lui însemnătate le scapă. Aș putea să am un tată ocnaș, să fi ieșit din pușcărie – nu-i interesează, ba, poate, chiar le-ar face plăcere… Faptul că am douăzeci de ani, că mă spăl pe mâini și în rest, că am ceea ce se cheamă un renume literar e de ajuns ca să-mi justifice prezența în mijlocul ambasadorilor și membrilor de la Institut, la masa lor fastuoasă… fastuoasă, dar la care vinurile sunt de obicei prost servite, prea reci și în pahare prea mici. Și cum spunea mama, abia ai timp să rupi și să înfuleci…”

Când ajunse aici, Yves se întrerupsese și, după un timp de gândire, șterse totul până la cel mai neînsemnat; cuvințel, fără să-și dea seama că astfel riscă să-și deruteze și mai mult fratele mai mare. Acesta se uita fix la hieroglifele de pe hârtie și, profitând de faptul că era singur, se lăsa prada ticului său, trecându-și încet palma îndoită peste nas, mustață și buze…

După ce puse scrisoarea lui Yves în portvizit, Jean-Louis privi ceasul. Probabil că Madeleine se întreba ce e cu el. Își acordă încă zece minute de singurătate și liniște. Luă o

carte, o deschise și o închise la loc. Se prefăcea oare că-i place poezia? Versurile nu-l atrăseseră niciodată. De altfel citea din ce în ce mai puțin. Yves îi spusese: „Bine faci, nu-ți mai încărca memoria, trebuie să uităm tot ceea ce, din prostie, ne-am vârât în cap…” Dar spusele lui Yves… De când trăia la Paris, nu se știa niciodată dacă vorbea serios sau în glumă, și poate că nu știa nici chiar el.

Jean-Louis zări pe sub ușă lumina lămpii de pe noptieră, semn de reproș, sunând cam așa: „Din pricina ta nu pot să dorm; prefer să te aștept, decât să mă trezești în mijlocul primului somn”. El se dezbrăcă, totuși, ferindu-se să facă cel mai mic zgomot posibil, și intră în cameră.

Odaia era spațioasă și în ciuda ironiilor lui Yves, Jean-Louis se simțea emoționat ori de câte ori deschidea ușa. Întunericul, de altfel, acoperea și ascundea cadourile, bronzurile, amorașii. Mobila nu se vedea decât ca un tot. Prins de patul imens, leagănul semăna cu o adevărată nacelă plutitoare, ca și cum răsuflarea copilului ar fi fost deajuns să umfle pânzele neprihănite. Jean-Louis încercă să-și ceară scuze, dar Madeleine îl opri.

— Nu mă plictiseam, mă gândeam doar…

— La ce?

— Mă gândeam la José, spuse ea.

El se înduioșă. Acum când nu se mai aștepta, ea îl întreba din proprie inițiativă despre ce-l frământa cel mai mult.

— Dragul meu, mi-a venit o idee… Gândește-te bine înainte de a spune nu… Cécile… da, Cécile Filhot… E bogată; a copilărit la țară și s-a obișnuit să vadă bărbații sculându-se înainte de răsăritul soarelui pentru vânătoare și culcându-se la ora opt seara. Știe că un vânător e mereu plecat de acasă. Lui o să-i placă, într-o zi a spus față de mine că o găsea femeia bine. „Îmi place genul ăsta de femei voinice…” Așa a spus.

— N-o să vrea… Iar la anul… cei trei ani de stagiu militar… Știi cât visează să plece în Maroc sau în Algeria de Sud.

— Da, dar ar fi logodit, asta l-ar reține. Și poate că tata

ar putea interveni să-l reformeze după un an, cum a făcut, cu băiatul…

— Madeleine! Te rog!

Ea își mușcă buzele. Copilul scânci; întinse brațul și leagănul scârții ca o roată de moară. Jean-Louis se gândi la dorința lui José de a se angaja în Maroc (în urma lecturii unei cărți de Psichari)… Oare cum era mai bine? Să-l rețină, sau să-l împingă pe acest drum?

Și deodată Jean-Louis spuse:

— Să-l însurăm… da, n-ar fi o idee rea.

Se gândea la José, dar și la Yves. Privea camera caldă și mirosind a lapte, cu draperiile, cu fotoliile capitonate, cu vietatea mică scâncind prin somn, cu femeia tânără cu trup greoi și fecund – și se gândea că acesta era refugiul copiilor Frontenac, zburați din cuibul părintesc, și pe care pinii vacanțelor mari nu-i mai ocroteau, la adăpostul vieții, în parcul înăbușitor. Alungați din raiul copilăriei, exilați din pajiștile ei cu puieți de anini, cu șipot de ape străjuite de ferigi roșcate, ei aveau nevoie de acest decor cu draperii, cu mobile, cu leagăne de copii, unde fiecare să-și sape culcușul…

Acest Jean-Louis, atât de grijuliu față de frați, gândindu-se cum să-i adăpostească și cum să-i ferească de rele, era același cu bărbatul care, în vederea războiului bătând la ușă, făcea în fiecare dimineață exerciții de gimnastică ca să-și dezvolte mușchii. Voia să afle dacă era posibil să treacă din serviciul auxiliar în cel activ. Nimeni altul nu și-ar fi dat viața mai ușor ca el. Dar în familia Frontenac totul se petrecea ca și cum dragostea frățească și cea maternă ar fi comunicat între ele, sau ca și cum amândouă aceste iubiri ar fi avut o sursă comună. Când se gândea la frații săi mai mici și chiar la José, îndrăgostit de Africa, Jean-Louis era cuprins de grija neliniștită și aproape înspăimântată a mamei lor. Astă-seară, mai ales, disperarea surdă a lui José, acest calm dinaintea trăsnetului, îl tulburase poate mai puțin decât paginile indescifrabile ale lui Yves; dar, în același timp, scrisoarea muncitoarei care-i solicita ajutor, la fel ca și multe altele

pe care le primea, îl impresionase profund, îi adâncise o rană. Nu se resemnase încă să ia oamenii așa cum sunt. Lingușelile lor naive îl enervau, iar stângăcia cu care aceștia își simulau sentimentele religioase îi făcea rău. Își aminti de un băiat de optsprezece ani care ceruse să fie botezat și de care se ocupase chiar el personal, cu multă pasiune… Ori, puțin timp după aceea, el a descoperit că finul său fusese botezat de o asociație protestantă căreia îi furase caseta cu bani. Neîndoios, Jean-Louis știa că întâmplarea aceasta fusese o excepție și că sufletele alese nu lipsesc; nenorocul său (sau mai degrabă un cusur în materie de psihologie, o anume neputință în a cântări oamenii), îl împinsese întotdeauna către pățanii de acest soi. Timiditatea sa, care lua aspectul durității, îl îndepărta de oamenii simpli, dar nu-i speria pe lingușitori și pe ipocriți.

Întins pe pat, cu fața în sus, privea tavanul scăldat în lumina blândă a lămpii de pe noptieră și se gândea la neputința sa de a schimba cât de puțin destinul celorlalți. Cei doi frați ai lui vor face, cât timp vor trăi, ceea ce le era menit, și toate ocolurile îi vor readuce, cu siguranță, la punctul unde erau așteptați, unde cineva îi pândea…

— Tu ce crezi, Madeleine, întrebă el brusc cu glas scăzut, se poate face ceva pentru ceilalți?

— Ea își întoarse către el fața pe jumătate adormită, și-și dădu părul la o parte.

— Ce-ai spus?

— Vreau să te întreb dacă tu crezi că, făcând eforturi supraomenești, am putea schimba cât de puțin soarta unui om?

— Ah! toată ziua nu te gândești decât la asta, să-i schimbi pe ceilalți, să le schimbi locul, să le bagi în cap idei străine de-ale lor…

— Poate că (se gândea el în sinea lui) eu nu fac decât să-i ajut să-și urmeze menirea; când cred că i-am oprit, ei își adună puterile și pornesc cu o și mai mare înverșunare exact în direcția opusă celei pe care aș fi dorit-o…

Ea duse mâna la gură și-și înăbuși un căscat.

— Ce importanță au toate astea, dragul meu?

— Cuvintele acelea triste și duioase ale lui Cristos, după Cina cea de taină, adresate lui Iuda, ai zice că-l împing spre ușă, că-l obligă să iasă cât mai repede…

— Știi cât e ceasul? A trecut de miezul nopții. Mâine dimineață n-ai să te poți trezi.

El stinse lumina, și cum stătea așa, în întuneric, i se părea că era culcat pe fundul unei mări care-l apăsa cu toată greutatea ei. Se lăsă dus de un val de singurătate și de neliniște. Deodată însă își aminti că uitase să-și facă rugăciunea. Atunci, bărbatul acesta făcu exact ceea ce ar fi făcut la zece ani; se dădu ușor jos din pat și se așeză în genunchi pe podea, cu capul în cearceafuri. Liniștea nu era tulburată de niciun suflu; nimic n-ar fi lăsat de bănuit că în odaia aceea dormeau o femeie și un copil. Atmosfera era grea și încărcată cu tot felul de mirosuri, pentru că Madeleine, ca tuturor celor veniți de la țară, nu-i plăcea aerul de afară, și bărbatul ei trebuise să se obișnuiască să nu mai deschidă ferestrele noaptea.

Începu cu invocarea Sfântului Duh: *„Veni, Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium et tui amoris in ies ignem accende…”*[4] Dar în timp ce buzele pronunțau această formulă, el nu era atent decât la liniștea pe care o știa bine și care țâșnea prin toate fibrele trupului său ca un fluviu care se naște; da, o liniște activă, năvalnică, biruitoare, asemenea revărsării apelor. Și el știa, din experiență, că nu trebuia să se mai gândească la nimic, nici să cedeze falsei umilințe care te îndeamnă să zici: „Nu-i nimic, e o emoție trecătoare”. Nu, să nu spună nimic, să primească; nu mai avea nicio spaimă… Ce prostie să creadă că rezultatul aparent al eforturilor noastre are o cât de mică importanță. Ceea ce contează este chiar această biată străduință de a ține cârma, de a o îndrepta – mai ales de a o îndrepta… Și fructele necunoscute, neprevăzute, cu neputință de imaginat, ale actelor noastre vor ieși într-o zi la iveală, aceste fructe stricate, adunate de pe jos și pe

[4] „Vino, Duhule Sfânt, și umple inima credincioșilor tăi, și aprinde în ei flacăra dragostei tale…” (lat.).

care nu îndrăznim să le oferim… Își făcu un scurt examen de conștiință: da, mâine dimineață se va putea împărtăși. După aceea nu se mai gândi la nimic. Știa unde se află și se lăsă mai departe învăluit de atmosfera camerei. Avea o singură obsesie: era clipa când renunțase la ambiție, când căuta o mângâiere… „Dar dacă tu, Dumnezeul meu”…

Liniștea câmpiei pusese stăpânire peste oraș. Jean-Louis auzea tic-tac-ul ceasului, deslușea, prin întuneric, umărul ridicat al Madeleinei. Vedea totul, dar nimic nu-l îndepărta de ceea ce era esențial. Câteodată conștiința îi era preocupată de unele întrebări, dar, o dată rezolvate, ele dispăreau. De exemplu, uitându-se la Madeleine îl străfulgera gândul că femeile au în ele o lume de sentimente mult mai bogată decât a bărbaților, dar că le lipsește puterea de a le interpreta, de a le exprima, fapt care le dă o inferioritate aparentă. La fel se întâmplă și cu oamenii simpli. Sărăcia vocabularului… Jean-Louis simțea că se îndepărta din larg către țărm, că acum picioarele aveau sprijin, că dăduse de mal, că mergea pe plajă, că se îndepărta de ființa adorată. Făcu semnul crucii, se strecură în așternut și închise ochii. Abia mai auzi fluieratul unei sirene de pe fluviu. Primele căruțe ale zarzavagiilor nu-l treziră.

XV

Băiatul care conducea fără să micșoreze viteza nebunească, întoarse capul și strigă:

— Ne oprim la Bordeaux, doar cât să mâncăm.

Din fundul mașinii, englezul, strâns între cele două femei tinere, întrebă:

— La „Claponul fin”, nu-i așa?

Tânărul de la volan îi aruncă o privire cruntă. Yves Frontenac, așezat lângă el, îl implora:

— Geo, privește în față, te rog… Fii atent la copil…

Ce nebunie să urci în mașină cu străinii ăștia! Cu trei zile în urmă, la Paris, cinase la această doamnă americană al cărui nume nu izbutea să-l rețină, și pe care de altfel era incapabil să-l pronunțe în mod corect. „Strălucise” ca niciodată (trecea drept un tip foarte inegal, putând fi uneori comeseanul cel mai sinistru): „Ai avut noroc, zicea Geo, care-l admira pe Yves și care-l introdusese la respectiva doamnă, ai fi avut un Frontenac splendid…” Șampania Pommery crease între toți acești oameni, abia cunoscuți, o atmosferă plină de afecțiune. Doamna pleca a doua zi dimineața la Guéthary. Doar pentru trei zile… Le propusese să vină cu ea: era prea îngrozitor să se despartă; de acum încolo vor trebui să trăiască cu toții împreună. Noaptea de iunie era caldă. Din fericire niciunul din bărbați nu era în smoking. Nu le rămânea decât să dea drumul motorului și să pornească. O să conducă Geo. Când vor ajunge or să se scalde.

La Bordeaux, Yves o găsise pe maică-sa singură, după dejun: când își văzu băiatul, pe care nu-l aștepta, ea se îngălbeni. Yves o sărută pe obrajii de culoarea cenușii. Fereastra salonului stil empire dădea spre strada zgomotoasă și cu miros urât. Nu putea rămâne cu ea decât

un sfert de oră, căci prietenii erau grăbiți să ajungă la Guéthary. La înapoiere n-or să se oprească la Bordeaux, dar asta n-avea nicio importanță, de vreme ce în mai puțin de trei săptămâni el urma să-și întâlnească mama și să petreacă o lună cu ea. (Tinerii căsătoriți închiriaseră într-adevăr o vilă pe malul Bazinului[5] unde nu era loc și pentru doamna Frontenac). Ea se decisese să-l aștepte pe Yves, dar nu în landa înăbușitoare de la Bourideys, ci la Respide, pe malurile Garonnei: „La Respide este întotdeauna aer curat", decretau cu neclintită convingere membrii familiei Frontenac. Ea îi vorbi despre José; se afla la Rabat și o asigura că era în afară de orice primejdie; ei însă îi era teamă; se trezea noaptea cu o spaimă în suflet…

După un sfert de oră, Yves o îmbrățișă: ea îl conduse până la capătul scărilor: „cel puțin sunteți prudenți? Sper că nu alergați ca nebunii? Nu-mi place să te știu pe drumuri. Telegrafiază-mi chiar diseară…"

El coborî treptele câte patru deodată dar, din instinct, își ridică ochii. Blanche Frontenac era aplecată peste rampă. Văzu fața ei suferindă deasupra capului său. Strigă:

— Peste trei săptămâni…

— Bine, fiți atenți…

Astăzi trecea din nou prin Bordeaux. Ar fi vrut să-i facă o nouă surpriză mamei sale; dar era în orașul natal și nu putea să nu-și poftească prietenii la „Claponul fin": ei ar fi interpretat că vrea să scape de cheltuială… Și apoi Geo voia cu orice preț să ajungă la Paris chiar în seara aceea. Turba pentru că tânărul englez stătea lângă prietena lui, iar el nu reușea să audă ce-și vorbesc; în parbriz însă vedea reflexul capetelor lor apropiate. Îi spunea lui Yves cuvinte de loc încurajatoare: „Și ce dacă-mi sparg capul? Și-l sparg și ei…" Iar Yves răspundea: „Atenție la barieră…"

Crezuse că o să poată scăpa, spre sfârșitul mesei, dar trebui să aștepte plata. Geo bea, fără să scoată o vorbă, își consulta ceasul.

„Înainte de șapte vom fi la Paris…" Până acolo el va fi ca

[5] Rada portului Bordeaux.

și mort; coșmarul nu i se va sfârși decât la Paris, când o va închide pe femeie între patru pereți și o va obliga să nu se mai vadă cu celălalt băiat, când îi va cere să aleagă între ei doi… Nici n-așteptă ca Yves să facă plata, și se și urcă la volan. Yves i-ar fi putut spune: „Te rog acordă-mi un sfert de oră…” sau: „Duceți-vă fără mine, eu mă întorc cu trenul…” Dar această eventualitate nici măcar nu-i trecuse prin cap. Nu se gândea decât cum să-și înfrângă această forță interioară care-l îndemna să alerge să-și îmbrățișeze mama. Își spunea: „N-are rost să le stric socotelile pentru o întrevedere de cinci minute, când în mai puțin de trei săptămâni o să fiu cu dânsa. Abia dac-aș avea timp s-o sărut…” Dar ușurința cu care renunțase la acele câteva secunde, exact cât îi trebuiau ca să-și atingă buzele de un obraz încă viu, îl va chinui toată viața, și undeva, în adâncul sufletului, el simțea acest lucru, căci totdeauna avem presimțiri… Când femeile erau la vestiar, Geo îi spuse:

— Yves, te rog, așează-te tu în spate. Dacă-l am pe englez lângă mine, o să fiu mai liniștit.

Yves îi răspunse că și el o să fie mai liniștit. Automobilul porni. Yves stătea ca un sanviș, între cele două femei. Una dintre ele o întreba pe cealaltă:

— Cum se poate? N-ai citit *Paludes?* E colosală… Sigur că da, de Gide.

— N-am impresia că-i așa de nostimă; ba da, mi-amintesc, am citit-o: dar nu pricep de ce zici că e nostimă.

— Mi se pare colosală…

— Bine, dar ce găsești în ea nostim?

— Frontenac, explică-i tu…

El răspunse cu un ton impertinent:

— N-am citit-o.

— Cum? N-ai citit *Paludes*? exclamă femeia uimită.

— Nu, n-am citit *Paludes.*

Se gândea la scara pe care o coborâse în urmă cu trei zile: el ridicase ochii, maică-sa îl privea aplecată peste rampă. „O s-o văd peste cincisprezece zile”, își spunea el. Ea nu va ști niciodată cât de vinovat se simțea el pentru că

trecuse prin orașul Bordeaux și nu se oprise s-o sărute. În clipa aceea își dădu seama cât de mult o iubea, cu o dragoste nemaiîncercată de pe vremea copilăriei, când, în prima zi de școală, după vacanță, izbucnea în plâns la gândul că n-o s-o mai vadă până seara. Pe deasupra capului său, cele două doamne discutau despre persoane necunoscute lui.

— M-a implorat să-i fac rost de o invitație la Marie-Constance. I-am spus că n-o cunoșteam atât de bine. A insistat s-o obțin prin intermediul lui Rose de Candale. I-am răspuns că nu voiam să risc un refuz. Ei bine, draga mea, mă crezi sau nu, a izbucnit în hohote de plâns, strigând că era vorba de viitorul lui, de reputația lui, de viața lui și că, dacă nu va fi văzut la balul ăsta, nu mai avea altceva de făcut decât să dispară. Am făcut imprudența să-i atrag atenția că era vorba de o casă foarte închisă. „Foarte închisă? a țipat el, o casă în care tu ești primită!”

— Înțelege, scumpo, că pentru el e tragic: a lăsat să se înțeleagă peste tot că e invitat. Acum câteva zile eram la Ernesta, și ca să mă amuz, să văd ce mutră face, l-am întrebat în ce s-ar deghiza; el mi-a răspuns: „în negustor de sclavi!” Dar trei zile după aceea, mă înțelesesem cu Ernesta, i-am pus aceeași întrebare și el ne-a spus că nu era sigur dacă se va duce la acel bal, că asemenea petreceri nu-l mai amuză…

— Asta-i culmea, și eu care l-am văzut plângând!

— Și, ține-te tare… găsea că Marie-Constance începuse să primească pe oricine. Și acum, după toate câte mi le-ai povestit: pot să-ți spun, a pronunțat și numele tău, draga mea…

— În fond e un tip destul de periculos…

— Poate lansa tot felul de zvonuri. Un om oricât ar fi el de defăimat, dacă în fiecare zi dimineața, la prânz și seara ia masa în societate, este prin forța lucrurilor un tip periculos: își depune ouăle în locurile cele mai prielnice… și când s-au clocit, când mica viperă își răsucește trupul pe fața de masă, nimeni nu mai știe că el e autorul…

— La urma urmei, ce-ar fi să-i telefonez diseară Mariei-

Constance? I-am luat o lojă de o mie de franci…

— Ce n-ar face el pentru tine, dacă i-ai obține o invitație!

— Oh! eu nu-i cer nimic.

— Și chiar dacă i-ai cere…

— Ești răutăcioasă, draga mea… Spune, nu crezi?

— Nu sunt sigură… în sfârșit, s-ar putea să nu fiu nici prea bună, nici prea rea.

— Mai curând nici prea rea, decât nici prea bună…

— Vai, ce caraghioasă ești! Ai auzit-o, Frontenac?

Oare ce-i spusese maică-sa, în acele cinci minute? Da, îi spusese: „La Respide o să avem fructe din belșug…” Pe deasupra capului său, din cele două guri vopsite ale tinerelor femei, ieșea un șuvoi de vorbe murdare pe care Yves l-ar fi putut îmbogăți cu ușurință; dar această mocirlă, gata să izbucnească din el, era la suprafața ființei sale, nu în străfundul inimii, acolo unde, în acel moment, o auzea pe maică-sa spunându-i: „Anul ăsta o să avem fructe din belșug…” și unde vedea fața ei aplecată peste rampă, privindu-l cum coboară scările, urmărindu-l cu ochii până dispărea. Fața ei palidă… Se gândi: „Paliditatea cardiacilor…” Și deodată avu o străfulgerare; dar presimțirea abia îi trecu prin suflet că se și șterse.

— Orice-ai spune… e o tâmpită! Când ești o ființă atât de plictisitoare ca ea, nu te cramponezi în halul ăsta de un om. Haida de! Dacă s-ar crede în stare să pună laba pe altul, n-ar mai face pe victima. În ceea ce mă privește, eu găsesc că și așa e destul de mult că Alberto a suportat-o doi ani. Chiar dacă o înșela cât putea, mă întreb cum de-a fost capabil de atâta răbdare… Și știi că e mult mai puțin bogată decât ne-a lăsat să credem?

— Când ea vorbește de moarte îți spun sincer că mă impresionează… Cred că toată povestea asta n-o să se sfârșească bine.

— Nu-ți face griji, o să vezi că o să se rănească doar atât cât să-l facă pe bărbatu-său un tip odios. Și în cele din urmă, o să ne rămână nouă pe cap, ai să vezi! Pentru că, oricum, va trebui s-o invităm, și fii sigură că individa asta o să fie întotdeauna liberă!

Yves se gândea la problemele de conștiință pe care și le făcea mama sa când considera că nu fusese destul de caritabilă. „Trebuie să mă duc să mă spovedesc”, zicea ea ori de câte ori se mânia pe Burthe. Bunătatea lui Jean-Louis... neputința lui de a depista răul. Ce mult suferea el când Yves își bătea joc de Dussol! Oamenii, acești oameni împreună cu care ultimul Frontenac urla astăzi ca nebunul... Bunătatea lui Jean-Louis, contrabalansa, în ochii lui Yves, cruzimea oamenilor. El credea în bunătatea lor din pricina mamei sale și a lui Jean-Louis. „Iată că vă trimit ca pe niște miei în gura lupilor...” Văzu cum răsar din toate părțile mulțimi sumbre deasupra cărora fluturau bonete albe, văluri... Fusese și el creat pentru o asemenea bunătate. Se va duce la Respide, numai el cu maică-sa; doar trei săptămâni îl mai separau de zilele toride de vară, când vor avea fructe din belșug. Va avea grijă să n-o supere, se va feri s-o necăjească. De data asta va ști să se stăpânească. Își propunea ca, din prima seară chiar, s-o roage să facă rugăciunea împreună, ea n-o să-și creadă urechilor; el se bucura de pe acum de fericirea ei. O să-i facă confidențe... De exemplu, ce i se întâmplase lui în luna mai, într-un local de noapte... Ei și? Va trebui să știe și ea că umblă prin asemenea localuri... O să-i spună: băusem puțină șampanie, mi-era somn, era târziu; o femeie se urcase pe masă și cânta un cântec pe care-l ascultam cu gândul aiurea, în timp ce comesenii îi îngânau refrenul, căci era un cântec soldățesc și toată lumea îl cunoștea. Și iată că, spre sfârșit, numele lui Cristos fu rostit printre cuvinte dezgustătoare. Atunci (Yves și-o imagina pe maică-sa sorbindu-i vorbele...) atunci am simțit o durere aproape fizică, ca și când nelegiuirea aceea mă lovea drept în inimă. Ea se va ridica de pe scaun, îl va săruta și îi va spune ceva în genul: „Vezi, dragul meu, ce bucurie...” Își închipuia noaptea, cerul de august plin de stele, mirosul de fân otăvit, strâns în stogul care nu se vedea.

În zilele care urmară, el se liniști; totul era bine. Viața sa se scurgea și mai dezordonată ca până atunci. Era anotimpul când, înaintea plecării în vacanța de vară,

oamenii puși pe distracție petrec cu o și mai mare înverșunare; anotimpul când cei ce se iubesc suferă din pricina despărțirii inevitabile, iar cei ce sunt iubiți respiră, în sfârșit, ușurați! Anotimpul când castanii ofiliți din Paris văd, în zorii zilei, cum în jurul automobilelor se adună bărbați îmbrăcați în frac și femei înfrigurate, luându-și la nesfârșit rămas bun.

Într-o asemenea seară, cu totul întâmplător, Yves n-a ieșit în oraș. Era oare obosit, bolnav, nefericit în dragoste? În sfârșit, stătea singur în cabinetul său de lucru, suferind de singurătate, așa cum se suferă la vârsta lui, ca de o durere insuportabilă de care trebuie să scapi cu orice preț. Își organizase timpul în așa fel încât nicio seară să nu-i rămână liberă; dar de data asta mecanismul se stricase. Dispunem de ceilalți așa cum dispunem de pionii de șah, având grijă să nu lăsăm niciun pătrățel neocupat; dar și ei, la rândul lor, își fac în taină jocul, ne împing cu vârful degetului, ne îndepărtează; și dintr-o dată ne trezim dați la o parte. Glasul care, în ultima clipă îți spune la telefon: „Iartă-mă, dar mi-e imposibil…” aparține de regulă aceluia din doi care n-are scrupule, care-și poate permite orice. Dacă singurătatea lui Yves din seara aceea nu s-ar fi datorat absenței unei anumite femei, el ar fi putut să se îmbrace, să iasă, să se întâlnească cu prietenii. Faptul că stătea în casă, nemișcat, cu lumina stinsă, se datora cu siguranță unei lovituri cumplite, din pricina căreia suferea pe întuneric.

Telefonul zbârnâi, dar nu cu sunetul obișnuit: apeluri scurte, repetate. Auzi mai multe „pârâituri” apoi: „Sunteți chemat de Bordeaux”. La început se gândi la maică-sa, la o nenorocire, dar spaima îi fu spulberată chiar de vocea mamei abia deslușită, ca de foarte departe, de pe o altă lume, pentru că ea aparținea generației celor ce nu știu să telefoneze.

— Tu ești, Yves? Îți vorbește mama ta…

— Te aud foarte prost.

Înțelese că ea avusese o criză acută de reumatism, că o trimiteau la Dax, și că va ajunge la Respide cu zece zile

mai târziu.

— Dar ai putea veni la Dax... ca să nu pierdem nicio zi din timpul proiectat să-l petrecem împreună.

De asta telefona, ca să obțină această încredințare... El îi răspunse că va veni s-o vadă când va dori ea. Ea n-auzea. El insista, se enerva:

— Da, sigur, mamă. O să vin la Dax.

De foarte departe, biata voce repeta cu încăpățânare:

— Vii la Dax, da? apoi totul se stinse. Yves mai rămase pe fir câteva clipe, dar degeaba. Stătea ca pironit; suferea.

A doua zi, uitase totul. Viața obișnuită își continua cursul. Se distra sau, mai curând, se ținea, până în zori, de fustele unei femei care, de fapt, ea se distra. Deoarece nu ajungea acasă decât în zori, dormea până târziu. Într-o dimineață îl trezi soneria de la intrare. Crezu că era poștașul cu scrisorile recomandate; întredeschise ușa și îl văzu pe Jean-Louis. ÎI conduse în cabinetul de lucru și ridică storurile: o pâclă de pucioasă se lăsase peste acoperișuri. Îl întrebă, fără să-l privească, dacă sosise la Paris în interes de afaceri. Răspunsul fu aproape cel așteptat: mama nu se simțise bine zilele acestea, Jean-Louis venise să-l caute pe Yves pentru a-l hotărî să plece cât mai repede. Yves se uită la Jean-Louis: avea un costum cenușiu, o cravată neagră cu buline albe. Îl întrebă de ce nu-i telegrafiase sau telefonase.

— Mi-a fost teamă că telegrama o să te înspăimânte. La telefon nu te poți înțelege.

— Ai dreptate, dacă n-ai fi fost obligat s-o părăsești pe mama. Mă mir că ai putut-o lăsa singură, chiar și pentru douăzeci și patru de ore... Pentru ce ai venit? O dată ce ai venit...

Jean-Louis îl privi în ochi. Yves, cam palid, cu glas scăzut, întrebă:

— A murit?

Jean-Louis îi luă mâna, îl privi fix. Atunci Yves șopti „că știa”.

— Cum, știai?

El spunea mereu „știam” în timp ce frate-său îi relata, grăbit, amănuntele despre care Yves nu se gândise încă să-l întrebe.

— Luni seara, nu marți… s-a plâns pentru prima oară…

Vorbea și era uimit de calmul lui Yves; era dezamăgit și se gândea că ar fi putut renunța la această călătorie, rămânând lângă trupul neînsuflețit al mamei sale, profitând de ultima clipă cât mai era printre ei. Nu putea bănui că o simplă remușcare îi „împietrise” durerea lui Yves, ca abcesele care au nevoie de intervenția doctorului. Oare maică-sa aflase că el trecuse prin Bordeaux și nu se oprise s-o sărute? Oare suferise din această cauză? Făcuse oare o faptă monstruoasă? Dacă s-ar fi oprit, la întoarcerea de la Guéthary, întrevederea ar fi decurs, desigur, la fel ca la ducere; câteva recomandări, câteva sfaturi în legătura cu prudența, o sărutare; ea l-ar fi însoțit până la palier, s-ar fi aplecat peste rampă, l-ar fi privit cum coboară scările urmărindu-l cu ochii până dispărea. Cel puțin, dacă n-o revăzuse, îi auzise vocea la telefon; el înțelesese ce-i spunea, dar ea, biata femeie, nu l-a auzit bine… Îl întrebă pe Jean-Louis dacă apucase să-i pomenească numele. Nu: deoarece știa că o să-și revadă „parizianul”, nu era preocupată decât de José, aflat în Maroc. Lacrimile lui Yves izbucniră în sfârșit, și Jean-Louis se simți ușurat. El stătea calm – uitând de durerea sa. Cerceta camera în care domnea încă dezordinea din ajun, în care gustul de tot ce era rusesc, al anilor acelora, se trăda prin culoarea divanului și a fețelor de pernă; dar cel ce o locuia, se gândea Jean-Louis, nu petrecuse acolo decât puține zile; îl ghiceai indiferent la cele din jur. Jean-Louis o trăda o clipă pe maică-sa moartă pentru fratele în viață; studia camera, căuta urme lăsate, semne… Doar o fotografie: aceea a lui Nijinski în *Fantoma trandafirului.* Jean-Louis înălță ochii spre Yves: el stătea în picioare, sprijinit de șemineu – cu trupul firav îmbrăcat în pijamaua albastră, cu părul răvășit și, când plângea, strâmbându-se la fel ca în copilărie. Fratele său îi spuse cu blândețe să se ducă să se îmbrace și, rămas singur, cerceta cu privirea pereții, masa plină de

scrum de țigară, mocheta arsă.

XVI

În fața carului mortuar mergeau toți preoții aflați în parohie și toți copiii din strană. Încadrat între cei doi frați și unchiul Xavier, Yves își dădea seama de ridicolul fețelor lor îndurerate în lumina crudă a zilei, a costumului și al jobenului său. (José era îmbrăcat în uniforma infanteriei coloniale). Cerceta obrazurile oamenilor de pe trotuar, privirea lacomă a femeilor. Nu suferea, nu simțea nimic, auzea doar crâmpeie din schimbul de cuvinte dintre unchiul Alfred și Dussol aliniați în spatele lui. (I se spusese acestuia din urmă: „Faci parte din familie, nu-i așa? Ai să mergi imediat după noi…”).

— A fost o femeie cu cap, zicea Dussol. Nu cred că i s-ar putea aduce un elogiu mai frumos ca ăsta. Aș spune chiar: a fost o femeie de afaceri. În orice caz, ar fi devenit, cu un bărbat care ar fi inițiat-o.

— În afaceri, spuse Caussade, o femeie își poate permite o mulțime de lucruri, care nouă ne sunt interzise.

— Spune, Caussade, ți-o amintești pe vremea procesului lui Métairie? Métairie, știi mata, notarul acela care a fugit cu banii clienților. Ea ar fi trebuit să piardă șaizeci de mii de franci. La miezul nopții a venit să mă roage să merg cu dânsa la doamna Métairie. Blanche a pus-o să semneze că recunoaște datoriile. Nu era lucru ușor. Îți trebuia curaj… S-a judecat zece ani pentru asta, dar la urmă i s-a plătit toată suma, și înaintea tuturor celorlalți creditori. E ceva, nu?

— Da, dar ea ne-a repetat adesea că dacă n-ar fi fost vorba de banii copiilor ei, a căror gestionară era, n-ar fi avut niciodată acest curaj.

— E posibil, deoarece suferea uneori de mania corectitudinii: singurul ei punct slab…

Unchiul Alfred protesta, cu un aer ipocrit, că „dimpotrivă, asta o înălța”.

Dussol ridică din umeri:

— Ei, hai că mă faci să râd. Sunt un om cinstit și ori de câte ori e vorba de o casă onestă, noi suntem dați de exemplu… Dar să știi că ne pricepem la afaceri. Blanche nu s-ar fi dat la o parte… Îi plăcea banul. Nu-i roșea obrazul.

— Ținea mai mult la pământ.

— Nu pământul în sine o interesa pe ea. Pentru Blanche, pământul reprezenta bani, ca și biletele de bancă; dar considera că el e mai sigur. O dată mi-a spus că, indiferent dacă anul era bun sau rău, scăzând cheltuielile necesare, și calculând pe o perioadă de zece ani – pământul îi aducea un venit de patru și jumătate, ba chiar cinci la sută.

Yves și-o reamintea pe maică-sa, seara, în fața casei, în mijlocul pinilor de la Bourideys; o vedea ieșindu-i în cale pe aleea din jurul parcului, cu mătăniile în mână; sau, și-o imagina la Respide, vorbindu-i despre Dumnezeu, în fața colinelor adormite, încercă să-și reamintească discuțiile din care reieșea dragostea ei pentru pământ; și ele îl năpădiră. De altfel, Jean-Louis povestea că înainte de a muri ea îi arătase cerul de iunie și arborii plini de păsări care se vedeau prin fereastra deschisă, și că-i spusese: „Îmi pare rău că părăsesc toate astea…”

— Se pare, zicea Dussol, că acestea au fost ultimele ei cuvinte; s-a uitat în direcția viilor și a șoptit: „Ce rău îmi pare de recolta asta bogată!”

— Nu, mie mi s-a spus că pomenise de câmp în general, de natura frumoasă…

— Așa zic fii ei (Dussol coborâse glasul), ei au înțeles în felul lor; îi cunoști doar… Bietul Jean-Louis! Eu însă cred că e mult mai frumos să-i pară rău după strugurii din via la al cărei cules nu va mai participa, după podgoria pe care o renovase complet, averea o regreta ea… Și n-o să mă convingă nimeni de contrariu. O cunosc de patruzeci de ani. Ei bine, într-o zi, când se plângea de băieți, i-am spus că era ca o găină care a clocit rațe. Ce-a mai râs…

— N-ai dreptate, Dussol, zău, era cu adevărat mândră de ei, și avea pentru ce.

— Nu zic nu. Dar Jean-Louis mă face să râd când afirmă că Blanchei îi plăceau elucubrațiile lui Yves. Pentru că femeia asta era întruchiparea rațiunii, a echilibrului, a bunului simț. Să fim serioși, să nu-mi spui mie povești. În toate discuțiile cu Jean-Louis privind participarea la beneficiu, la consiliile de uzină și la tot felul de aiureli de ale lui, simțeam că ea era de partea mea. Era neliniștită de „himerele" fiului său, cum le spunea ea. Mă implora să nu-l judec după astea. „Lasă-i puțin răgaz, îmi zicea, ai să vezi că e un băiat serios"…

Yves nu se mai gândea la ținuta lui ridicolă, și nici la pantofii de lac; nu mai cerceta chipurile oamenilor de pe trotuar. Prins în acest lanț, între dric și Dussol (din ale cărui frânturi de conversație își dădea seama ce urât vorbea despre maică-sa), înainta cu capul în pământ. „Îi era milă de săraci, își spunea el; când erau mici, urcam cu ea scările lor murdare; iubea fetele destrăbălate care se pocăiau. Ori de câte ori citea câte-o poezie de-a mea în care evocam copilăria, i se umpleau ochii de lacrimi…" Vocea lui Dussol nu contenea:

— Agenții de bursă îi știau de frică. Ce bine se pricepea să ajusteze un borderou; nici sconturi și nici comisioane…

— Spune-mi, Dussol, ai văzut-o vreodată discutând cu locatarii? Nu-mi dau seama cum izbutea să-i facă să plătească reparațiile casei…

Yves știa de la Jean-Louis că nu era adevărat: contractele de închiriere fuseseră reînnoite împotriva bunului simț, fără să se țină seama de urcarea valorii imobilelor. Totuși nu putea să-i iasă din cap modul caricatural în care Dussol o zugrăvea pe maică-sa, felul cum apărea ea în ochii celorlalți, despuiată de misterul Frontenac. Moartea nu ne dă pradă numai viermilor, ci și oamenilor, ei ne rod memoria, o descompun; deja Yves nu mai recunoștea imaginea moartei, desfigurată de Dussol, și al cărui chip viu „rezistase" mai multă vreme. Amintirea ei

trebuia reconstituită în sufletul lui, ștearsă de pete; trebuia ca Blanche Frontenac să redevină ceea ce fusese. Acest lucru era necesar pentru ca el să poată trăi, pentru ca el să-i poată supraviețui. Ce lung e drumul până la cimitir, și această stradă Arès, acest cartier de bordeluri pe care familia îl străbătea în haine de seară și în pantofi de lac, cu o pompă grotescă și primitivă! Și textele sublime ale slujbei, mormăite de preoți într-un mod „automat", înfiorător de automat. Dussol, care vorbise în șoaptă, ridică iarăși glasul, iar Yves nu se putu abține să nu ciulească urechea.

— Nu, Caussade, aici nu mai sunt de părerea dumitale, Eu cred că tocmai ăsta a fost punctul slab al acestei femei admirabile. Nu, ea nu era o bună educatoare. Să știi că nu disprețuiesc religia, domnii ăștia de la Parohie mă găsesc întotdeauna când au nevoie de mine, o știu și profită. Dar dacă aș fi avut băieți, imediat după „comuniune", i-aș fi orientat către o ocupație serioasă, Blanche n-a prea ținut seama de atavismul care-i amenința pe ai săi. Nu vreau să-l vorbesc de rău pe bietul Michel Frontenac…

Și fiindcă Caussade afirma că Michel fusese întotdeauna dușmanul preoțimii, Dussol continuă:

— Știu bine ce spun, era mai degrabă un visător, un om care, chiar când dezbătea probleme de afaceri, avea permanent în fundul buzunarelor câte-o cărțulie… Asta era deajuns să-l caracterizeze. Și dacă ți-aș spune că pe masa din biroul unde trata afacerile am văzut o carte de versuri! Mi-amintesc că mi-a luat-o din mâini cu un aer jenat…

— Aer jenat? poate era pornografică?

— Nu, nu era genul lui. La urma urmei, s-ar putea să ai dreptate… Acum îmi amintesc, era o culegere de versuri de Baudelaire… *Hoitul,* le-ai citit? Michel era un spirit ales, mă rog, orice vrei, dar, ca om de afaceri, sunt cel mai în drept să știu cât valora. Norocul întreprinderii și al copiilor Frontenac a fost că m-au avut pe mine asociat. Exaltarea religioasă a Blanchei a dezvoltat, cu siguranță, tocmai aceste tendințe în ei; și, fie vorba între noi, cu ce s-au ales?

Coborî din nou glasul; Yves își spunea în gând: „Cu ce s-

au ales?” Devenise el un bărbat? Da, dar nu unul cum înțelegea Dussol. Oare cum ar trebui să arate un bărbat după concepția lui Dussol? Și cum putea Blanche Frontenac să facă din fiii săi altceva decât deveniseră ei mai târziu? La urma urmei Jean-Louis își întemeiase un cămin, cum zic ei. Își conducea foarte bine afacerile, având mai multă influență decât Dussol, iar renumele lui de „patron social” se răspândea în toate mediile. José își risca viața în Maroc (nu… pleca rar din Rabat); iar Yves… Oricum, vedeau bine că ziarele discută despre el… Oare ce diferență era între copiii Frontenac și restul lumii? Yves n-ar fi știut să spună; dar acest Dussol, al cărui trup enorm se clătina în spatele lui, reușise totuși să-l neliniștească, să-l umilească, până la spaimă.

La marginea gropii deschise, printre mulțimea „prietenilor adevărați” („Am vrut s-o însoțesc până la capăt…”) Yves, orbit de lacrimi, și surd la tot ce se vorbea, auzi totuși – peste zgomotul coșciugului hârșâit de piatră, și peste gâfâitul groparilor cu cap de asasini – vocea plină de sine a lui Dussol:

— A fost o femeie și jumătate!

*

În ziua aceea, în semn de doliu, Ia. Bourideys și la Respide munca a fost suspendată. Boii au rămas în grajduri și au crezut că e duminică. Oamenii s-au dus să bea la crâșma cu miros de anason. Cum se prevestea furtună, Burthe s-a gândit că fânul se va strica și că biata doamnă s-ar fi întristat dacă, din pricina ei, nu fusese adăpostit. Râul Hure șipotea pe sub ramurile de arini. Lângă bătrânul stejar, în dreptul gardului dărâmat, în iarbă, sub clarul lunii, se vedea strălucind medalionul pe care Blanche îl pierduse cu trei ani în urmă, în timpul vacanței de Paști, și pe care copiii îl căutaseră atâta timp.

XVII

În iarna următoare și în primele luni ale anului 1913, Yves părea mai amărât ca oricând. Părul i se răriseră deasupra frunții, obrajii i se scofâlciseră, ochii îi ardeau sub arcada sprâncenelor și mai pronunțată. Totuși, el însuși era revoltat de faptul că se resemnase atât de ușor și că nu simțea lipsa moartei; cum nu mai trăise de mult timp lângă ea, viața își urma cursul normal, și treceau săptămâni fără ca el să-i simtă măcar o dată lipsa.

În schimb cerea și mai mult ființelor pe care le îndrăgea. Aceasta exigență, niciodată dezamăgită de dragostea mamei, era transferată acum asupra unor obiecte care până atunci îl interesaseră, îl neliniștiseră, ba chiar îl făcuseră să sufere puțin, dar nu-i tulburaseră existența. Se obișnuise să pătrundă în dragostea mamei sale, așa cum se afunda în parcul de la Bourideys, unde nicio barieră nu-l despărțea de pădurile de pini maritimi și unde copilul știa că putea să meargă zile și nopți, până să dea de ocean. De acum înainte, când începea să iubească, era mânat de curiozitatea fatală de a afla limita, nutrind de fiecare dată speranța ascunsă că n-o s-o atingă niciodată. Dar vai, limita era atinsă de la primii pași; și cu o atât mai mare siguranță cu cât mania sa îl făcea obositor și insuportabil. Nu-și găsea liniștea decât după ce demonstra prietenelor sale că dragostea lor nu era decât o aparență. Făcea parte din categoria acelor tineri nefericiți care repetă: „nu mă iubești” pentru a fi asigurați de contrariul, dar cuvântul lor e pătruns de o putere de convingere de care ei nu sunt conștienți; iar când vreo fată îl contrazicea cu moliciune, Yves îi demonstra cu dovezi care reușeau s-o facă să creadă că într-adevăr ea nu-l iubea și nu-l iubise niciodată.

În primăvara aceasta din 1913, mania lui Yves atinsese

un asemenea grad, încât era ca o boală a trupului de care aștepți să scapi din clipă în clipă, cu spaima că n-ai să izbutești să-i reziști. Și chiar în societate, dacă se întâmpla ca aleasa inimii să fie de față, el nu-și mai putea ascunde rana, se văicărea în văzul tuturor, lăsa peste tot dâre de sânge.

Yves nu se mai îndoia că este un obsedat; și cum tot timpul nu se gândea decât la trădări imaginare, el nu era niciodată foarte sigur, chiar după ce-și surprindea iubita în flagrant delict, dacă nu fusese victima unei halucinații. Când ea se jura, spunând că nu fusese în mașina aceea, alături de băiatul cu care dansase în ajun el se lăsa convins, deși era sigur că o recunoscuse. „Am înnebunit”, își zicea el, preferând să creadă că într-adevăr era nebun; întâi pentru că simțea nevoia unui răgaz, chiar dacă această întrerupere a suferinței era teribil de scurtă, și pe urmă pentru că citea în ochii iubitei o alarmă nesimulată. „Trebuie să mă crezi”, poruncea ea, cu dorința aprinsă de a-l consola, de a-l liniști. El se lăsa hipnotizat: „Privește-mă drept în ochi, acum mă crezi?”

Nu pentru că era mai bună ca altele; dar Yves n-a fost conștient decât mult mai târziu de forța aceea ce emana din el provocând o afecțiune răbdătoare la ființele care, de altfel, îl torturau, Era ca și când, în prezența lui, ele s-ar fi pătruns, fără să-și dea seama, de dragostea maternă, a cărei căldură el o simțise vreme îndelungată. În luna august, pământul saturat de soarele zilei rămâne încă fierbinte, până noaptea târziu. Așa și dragostea mamei moarte, radia în jurul lui, reușind să înduioșeze inimile cele mai dure.

Faptul acesta îl ajuta, poate, să nu moară sub loviturile primite. Căci nu-i mai rămăsese niciun alt suport, familia nu-i mai era de niciun ajutor. Tot ce mai subzista din misterul Frontenac nu ajungea până la el decât ca rămășițele unui naufragiu ireparabil. Prima oară când s-a reîntors la Bourideys, după moartea mamei sale, avea impresia că înaintează într-un vis, într-un trecut materializat. Pinii îi vedea mai mult în închipuire decât în

realitate. Își amintea de această apă care se furișa pe sub aninii, acum tăiați și ale căror ramuri noi se și împreunau; dar lui îi reveneau în minte trunchiurile încolăcite de iedera pe care, în vacanțele de altădată, râul Hure o reflecta în undele sale. Boarea umedă a câmpiei îl supăra pentru că era mai puțin impregnată cu mirosul de mentă rămas în amintire. Casa, parcul îi deveniseră la fel de stingheritoare ca și umbrelele vechi ale mamei sale, ca și pălăriile de paie pe care nimeni nu îndrăznea să le dăruiască, dar nici să le arunce (era una foarte veche ornată cu rândunele). O mare parte a misterului Frontenac fusese parcă absorbită de această groapă, de acest cavou unde fusese depusă mama lui Jean-Louis, a lui José, a lui Yves, a Mariei și a Danielei Frontenac. Și, uneori, când din această lume, pe trei sferturi dispărută, îi răsărea în față câte un chip. Yves era cuprins de spaima unui coșmar.

Așa, de exemplu, în acel an 1913, într-o splendidă dimineață de vară, în pragul ușii sale apăru o femeie grasă pe care o recunoscu imediat, cu toate că n-o zărise decât o singură dată pe stradă. Dar Joséfa fusese ani de zile calul de bătaie al glumelor familiei Frontenac. Ei nu-i venea să creadă că Yves o recunoscuse: dar cum! Domnul Yves știa de existența ei? Acești domnișori au știut de foarte mult timp că unchiul nu trăia singur? Și el, bietul, care se străduise atâta să țină totul ascuns! Dacă ar afla, ar fi distrus… Dar, pe de altă parte, poate că era mai bine așa, Xavier tocmai avusese, în apartamentul ei, două crize grave de anghină pectorală (însemna că era un lucru serios dacă ea îndrăznise să-l caute pe domnul Yves). Doctorul îi interzicea bolnavului să plece acasă. Se văita zi și noapte, bietul de el, la gândul că o să moară, fără să-și poată îmbrățișa nepoții. Dar din moment ce ei știau că unchiul avea o legătură, el nu mai avea motive să se ascundă. Trebuia să-l pregătească însă, căci el habar n-avea că fusese descoperit… O să-i spună că familia știa de foarte puțin timp și că îl iertaseră… Și fiindcă Yves îi răspunse că tinerii Frontenac n-aveau ce să-i ierte unui om pe care îl venerau mai mult decât pe oricine pe lume,

femeia corpolentă insistă:

— De altfel, domnule Yves, pot să v-o spun, sunteți la vârsta când înțelegeți, între noi nu mai e nimic de ani de zile… vă dați seama, s-a dus tinerețea. Și pe urmă, bietul de el, în starea sa, n-am vrut să se obosească, să i se facă rău. Dacă i s-o întâmpla ceva, nu va fi în orice caz din pricina mea. Se poartă cu mine ca un copil, exact ca un copilaș. Nu sunt ființa pe care o credeți, poate… Ba da! ar fi foarte firesc!… Dar vă puteți interesa despre mine la parohie, cei de acolo mă cunosc bine…

Se sclifosea, era aidoma imaginii pe care copiii Frontenac și-o creaseră întotdeauna despre ea. Era îmbrăcată cu un pardesiu gen Sheherazada, cu mâneci largi, strâmt la poale și prins în dreptul pântecului cu un singur nasture. Ochii îi erau încă frumoși sub borul cloș al pălăriei, care nu-i ascundea nici nasul gros și cârn, nici gura vulgară, nici bărbia înfundată în grăsime. Îl contempla, plină de emoție, pe „domnul Yves”. Cu toate că nu-i văzuse niciodată, ea îi știa pe copiii Frontenac încă din ziua când se născuseră, îi urmărise pas cu pas, se interesase de cele mai mărunte boli ale lor. Era preocupată de tot ce se petrecea pe firmamentul familiei Frontenac. Acolo sus, mult deasupra ei, se agitau acești semi-zei cărora, printr-un noroc extraordinar, din hăul în care se afla, ea le putea urmări cele mai neînsemnate mișcări. Și cu toate că în visele-i minunate își reprezenta adesea căsătoria ei cu Xavier și scenele înduioșătoare de familie când Blanche i-ar fi spus „sora mea” iar copiii „mătușa Joséfa” – ea nu crezuse totuși niciodată că întâlnirea din dimineața aceasta ar putea fi cu adevărat posibilă, nici că într-o zi va trebui să stea față în față cu unul dintre băieții Frontenac și să discute cu el fără să se jeneze.

Și totuși impresia că-l cunoștea dintotdeauna pe Yves, era atât de vie, încât, privind la băiatul firav, cu fața chinuită, pe care-l vedea pentru prima oară, ea își spunea: „vai, cât a slăbit!”

— Și domnul José? Se simte bine în Maroc? Unchiul dumneavoastră e destul de îngrijorat, se pare că acolo

lucrurile se cam precipită, și că jurnalele nu scriu chiar totul. Bine că biata doamnă nu mai trăiește ca să-și facă inima rea, s-ar fi neliniștit grozav…

Yves o rugase să ia loc, dar el stătea în picioare. Făcea eforturi uriașe să-și redeștepte dragostea pentru unchi, să-i lase măcar impresia că o ascultă, că îl interesează. Își zicea: „Unchiul Xavier este grav bolnav, o să moară, și o dată cu el va pieri și ultimul bătrân din neamul Frontenac…” Dar degeaba se străduia. Îi era imposibil să simtă altceva, afară de spaima care-l amenința: sosirea verii, aceste săptămâni, aceste luni departe de iubită, pline de nori furtunoși, traversate de ploi vijelioase, dogorind de o căldură distrugătoare. Natura întreagă, cu stelele și cu urgiile ei, se interpunea între el și ființa iubită. Când se vor revedea, în sfârșit, va fi toamnă, dar până atunci el va trebui să treacă singur peste un ocean în flăcări.

Trebuia să-și petreacă vacanța cu Jean-Louis, în căminul căruia maică-sa dorise atât de mult ca el să-și găsească un adăpost când ea nu va mai fi pe lume. Poate că s-ar fi resemnat, dacă durerea despărțirii ar fi fost împărtășită; dar „ea” era invitată pe un yacht pentru o croazieră de lungă durată, și trăia în febra probelor noilor toalete; bucuria ei era atât de mare că nu și-o mai putea ascunde. Yves își dădea seama că nu mai era vorba de bănuieli imaginare, de temeri, când vii, când potolite, ci de faptul că în ochii tinerei femei care se despărțea de el se citea o bucurie brutală, mai cumplită decât orice trădare. Se bucura de ceea ce pe el îl distrugea. Cu răbdare, se prefăcuse că îl iubește, că-i este credincioasă; și iată că dintr-o dată se demascase, fără viclenie de altfel, căci nu voise deloc să-l mâhnească. Își închipuia că-l împacă, spunându-i mereu:

— E o fericire pentru tine; prezența mea îți face atâta rău… În octombrie vei fi vindecat.

— Dar tu mi-ai spus o dată că n-ai vrea să mă vindec.

— Ți-am spus eu așa ceva? Când? Nu-mi amintesc.

— Ei asta-i! În ianuarie, într-o marți, ieșisem de la Fischer; treceam prin fața magazinului „Gagne-Petit” tu te-

ai privit în oglindă…

Ea nega, dând din cap stingherită. Fraza aceasta care-l făcuse fericit pe Yves, cu care el se mângâiase săptămâni în șir, și la care se mai gândea încă, mult timp după ce vraja ei se risipise – ea o nega acum, zicând că n-o rostise niciodată… Era vina lui: orice vorbe ieșeau din gura acestei femei, căpătau în ochii lui o importanță uriașă, o valoare definitivă și o semnificație constantă, în timp ce ele nu exprimau decât o dispoziție de moment.

— Ești sigur că ți-am spus asta? Poate, dar să știi că nu-mi amintesc…

Yves auzise această frază înspăimântătoare în ajun, în chiar acest birouaș în care acum stătea o altă persoană, o blondă voluminoasă căreia i-era cald, mult prea cald, pentru încăperea atât de strâmtă, cu toate că fereastra era deschisă. Joséfa se instalase într-un fotoliu și-l sorbea din ochi pe Yves.

— Și domnul Jean-Louis, ce om bine este! Și doamna Jean-Louis, se pare că e atât de distinsă! Fotografia lor făcută la Coutenceau, cu copilașul la mijloc, se află pe biroul unchiului. Ce fetiță scumpă! Partea de jos a feței este leit a neamului Frontenac. Adesea îi spun unchiului dumneavoastră: „Copilul ăsta e un adevărat Frontenac”. E mort după copii, chiar și după cei mai mici. Când fiica mea, măritată la Niort cu un băiat foarte serios, angajat la o întreprindere importantă (unde răspunde de tot, pentru că patronul are reumatism articular), când fiica mea își aduce băiețelul cu ea, unchiul dumneavoastră îl ia pe genunchi, și ea zice că se vede bine că știe să se poarte cu copiii…

Se întrerupse brusc, intimidată: domnul Yves era la fel de țeapăn. O considera, poate, o intrigantă…

— Aș vrea să știți, domnule Yves… Mi-a dăruit un mic capital, o dată pentru totdeauna, mi-a cumpărat mobilă… dar n-am înstrăinat nimic, vă jur. Dacă e cineva care să nu dorească decât binele familiei…

Pronunța „familie”, ca și când n-ar fi existat decât una singură pe lume, și Yves, înmărmurit, văzu cum două lacrimi, mari cât boabele de linte, îi alunecau de-a lungul

nasului. Îi răspunse că familia Frontenac n-a bănuit-o niciodată de vreo indelicatețe și că-i erau chiar recunoscători pentru îngrijirea acordată unchiului. Imprudentul depășise măsura, ea se înduioșă și potopul se dezlănțui:

— Vai, îl iubesc atâta! Îl iubesc atâta!… bâlbâi ea, și în privința dumneavoastră, sigur că da, știam că nu sunt demnă să mă apropii de dumneavoastră, dar vă îndrăgesc pe toți, da, pe toți! Vă spun sincer, fiica mea de la Niort chiar îmi reproșa câteodată, zicea că mă preocup mai mult de dumneavoastră decât de ea, și așa era!

Ea își deschise poșeta; căuta altă batistă, lacrimile îi curgeau șiroaie. În clipa aceea se auzi sunând telefonul.

— Ah! Tu ești? Da… să cinăm împreună? Un moment, să mă uit în carnețel…

Yves îndepărtă pentru câteva clipe receptorul de la ureche. Joséfa, care în timp ce se smiorcăia, îl cerceta cu ochii, se miră văzând că nu consultă niciun carnet și că privește doar în gol cu un aer fericit.

— Da, pot să vin. Drăguț din partea ta că te-ai gândit să mai fim o seară împreună. Unde? La „Pré Catelan”? Să nu te iau de acasă? Nu? Preferi… Dar mi-ar fi ușor să trec să te iau de acasă… De ce nu? Ce? Insist ca întotdeauna? Dar ce-mi pasă?… Mă gândesc să nu te las să aștepți singură la restaurant în cazul c-aș veni mai târziu… Am spus: mă gândeam să nu te las, să aștepți singură… Ce-ai zis? N-o să fim singuri? Cine? Geo? Nu mă deranjează deloc… Nu, chiar de loc! Nu, nu mă supără deloc. Ce? Sigur, n-o să fie același lucru. Am spus: sigur, n-o să fie același lucru. Ce? Dacă trebuie să fac scene…?

Joséfa îl sorbea din ochi… încuviința din cap, ca o iapă bătrână reformată și pe care muzica de circ o făcea să tresară. Yves puse receptorul în furcă și întoarse spre ea un chip încordat. Ea nu pricepu că era gata s-o dea pe ușă afară, dar simți că sosise momentul să plece. El o asigură că o să-i scrie lui Jean-Louis în privința unchiului. Îndată ce o să aibă un răspuns, o să-l transmită Joséfei. Ea cotrobăi mult prin poșetă până dădu de o carte de vizită ca să-i lase

adresa ei; în sfârșit, plecă.

Unchiul Xavier era foarte bolnav, unchiul Xavier era pe moarte. Yves își repeta la nesfârșit, își zgândărea memoria îndărătnică, încercând să-și reamintească imaginea unchiului așezat într-un fotoliu, în camera de culoare cenușie din strada Cursol, lângă patul încăpător al mamei sale… Când se apropia ora de culcare, Yves întindea fruntea și unchiul își întrerupea lectura: „Noapte bună, păsărică…” Unchiul, stând în picioare, îmbrăcat în hainele de oraș, pe pajiștile de pe malul Hurei, tăind o scoarță de pin, din care forma o barcă…

Sabe, sabe, caloumet, te porterey un pan naouet…

Dar Yves își arunca zadarnic plasa; zadarnic o scotea la suprafață mișunând de amintiri: toate alunecau, cădeau înapoi. Durerea sufletului său era mai puternică decât orice; și peste imaginile vechi, se așterneau chipuri uriașe și foarte recente, care le acopereau. Femeia asta îngrozitoare și Geo. Dar ce căuta Geo între ei doi? De ce neapărat Geo în aceasta seară de despărțire? De ce-l chemase pe el, și nu pe oricine altul, pe el, pe care-l iubea Yves? Vocea ei prefăcut mirată la telefon! Nu voia să aibă aerul că-i ascundea că deveniseră intimi. Geo urma să plece într-o călătorie, în vara asta… Yves nu reușise să afle unde: Geo nu spunea nimic precis, schimba vorba. La dracu, se ducea și el în croazieră! Geo și ea, săptămâni întregi, pe punte, în cabinele vaporului. Ea și Geo…

Se trânti pe divan cu fața în jos și își mușcă tare dosul palmei cu dinții. Era prea mult, o să se răzbune pe această putoare, o s-o rănească. Dar cum s-o insulte, fără să se înjosească și pe el? O s-o înjosească… o, da, o să scrie o carte! O carte, în care s-o recunoască toată lumea. N-o să ascundă nimic, o s-o acopere cu noroi. O s-o descrie ridicolă și dezgustătoare. Toate apucăturile, cele mai ascunse… O să dea în vileag tot, chiar și fizicul… Era singurul care știa lucrurile oribile pe care ea le făcuse… Dar ca să scrie cartea îi trebuia timp… Pe când, ca s-o

omoare, putea s-o facă chiar astă-seară, imediat. Da, să o omoare, s-o facă să-și dea seama de ce pericol o pândea, să fie roasă de teamă; ea era atât de lașă! Să se vadă murind, să nu moară dintr-o dată, să se știe desfigurată…

Ura i se topi încetul cu încetul; se scurse și ultima picătură. Rosti în șoaptă, foarte încet, pronumele iubitei; îl repetă silabisindu-i; era tot ce avea de la ea; pronumele ei; și nimeni pe lume nu-l putea opri să-l șoptească, să-l strige. Dar erau vecinii de la etajul de sus care auzeau tot. La Bourideys, Yves s-ar fi retras în ascunzișul său. Astăzi arbuștii năpădiseră probabil arena strâmtă unde, într-o frumoasă zi de toamnă, lui i se revelase totul; vedea acel punct imperceptibil din univers, deasupra căruia, în dimineața aceasta fierbinte, roiau viespile: florile palide ale plantelor miroseau a miere și poate că briza scutura de pe ramurile pinilor un nour uriaș de polen. Vedea până și cele mai mici cotituri ale potecii pe care se întorcea spre casă, pe sub bolta pinilor din parc, și locul acela unde o întâlnise pe maică-sa. Peste rochia de gală ea își aruncase șalul violet adus de la Salies. Îl acoperise pe Yves cu șalul acela pentru că-l simțise tremurând.

— Mamă, gemu el, mamă… Plângea în hohote; era primul dintre copiii Frontenac care-și striga mama moartă, ca și când ar fi fost în viață. Optsprezece luni mai târziu – va fi rândul lui José, cu pântecele spintecat, între două tranșee, într-o lungă noapte de septembrie.

XVIII

Când ajunse în stradă, Joséfa își aminti de bolnavul lăsat singur în casă, amenințat să aibă, dintr-o clipă în alta, o nouă criză.

Îi păru rău că stătuse atât de mult la Yves, se simțea vinovată; dar Xavier o dresase atât de bine, încât ideea de a lua un taxi nici măcar nu-i trecu prin minte. Grăbi pasul în direcția străzii Sèvres pentru a urca în tramvaiul Saint-Sulpice-Auteuil; mergea ca de obicei cu pântecul ieșit în afară, cu nasul în vânt, bombănind de una singură, sub privirile amuzate ale trecătorilor: „Ei, da!" cu un aer supărat și scandalizat. Se gândea la Yves, însă cu ranchiună – acum când ieșise de sub vraja băiatului. Cu câtă indiferență primise el vestea bolii unchiului! În timp ce bietul om trăia cuprins de spaima că n-o să-și poată îmbrățișa pentru ultima oară nepoții, Yves telefona la cine știe ce contesă (Joséfa zărise cărți de vizită prinse de oglinda lui Yves: baronul și baroana de… marchiza de… ambasadorul Angliei și lady…)

Astă-seară se ducea să cineze într-un local cu muzică, împreună cu una dintre aceste doamne din lumea mare… nu există stricate mai mari ca ele… În romanul foileton al lui Charles Mérouvel… Ei da, iată unul care le cunoaște…

Aceste gânduri dușmănoase ascundeau o durere adâncă… Joséfa își dădea seama, pentru prima dată, de marea naivitate a acestui om care sacrificase totul pentru himera de a salva aparențele față de nepoți; îi fusese rușine de viața lui, de viața lui inocentă! Ah! viața lor, un desfrâu demn de râs! Se sacrificaseră amândoi pentru niște băieți care n-or să știe niciodată acest lucru, sau care își vor bate joc de ei. Urcă în tramvaiul mic și-și șterse obrajii aprinși. Sângele i se mai urca la cap, dar nu atât de

des ca în anul trecut. De nu i s-ar fi întâmplat nimic lui Xavier! Avea avantajul că tramvaiul se oprea exact în dreptul casei.

Urcă, respirând greu, cele patru etaje. Xavier o aștepta în sufragerie, lângă fereastra întredeschisă. Gâfâia ușor, stătea nemișcat. Zicea că-i era mai bine, că era o minune că îl lăsaseră chinurile. Trebuia doar să se ferească de orice mișcare. Îi era cam foame, dar prefera să se lipsească de mâncare, decât să provoace o nouă criză. Podul metroului trecea aproape de înălțimea ferestrei și huruia tot timpul. Acest lucru nu părea să-i deranjeze nici pe Xavier, nici pe Joséfa. Trăiau acolo, striviți de mobilele din Angoulême, prea mari pentru încăperile minuscule. Făclia amorașului de pe tăblia patului fusese știrbită în timpul mutării; mai multe din garniturile garderobului se dezlipiseră.

Joséfa muia bucățele de pâine în oul moale și îl ruga pe bătrânelul din fața ei să mănânce; îi vorbea ca unui copil: „Ei, hai puișor, hai cățelușule…” El nu mișca nici măcar un deget, ca acele insecte a căror imobilitate constituie ultima scăpare. Către seară, în intervalul dintre două metrouri, el auzi lăstunii ciripind, ca altădată, în grădina de la Preignac. Spuse dintr-o dată:

— N-o să mai văd copiii.

— Mai e până atunci… Dar dacă vrei să te liniștești, trimite-le o telegramă.

— Da, când doctorul o să-mi dea voie să mă întorc acasă.

— Și dacă or să vină aici, ce-o să fie? N-ai decât să le spui că te-ai mutat, că sunt menajera ta.

El rămase pe gânduri, apoi dădu din cap:

— Or să vadă că asta nu e mobila mea… Și apoi, chiar dacă n-or să-și dea seama de nimic, ei nu trebuie să vină aici. Chiar dacă ar fi să nu afle niciodată nimic, ei nu trebuie să vină aici din respect pentru familie.

— Doar nu sunt ciumată, ce dracu.

Îl înfrunta; reproșul pe care nu i-l făcuse niciodată lui Xavier sănătosul, i-l adresa acum muribundului. El rămase țeapăn, ferindu-se de orice fel de mișcare.

— Ești o femeie bună… dar pentru memoria lui Michel, copiii Frontenac nu trebuie… Nu ești tu de vină; e o chestiune de principiu. Și pe urmă, ar fi îngrozitor ca după ce am reușit toată viața să le ascund…

— Ei, da! Îți închipui că ei n-au aflat – de cine știe când?

Îl văzu agitându-se în fotoliu, respirând mai repede, și-i păru rău de ce-i spusese.

— Nu, reluă ea, ei nu știu nimic. Dar chiar de-ar ști, nu te-ar condamna…

— O, bineînțeles, sunt niște copii prea buni ca să mă judece, dar…

Joséfa se îndepărtă de fotoliu și se aplecă peste fereastră… Niște copii prea buni! Îl vedea pe Yves vorbind la telefon, prefăcându-se că-și consultă carnețelul, cu privirea pierdută și fericită. Și-l imagina în „coadă de morun” cum zicea ea, cu joben pe cap, intrând în restaurantul acela luxos pe fiecare masă era așezată o lampă mică cu lumină trandafirie. Metrourile încărcate cu muncitorii întorși de la lucru huruiau pe podul de fier. Xavier respira parcă mai greu decât în timpul zilei. Îi făcu semn că nu voia nici să vorbească, nici să i se vorbească, nici să mănânce. Se făcea covrig; făcea pe mortul ca să nu moară. Noaptea se lăsă, caldă, și fereastra rămase deschisă, în ciuda dispoziției doctorului care-i spusese s-o țină închisă, pentru că, în timpul crizelor, bolnavul e în stare de orice. Mizeria vieții de toate zilele… Joséfa stătea așezată între fereastră și fotoliu, înconjurată de grămada mobilelor de care era atât de mândră și care, fără să știe de ce, în seara aceasta i se păreau, dintr-o dată, demne de plâns. Muncitorii dispăruseră; metrourile se îndreptau aproape goale spre Etoile. Acolo schimbai pentru Porte Dauphine. Joséfa și Xavier coborâseră adesea la Etoile, înghiontiți de mulțimea duminicilor triste. Iar acum, pe acolo, trecea, poate, Yves Frontenac, în „mașina lui închisă”. Oare cât or costa mâncărurile acelea aduse pe măsuțele de serviciu ale marilor restaurante: langustele, piersicile așezate pe vată, soiul acela de lămâi mari. N-o să afle niciodată. Ea a fost pusă întotdeauna să aleagă între

micile restaurante „Boulant” sau „Duval și Scossa”… 3 franci 50 totul. Privi spre vest și și-l imagină pe Yves Frontenac însoțit de o femeie și de băiatul celălalt…

. . . . . .

Cina era pe sfârșite. Femeia se ridicase de pe scaun și se strecura printre mese, ca să-și refacă, spunea ea, prospețimea obrazului. Yves îi făcu semn chelnerului să toarne șampanie. Avea fața calmă, destinsă. Tot timpul serii Geo o informase pe tânăra femeie, la rugămintea ei, în legătură cu un cufăr pentru cabină, o trusă de călătorie (îi dăduse adresa unui comisionar care îi putea face rost de una la prețul fabricii). Era dar că nu plecau împreună, cele mai neînsemnate discuții dovedeau dimpotrivă că se despărțeau pentru mai multe luni și că nu se simțeau deloc nefericiți din pricina asta.

— Iarăși șlagărul ăsta de acum doi ani, zise Geo.

Și fredona o dată cu orchestra: *Nu, n-ai să știi niciodată…*

— Ascultă, Geo; n-ai să crezi ce mi-am închipuit…

Ochii strălucitori ai lui Yves se opriră asupra chipului prietenos al băiatului, care luă paharul în mâna ce-i tremura ușor.

— Am crezut că pleci și tu cu ea; că mi-ați ascuns lucrul ăsta.

Geo ridică din umeri, își controlă, cu un gest obișnuit, nodul cravatei. Deschise o tabacheră de email negru, își luă o țigară. Nu-l pierdea din ochi pe Yves.

— Când mă gândesc că tu, Yves, tu… cu tot ce ai aici (și apăsă ușor cu degetul ars de nicotină fruntea prietenului său) tu, pentru această… N-aș vrea să te jignesc…

— Oh! nu-mi pasă că tu o găsești proastă… dar o spui ca și când ai vrea, să-mi dai sfaturi!

— Eu, spuse Geo, eu nu sunt nimic… Își plecă în jos chipul fermecător și puțin ofilit; ridică iar privirea spre Yves și-i surâse cu un zâmbet cald și plin de afecțiune.

— Și pe urmă, eu, până o să mă îndrăgostesc din nou…

Îi făcu semn chelnerului, goli paharul și comandă cu

privirea pierdută:

— Două coniacuri specialitatea casei… Eu… reluă el, vezi toate cocotele astea? Ei bine, le-aș da pe toate pentru… ghici pentru cine…

Îl privi pe Yves cu ochii săi minunați și rosti cu un glas jenat și pasionat totodată:

— Pentru fata care spală vasele! șuieră el.

Pufniră în râs. Și, brusc, o tristețe imensă puse stăpânire pe Yves. Se uită la Geo, care, ca și el, se posomorâse. Oare era și el cuprins de același sentiment de înșelătorie, de această bătaie de joc infinită? I se păru că aude murmurul pinilor ațipiți, venind de infinit de departe.

— Unchiule Xavier… șopti el.

— Ce spui?

Și Geo, după ce puse paharul pe masă, ridică indexul și arătătorul mâinii spre chelner, făcându-i semn să mai aducă încă un coniac.

XIX

Într-o dimineață din luna octombrie a aceluiași an, în holul hotelului d'Orsay, copiii Frontenac (fără José, tot în Maroc) o înconjurau pe Joséfa. În timpul verii, unchiul părea că se refăcuse, dar o criză și mai puternică avută nu demult, îl doborâse la pat și doctorul nu mai spera să-și revină. Telegrama Joséfei îl găsise pe Yves la Respide, unde supraveghea culesul viei gândindu-se de pe atunci la înapoiere. Nu se grăbea, pentru că „ea" nu se întorcea la Paris decât la sfârșitul lunii. Se obișnuise de altfel cu lipsa ei și acum, de vreme ce zărea ieșirea din tunel, i-ar fi plăcut să mai întârzie…

Intimidată de familia Frontenac, Joséfa îi primise la început rezervată și cu o ținută demnă, dar emoția o făcuse să uite de formalități. Și apoi, Jean-Louis o înduioșase chiar de la primele cuvinte. Cultul ei pentru familia Frontenac găsise, în sfârșit, pe cineva care n-o decepționase. I se adresa lui, considerându-l șeful familiei.

Cele două tinere femei, puțin cam țepene, stăteau mai la o parte, dar nu din mândrie, cum credea Joséfa, ci pentru că nu știau ce atitudine să ia. (Joséfa nu și-ar fi închipuit niciodată ca ele să fie atât de voluminoase: adunaseră parcă toată grăsimea familiei). Yves, pe care călătoria din timpul nopții îl obosise cumplit, se ghemuise într-un fotoliu.

— I-am spus că față de dumneavoastră o să mă dau drept menajera sa. Fiindcă nu mai vorbește deloc (deși ar putea, dar i-e teamă să nu-l apuce o nouă criză) nu-mi dau seama dacă a fost sau nu de acord. Are clipe de rătăcire… Nu știi ce vrea… În fond, nu se gândește decât la criza care i-ar putea reveni dintr-o clipă în alta, se pare că

durerile sunt atât de îngrozitoare…ca și cum o stâncă i-ar apăsa pieptul… Nu v-aș dori să asistați la o criză…

— Ce încercare pentru dumneavoastră, doamnă…

Ea bâigui printre lacrimi:

— Ce bun sunteți, domnule Jean-Louis!

— Sunt convins că în toată această împrejurare a avut sprijinul devotamentului dumneavoastră, al afecțiunii dumneavoastră. Vorbele lui banale erau pentru Joséfa ca niște mângâieri. Simțindu-se dintr-o dată apropiată, ea plângea încet, cu mâna sprijinită de brațul lui Jean-Louis. Marie îi spuse Danièlei la ureche:

— Face rău că se poartă atât de politicos; n-o să mai putem scăpa de ea.

Se înțeleseră ca Joséfa să-l anunțe pe unchi de sosirea copiilor. Ei ar veni în jurul orei zece și ar aștepta pe palier.

Abia aici, pe palierul sordid, unde copiii Frontenac trăgeau cu urechea în timp ce locatarii, înștiințați de portăreasă, se aplecau peste rampă să-i vadă, – abia aici, așezat pe o treaptă a scării murdare, cu spatele sprijinit de marmura falsă plină de zgârieturi, Yves își dădu seama, în sfârșit, de ce lucruri îngrozitoare se petreceau în dosul ușii din fața lor. Joséfa o întredeschidea din când în când, apărea cu o față umflată de lacrimi, îi ruga să mai aștepte puțin, și, cu un deget pe buze, o închidea la loc. Unchiul Xavier, el, care întotdeauna, o dată la cincisprezece zile, intra în camera cenușie din strada Cursol, din Bordeaux, după ce termina înconjurul moșiei, el, care le făcea fluiere din ramuri de anin, acum agoniza în aceasta casă sărăcăcioasă, la femeia aceasta, în fața podului de peste metrou, nu departe de stația La Motte-Picquet-Grenelle. Bietul om, rob al prejudecăților, al obsesiilor, incapabil să revină asupra unei opinii primită o dată pentru totdeauna de la părinții săi, respectând cu sfințenie ordinea stabilită de ei, și totuși atât de departe de viața simplă și firească… Aerul curat al lunii octombrie pătrundea pe scări și Yves își aminti de mirosul stătut al vestibulului din strada Cursol, în zilele de început de școală. Miros de ceață, de pavaj

umed, de linoleum. Danièle și Marie își vorbeau în șoaptă, Jean-Louis stătea nemișcat cu ochii închiși, cu fruntea lipită de zid. Yves îl lăsă în pace, înțelegând că fratele lui se ruga. „Vă rog pe dumneavoastră, domnule Jean-Louis, spunea Joséfa, să-i vorbiți despre Dumnezeu, la mine s-ar răsti, înțelegeți!” Yves ar fi vrut să se roage și el, dar nu-i revenea nimic din limbajul acela îndepărtat. Ce mult trecuse de când și lui îi era de ajuns să închidă ochii, să-și împreuneze mâinile! Ce lungi i se păreau minutele! Descifrase acum toate figurile formate de petele treptei pe care stătea ghemuit.

Joséfa întredeschise iarăși ușa și le făcu semn să intre. Îi introduse în sufragerie și dispăru. Tinerii Frontenac se abțineau să respire, și chiar să se miște, căci pantofii lui Jean-Louis scârțâiau la cea mai mică mișcare. Fereastra trebuie să fi fost închisă din ajun, deoarece încăperea cu pereții tapisați cu hârtie roșie mirosea a mâncare veche și a gaz. Cele două cromolitografii, una reprezentând piersici și alta zmeură, erau la fel cu cele din sufrageria din Preignac.

Mai târziu și-au dat seama că greșiseră intrând toți deodată. Dacă la început unchiul l-ar fi văzut doar pe Jean-Louis, s-ar fi obișnuit poate cu prezența sa; marea lor greșeală fusese că intraseră toți o dată.

— Îi vedeți, domnule, au venit, zicea mereu Joséfa, jucându-și în mod afectat rolul de menajeră. Voiați să-i vedeți? Iată-i: au venit toți, afară de domnul José.

El stătea imobil, ca o insectă în fața primejdiei. Numai ochii se mișcau pe chipul său îngrozit, alergând de la unul la celălalt ca și cum se temea de o lovitură. Cele două mâini se prindeau de haină; apăsau pieptul abia respirând. Și deodată Joséfa își uită rolul:

— Nu vorbești, pentru că te temi că o să-ți facă rău? Bine, atunci nu vorbi, puișor. Îi vezi pe copii? Îți pare bine că au venit? Priviți-vă fără să vă vorbiți. Spune-le dacă nu te simți bine, găinușa mea. Dacă te doare ceva, fă-mi doar un semn. Vrei să-ți fac injecția? Uite, îți pregătesc seringa.

Vorbea prostește, i se adresa ca unui copilaș. Dar

muribundul, aplecat asupra lui însuși, era la fel de înspăimântat. Cei patru copii Frontenac, strânși unul în altul, cuprinși de groază, nu-și dădeau seama că în momentul acela ei semănau cu niște jurați ce se pregătesc să depună jurământul. În sfârșit, Jean-Louis se desprinse de grup și cuprinse umerii unchiului:

— Vezi, numai José lipsește la apel. Avem vești bune de la el…

Buzele lui Xavier Frontenac se mișcară. La început ei nu-l înțeleseră, aplecați peste fotoliul său.

— Cine v-a spus să veniți?

— Dar doamna… menajera ta…

— Nu e menajera mea… Să știți! Nu e menajera mea. Ați auzit doar că mă tutuiește…

Yves îngenunchie la picioarele scheletice ale unchiului.

— Și ce importanță are asta, unchiule Xavier? N-are nicio importanță, pe noi nu ne privește, știi doar că tu ești unchiul nostru drag, fratele tatii…

Dar bolnavul îl împinse, fără să se uite la el:

— Tot ați fi aflat. Tot ați fi aflat! spuse el cu privirea rătăcită. Sunt la fel cu unchiul Péloueyre. Mi-aduc aminte, stătea închis în casă, la Bourideys, cu femeia aceea. Nu voia să primească pe nimeni din familie… Fusese delegat bietul vostru tată, care era foarte tânăr pe atunci… Mi-aduc aminte: Michel plecase călare la Bourideys, ducând cu el o pulpă de berbec, pentru că unchiului îi plăcea foarte mult carnea de la Preignac… Bietul vostru tată povestea că a bătut multă vreme. Unchiul Péloueyre a crăpat ușa. L-a privit pe Michel, i-a luat pulpa din mâini, a închis și a pus zăvorul… Mi-aduc aminte de întâmplarea asta… E o întâmplare caraghioasă, dar vorbesc prea mult… E caraghioasă…

Și începu să râdă, cu un râs totodată reținut și atent, care-i făcea rău, care nu se mai oprea. Avu un acces violent de tuse.

Joséfa îi făcu o injecție. El închise ochii. Trecu un sfert de oră. Metrourile zguduiau pereții casei. După trecerea lor, în odaie nu se mai auzea decât gâfâitul lui înfiorător.

Deodată se răsuci în fotoliu, redeschise ochii.

— Marie și Danièle au venit? Au venit la amanta mea. Le-am lăsat să intre la femeia cu care trăiesc. Dacă Michel și Blanche ar fi știut asta, m-ar fi blestemat. I-am adus la amanta mea, pe copiii lui Michel.

Nu mai rosti nimic. Nasul i se ascuțea, fața i se învinețea; scotea niște sunete răgușite: bolboroselile sfârșitului… Joséfa, cu ochii în lacrimi, îl strânse în brațe, în timp ce copiii îngroziți se retrăgeau spre ușă.

— Nu trebuie să-ți fie rușine de ei, dragul meu iubit, sunt copii buni; ei înțeleg situația, știu… Spune-mi, ce vrei? Ce vrei să-ți dau, puiule?

Îngrozită, îi întrebă pe copii:

— Ce vrea? Nu înțeleg ce vrea să spună…

Ei își dăduseră bine seama ce însemna mișcarea aceea a brațului de la stânga la dreapta; asta însemna: „Pleacă de-aici!” Dumnezeu n-a vrut ca ea să priceapă că el o alungă, pe ea, pe bătrâna lui tovarășă, unica lui prietenă, slujitoarea lui, femeia lui.

Zgomotul ultimului metro din noapte acoperi gemetele Joséfei. Ea se lăsase pradă durerii, fără reținere; credea că trebuie să țipe. Portăreasa și femeia de serviciu o țineau de umeri, îi frecau tâmplele cu oțet. Copiii Frontenac îngenuncheaseră.

XX

— Și, mă rog, ce lucruri frumoase ne pregătești?

Punându-i întrebarea, Dussol voia să se arate amabil, dar nu-și putea reține un surâs. Yves, cufundat în divanul lui Jean-Louis se prefăcu că n-aude nimic. Chiar în seara aceea, urma să plece cu trenul la Paris. Era spre asfințitul celei de a treia zi de după funeraliile unchiului Xavier la Preignac. Dussol nu putuse participa la înmormântare din cauza reumatismului (de un an umbla sprijinit în două bastoane). Venise să exprime condoleanțe familiei:

— Ei, zise el, spune-mi, ai mai scris ceva nou?

Din pricina semi-obscurității din cameră, el nu distingea bine expresia lui Yves, care continua să tacă.

— Faci pe misteriosul! Ei, hai! Albă sau neagră! Versuri sau proză?

Yves se hotărî dintr-o dată:

— Scriu o carte despre caractere… Da, copiate după natură. Niciun merit, după cum vedeți: nu inventez nimic; reproduc întocmai majoritatea indivizilor pe care mi-a fost dat să-i cunosc.

— Și cartea o să se numească cumva *Caractere*?

— Nu, *Mutre.*

În odaie se lăsă brusc tăcerea. Madeleine îl întrebă pe Dussol cu un glas gâtuit: „Să-ți mai fac o cafea?” Jean-Louis schimbă vorba, pomenind de tăierea unei păduri foarte importante din regiunea Bourideys, pe care întreprinderea „Frontenac-Dussol” era pe cale s-o negocieze.

— Nu e vina dumneavoastră, spuse Dussol, dar uite că moartea unchiului dumneavoastră ne-a întârziat încheierea negocierilor. Știi că Lacagne e pe cale…

— Mi-am dat întâlnire poimâine dimineață, la prima oră,

la fața locului.

Jean-Louis vorbea distrat, preocupat de Yves căruia nu-i vedea decât fruntea și mâinile. Se ridică de pe scaun și aprinse lumina. Yves întoarse ușor capul, iar fratele său îi cerceta părul castaniu răvășit, fața frământată și palidă, linia fină a gâtului.

— Ce-ar fi să mă duc cu Yves la Paris, zise Jean-Louis dintr-o dată. Trebuie să-l văd pe Labat…

— Dar te vei întoarce prea târziu pentru întâlnirea de poimâine, spuse Dussol. Este vorba chiar de Labat! Tăierea acestei păduri înseamnă o sută de mii de franci beneficiu, îți garantez în scris.

Jean-Louis își trecea mâna peste nas și peste gură. De ce îi era teamă? N-ar fi vrut să-l scape pe Yves din ochi, nicio secundă. După plecarea lui Dussol, el intră în camera sa și Madeleine îl urmă.

— Din pricina lui Yves? întrebă ea.

Învățase să-și cunoască bărbatul, care, cu fiecare clipă, se simțea ghicit, dezvăluit.

— Mărturisesc că mă neliniștește.

Ea îl contrazise; n-avea de ce să fie îngrijorat; pe Yves îl mâhnise cumplit moartea unchiului Xavier; era încă sub impresia morții, dar câteva zile de stat la Paris o vor risipi repede.

— Se știe ce fel de viață duce… Când e cu familia își compune o mutră de înmormântare, de-ți întoarce sufletul pe dos. Dar acolo, după câte a aflat Dussol, nu pare să fie prea melancolic. Sper că n-ai să riști să pierzi o sută de mii de franci pentru că ți s-a năzărit cine știe ce.

Și instinctiv, găsi argumentul la care Jean-Louis ceda întotdeauna: erau în joc nu numai banii lui, ci și ai familiei. Tot restul serii, până la plecarea lui Yves, Jean-Louis încercă să stea de vorbă cu fratele său, care-i răspundea la întrebări cu glas potolit și cu un aer calm. Nimic nu îndreptățea neliniștea lui Jean-Louis. Totuși, în clipa în care ușile vagonului se închiseră, el fu gata să rămână în compartimentul unde se instalase Yves.

Îndată ce trenul străbătu tunelele din Lormont, Yves se

simți mai bine. Mergea spre ea; fiecare învârtitură a roților îl apropia de ea; își dăduseră întâlnire pentru a doua zi dimineața, la ora unsprezece, în barul acela de la subsol, la capătul unui bulevard, aproape de piața Etoile. De data asta, fiindcă se aștepta și la mai rău, n-o să mai fie decepționat; orice-ar face sau ar zice ea, nu mai conta: o va revedea. La urma urmei, a trăi cu speranța unei întâlniri nu e un lucru prea greu. Va încerca însă să-i ceară întâlniri mai dese decât în anul trecut. O să-i spună: „Îmi pierd repede suflul. Nu te gândi că pot rămâne multă vreme la suprafața apei. Nu respir și nu mă mișc decât prin tine." Va zâmbi, știind că lui Yves nu-i plăceau descrierile de călătorie. Când ea o să înceapă să-i vorbească despre croazieră, el o s-o întrerupă: „Am să-i spun că numai geografia umană mă interesează; nu peisajele, ci oamenii întâlniți. Toți cei care, în aceste trei luni, trecuseră pe lângă ea. Nu atâția cât cred eu… zice că n-are nimic mai scump pe lume, afară de mine. Totuși, toți o adoră… Oare pe cine avea anul trecut?" Bâjbâi până când dădu de urmele suferinței din anul trecut. Leprosul se zgârâia, își zgândărea gelozia, făcea să-i sângereze vechile plăgi. Mergea către un oraș care nu mai avea nimic comun cu Parisul și unde, cu opt zile în urmă, Xavier îndurase moartea aceea oribilă.

— De ce te uiți la ceas, scumpa mea? N-au trecut nici zece minute de când suntem împreună și vrei să știi ce oră e. Trăiești mereu clipa când nu voi mai fi lângă tine.

— Ai și început cu reproșurile… Ce părere ai, m-am bronzat frumos?

El îi lăudă costumul taior, vulpea de la gât; ea fu încântată. O lăsă să-i povestească destul de mult despre insulele Baleare. O puse însă să repete de trei ori, că n-a întâlnit pe nimeni interesant… Afară de fostul ei soț, la Marsilia. Au luat ceaiul împreună ca între prieteni; el era din ce în ce mai drogat; fusese nevoit s-o părăsească repede ca să se ducă să fumeze opium, nu mai putea rezista.

— Și tu, micul meu Yves?

El îi vorbea, iar ea își dădea cu pudră pe obraz și-și vopsea buzele. În timp ce el povestea despre moartea unchiului Xavier, ea întrebă cu un aer distrat dacă era un unchi bogat.

— Aproape tot ce-a avut, ne-a dăruit nouă cât a fost în viață.

— Atunci moartea lui nu mai prezintă prea mult interes.

Aruncase vorbele astea, fără răutate. El ar fi trebuit să-i explice… să o introducă într-o lume, într-un mister… O femeie venea în întâmpinarea băiatului de la masa din față: se îmbrățișară. Cei doi sau trei bărbați, așezați la bar nu întoarseră capul. Autobuzele de pe bulevard treceau cu zgomot. Lumina electrică era aprinsă, aici soarele dimineții nu pătrundea. Ea mânca una după alta bucățele de cartofi prăjiți, reci.

— Mi-e foame, zise ea.

— Perfect, hai să dejunăm undeva. Nu poți? Atunci, când? Mâine?

— Stai… Mâine?… la ora patru am probă la croitoreasă… la ora șase… nu, nu mâine… Vrei să ne vedem, de exemplu, joi?

— Peste trei zile? întrebă el cu un glas indiferent. Trei zile și trei nopți ale acestei femei fără ca el să știe ce face, pline de oameni și de evenimente necunoscute. Bănuise că așa se va întâmpla și că nu va fi surprins, dar durerea este imprevizibilă. Luni și luni de zile alergase după ea. După un răgaz de trei luni, cursa reîncepea, dar în alte condiții: era ca un cal frânt de oboseală, zdrobit; nu mai putea continua cursa. Ea își dădu seama că e îndurerat și-i luă mâna. El nu și-o retrase. Îl întrebă la ce se gândește. El îi răspunse:

— Mă gândeam la Respide. Alaltăieri, după înmormântarea unchiului, m-am dus acolo singur, de la Preignac. Frate-meu a plecat direct la Bordeaux, împreună cu surorile mele. Am spus servitorilor să-mi deschidă casa. Am intrat în salonul cu pereții scorojiți, mirosind a mucegai, a pivniță. Obloanele de la ferestre erau închise.

M-am lungit pe canapeaua acoperită cu o husă imprimată și am rămas în întuneric. Simțeam pe obraz și pe corp umezeala pereților reci. Când am închis ochii, eram parcă culcat între mama și unchiul…

— Vai, Yves, ești înfricoșător!

— Niciodată n-am reușit să mă transpun atât de bine în pielea unui mort. Zidurile acelea groase, salonul acela părând o pivniță în mijlocul fermei părăsite. Noaptea… Viața părea nesfârșită. Mă simțeam odihnit. Odihnit, draga mea, înțelegi! Să nu mai simți că iubești… De ce oare am fost învățați să nu credem în neant?… N-avem încotro; credem, vrând nevrând, în veșnicia vieții. Așa ne-am pierdut refugiul în neant!

N-o observă când își privi, pe furiș, ceasul de la mână.

— Yves, trebuie să plec, spuse ea. E mai bine să nu ieșim împreună. Pe joi… Vrei să stabilim să vii la mine la ora șapte?… Nu, la șapte și jumătate… Nu, hai mai bine la opt fără un sfert.

— Nu, spuse el râzând, la opt.

XXI

Coborând bulevardul Champs-Elysées, Yves râdea încă; râsul lui nu era forțat și amar, ci un râs spontan, determinând trecătorii să se întoarcă după el. Era abia ora douăsprezece, și chiar în zori urcase treptele gării d'Orsay: trecuseră doar câteva ore și fericirea revederii, așteptată timp de trei luni de zile, se și epuizase. Iar acum rătăcea singur pe străzi... „E hazliu", cum zicea ea. Veselia îl mai stăpânea încă în clipa când, ajuns în piața Rond-Point, se trânti pe o bancă, frânt de oboseală; cu picioarele mai istovite decât dacă ar fi venit pe jos. Tocmai din adâncul landei îndepărtate. Nu simțea decât un fel de mare slăbiciune: niciodată ființa iubită nu-i apăruse atât de ridicolă – alungată din viața lui, călcată în picioare, murdărită, sfârșită. Și totuși dragostea lui supraviețuia: ca o piatră de moară învârtindu-se în gol, învârtindu-se... învârtindu-se... Gata, râsul se isprăvise. Yves se apleca, se concentra asupra acestei ciudate torturi în vid. Trecea prin acele stări prin care au trecut toți cei ce au iubit, acele momente când, strângând mereu brațele la piept, de parcă am reține-o încă pe cea pe care ne-a părăsit, îmbrățișăm de fapt neantul. În amiaza acestei zile călduroase și blânde de octombrie, așezat pe o bancă în piața Rond-Point de pe Champs-Elysées, ultimul Frontenac nu era stăpânit decât de un singur gând: să ajungă la Caii de la Marly[6]. Ajuns acolo, nu știa dacă să o ia la dreapta, la stânga, sau dacă să se ducă până la Tuilleries și să intre în capcana Luvrului.

În jurul lui, un șuvoi de oameni și de automobile se

[6] Grup de marmură, opera lui Coustou, pe Champs-Elysées.

învârteau, se amestecau, se îndreptau care încotro, la această răspântie, iar el se simțea în mijlocul lor la fel de singur ca pe vremea când, copil sălbatic, se retrăgea în ascunzișul lui, în arena aceea strâmtă, străjuită de ferigi și de arbuști. Vacarmul monoton al străzii semăna cu zumzetul blând al naturii, iar trecătorii îi erau mai străini decât pinii de la Bourideys ale căror coame, vegheau, altădată, copilul Frontenac, ghemuit la picioarele lor, ascuns în tufișurile dese. Acum bărbații și femeile de pe stradă bâzâiau ca muștele din landă, șovăiau ca libelulele în zbor; câteodată venea câte unul, se așeza lângă Yves, îi atingea mâneca hainei, fără să-l observe măcar, apoi își lua zborul. Dar ce slabă și îndepărtată era vocea care îl urmărea pe copilul Frontenac până în adâncul ascunzișului său, vocea pe care o mai auzea și în această clipă! Vezi, îi spunea vocea, acestea sunt drumurile barate pe care ți le-am prezis, pasiunile acestea fără ieșire. Să te întorci mereu, să te întorci mereu… Să te întorci când ai ajuns la capătul puterilor? Să refaci tot drumul! Ce calvar! Și pentru ce? Să îndeplinești, ce? Yves rătăcea în univers, eliberat de orice efort uman. Nu trebuia să facă nimic, el, care își terminase temele dinainte, care predase lucrarea, pentru a se duce la joacă. Nu trebuia să facă nimic decât să noteze zi de zi reacțiile unui spirit cu totul nefolosit… Și nici n-ar fi putut face altceva, iar lumea nici nu-i cerea altceva. Dintre miile de munci obligând acest furnicar uman să alerge în jurul băncii sale, care din ele ar fi putut să-l subjuge? Ah, nu, mai bine ar crăpa de foame!… „Și totuși, tu știi – îi spunea într-una vocea, – tu știi că ai fost creat să îndeplinești o muncă istovitoare la care te-ai fi înjugat cu trup și suflet, pentru că ea nu te-ar fi înstrăinat de iubirea profundă. Singura muncă din lume ce nu te-ar fi îndepărtat prin nimic de iubirea, care ar fi răsfrânt în fiece clipă această iubire – care te-ar fi unit cu toate ființele în suprema iubire…” Yves dădu din cap și zise: „Doamne, lasă-mă”.

Se ridică, făcu câțiva pași până la intrarea în metrou, aproape de Grand Palais, și se sprijini de balustradă. Era

ora când fabricile își reluau activitatea și când metroul absorbea și voma furnici cu cap de om. Vreme îndelungată Yves urmări cu privirea halucinată intrarea și ieșirea mulțimii din metrou. Va veni o zi – era sigur – și el chema din străfundul istovirii și al disperării sale ziua când toți oamenii vor fi obligați să se supună acestui ritm de maree: toți! fără nicio excepție. Problemele denumite de Jean-Louis chestiuni sociale nu se vor mai adresa doar ființelor cu suflet ales ca al lui. Yves își spunea: Trebuie să văd ziua când zăgazurile se vor închide și se vor deschide la aceeași oră pentru întreaga omenire. Nicio avere agonisită nu va mai permite nici celui mai neînsemnat membru al familiei Frontenac, să stea de o parte pretextând că vrea să mediteze, că e disperat, că-și scrie *Jurnalul*, că se roagă, că-și caută mântuirea. Oamenii de atunci vor fi deasupra condiției umane, da, condiția umană nu va mai exista, și o dată cu ea, va pieri și durerea, și scumpele noastre plăceri: iubirea.

N-or să mai fie descreierați care caută infinitul în finit. Ce fericire să te gândești că poate se apropie timpul când, din lipsă de aer respirabil, neamul Frontenac va dispărea cu totul de pe fața pământului, când nicio ființă nu va putea nici măcar să-și închipuie ce simt eu în clipa aceasta, sprijinit de balustrada din stația metroului, cuprins de o searbădă înduioșare, rumegând toate cuvintele rostite de iubită din clipa când ne-am cunoscut și care voiau să mă facă să cred că, totuși, ea ține la mine – exact ca bolnavul care, din toate cuvintele doctorului, nu le reține decât pe acelea care într-o zi l-au făcut să spere, cuvinte pe care le știe pe de rost (și care nu mai au nicio putere asupra lui, cu toate că el încetează să și le repete).

Și după ce o să ajungă la „Caii de la Marly”… Nu-i mai rămânea nimic de făcut, decât să se culce și să doarmă. Moartea n-avea sens pentru el, biet muritor. În privința asta era liniștit. Un Frontenac știe că nu există ieșire spre neant și că poarta mormântului este păzită. În lumea imaginată de el, pe care o vedea, pe care o simțea venind, tentația morții nu va mai chinui pe nimeni, pentru că toată

această omenire agitată și împovărată de griji va avea aspectul vieții, dar va fi moartă de mult. Trebuia să fii o ființă, un om deosebit de toți ceilalți, trebuia să fii stăpânul propriei tale existențe pe care s-o măsori și s-o judeci cu ochii lucizi, sub privirea lui Dumnezeu, ca să ai libertatea alegerii între viață și moarte.

Era plăcut să te gândești la astfel de lucruri… Yves își făgădui să-i povestească și lui Jean-Louis ce plăsmuise el în fața acestei intrări de metrou; se bucura gândindu-se cât o să-l uimească descriindu-i viitoarea revoluție care ar afecta ființa umană până în străfunduri modificându-i însăși structura, până ar ajunge asemenea hymenopterelor: albine, furnici… Niciun parc secular n-ar mai ocroti atunci cu frunzișul lui stufos o singură familie. Pinii de pe străvechile moșii n-ar mai vedea cum cresc, de la un an la altul, aceiași copii; și pe aceste chipuri trase și pure îndreptate spre vârfurile lor, ei n-ar mai putea recunoaște trăsăturile pe care la aceeași vârstă, le-au avut părinții și bunicii lor… „Sunt obosit, își zise Yves, din pricina asta aiurez așa. Ce bine-ar fi să dorm!” Nu era vorba nici de moarte, nici de viață, ci de somn. Chemă un taxi, căutând în fundul buzunarului un flacon minuscul. Îl apropie de ochi și se amuză descifrând formula magică: *Allylis Opropylbarbiturat de phenyldimethylamino Pyrazolon 0° gr. 16.*

În tot acest răstimp, Jean-Louis stătuse la masă în fața Madeleinei, apoi se ridicase, bându-și grăbit cafeaua, se așezase la volanul mașinii și ajunsese la birou unde îl privea țintă pe comisul Janin care-i dădea raportul, în timp ce el își repeta în gând: „Yves nu e în primejdie; neliniștea mea e imaginară. Ieri seară, în vagon, părea mult mai calm decât în ultima vreme… Da, dar calmul acesta…” Auzi gâfâitul unei locomotive pe chei. Afacerea asta care îl împiedica să plece… de ce n-ar încredința-o lui Janin, aici de față, acestui băiat plin de inițiative și arzând de dorința de a avansa? Privirea ageră a tânărului încerca să ghicească gândurile lui Jean-Louis, să le preîntâmpine… Și

dintr-o dată Jean-Louis știu că o să plece chiar în seara aceea la Paris. Mâine dimineață va fi la Paris. Și din clipa aceea simți cum se liniștea, ca și cum forța necunoscută care, încă din ajun, îi apăsa pieptul, ar fi înțeles că trebuie să-l lase să respire, că va fi ascultată.

XXII

Din adânc de genune, Yves auzea soneria care părea că vine de foarte departe, și care semăna confuz cu zbârnâitul telefonului prin care i se anunța, de la Bordeaux, boala mamei sale (cu toate că știa că ea murise de mai bine de un an). Totuși, cu puțin timp înainte, se aflase parcă în camera lui pe care, cât trăise, ea nu o văzuse decât o singură dată (venise de la Bordeaux să viziteze apartamentul lui Yves „ca să-l poată urmări cu gândul de la distanță”, cum zicea ea). Până în noaptea aceasta el n-o mai visase niciodată, și Yves o vedea încă, stând în fotoliul de lângă pat, cu mâinile neocupate, pentru că era moartă. Morții nu tricotează și nici nu vorbesc… Totuși buzele ei se mișcau, voia să pronunțe un cuvânt care nu suferea amânare, dar nu izbutea. Intrase, la fel ca la Bourideys când, mânată de vreo neliniște, fără să bată, apăsa ușor clanța, împingând ușa cu trupul – total absorbită de gânduri, nedându-și seama că întrerupe o pagină, o carte, un somn sau o criză de plâns… Ea era aici, și totuși de la Bordeaux i se telefona că murise, iar Yves o privea înspăimântat, încercând să-i descifreze pe buze cuvântul pe care ea nu reușea să-l rostească. Soneria zbârnâia și mai puternic. Ce să răspundă? Auzi trântindu-se ușa de la intrare. Apoi glasul femeii de serviciu: „Bine că am cheile la mine…”, iar Jean-Louis răspundea (dar el era la Bordeaux): „Pare calm… Doarme liniștit… Nu, flaconul e aproape plin; a luat doar câteva…” Jean-Louis se afla în cameră. Era la Bordeaux și totuși în această cameră… Yves zâmbi, ca să-l liniștească.

— Ce s-a întâmplat, dragul meu?

— Ești la Paris?

— Da, am avut treburi.

Pe măsură ce somnul se risipea, viața reintra în trupul lui Yves. Îi curgea prin vine, îl umplea… El își aminti: ce lașitate! trei „comprimate… Jean-Louis îl întrebă ce-l doare. Yves nu încercă să se prefacă. Nici n-ar fi putut, sleit de puteri, fără pic de voință, de parcă nu mai avea sânge în vine. Își reamintea totul: alaltăieri era la Bordeaux; ieri dimineață în barul mic; și apoi această zi de nebunie… Iar acum lângă el era Jean-Louis.

— Dar cum de ești aici? Era ziua afacerii aceleia importante.

Jean-Louis dădu din cap: un bolnav n-avea dreptul să pună întrebări. Yves îi răspunse:

— Nu, n-am febră. Mă simit doar istovit, sfârșit…

Jean-Louis îl prinse de încheietura mâinii și cu ochii pe ceas număra bătăile inimii, așa cum făcea și mama lor când erau mici și se îmbolnăveau. Apoi, cu o mișcare deprinsă tot de la ea, fratele mai mare dădu la o parte părul de pe fruntea lui Yves, încercând să vadă dacă nu ardea – și poate, de asemenea, pentru a-l privi bine, pentru a-i cerceta fața în plină lumină și, în sfârșit, pur și simplu din afecțiune.

— Nu te mișca, spuse Jean-Louis. Nu vorbi nimic.

— Să nu pleci, te rog.

— Dar nu plec, rămân.

— Stai jos… Nu, nu pe pat, apropie fotoliul.

Rămaseră nemișcați. Zgomotele confuze ale dimineții de toamnă nu tulburau tăcerea din cameră. Din când în când Yves deschidea ochii și vedea chipul grav și luminos pe care se întipărise oboseala din timpul nopții. Eliberat de neliniștea ce-l chinuise două zile, lângă patul în care fratele său respira viu, Jean-Louis căzu într-un somn adânc. La prânz mâncă ceva în grabă, dar nu ieși din cameră. Ziua se scurgea ca nisipul. Și deodată se auzi soneria telefonului. Bolnavul se agită, Jean-Louis puse un deget pe buze și intră în cabinet. Yves era fericit. Simțea că era scutit de orice efort, că lucrul acesta îl vor face alții; Jean-Louis va rezolva totul…

— …de la Bordeaux? Da… Dussol? Da, eu sunt… Da, te

aud… Îmi e cu neputință… Te asigur: o călătorie imposibil de amânat… Dar nu-i adevărat. L-am lăsat pe Janin. Ba da… dacă-ți spun că i-am dat toate instrucțiunile necesare… Atunci, cu atât mai rău… Da, am înțeles: peste o sută de mii de franci… Da, am zis: cu atât mai rău…

— Mi-a trântit telefonul, spuse Jean-Louis intrând în odaie.

El se așeză din nou lângă pat. Yves îl întrebă: afacerea de care vorbea Dussol, nu cumva era ratată din pricina lui? Fratele îl liniști: luase toate măsurile înainte de plecare. Faptul că Yves se interesa de asemenea lucruri și că voia să știe dacă Joséfa primise cecul pe care ei hotărâseră să i-l trimită – era un semn bun.

— Dragul meu, imaginează-ți că l-a înapoiat…

— Ți-am spus că era prea puțin.

— Dar nu, dimpotrivă, ea găsește că e prea mult. Unchiul Xavier îi dăduse o sută de mii de franci în mână. Îmi scrie că a avut destule remușcări cu privire la acești bani, de care credea că ne păgubește pe noi. Nu vrea să facă ceva ce lui nu i-ar fi plăcut. Mă roagă doar, biata femeie, să-i dau voie să ne felicite de Anul nou; și speră că am să-i trimit vești despre noi toți și că am s-o sfătuiesc cum să-și plaseze banii.

— Ce acțiuni îi cumpărase unchiul Xavier?

— Lombards Anciens și Noblesse Russe 3½%. Cu astea este liniștită.

— Locuiește la Niort, la fiica ei?

— Da… închipuiește-ți că vrea de asemenea să ne păstreze fotografiile. Marie și Danièle spun că e indiscret din partea ei. Dar ea a promis că n-o să le expună, că o să le țină în garderobul cu oglindă. Ce zici de asta?

Jean-Louis era de părere că umila Joséfa pătrunsese în intimitatea misterului Frontenac, că făcea parte din el, că nimic n-o mai putea desprinde de el. Fără îndoială, avea dreptul să păstreze fotografiile și să trimită felicitarea de Anul nou…

— Știi, Jean-Louis, aș vrea ca la întoarcerea lui José din

armată, să locuim cu toții laolaltă, să ne strângem unul lângă altul ca niște cățeluși într-un coș cu nuiele… (Știa că e imposibil).

— Să fim din nou ca atunci când ne puneam șervetele de masă pe cap și ne jucam de-a „comunitatea” în cămăruța aceea, ți-aduci aminte?

— Când te gândești că apartamentul acela există! Dar viața se duce, ștergând totul în urmă. Bourideys, cel puțin, a rămas neschimbat.

— Da, de unde! răspunse Jean-Louis. În ultima vreme au început să se taie multe păduri… Știi că partea dinspre Lassus va fi tăiată până la rădăcină… Până-n marginea drumului. Chiar… Îți imaginezi cum va arăta moara în inima landei tunse…

— Da, dar pinii din parc vor rămâne.

— Încep să-i roadă ciupercile. În fiecare an pier câțiva.

Yves oftă:

— Se rod ca și oamenii, pinii de pe moșia Frontenac!

— Spune-mi, Yves, nu vrei să mergi cu mine la Bourideys?

Yves nu-i răspunse. Oare cum arăta Bourideys în momentul acela? În înaltul cerului, vântul crepuscular probabil că unea, despărțea apoi din nou coamele pinilor, ca și cum acești prizonieri ar fi avut o taină ce trebuia transmisă și răspândită pe pământ. După ploaia torențială, o picurare uriașă împânzea pădurea. Ei ar fi ieșit pe peron, să respire aerul serii de toamnă… Dar pentru Yves, Bourideys nu mai exista decât ca în visul acesta în care mama sa îi apăruse vie, cu toate că el știa că e moartă. Așadar Bourideys-ul de azi nu mai reprezenta decât crisalida părăsită a copilăriei și a iubirii. Cum să explice el toate aceste lucruri, chiar și unui frate iubit? Îi spuse că i se părea complicat să trăiască mult timp împreună.

— N-ai să poți aștepta până mă vindec?

Jean-Louis nu-l întrebă: să te vindeci de ce? (știa că ar fi trebuit să-l întrebe: să te vindeci de ce?) Și nu înțelegea cum de pot exista pe lume atâtea ființe tinere și minunate ca Yves, care nu iubesc decât suferind. Pentru astfel de

oameni, dragostea este o imaginație chinuitoare. Lui Jean-Louis însă ea îi apărea ca lucrul cel mai simplu… Ah! dacă n-ar fi crezut în Dumnezeu! El o iubea cu adevărat pe Madeleine și se împărtășea în fiecare duminică; și totuși, de două ori chiar, avusese certitudinea că se simțise atras, o dată de o funcționară de la birou, apoi de o prietenă a nevestei sale – era sigur că era o reciprocitate – observase un semn la care fusese cât pe-aci să răspundă… A trebuit să se roage mult timp; și nu era deloc sigur că nu păcătuise prin dorință; căci cum să deosebești tentația de dorință? Ținea mâna fratelui său și, în lumina lămpii de pe noptieră, contempla cu o uimire tristă fața lui îndurerată, gura cu buzele strânse, toate aceste semne ale oboselii și uzurii.

Poate Yves ar fi dorit ca Jean-Louis să-i pună întrebări; pudoarea care îi despărțea se dovedi însă mai puternică. Jean-Louis ar fi vrut să-i spună: „Opera ta…” Dar ar fi riscat să-l rănească. De altfel, el simțea într-un mod confuz că opera lui, dacă va fi să se dezvolte, nu va fi niciodată decât expresia unei disperări. Știa pe dinafară poemul lui Yves în care, aproape copil, el scria că pentru a fi smuls din tăcere, îi trebuiau, ca și pinilor din Bourideys, biciuirea vântului de vest, suferința nesfârșită.

Jean-Louis ar fi vrut să-i mai spună: „Un cămin… o nevastă… alți copii Frontenac…” Ar fi vrut mai ales să-i vorbească despre Dumnezeu. Nu îndrăzni însă.

Ceva mai târziu (era noapte), el se aplecă deasupra lui Yves, care stătea cu ochii închiși, și rămase uimit văzând că el zâmbește și auzindu-l spunând că nu doarme. Jean-Louis se înveseli citind în privirea îndelung fixată asupra lui, atâta dragoste și atâta liniște. Ar fi vrut să știe la ce se gândea Yves în momentul acela; era sigur că fratele său se gândea la fericirea de a nu muri singur; nu, el nu va muri singur, oriunde l-ar surprinde moartea, el știa că fratele său mai mare va fi lângă el, îi va ține mâna și îl va însoți cât mai mult posibil, până la cel mai îndepărtat tărâm al întunericului.

Iar acolo departe, pe moșia neamurilor Frontenac și

Péluyere, dincolo de fâșia îndepărtată de pământ unde sfârșesc toate drumurile, luna strălucea peste landa traversată de râuri; ea domnea îndeosebi peste luminișul pe care pinii maritimi l-au rezervat celor cinci sau șase stejari uriași și foarte bătrâni, înghesuiți ca niște fii ai pământului, pentru a îngădui pinilor sfâșiați să aspire spre cer. În parcul numit „parcul omului”, unde un cioban de pe moșia Frontenac își petrecea această noapte de octombrie, se auzea clinchetul scurt al clopoțeilor de la gâtul oilor ațipite. Doar un suspin în plină noapte, doar o căruță hurducată mai întrerupea vaierul venind dinspre Ocean și pe care ramurile îmbrățișate ale pinilor și-l transmiteau cu sfințenie. Închiși în coliba din pădure, părăsită de vânător până în zori, porumbeii sălbatici cu ochii scoși, folosiți ca momeală, se agitau înfometați și însetați. Strigătul strident al unui stol de cocori brăzda limpezimea cerească. Balta inaccesibilă de la Téchoueyre adăpostea în desișul tainic al stufărișului și al turbei sale perechi de lișițe cu aripi șuierătoare. Dacă bătrânul Frontenac sau bătrânul Péloueyre s-ar fi trezit din morți pe aceste meleaguri îndepărtate, lumea li s-ar fi părut neschimbată. Și iată cum acești stejari, hrăniți timp de două secole cu seva cea mai ascunsă a landei, trăiau acum o a doua viață, foarte efemeră, în mintea tânărului întins pe patul unei camere din Paris, vegheat cu dragoste de fratele său. La umbra lor, se gândea Yves, ar fi trebuit săpată o groapă adâncă, în care să se îngrămădească, să se strângă unul în altul trupurile soților „ale fraților, ale unchilor, ale fiilor Frontenac. În felul acesta întreaga familie ar fi reușit să se îmbrățișeze într-o singură strânsoare, contopindu-se pentru totdeauna cu acest pământ iubit, cu acest neant. Iar de jur-împrejurul lor, pinii cu crengile aplecate în aceeași direcție de adierea brizei marine, îndreptându-și spre vest trunchiurile cu scoarța înnegrită de ploi, ar continua mereu să aspire spre cer, să se înalțe, să se întindă. Fiecare și-ar păstra rana sa – o rană diferită de a celorlalți (fiecare își știe propria durere). Iar el, Yves Frontenac, sângerând și scufundat în nisip ca și ei, dar

creatură liberă și care ar fi putut să se smulgă din univers, alesese calea vaierului zadarnic împreună cu restul pădurii omenești. Și totuși, niciunul din gesturile lui n-a fost decât de implorare; niciunul dintre strigătele lui n-a fost în pustiu.

Își aminti fața brăzdată de griji a mamei sale, într-o frumoasă seară de septembrie, la Bourideys; privirile ei căutându-l pe Dumnezeu, scrutând cerul dincolo de coama semeață a pinilor: „Yves, băiatul meu, tu care știi atâtea lucruri… în cer, te mai gândești oare la cei lăsați pe pământ?” Și fiindcă ea nu-și putea imagina o lume în care copiii ei să nu mai fie inimă din inima ei, Yves o asigurase că toate iubirile e vor contopi cu iubirea unică. În această noapte, după mulți ani, lui Yves îi veniră în minte aceleași cuvinte pe care el i se spusese mamei ca s-o îmbărbăteze. Lumina lămpii de pe noptieră se răsfrângea peste chipul minunat al lui Jean-Louis care adormise. O, filiație divină! O, chip asemănător cu al lui Dumnezeu! Misterul Frontenac dăinuia – căci era o rază a iubirii veșnice, refractată din generație în generație. Imposibila unire a soților, fraților și fiilor se va înfăptui într-un timp nu foarte îndepărtat, și ultimii pini de la Bourideys vor vedea trecând – nu la poalele lor, pe aleea ce duce la bătrânul stejar, ci foarte sus și foarte departe, pe deasupra vârfurilor lor, grupul unit pentru totdeauna al mamei cu cei cinci copii ai săi.